

SLOVENSKÁ ARCHEOLOGIA
ČASOPIS SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED
ROČNÍK II. 1954

СЛОВЕНСКА АРХЕОЛОГИЯ

Журнал Словацкой Академии Наук
Института археологии в Нитре

Второй год издания 1954

SLOVENSKÁ ARCHEOLOGIA

Zeitschrift der Slowakischen Akademie der Wissenschaften
des Archeologischen Institutes in Nitra

Zweiter Jahrgang, 1954

SLOVENSKÁ ARCHEOLOGIA



SLOVENSKÁ AKADEMIA VIED, BRATISLAVA

1954

Slovanské pohrebište v Nitre pod Zoborom

PAVOL ČAPLOVIČ

Úvod

Rozpadnutie a zánik Veľkomoravskej ríše, začiatky uhorského štátu, ako aj rastúca feudalizácia stredovekej spoločnosti patria k najzákladnejším otázkam ranodejinného výskumu Slovenska. Táto úloha je o to ťažšia, že temer úplne chýbajú historické pramene a príspevok archeologického bádania bol nepatrný. Z nedostatku systematických a úplne preskúmaných objektov chýbala pre X. stor. chronologia i typologia. Za dnešné základné rozdelenie materiálovej kultúry X. stor. vďačíme prof. Eisnerovi, ktorý na základe pomerne skromných nálezov určil hranicu strednej i mladšej doby hradištnej. Výskum v Nitre pod Zoborom túto hranicu potvrdil a zároveň i vyplnil značnú medzeru v kontinuite slovanského osídlenia Nitry a jej okolia.

Početnosť lokalít, najmä pohrebísk, poukazuje nielen na koncentráciu osídlenia, ale aj na politickú dôležitosť tohto územia. Žiarové pohrebiská s keramikou pražského typu sú známe z Dol. Krášk, Výčap-Opatoviec a Bešeňova. Veľkomoravské pohrebiská sa nachádzajú v samotnej Nitre, v Bešeňove a vo Výčapoch-Opatovciach. Z prvej polovice X. stor. boli náhodne odkryté a z veľkej časti zničené pohrebiská v Jelšovciach, v Lužiankach a v Andači. Z toho istého obdobia je i staromaďarské jazdecké pohrebište v Mlynárčiach. V posledných rokoch Dr. L. Kraskovská preskúmala ešte pohrebiská v Drážovciach.

Veľké stavby a celková industrializácia Slovenska stavajú nás teraz pred čestnú, avšak v nemalej miere i zodpovednú úlohu. Treba zachrániť a vyfašovať čím viac z narušených a odkrytých dokladov pravekého a ranodejinného osídlenia pre dejiny naše, i dejiny národov žijúcich v Karpatskej kotline.

Najvýznamnejším územím a pre začiatky slovanského osídlenia rozhodujúcim zdá sa oblasť Nitrianska, ku ktorej sa viažu najstaršie písomné zprávy z doby veľkomoravskej.

Keďže historických prameňov je veľmi málo, treba venovať tejto oblasti so stránky výskumnej najvyššiu pozornosť, lebo raz zničené nálezy — jediní svedkovia dávnej minulosti — budú navždy chýbať na stranách našich dejín.

V rámci záchranných výskumov r. 1951 sa konal výskum radového pohrebiska v Nitre pod Zoborom. Od decembra r. 1950 robily sa tu veľké presuny pôdy, pričom sa rozrušila a zničila značná časť pohrebiska. Povrchové vrstvy s početnými hrobmi sa buldozénom strhly a navršily na SV okraj.

Podobne i v záhrade bývalého kláštora piaristov pri stavbe Krajského návrhového strediska sa čiastočne rozrušilo a zničilo slovanské kostrové pohrebište z X. stor. Na vyhlbenom priestore zostali ešte stopy po 6 hroboch. V okolí hr. č. 5 sa našla nádoba (1) a jeden zlatý gombík (2).

Na zákrok IV. ref. KNV v Nitre Štátny archeologický ústav v Martine pristúpil k záchranným prácam. Za výdatnej podpory školských brigád, Stavokombinátu mesta Nitry, úradov a orgánov ľudovej správy podarilo sa pokračovať vo výskume zvyšujúcej plochy pohrebiska pod Zoborom. Zdarný priebeh výskumu bol však podstatne podmienený nevšednou pomocou Dr. A. Točíka, ktorý svojou aktivitou dal základ sústavnému výskumu Nitry a jej príslušných lokalít.

Archeologický ústav osobitne vďačí ref. KNV s. M. Kliskému za veľkú podporu a porozumenie, prejavené v čase výskumu.

Pohrebište a hroby

Slovanské radové pohrebište v Nitre sa nachádzalo na severozápadnom úpätí Zobora, tesne nad inundáciou rieky Nitry. Mierny svah pohrebišťa je jej diluviálnou terasou. Pri prehľbovaní pôdy sa tu našli v hl. 2—5 m sekundárne uložené fosilné kosti diluviálnych zvierat. Južná časť pohrebišťa spočívala na pravekom sídlíšti, z ktorého sa tu našli črepy halštatskej a lengyelskej keramiky. Príslušné sídlíštné objekty boli v hl. 100—120 cm a javily sa ako menšie plytké jamy. Celá plocha, na ktorej sa pohrebište nachádzalo, bola pôvodne farským majetkom, naposledy užívaná ako ovocný sad a vinohrad. Na krajoch sú domy č. p. 1410 a 1460, na južnej strane vedie ulica Dolnozoborská, od JV klínovite zapadá budova vinárne komunálnych podnikov.

Cieľom výskumu bolo nájsť a odkryť súčasnými stavebnými prácami ohrozené hroby, zachrániť hrobový inventár a podľa možnosti zistiť i okrajové hranice pohrebišťa. Hroby sa odkrývaly po sondách, ktoré v celkovom pláne splyvajú v jednu plochu (viď plán pohrebišťa, str. 25).

V južnej časti sa prekopala pôda i za poslednými okrajovými hrobmi. Na východnom okraji z technických príčin nebolo možné takto pokračovať, avšak veľké medzery medzi hrobmi dávaly tušiť, že okrajová hranica je blízko. V SZ časti bola hranica okrajovými hrobmi zreteľne určená, pritom v západnej časti bola dávnejšie porušená presunom pôdy a stavbou domu č. 1468. Pohrebište sa rozprestieralo na ploche približne 3.600 m². Stavebnými prácami sa rozrušila plocha cca 2.400 m² s približným počtom 600 hrobov. Na zvyšujúcej ploche sa podarilo odkryť ešte 165 hrobov. Ťažiskom pohrebišťa zdá sa južná polovica, kde sa smerom do stredu hroby zhusťovali, k okraju hroby redly. Domnelý stred bol zemnými prácami najviac prehĺbený a vyprázdnený.

Na základe poznatkov z iných radových pohrebišť možno sa domnievať, že v týchto miestach pôvodne mohla stáť nejaká cirkevná stavba. Veľkosť pohrebišťa, koncentrácia hrobov, resp. ich orientácia, by tomu, zdá sa, nasvedčovali. Avšak nezachovali sa nijaké stopy, podľa ktorých by bolo možné predpokladať čo len drevenú stavbu.

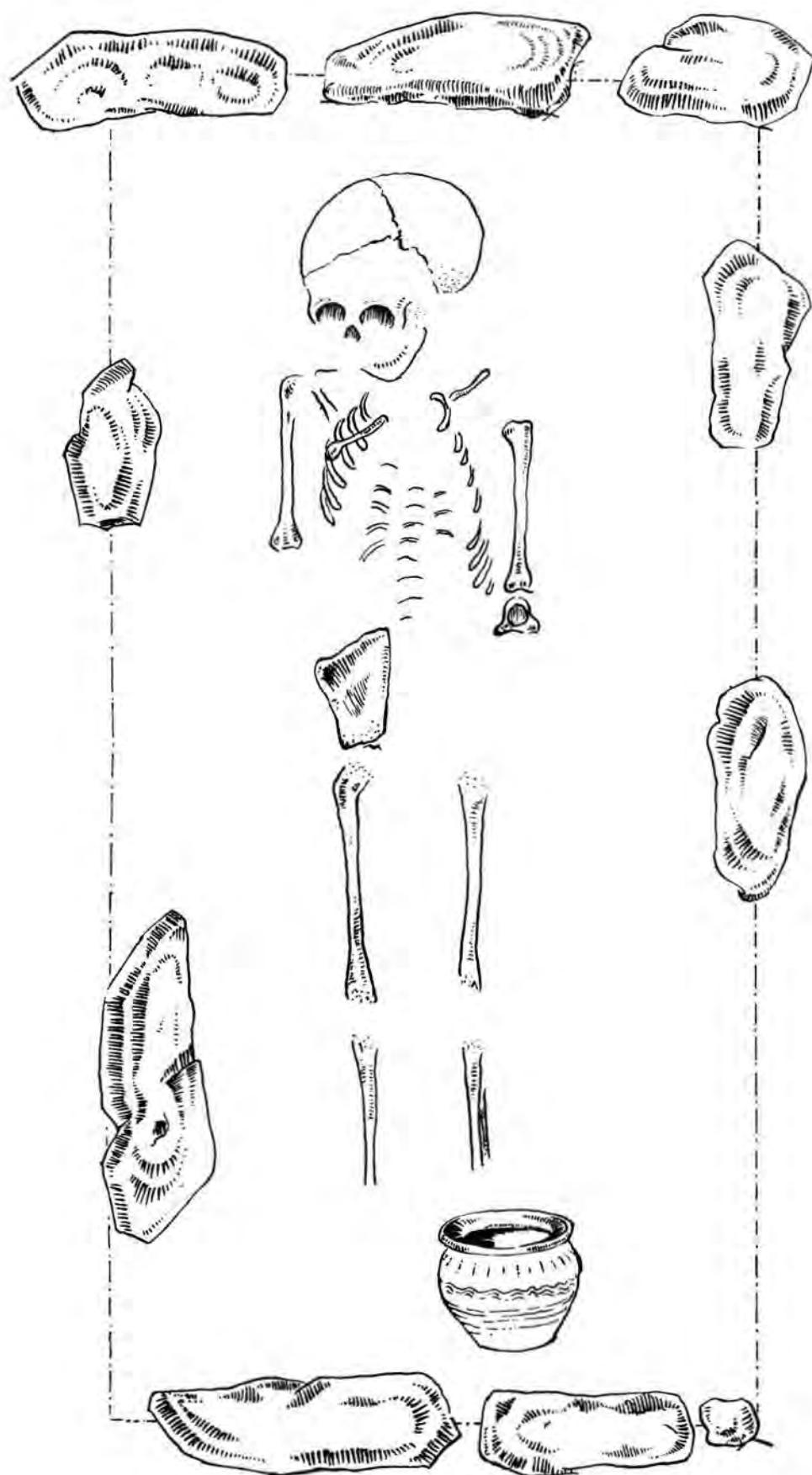
Hroby boli jednovrstvové a tvorily rady v smere S-J. Vzájomne sa rešpektovaly, takže

sa nevyskytol ani jeden prípad, kde by sa hroby prekrývaly alebo jedna hrobová jama zasahovala do druhej. Z toho vyplýva, že hroby musely byť v čase pochovávania označované alebo ináč zreteľne zjavné ich miesta. Orientácia hrobov bola V-Z (hlava Z, nohy V), len vo východnej časti pohrebišťa nadobúdaly odchýlku v smere SVV-JZZ. Iné vykazovali len menšie rozdiely od obvyklého smeru. Jediný hrob (č. 128) bol orientovaný opačne (hlava V — nohy Z). Hrobová jama sa pravidelne nedala sledovať, pretože vrchné vrstvy boli často tesne nad kostrou strhnuté, presunuté alebo úpravou pôdy rigolovaním premiešané. Hroby v južnej časti boli priemerne 70 cm hlboko, na severnom a východnom okraji sa nachodily už v 45 cm hĺbke. Presuny pôdy buldozénom sa miestami konali až 1 m hlboko a úprava pôdy rigolovaním siahala do 40—60 cm hĺbky. Rozmery hrobovej jamy a dĺžka kostry sa vždy nezachytili, pri rozrušených hroboch úplne chýbajú. V každej hrobovej jame sa vždy našla len jedna ľudská kostra. Bola uložená na chrbáte, končatiny v smere pozdĺž hrobu. Tento spôsob sa pri väčšine hrobov zachoval. Niekedy boli ruky uložené na pás alebo skrížené na paňvách. Dno určovali v troch hroboch po krajoch uložené kamene (str. 7; hr. 47, 59, 128). Príkryvné ani podložné kamene sa ne našli. Stopy po truhle alebo drevenom obložení sa nezachovali.

Z hrobových nálezov najdôležitejšia je hrobová keramika. Nádob vyvinutých i neumelých tvarov sa nachodily v ženských, detských i mužských hrobách. Vo vyhotovení a dokonalosti ich foriem sa neodráža sociálny pôvod jednotlivca. I v bohatom hrobe sa nachodí neforemná, v rukách hnetená nádoba (hr. 73). Umiestenie keramiky bolo zväčša pri nohách, len zriedkavejšie sa našla nádoba pri hlave alebo pri ramenách, obyčajne v polohe stojatej. V nádobe okrem zeme neboli nijaké predmety, jedine v nádobe z hr. 93 dve vtáčie kosti.

Inventár v hrobách mužských sa obmedzoval na nožíky, ocieľky a prstene. Avšak tieto predmety sú v nich zastúpené v skromnej miere. Nože boli umiestené pri článkoch pravej alebo ľavej ruky. Ocieľka sa našla v hrobe pri hlave. Prstene boli na článkoch prstov alebo v ich blízkosti. V jednom mužskom hrobe bola nádoba.

V hrobách ženských bol inventár bohatší. Okrem početných nádob, prsteňov, prístupujú ešte záušnice, charakteristické ozdoby slovan-



Hrob č. 47 Nitra—Zobor

ských žien v X. stor. Sústreďovali sa na bokoch hlavy a pod ňou, niekedy v počte až 10 kusov. Tvary s úzkou slučkou z tenkého bronzového drótu sa často vyskytovaly so záušnicami so širokou slučkou v tom istom hrobe. Masívnejšie typy boli v okrajových hroboch. V nerozrušených hroboch sa záušnice našli i pri rukách alebo pri nohách (hr. 13, 40).

Korálky náhrdelníkov boli obyčajne roztrúsené na hrudi, iné pri hlave a pod ňou, alebo v ústach (hr. 130). Na hrudi ležali niekedy črepy rozbitých nádob (hr. 93, 105).

Prstene na článkoch prstov, niekedy i voľne hodené do hrobu (hr. 113, 73). Okrem náramkov, navlečených na pravej alebo ľavej ruke, boli uložené i pri konci nôh (hr. 38, 129).

I keď hroby s bohatším inventárom alebo kamenným obložением sa nachodili v J a JZ časti pohrebiska — v blízkosti domnejšej stavby — pre značné rozrušenie a zničenie pohrebiska nemožno ešte usudzovať na sociálne rozvrstvenie nebožtíkov.

Skratky a vysvetlivky

Keramika:

- p. v. = priemer výdute nádoby
- p. ú. = priemer ústia nádoby
- p. d. = priemer dna nádoby
- v. = výška nádoby

Bronzy:

- p. = priemer (obyčajne priemer drótu alebo tyčinky)
- max. p. = maximálny priemer (obyčajne prsteňa alebo náramky)
- osi = maxim. priemer a priemer naň kolmý
- š. = šírka
- š. sl. = šírka slučky
- š. o. = šírka ostria noža
- dl. = dĺžka

Hroby:

- hr. = hrob
- () = číslo v zátvorke — číslo nálezu.

H r o b 1. Hrob v hĺbke cca 65 cm, jama nebola zreteľná. Kostra nedospelého jednotlivca 75 cm dlhá, naznak uložená, veľmi poškodená.

Smer uloženia: hlava Z, nohy V. Bez nálezov.

H r o b 2. Hrobová jama sa nedala postupne sledovať. Na dne ležala kostra ženy v hĺbke cca 70 cm, naznak uložená, s rukami pozdĺž tela, značne poškodená.

Smer uloženia: hlava Z, nohy V.

Nález: pri nohách nádoba (1), na ľavej strane hlavy jedna záušnica s krúžkovým prívieskom (2), na pravej strane dve záušnice (3—4).

1. Nádoba má strhnuté ústie i časť výdute, je vyhotovená na hrnčiarskom kole. Ku dnu sa kužeľovito zu-

žuje. Na obvode pozorovať špirálu 8 rovnobežne idúcich rýh. Pod ústím v mieste lomu badať znaky pozdĺžnych vpichov. Hlina je premiešaná pieskom. Povrch nádoby je tehlovočervený (v. 172 mm, p. v. 113 mm, p. d. 68 mm).

2. Esovitá záušnica z bronzového drótu s úzkou slučkou. Do záušnice je navlečený bronzový krúžkový príviesok. (Záušnica-osi 17 × 14 mm, príviesok-osi 20 × 22 mm.) Tab. XIII, 1.

3. Esovitá záušnica je s úzkou slučkou, vyhotovená z bronzového drótu (osi 14 × 17 mm). Tab. XIII, 5, 6.

4. Esovitá záušnica ako predošlá (osi 15 × 16 mm).

H r o b 3. Hrobová jama sa nedala sledovať. Kostra hrobu bola v natiahnutej polohe naznak uložená s rukami pozdĺž tela. Hlava bola tvárou hore, čiastočne obrátená na juh. Celá kostra bola značne poškodená.

Smer uloženia: hlava Z, nohy V.

Nález: na ľavej strane hlavy jedna záušnica s dvoma krúžkovými prívieskami (1), na pravej strane jedna záušnica (2), na ľavej ruke jeden prsteň (3).

1. Esovitá záušnica, vyhotovená zo strieborného okrúhleho drótu (p. 2 mm). Slučka je mierne roztepaná (š. 6 mm). Záušnica má tvar pravidelného krúžku (osi 15 × 18 mm).

Krúžkové príviesky sú navlečené do záušnice. Sú z bronzového okrúhleho drótu, nespájané, voľné konce badateľne roztepané (osi 11 × 12, 11 × 15 mm). Tab. XIII, 2.

2. Záušnica z okrúhleho bronzového drótu má patinu z väčšej časti opadanú. Časť esovitej slučky chýba (osi 16 × 18 mm).

3. Bronzový nesváraný prsteň má tvar obrúčky. Voľné konce sa prekrývajú. Na priereze tvoria profil 2 okolo bežiacie ryhy (osi 17 × 19 mm, š. 5. mm).

H r o b 4. Hrobová jama nezreteľná. Kostra dospeljej ženy naznak uložená s rukami skríženými na paľve. Lebka značne poškodená bola obrátená tvárou hore.

Smer uloženia: hlava Z, nohy V.

Nález: pri konci hlavy sa našli črepy nádoby (1). Pri hlave 4 záušnice (2—6) a na ľavej ruke jeden prsteň (7).

1. Sliepané, dopĺňané dno a časť stien nádoby, robené na hrnčiarskom stole. Rovné dno má v strede časť odtláčenej značky v tvare križa. Na zvyšujúcich častiach stien nádoby badať stopy po troch okoloidúcich rýhách. Hlina je premiešaná s pieskom. Na stenách nádoby badať znaky po ručnej modelácii (p. d. 87 mm, v. 69 mm).

2. Esovitá záušnica s mierne roztepanou slučkou, vyhotovená z bronzového okrúhleho drótu (p. 2 mm, osi 13 × 17, š. sl. 6 mm).

3. Esovitá záušnica s úzkou slučkou, vyhotovená z bronzového okrúhleho drótu (osi 12 × 16, š. sl. 3 mm).

4. Esovitá záušnica ako predošlá (osi 14 × 12, š. sl. 3 mm).

5. Esovitá záušnica ako predošlá. Slučka sa nezachovala (osi 11 × 12).

6. Bronzový prsteň tvaru nesvárannej obrúčky, po obvode dvoma rýhami profilovaný. Voľné konce sa prekrývajú (osi 19 × 16, š. 5 mm).

H r o b 5. Hrobová jama sa nedala sledovať. Zachovala sa len jej časť a zvyšky rozrušených kostí. Hrob dospelého jednotlivca bol údajne obložený kameňmi.

Smer uloženia: hlava Z, nohy V. Bez nálezov.

Hrob 6. Hrobová jama nezreteľná. Kostra bola uložená naznak, dobre vyvinutá, 150 cm dlhá. Hlava značne poškodená, pravá ruka krížom cez pás, ľavá pozdĺž tela.

Smer uloženia: hlava Z, nohy V. Bez nálezov.

Hrob 7. Hrobová jama sa nedala sledovať. V hĺbke cca 65 cm sa zachovali kosti dolných končatín s časťou pravej paľvy.

Smer uloženia: hlava Z, nohy V. Bez nálezov.

Hrob 8. Hrobová jama sa nedala sledovať. Na pôvodnom mieste sa z kostry zachovali len holenné kosti.

Smer uloženia: hlava Z, nohy V. Bez nálezov.

Hrob 9. Hrobová jama bola nezreteľná. Na dne ležala 160 cm dlhá kostra ženy, naznak uložená, porušená. Lebka bola značne zničená, dolná čeľusť sa nachádzala na pravej paľvovej kosti. Sosunutá rebrá obklopovaly paľvu. Porušené boli i kosti končatín. Pravá holoň bola pri ľavom kolene. Celkovo hrob budí dojem vykradnutia.

Smer uloženia: hlava Z, nohy V.

Nálezy: v okolí hlavy nájdené tri záušnice (1–3).

1. *Esovitá záušnica* je vyhotovená zo strieborného okrúhleho drótu. Slučka je úzka (osi 16×14 , š. sl. 4 mm).

2. *Esovitá bronzová záušnica* je ako predošlá. Slučka sa nezachovala (osi 18×14).

3. *Esovitá záušnica* ako predošlá (osi 15×13).

Hrob 10. Hrobová jama sa nedala sledovať. Na pôvodnom mieste v hĺbke cca 60 cm sa zachovali len kosti dolných končatín.

Smer uloženia: hlava V, nohy Z. Bez nálezov.

Hrob 11a. Hrob bol zničený, na pôvodnom mieste sa zachovali len zvyšky kostí dolných končatín.

Smer uloženia: hlava V, nohy Z. Bez nálezov.

Hrob 11b. Hrobová jama sa nedala sledovať. Na dne ležala veľmi strávená 160 cm dlhá kostra. Kosti boli rozrušené koreňmi stromov.

Smer uloženia: hlava V, nohy Z. Bez nálezov.

Hrob 12. Hrobová jama sa nedala sledovať. Kostra dospelého jednotlivca bola 180 cm dlhá, naznak uložená, s rukami pozdĺž tela. Lebka bola stlačená a otočená dolava.

Smer uloženia: hlava Z, nohy V.

Nálezy: na pravej ruke prsteň (1), pod ľavou bedrovou kosťou nožik (2).

1. Bronzový *prsteň* tvaru nespájanej obrúčky. Na krajoch je mierne dovnútra zahnutý, na obvode je tepaná dvojité vlnovka (osi 21×19 , š. 6 mm).

2. *Železný nožik* sa zachoval pomerne v dobrom stave (dl. 123 mm, š. ostria 13 mm, hr. 4 mm).

Hrob 13. Hrobová jama sa nedala sledovať. V hĺbke 60 cm ležala naznak uložená, značne porušená kostra. Zachovali sa len dolné končatiny, paľva a vretenné kosti s článkami prstov.

Smer uloženia: hlava Z, nohy V.

Nálezy: na pravej ruke navlečená náramka (1), pod ľavou rukou bola 1 záušnica (2).

1. Bronzový *náramok*, vyhotovený z bronzovej tyčinky (p. 4 mm), je nespájaný. Voľné konce proti sebe tvoria medzeru (osi 68×65 mm).

2. *Esovitá záušnica* má široko roztepanú slučku. Je vyhotovená z bronzového drótu s prisadou striebra (osi 17×14 mm, š. sl. 8 mm).

Hrob 14. Hrobová jama sa nedala sledovať. V hĺbke 65 cm bola kostra naznak uložená, značne poškodená zemnými prácami. Zachovali sa len kosti paľvové a dolných končatín.

Smer uloženia obvyklý: nohy V, hlava Z.

Nálezy: na prstoch pravej ruky bol jeden prsteň (1), s pravej strany nôh nádoba (2).

1. Bronzový *prsteň* s kovovým štítkom má zosilnenú hornú polovicu. Na štítku sú vybité dva krúžky v strede s jamkami. Podobne vytepané sú po 4 krúžky i na prilahlých zosilnených častiach (osi 23×22 cm, štítok $9 \times 6,5$ mm). Tab. VII, 15.

2. *Valeovitá nádoba* s mierne vyhrnutým ústím je pri vrehu čiastočne lepená a dopĺňaná. Pod zlomom badať stopy hustej vlnovky. Po obvode sú hrebeňom ryté ryhy. Dno je rovné, nesie okrúhlu značku hrnčiarskeho stola. Hlina je premiešaná pieskom, farba tehlovočervená s tmavými flakmi. Nádoba je dobre vypálená (v. 108 mm, p. u. 80 mm, p. v. 94 mm, p. d. 80 mm). Tab. V, 4, 5.

Hrob 15. Hrobová jama nezreteľná. Na dne ležala kostra 160 cm dlhá, značne strávená a porušená.

Smer uloženia: hlava Z, nohy V.

Nálezy: s pravej strany hlavy bola jedna záušnica (1), pri konci nôh nádoba (2).

1. Bronzová *záušnica* krúžkového tvaru je vyhotovená z drótu (p. 2,5 mm). Voľné konce proti sebe sa dotýkajú (osi 28×26 mm). Tab. XIII, 7.

2. *Symetrická nádoba* bola robená na kruhu, má odrazené ústie. Na výduti sú dookola hrebeňom ryté dva sväzky vlnoviek. Na povrchu je nádoba tmavohnedá až čierna, zvnútra čierna. Hlina obsahuje jemný piesok, je dobre vypálená (v. 118 mm, p. v. 142 mm, p. d. 90 mm). Tab. IV, 2.

Hrob 16. V nezreteľnej hrobovej jame bola kostra dospelého jednotlivca, dobre zachovaná, nepoškodená. 171 cm dlhá, naznak uložená. Hlava bola položená na pravý spánok, pravá ruka pozdĺž tela, ľavá smerom na paľvu.

Smer uloženia: hlava Z, nohy V.

Nálezy: na ľavej ruke prsteň (1).

1. Bronzový *prsteň* je z okrúhleho drótu (p. 2,5 mm). Voľné konce sa čiastočne prekrývajú (osi 24×24 mm).

Hrob 17. Hrobová jama sa nedala sledovať. Hrob v hĺbke 70 cm bol úplne rozrušený, pravdepodobne sadením stromov.

Smer uloženia zničenej kostry sa nedal bezpečne určiť.

Bez nálezov.

Hrob 18. Hrobová jama bola 200 cm dlhá, 70 cm hlboká. Na dne ležala dospelá, naznak uložená kostra. Lebka znateľne obrátená dolava, ruky uložené vedľa tela.

Smer uloženia: hlava Z, nohy V.

Bez nálezov.

Hrob 19. Hrobová jama sa nedala sledovať. Kostra dospeléj ženy bola naznak uložená, ľavá ruka pod ľavou paľvou, pravá v lakti zohnutá a uložená cez pás. Lebka posunutá k pravému plecu bola čiastočne porušená.

Smer uloženia: hlava Z, nohy V.

Nálezy: na pravej strane pri kostre sa našiel jeden prsteň (1), na ľavej strane druhý prsteň (2), pri nohách nádoba (3), na pravej strane lebky 2 záušnice (4, 5).

1. Bronzová *obručka* je nespájaná. Voľné konce proti sebe tvoria malú štrbinu. Na priereze je pologuľatá až hranatá (osi 21×22 , š. 5 mm).

2. *Prsteň* tvaru nespájanej obrúčky má prierez pologuľatý. Voľné konce sa navzájom prekrývajú (osi 21×18 , š. 4 mm).

3. Spleená *nádoba* bola robená neumele na hrnčiarskom stole. Ústie nádoby je zúžené s mierne vyhrnutým okrajom. V hornej tretine je rytá špirála nepravidelne okoloidúcich rýh. Dno je rovné, má značku v strede v tvare kríža (v. 104 mm, p. u. 81 mm, p. v. 104 mm, p. d. 85 mm). Tab. V, 3, 6.

4. Bronzová *esovitá záušnica* je z okrúhleho drótu (p. 2 mm). Časť slučky sa nezachovala (osi $14 \times 14,5$ mm).

5. *Esovitá záušnica* je ako predošlá (osi 15×17).

Hrob 20. Hrobová jama bola 180 cm dlhá, na dne ležala dospelá, 165 cm dlhá kostra, naznak uložená. Hlava bola tvárou hore. Ruky uložené vedľa tela. Kostí dolných končatín boli rozrušené.

Smer uloženia: hlava Z, nohy V.

Nález: konča nôh s ľavej strany nádoba (1).

1. Úplná *nádoba* bola miskovitého tvaru. Okraj nádoby je mierne šikmo dovnútra srezaný. Šikmé steny sa ku dnu konicky zužujú. Rovné dno má po obvode presekávaný venček a stred nesie značku pravidelného kríža. Na bokoch je dookola rytá špirála ôsmich rýh. Nádoba je po bokoch badateľne sploštená. V hline je primiešaný jemný piesok, povrch je tehlovočervený, miestami tmavohnedý, zvnútra tmavošedý. Materiál je dobre vypálený (v. 65 mm, p. u. 120×151 , p. d. 91 mm). Tab. IV, 3, 5.

Hrob 21. Hrobová jama sa nedala sledovať. Kostra hrobu v 60 cm hĺbke bola úplne rozrušená, zachovali sa len kosti dolných končatín.

Smer uloženia: hlava Z, nohy V.

Bez nálezov.

Hrob 22. Hrobová jama bola nezreteľná. Kostra hrobu 167 cm dlhá, bola neporušená, naznak uložená s rukami vedľa tela.

Smer uloženia: hlava Z, nohy V.

Bez nálezov.

Hrob 23. Hrobová jama rozrušená sadením stromov. Kostra nedospelého jednotlivca bola temer úplne zničená. Zachovala sa len časť lebky a niekoľko kostí končatín.

Smer uloženia: hlava Z, nohy V. Bez nálezov.

Hrob 24. V nezreteľnej hrobovej jame ležala detská kostra 100 cm dlhá, naznak uložená, značne strávená.

Smer uloženia: hlava Z, nohy V.

Bez nálezov.

Hrob 25. Na dne nezreteľnej hrobovej jamy ležala dospelá kostra v skrčenej polohe, uložená nabok. Lebka bola na pravom spánku, pravá ruka vedľa tela, ľavá v lakti ohnutá a uložená cez pás. Nohy v kolenách skrčené, svierajú približne 90° uhol.

Smer uloženia: hlava Z, nohy V.

V blízkosti nôh v rovnakej hĺbke sa našli ešte kosti najskôr z iného rozrušeného hrobu.

Bez nálezov.

Hrob 26. V hrobovej jame cca 75 cm hĺbokej ležala na dne kostra 140 cm dlhá, naznak uložená, značne strávená a popukaná. Lebka sa pri kostre nezachovala, ruky boli uložené pozdĺž tela.

Smer uloženia: hlava Z, nohy V.

Nález: na pravej strane pri lakti bol nôž (1).

1. Železný *nožík* značne oxydovaný je pri hrote na chrte mierne vykrojený (d. 147 mm, š. ostria 14 mm, hrúbka 6 mm). Tab. VI, 6.

Hrob 27. Hrobová jama bola stavebnými prácami rozrušená, nedala sa sledovať. Z kostry ženy naznak uloženej sa zachovala stlačená lebka, zmrvené kosti rúk a hrudi.

Smer uloženia: hlava Z, nohy V.

Nález: na ľavej ruke prsteň a nespájaný náramok (1, 2), na pravej ruke znova prsteň a spájaný náramok (3, 4). Na hrudi bola bronzová spona (5), korálky (6) a okolo krku pletený bronzový nákrčník (7), pri hlave 9 záušnic (8–16). Tab. VIII, 1–14.

1. *Prsteň* je tvaru profilovanej nespájanej obrúčky. Profil tvoria dve okolobežiacie ryhy. Voľné konce sa prekrývajú (osi 20×19 , š. 5 mm).

2. Bronzový *náramok* nespájaný je vyhotovený z okrúhlej bronzovej tyčinky (p. 4 mm). Voľné konce pozvoľna zoslabené tvoria proti sebe medzeru (osi 67×71 mm).

3. *Prsteň* ako predošlý, je miernejšie profilovaný. Voľné konce proti sebe tvoria tenkú medzeru (osi 20×17 , š. 5 mm).

4. Bronzový *náramok* z okrúhlej tyčinky (p. 5,5 mm), konce má ukončené dvoma štylizovanými zvieracími hlavami, ktorých zobáky sú navzájom svarené, čím je celý náramok upravený do pevného kruhu. Na náramku sa zachovali stopy látkového tkaniva (osi 71×68).

5. Bronzová *spona* sa skladá z dvoch plieskov, ktoré majú tvar vrbového listu. Na jednom konci sú oba opatrené stočeným očkom. Na druhom konci je pri jednom stopa po háčku s pozdĺžnou dierkou. Na druhom konci je rozšírená, štvorcovo podobná dierka. Na jednej strane je pri oboch tepaný vlnkový ornament (dl. 60,62 mm, š. 12,12 mm).

6. *Náhrdelník* má 71 koráľkov vyhotovených z bielej masy, 24 je guľkového tvaru, 3 sú tvaru hnedých perličiek, 2 korálky sú drobné zo sklovitej látky, 43 je valčekovitých. Korálky valčekovité a guľkovité sú približne rovnakej veľkosti. Biela masa, z ktorej je vyhotovená väčšina koráľkov, je veľmi krušivá, v dôsledku čoho mnohé korálky ostali rozdrobené v zlomkoch.

7. Pletený *nákrčník* z tenkého bronzového drótu sa zachoval v zlomkoch. Pletivo je upravené do tvaru päťhrannej hadičky. Hranu vždy tvorí vrkočovitý pletenie, rebríčkovito pospájané s ostatnými hranami (hr. drótu 0,5 mm, max. p. hadičky 7 mm).

8. *Esovitá záušnica* vyhotovená zo strieborného drótu (p. 2,5 mm). Slučka je na široko roztepaná (osi $17,5 \times 15$, š. sl. 11 mm). Tab. XIII, 10.

9. *Esovitá záušnica* ako predošlá. Má odlomenú esovitú slučku (osi $15,5 \times 18$).

10. *Esovitá záušnica* ako predošlá (osi $17 \times 14,5$).

11. *Esovitá záušnica* ako predošlá, slučka sa zachovala (osi 17×16 , š. sl. 11 mm).

12. *Esovitá záušnica* ako predošlá (osi 17×18 , š. sl. 11 mm).

13. *Esovitá záušnica* ako predošlá (osi 18×15).

14. *Esovitá záušnica* z bronzového drótu (1,5 mm) je elipsovito pretiahnutá (osi 15×14 , š. sl. 4 mm).

15. *Esovitá záušnica* z bronzového drótu (1,5 mm) je krúžkového tvaru (osi 16×12 , š. sl. 4 mm).

16. *Esovitá záušnica* je čiastočne deformovaná. Sluč-

ka sa nezachovala. Vlastný krúžok je elipsovito sploštený (osi 11×9 mm).

Hrob 28. Bol v blízkosti hrobu č. 27, celkom zničený. Na pôvodnom mieste sa zachovala časť pravej ruky a prsteň (1).

Smer uloženia: hlava Z, nohy V.

1. *Prsteň* tvaru nespájanej obrúčky je vyhotovený z bronzového prúžku, po krajoch dvoma ryhami profilovaný. Voľné konce sa badateľne prekrývajú (max. p. 20 mm, š. 5 mm).

Hrob 29. Hrobová jama nezreteľná. Na dne ležala kostra muža 143 cm dlhá, uložená nznak. Bola čiastočne strávená, popukaná, stlačená a bezzubá. Lebka bola znateľne otočená doľava, ruky uložené pozdĺž tela.

Smer uloženia: hlava Z, nohy V.

Nálezy: na oboch rukách je po jednom prsteni (1, 2), pod ľavým bedrom nožík (3).

1. Na ľavej ruke *prsteň* tvaru nespájanej obrúčky bol vyhotovený z bronzového prúžku, na priereze mierne poglobatý. Voľné konce sa nedotýkajú (max. p. 22 mm, š. 4,5 mm).

2. Na pravej ruke *prsteň* tvaru nespájanej obrúčky bol vyhotovený z bronzového prúžku s okrajmi dovnútra zahnutými. Voľné konce postupne zúžené tvoria proti sebe medzeru (max. p. 23 mm, max. š. 5 mm).

3. *Železný nožík* značne oxydovaný sa zachoval v zlomkoch (dl. 85 mm, š. 15 mm).

Hrob 30. Hrobová jama sa nedala sledovať. V hĺbke 60 cm sa zachovala porušená detská lebka, pár rebier a ramenná kosť.

Smer uloženia: hlava Z, nohy V.

Nálezy: medzi kosťami nájdené dva črepy, najskôr z dvoch rozličných nádob (1, 2).

1. Črep z ústia nádoby má náhle vyhrnutý okraj. Pod okrajom je 6 paralelných rytých rýh v smere vodorovnom. Črep je tehlovočervený, niekde čierny, mierne drsný. Hlina obsahuje drobný piesok a drobné zrnká slidy. Materiál je dobre vypálený.

2. Črep najskôr z výdute nádoby nesie na povrchu prihladené stopy 6 rýh. Zvonka je tmavý až čierny, zvnútra tehlovočervený. V hline mnoho piesku a zrnká slidy. Materiál dobre vypálený.

Hrob 31. Hrobová jama nezreteľná. Kostra staršej ženy uložená nznak bola čiastočne porušená. Paňa posunutá k hrudnému košu, ruky uložené pozdĺž tela, lebka tvárou hore, čeľuste boli bezzubé.

Smer uloženia: hlava Z, nohy V.

Nálezy: pod ľavým bedrom nožík (1), na ľavej strane hlavy 2 záušnice (2, 3), na pravej strane jedna strieborná záušnica (4).

1. *Železný nožík* so špicatým hrotom značne oxydovaný. Násadkový trn sa nezachoval. (dl. 73 mm, š. 15 mm, hr. 6 mm).

2. *Esovité záušnica* z 1,5 mm hrubého okrúhleho drótu. Úzka slučka sa nezachovala celá (osi 16×16 mm).

3. *Esovité záušnica* zo strieborného (p. 1,5 mm) drótu, čiastočne elipsovito sploštená (osi 16×11 , š. sl. 3 mm).

4. *Strieborná esovitá záušnica* z okrúhleho drótu (p. 2,5 mm) má slučku naširoko roztepanú, poškodenú (osi 18×13 mm).

Hrob 32. Hrobová jama sa nedala sledovať. Na dne ležala kostra 190 cm dlhá, uložená nznak, neporušená. Hlava na pravom spánku, ľavá ruka pozdĺž tela, pravá ruka uložená na paňvu.

Smer uloženia: hlava Z, nohy V.

Nálezy: na hrudi jeden črep (1).

1. Črep z nádoby nesie na sebe znaky rýh. Je hrubý, drsný, dobre vypálený, na povrchu tehlovočervený, zvnútra hnedočierny.

Hrob 33. V hrobovej jame 70 cm hlbkej ležala na dne neporušená, nznak uložená dospelá kostra. Lebka bola stlačená, ľavá ruka vedľa tela, pravá uložená na paňve.

Smer uloženia: hlava Z, nohy V.

Nálezy: na pravej strane hlavy náušnica (1), na ľavej ruke sa prsteň nezachoval.

1. *Náušnica* tvaru krúžku, temer uzavretá, je vyhotovená z okrúhleho bronzového drótu (p. cca 2 mm, osi 19×19 mm). Tab. XIII, 8.

Hrob 34. Hrob bol zničený pravdepodobne sadením stromov. Medzi úplne rozrušenými kosťami hrobu sa našla jedna bronzová *esovitá záušnica* a v miestach hlavy jeden *korálok*.

Nálezy sa nezachovali.

Hrob 35. Hrob nedospelého človeka bol v hĺbke cca 65 cm. Kostra 80 cm dlhá bola uložená nznak, čiastočne porušená. Lebka bola stlačená, holenné kosti skrížené.

Smer uloženia: hlava Z, nohy V.

Nálezy: na pravej polovici paňvy prsteň (1).

1. *Prsteň* tvaru nespájanej obrúčky je profilovaný dvoma po krajoch rytými ryhami. Voľné konce sa navzájom prekrývajú (osi 20×18 , š. 5 mm).

Hrob 36. Hrobová jama nezreteľná. Na dne bola kostra 140 cm dlhá, uložená nznak, neporušená, s rukami pozdĺž tela.

Smer uloženia: hlava Z, nohy V.

Nálezy: Na pravej strane prsteň (1).

1. Bronzový prsteň tvaru obrúčky je zlomený. Dve okolo ryté ryhy tvoria profilovanie (max. p. 20 mm).

Hrob 37. Hrobová jama nezreteľná. Na dne v hĺbke 60 cm bola nedospelá kostra, 120 cm dlhá, uložená nznak. Lebka na ľavom spánku, ruky uložené pozdĺž tela.

Smer uloženia: hlava Z, nohy V.

Nálezy: pri hlave 10 záušnic (1–10), na pravej ruke 1 prsteň (11), na ľavom lakti druhý prsteň (12), okolo hlavy a pod ňou korálky (13).

1. *Esovité záušnica* z bronzového okrúhleho drótu (p. 15 mm) s úzkou slučkou (osi 16×17 mm).

2. *Esovité záušnica* ako predošlá (osi 18×19 mm).

3. *Esovité záušnica* ako predošlá (osi 17×16 mm).

4. *Esovité záušnica* ako predošlá. Slučka čiastočne poškodená (osi 16×14 mm).

5. *Esovité záušnica* ako predošlá, o niečo menšia. Slučka poškodená (osi 12×13 mm).

6. *Esovité záušnica* ako predošlá, slučka úzka (osi 12×15 mm).

7. *Esovité záušnica* ako predošlá, slučka nepoškodená (osi 15×14 mm).

8. *Esovité záušnica* ako predošlá, slučka poškodená (osi 15×16 mm).

9. *Záušnica* ako predošlá, slučka je jednoduchá (osi 15×12 mm).

10. *Záušnica* ako predošlá. Esovité slučka odlomená (osi 14×15).

11. Bronzový prsteň tvaru nespájanej obrúčky, na priereze je mierne poglobatý. Voľné konce sa navzájom prekrývajú (max. p. 19 mm). Tab. VII, 2.

12. *Prsteň* tvaru obrúčky je vyhotovený z bronzového prúžku. Po krajoch sú ryté dve ryhy, v ktorých sú husto vpichované jamky. Voľné konce sa navzájom prekrývajú (max. p. 20 mm). Tab. VII, 3.

13. Celkove je 12 koráľkov a početné zlomky. 3 koráľky sú keramické a 9 koráľkov je vyhotovených z bielej drvivej masy. Tvary koráľkov sú guľkovité a valčekovité.

H r o b 38. Hrobová jama sa nedala sledovať. V hĺbke cca 100 cm ležala 150 cm dlhá kostra ženy, uložená na znak. Lebka na pravý spánok, ľavá ruka pozdĺž tela, pravá ohnutá v lakti, uložená na paľve, Tab. II.

Smer uloženia: hlava Z, nohy V.

Nálezy: okolo krku nákrčník (1), v okolí hlavy a pod ňou koráľky a kovové prívesky (2), pri hlave esovitá záušnice (3—10), na pravej ruke 2 náramky (11—12), konča nôh náramok (13), na páse 1 prsteň (14), pri ramennej kosti druhý prsteň (15), na ľavom boku malý nožík (16), na hrudi dva tenké pliesky (17). Tab. IX, 1—6, X, 1—17.

1. Bronzový *nákrčník* je pletený z trojpramenného okrúhleho drótu. Na jednom konci opatrený háčikom, na druhom slučkou. Drôt je z jedného kusa a jeho voľné konce sa v pletive vracajú k háčiku a k slučke (hr. pletiva 4,5 mm, max. p. 133 mm).

2. Koráľkový *náhrdelník* má 26 valčekovitých a 27 guľkovitých koráľkov zo sklovitej látky, 16 guľkovitých z krušivej bielej masy, 1 delený koráľok z modrého skla, 1 červený jantárový koráľok, 14 prevítaných mušlí, 1 malý bronzový prívesok a 2 duté gombíkové prívesky. Početné koráľky sa zachovali v zlomkoch.

a) Malý *bronzový prívesok* má tvar kosoštvorca, ktorý je na jednom konci opatrený uškom s dierkou, na druhom konci s jednej strany delenou tyčkou (dl. 24 mm, š. 8 mm).

b) Dutý *gombík* je vyhotovený z bronzu do tvaru gule. Na povrchu je opatrený geometrickým ornamentom. Na 4 stranách prívesku sú vypuklé krúžky s označeným stredom. Krúžky (p. 11 mm) sú lemované presekávaným venčekom. Ku krúžkom sa so 4 strán sbiehajú šesťuholníkové polia. Každé pole je rozdelené na 2 trojuholníky. Hranica medzi jednotlivými políčkami, ako aj trojuholníkmi je hranato vydutá. Spodný krúžok je voľný, do vrchného je upevnené závesné uško. Celý prívesok je na povrchu pozlátený.

c) Druhý *gombík* je ako predošlý, avšak bronzovou hrdzou čiastočne poškodený. V jeho závesnom ušku sa zachovali bronzovou hrdzou upevnené 2 koráľky (v. gombíka 46 mm, š. 39 mm).

3. *Esovitá záušnica* z okrúhleho drótu (p. 2,5 mm) so široko roztepanou slučkou (osi 19 × 14, š. sl. 9 mm).

4. *Esovitá záušnica* ako predošlá (osi 17 × 15, š. sl. 9,5 mm).

5. *Esovitá záušnica* ako predošlá (osi 17 × 16, š. sl. 6,5 mm).

6. *Esovitá záušnica* ako predošlá (osi 14,5 × 18 š. sl. 9 mm).

7. *Esovitá záušnica* ako predošlá (osi 17 × 14,5, š. sl. 9,5 mm).

8. *Esovitá záušnica* ako predošlá (osi 14,5 × 16,5, š. sl. 10 mm).

9. *Esovitá záušnica* ako predošlá s úzkou slučkou (osi 18 × 16, š. sl. 4 mm).

10. Strieborná *esovitá záušnica* ako predošlá (osi 18 × 13, š. sl. 4 mm).

11. Bronzový náramok nespájaný je vyhotovený z okrúhlej tyčinky (p. 4 mm). Voľné konce proti sebe tvoria medzeru. Na náramku sa zachovali stopy bronzovou patinou konzervovaného tkaniva (max. p. 70 mm).

12. Bronzový *náramok* je pletený z trojpramenného okrúhleho drótu, na obvode znateľne deformovaný. Konce sú opatrené háčikom a slučkou, na povrchu badať stopy tkaniva (osi 82 × 72 mm).

13. Bronzový *náramok* je spletený z trojpramenného drótu. Medzi záhyby pletiva je umiestnený tenký dvojpramenný navzájom skrútený dróť. Voľné konce náramku sú zakončené slučkami. V slučkách sú na spôsob očka zohnuté konce jedného prameňa drótu (max. p. 78 mm).

14. *Prsteň* tvaru nespájanej obrúčky je vyhotovený z bronzového prúžku, po krajoch dovnútra zahnutý. Voľné konce tvoria proti sebe medzeru. Na obvode sú dookola ryté tenké ryhy, presekané v kolmom smere, takže tvoria štvorčekovú sieť (osi 22 × 21, š. 6,5 mm).

15. *Prsteň* tvaru nespájanej obrúčky dvoma dookola bežiacimi ryhami profilovaný. Voľné konce proti sebe tvoria medzeru. Na povrchu badať stopy tkaniva (osi 21 × 20, š. 7 mm).

16. Železný *nožík* značne oxidovaný nesie zvyšky drevenej násadky a pošvy. Drevená pošvička bola stiahnutá tenkou obrúčkou (dl. 72 mm, š. 15 mm, hr. 9 mm).

17. Dva kusy tenkého bronzového *pliesku* sú najskôr súčiastkou výzdoby šiat.

H r o b 39. Hrobová jama sa nedala sledovať. Na dne ležala naznak uložená kostra, značne porušená. Pravá ruka a lebka sa nezachovali.

Smer uloženia: hlava Z, nohy V.

Nálezy: konča nôh nádoba (1).

1. *Nádoba* je z hliny, premiešanej drobným pieskom a zrnkami slieď. Má štíhly tvar, mierne vyhrnuté ústie, na hrdle badať dva rady cikeakovitej krokvice. Na výduti sú stopy nepravideľne rytej špirály. Nádoba má excentrický tvar, rovné dno, na povrchu tehlovočervená, miestami šedohnedá až čierna. Povrch je mierne drsný, materiál dobre vypálený (v. 110 mm, p. u. 72, p. v. 80, p. d. 59). Tab. XV, 1.

H r o b 40. V nezreteľnej hrobovej jame ležala kostra ženy 159 cm dlhá, naznak uložená, neporušená, s rukami pozdĺž tela.

Smer uloženia: hlava Z, nohy V.

Nálezy: na pravej ruke náramok (1), na ľavej strane vedľa ruky prsteň (2), pri hlave 3 záušnice (3—5), na hrudi koráľky (6). Tab. XIV.

1. Bronzový *náramok* nespájaný je vyhotovený z okrúhleho drótu (p. 5 mm). Postupne zoslabené konce tvoria proti sebe medzeru (max. p. 80 mm).

2. Bronzový *prsteň* je tvaru nespájanej obrúčky. Kraje sú tenké až ostré, stred je náhle zosilnený na rebro. Voľné konce tvoria proti sebe medzeru (max. p. 25, š. 5 mm).

3. Bronzová *esovitá záušnica* je z okrúhleho drótu (p. 3 mm). Slučka je na široko roztepaná, oproti voľnému koncu tvorí medzeru (osi 18 × 18, š. sl. 13 mm).

4. *Esovitá záušnica* ako predošlá (osi 18 × 16, š. sl. 14 mm).

5. *Esovitá záušnica* ako predošlá (osi 17 × 18,5). Slučka sa nezachovala.

6. *Náhrdelník* má 107 koráľkov sklovitých, 50 keramických s kovovým leskom, 130 z krušivej bielej masy, 1 koráľok rúrkovitý z čiernej keramiky, oblievaný bielou masou, 1 koráľok delený z modrého skla, 1 sklený poligonálny a 9 prevítaných mušlí. Početné koráľky ostali v zlomkoch.

Hrob 41. Hrobová jama nezreteľná cca 60 cm hlboká. Na dne ležala kostra 90 cm dlhá, naznak uložená, značne poškodená.

Smer uloženia: hlava Z, nohy V.

Bez nálezov.

Hrob 42. V nezreteľnej hrobovej jame cca 57 cm hl. ležala na dne detská kostra 85 cm dlhá, naznak uložená, značne strávená. Lebka bola rozrušená, ruky uložené pozdĺž tela.

Smer uloženia: hlava Z, nohy V.

Nálezy: pri hlave 2 záušnice (1, 2), okolo hlavy biele koráľky sa nezachovali.

1. *Esovité záušnice* z bronzového drótu s úzkou slučkou (osi 17×13 , š. sl. 3 mm).

2. *Esovité záušnice* ako predošlá s jednoduchou slučkou (osi 14×12 , š. sl. 3 mm).

Hrob 43. V nezreteľnej hrobovej jame ležala nedospelá kostra 110 cm dlhá, naznak uložená, s rukami pozdĺž tela.

Smer uloženia: hlava Z, nohy V.

Nálezy: konča nôh s pravej strany nádoba (1).

1. Spleená a z väčšej časti doplnená *nádoba* šálkovitého tvaru má mierne vyhrnutý okraj. Na obvode okraja sú plytko ryté početné ryhy. Zvnútra i zvonku badať stopy nemotornej modelácie. Farba nádoby je hnedošedá, povrch mierne drsný, v hline je prímiešaný drobný piesok. Črep je dobre vypálený (v. 85 mm, p. u. 125 mm, p. d. 80 mm). Tab. VI, 1.

Hrob 44. V nezreteľnej hrobovej jame ležala kostra nedospelého jednotlivca, naznak uložená, čiastočne rozrušená. Lebka bola preborená, hrudník sa vôbec nezachoval.

Smer uloženia: hlava Z, nohy V.

Nálezy: pri hlave jedna záušnica (1) a koráľky (2).

1. *Esovité záušnice* z bronzového okrúhleho drótu má úzku slučku (osi 18×14 , š. sl. 4 mm).

2. Celkom 9 koráľkov, 6 koráľkov je zo sklovitej látky a 3 koráľky z bielej krušivej masy.

Početné koráľky ostali v zlomkoch.

Hrob 45. Hrobová jama cca 55 cm hlboká sa nedala sledovať. Kostra bola 85 cm dlhá, naznak uložená, značne strávená a rozrušená.

Smer uloženia: hlava Z, nohy V.

Bez nálezov.

Hrob 46. Hrob dospelého jednotlivca. Kostra 175 cm dlhá, naznak uložená, s rukami pozdĺž tela, bola čiastočne porušená. Kostí stehenné sa vôbec nezachovali.

Smer uloženia: hlava Z, nohy V.

Nálezy: nad kostrou cca 5 cm bol prsteň (1), pod pravou rukou nožík (2).

1. Bronzový *prsteň* je tvaru nespájanej obrúčky, dookola profilovaný dvoma ryhami (max. p. 21, š. 5 mm).

2. *Železný nožík* je značne oxidovaný. V mieste násadkového trňa sú zvyšky drevenej rúčky (dl. 118, š. 16, hr. 11 mm).

Hrob 47. Hrobová jama $163 \times 75 \times 65$ cm bola ohraničená kameňami. Na dne ležala kostra nedospelé-

ho jednotlivca, 103 cm dlhá, naznak uložená. Lebka ležala na pravom spánku, kosti ramenné a vretenné sa nezachovali.

Smer uloženia: hlava Z, nohy V.

Nálezy: pri nohách nádoba (1).

1. Úplná, nepoškodená symetrická *nádoba*, robená na kruhu. Mierne vyhrnuté ústie je na kraji zaoblené. Na dne badať stopy nezreteľnej značky. Pod zlomom je rad vpichov, po obvode výdute je rozložený sväzok troch vlnoviek, pod nimi je rytá špirála troch rýh. Farba šedohnedá, miestami prechádza až do čiernej. Zvnútra je nádoba svetlošedá, na povrchu mierne drsná, črep tenký. Materiál obsahuje jemný piesok, drobné zrnká slied, je dobre vypálený (v. 126, p. u. 140, p. v. 154, p. d. 87). Tab. III, 1.

Hrob 48. Hrobová jama bola nezreteľná. V hĺbke 65 cm ležala detská kostra, naznak uložená, s rukami pozdĺž tela. Kostra 85 cm dlhá, stlačená, rozrušená.

Smer uloženia: hlava Z, nohy V.

Bez nálezov.

Hrob 49. V hrobe dospelého jednotlivca sa zachovala kostra naznak uložená, s rukami pozdĺž tela.

Smer uloženia: hlava Z, nohy V.

Bez nálezov.

Hrob 50. Hrobová jama sa nedala sledovať. V hĺbke cca 65 cm sa zachovali len kosti paňvové a dolných končatín.

Smer uloženia: hlava Z, nohy V.

Bez nálezov.

Hrob 51. V nezreteľnej hrobovej jame ležala kostra muža 165 cm dlhá, naznak uložená, značne poškodená. Hlava doprava otočená, pravá ruka pozdĺž tela, ľavá bola uložená na paľve.

Smer uloženia: hlava Z, nohy V.

Nálezy: na ľavom boku nôž (1).

1. *Železný nôž* je značne pokrytý hrdzou (dl. 125, š. 16, hr. 5 mm).

Hrob 52. Hrobová jama sa nedala sledovať. Na dne ležala kostra ženy 135 cm dlhá, naznak uložená. Lebka bola značne poškodená, pravá ruka pozdĺž tela, ľavá uložená na paľve.

Smer uloženia: hlava Z, nohy V.

Nálezy: pri hlave 4 záušnice (1—4).

1. *Esovité záušnice* z bronzového drótu (p. 2 mm), mala úzku slučku (osi 16×19 , š. sl. 4 mm).

2. *Esovité záušnice* ako predošlá (osi 15×15 , š. sl. 5 mm).

3. *Esovité záušnice* ako predošlá (osi 18×16 , š. sl. 5 mm).

4. *Esovité záušnice* ako predošlá, slučka poškodená (osi 17×17).

Hrob 53. Detský hrob bol v hĺbke cca 55 cm. Kostra 80 cm dlhá bola naznak uložená, značne strávená.

Smer uloženia: hlava Z, nohy V.

Nálezy: pri hlave jedna záušnica (1).

1. *Esovité bronzové záušnice*, má široko roztepanú slučku (osi 17×18 , š. sl. 13 mm).

Hrob 54. Hrobová jama sa nedala sledovať. Na dne ležala 110 cm dlhá veľmi rozrušená kostra.

Smer uloženia: hlava Z, nohy V.

Bez nálezov.

Hrob 55. V nezreteľnej hrobovej jame v hĺbke cca 50 cm ležala 90 cm dlhá detská, temer úplne strávená kostra, naznak uložená.

Smer uloženia: hlava Z, nohy V.

Nálezy: okolo hlavy korálky (1), po bokoch 11 záušnic (2—12), pri pravej ruke prsteň (13).

1. Celkom 6 korálikov, 2 sú zo sklovitej látky oblievané bielou krušivou masou, 2 guľkovité z bielej masy, 1 valčekovitý a 1 dyňovitý.

2. *Esovité záušnica* z bronzového drôtu má poškodenú slučku (osi 13×14 mm).

3. *Esovité záušnica* ako predošlá (osi 15×11 mm).

4. *Esovité záušnica* ako predošlá (osi 14×10 mm).

5. *Esovité záušnica* ako predošlá, slučka sa nezachovala (osi 16×13 mm).

6. *Esovité záušnica* ako predošlá, slučka úzka (osi 15×11 , š. sl. 3,5 mm).

7. *Esovité záušnica* ako predošlá (osi 16×11 , š. sl. 3,5 mm).

8. *Esovité záušnica* ako predošlá, slučka sa nezachovala (osi 15×12 mm).

9. *Esovité záušnica* ako predošlá (osi 13×11 mm).

10. *Esovité záušnica* ako predošlá, slučka úzka (osi 16×13 , š. sl. 5 mm).

11. *Esovité záušnica* ako predošlá so zvyškami železného drôtička (osi 21×20 mm).

12. Bronzový profilovaný *prúžok* je vo dvoje zohnutý. Doň je navlečený železný, silno oxidovaný drôtičik (š. 5,5 mm).

13. Bronzový *prsteň* tvaru nespájanej obrúčky je dvoma ryhami dookola profilovaný. Voľné konce sa značne prekrývajú (osi 15×15 , š. 6 mm).

H r o b 56. V nezreteľnej hrobovej jame ležala detská kostra naznak uložená, temer úplne strávená.

Smer uloženia: hlava Z, nohy V.

Bez nálezov.

H r o b 57. Hrobová jama 60 cm hlboká sa nedala sledovať. Na dne ležala kostra ženy 145 cm dlhá, naznak uložená, značne strávená a porušená. Lebka bola stlačená, ruky ležali pozdĺž tela.

Smer uloženia: hlava Z, nohy V.

Nálezy: pri hlave 4 záušnice (1—4), pri páse prsteň (5).

1. *Esovité záušnica* z okrúhleho drôtu (p. 2,5 mm, osi $17 \times 14,5$, š. sl. 6,5 mm).

2. *Esovité záušnica* ako predošlá (osi 14×13 , š. sl. 6 mm).

3. *Esovité záušnica* ako predošlá (osi 17×14 , š. sl. 7 mm).

4. *Esovité záušnica* ako predošlá z okrúhleho drôtu (p. 1,5 mm). Zachovala sa v zlomkoch (š. sl. 4 mm).

5. *Prsteň* tvaru nespájanej obrúčky je vyhotovený z bronzového plechového prúžku, po krajoch dve ryté ryhy tvoria profilovanie. Voľné konce sa prekrývajú (osi 20×18 , š. 6 mm).

H r o b 58. V nezreteľnej hrobovej jame ležala na dne značne strávená kostra 165 cm dlhá, naznak uložená s rukami pozdĺž tela.

Smer uloženia: hlava Z, nohy V.

Bez nálezov.

H r o b 59. Dno hrobovej jamy bolo s jednej strany určené dvoma obloženými kameňmi, s druhej strany porušené zemnými prácami. Na dne ležala značne strávená kostra ženy naznak uložená s rukami pozdĺž tela.

Smer uloženia: hlava Z, nohy V.

Nálezy: pod hlavou 9 záušnice (1—9), na pravej ruke dva prstene (10, 11).

1. *Esovité záušnica* z bronzového okrúhleho drôtu (p. 2,5 mm, osi 16×13 , š. sl. 6 mm).

2. *Esovité záušnica* ako predošlá, má slučku na široko roztepanú (osi $18 \times 15,5$, š. sl. 10,5 mm).

3. *Esovité záušnica* ako predošlá (osi 18×14 , š. sl. 11 mm).

4. *Esovité záušnica* ako predošlá (osi 16×15 , š. sl. 11 mm).

5. *Esovité záušnica* ako predošlá (osi 17×15 , š. sl. 11 mm).

6. *Esovité záušnica* ako predošlá (osi 17×15 , š. sl. 10,5 mm).

7. *Esovité záušnica* ako predošlá (osi 18×14 , š. sl. 11 mm).

8. *Esovité záušnica* ako predošlá (osi $16,5 \times 15$, š. sl. 11 mm).

9. *Esovité záušnica* ako predošlá (osi 17×14 , š. sl. 11 mm).

10. Bronzový *prsteň* tvaru nespájanej obrúčky čiastočne deformovaný. Voľné konce tvoria proti sebe medzeru (max. p. 23 mm, š. 3 mm).

11. Bronzový *prsteň* tvaru nespájanej obrúčky je na priereze mierne pologuľatý (max. p. 23 mm, š. 4 mm).

H r o b 60. Hrobová jama sa nedala sledovať. Na dne ležala kostra naznak uložená, značne poškodená. Zachovaly sa niektoré rebra, paňa a kosti dolných končatín.

Smer uloženia: hlava Z, nohy V.

Bez nálezov.

H r o b 61. V nezreteľnej hrobovej jame ležala kostra 190 cm dlhá, dobre vyvinutá, naznak uložená s rukami pozdĺž tela.

Smer uloženia: hlava Z, nohy V.

Nálezy: pri nohách črepy nádoby (1).

1. 3 *črepy* z okraja nádoby sú z hlíny premiešané pieskom a zrnkami sliedy. Farba s oboch strán je šedohnedá.

Materiál je dobre vypálený.

H r o b 62. V nezreteľnej hrobovej jame ležala na dne kostra ženy 145 cm dlhá, naznak uložená, s rukami pozdĺž tela.

Smer uloženia: hlava Z, nohy V.

Nálezy: v miestach porušenej lebky dve záušnice (1, 2).

1. Bronzová *esovitá záušnica* z okrúhleho drôtu (p. 3 mm, osi 16×15 , š. sl. 4 mm).

2. *Esovité záušnica* ako predošlá (osi 17×13 , š. sl. 3,5 mm).

H r o b 63. V nezreteľnej hrobovej jame bola detská kostra 1 m dlhá, značne poškodená, rozrušená.

Smer uloženia: hlava Z, nohy V.

Nálezy: pri hlave prsteň (1).

1. *Prsteň* je tvaru malej nespájanej bronzovej obrúčky. Na obvode je ku krajom mierne zaoblený. Voľné konce sa navzájom prekrývajú (max. p. 15 mm, š. 4 mm).

H r o b 64. V nezreteľnej hrobovej jame cca 90 cm hlbokéj bola neporušená, dobre vyvinutá kostra dospelého jednotlivca. Lebka bola naklonená tvárou hore k ľavému plecu, ľavá ruka pozdĺž tela, pravá uložená na paľve.

Smer uloženia: hlava Z, nohy V.

Bez nálezov.

H r o b 65. Hrobová jama z polovice zničená mladšou

jamou. Kostra bola naznak uložená, ľavá ruka cez pás, pravá uložená na paľve. Dolné končatiny sa nezachovali.

Smer uloženia: hlava Z, nohy V.

Nálezy: na pravej ruke dva prstene (1, 2), na hrudníku malý krúžok (3).

1. Masívny bronzový *prsteň* tvaru plochej nespájanej obrúčky. Voľné konce sa navzájom prekrývajú (max. p. 25 mm, š. 11 mm).

2. Bronzový *prsteň* tvaru nespájanej obrúčky je vyhotovený z oblého, mierne plochého drótu (p. 4 mm, max. p. 24 mm, š. 4 mm). Tab. VII, 14.

3. Bronzový *krúžok* z drótu miestami plochého je nespájaný (max. p. 9 mm). Tab. VII, 16.

Hrob 66. Hrobová jama bola rozrušená. Na dne ležala kostra ženy, 150 cm dlhá, čiastočne porušená, s rukami pozdĺž tela.

Smer uloženia: hlava Z, nohy V.

Nálezy: na hrudi boli farebné korálky (1), pri hlave záušnice (2, 3).

1. Celkove 6 *koráľkov*, 1 valčekovitý s pestrofarebnou výzdobou, vyhotovenou polievaním, 1 keramický dyňovitý tvar s modrou glazúrou, 1 valčekovitý s kosoštvorcovou ozdobou, 1 väčší čierny korálok, 1 valčekovitý krátky, keramický, 1 guľkovitý tvar z bielej masy bez ozdôb. Tab. XV, 5—10.

2. Bronzový deformovaný *krúžok*, je nespájaný (osi $14,5 \times 15,5$).

3. *Esovitá záušnica* z bronzového drótu (p. 2 mm) má úzku slučku (osi 14×10 , š. sl. 4 mm).

Hrob 67. V hrobovej jame cca 100 cm hl. ležala 150 cm dlhá kostra, naznak uložená, s rukami pozdĺž tela.

Smer uloženia: hlava Z, nohy V.

Nálezy: na ľavom boku nožík (1), na pravej ruke dva prstene (2, 3).

1. *Železný nožík* sa zachoval v zlomkoch (dl. cca 95 mm, š. 13 mm).

2. Bronzový *prsteň* tvaru nespájanej obrúčky má kraje dovnútra zahnuté. Voľné konce sa mierne zužujú a navzájom dotýkajú (max. p. 23 mm, š. 6 mm).

3. Bronzový *prsteň* tvaru nespájanej obrúčky je vyhotovený z bronzového prúžku. Voľné konce tvoria štrbinu (max. p. 19, š. 5 mm).

Hrob 68. V nezreteľnej hrobovej jame ležala detská kostra naznak uložená, veľmi poškodená.

Smer uloženia: hlava Z, nohy V.

Bez nálezov.

Hrob 69. V nezreteľnej hrobovej jame ležala kostra ženy naznak uložená, čiastočne poškodená.

Smer uloženia: hlava Z, nohy V.

Nálezy: konča nôh nádoba (1), pri hlave 4 záušnice (2—5), na pravej ruke prsteň (6).

1. *Nádoba* robená na kruhu má doplnovaný okraj. Rovné dno nemá nijakú značku. Nad výduťou sú 2 sväzky trojnásobnej vlnovky, pod nimi je rytá špirála 6 rýh. Nádoba je na povrchu hladká, šedohnedá až čierna. Vnútri badať stopy ručnej modelácie. V hline je primiešaný drobný piesok, materiál je dobre vypálený (v. 120 mm, p. u. 95 mm, p. v. 114 mm, p. d. 80 mm).

2. *Esovitá záušnica* so široko roztepanou slučkou, je vyhotovená zo strieborného drótu (p. 2,5 mm, osi $18,5 \times 15$, š. sl. 9 mm). Tab. XIII, 12—15.

3. *Esovitá záušnica* ako predošlá (osi 19×14 , š. sl. 9,5 mm).

4. *Esovitá záušnica* ako predošlá (osi 20×16 , š. sl. 9 mm).

5. *Esovitá záušnica* ako predošlá (osi $17 \times 16,5$, š. sl. 10 mm).

6. Bronzový *prsteň* tvaru nespájanej obrúčky, je čiastočne deformovaný. Po krajoch idúce 2 ryhy tvoria profilovanie. Voľné konce sa prekrývajú (max. p. 21 mm, š. 4,5 mm).

Hrob 70. V nezreteľnej hrobovej jame sa zachovala paľva a dolné končatiny.

Smer uloženia: hlava Z, nohy V.

Bez nálezov.

Hrob 71. V nezreteľnej, cca 100 cm hlbkej hrobovej jame ležala 134 cm dlhá, nedospelá kostra, naznak uložená, značne porušená. Ruky mala na páse skrížené, paľnovú časť poškodenú, z nôh sa zachovala len ľavá stehenná kosť.

Smer uloženia: hlava Z, nohy V.

Bez nálezov.

Hrob 72. V detskom hrobe bola kostra 72 cm dlhá, naznak uložená, sŕačená a porušená. Lebka tvárou hore, ruky pozdĺž tela, nohy uložené do tvaru kosoštvorca.

Smer uloženia: hlava Z, nohy V.

Bez nálezov.

Hrob 73. Hrob ženy v hĺbke 65 cm bol neporušený. Kostra bola 150 cm dlhá, naznak uložená, s rukami na paľve skríženými. Tab. II.

Smer uloženia: hlava Z, nohy V.

Nálezy: konča nôh nádoba (1), na pravej ruke prsteň (2), okolo hlavy 5 záušnice (3—7), pod hlavou korálky s prívieskami (8). Tab. XI, 1—9.

1. Asymetrická *nádoba*, nemotorne ručne vyhotovená, má ústie čiastočne doplnované, mierne, nepravidelne vyhnuté. Mierna výduť sa pozvoľna zužuje k čiastočne odsadenému dnu. V hornej tretine sú 2 rady neumele rytej cikcakovitej krokvice. Povrch je drsný, farby červenej, miestami šedohnedej. Hlina je premiešaná hrubozrnným pieskom, dobre vypálená (v. 145, p. u. 109, p. v. 123, p. d. 66 mm).

2. Prsteň tvaru nespájanej obrúčky je vyhotovený z bronzového prúžku, na priereze profilovaný dvoma rýhami. Voľné konce sa navzájom prekrývajú (max. p. 20 mm, š. 6 mm).

3. *Esovitá záušnica* z bronzového okrúhleho drótu (p. 2 mm, osi 14×16 , š. sl. 6 mm).

4. *Esovitá záušnica* ako predošlá (osi 15×13 , š. sl. 8 mm).

5. *Esovitá záušnica* ako predošlá (osi 16×14 , š. sl. 7,5 mm).

6. *Esovitá záušnica* ako predošlá (osi 15×15 , š. sl. 4 mm).

7. Spolu 14 *koráľkov*, 6 mušlí a 2 kovové príviesky. 7 koráľkov je z bielej krušivej masy, 1 s amalgamovým povrchom, 4 korálky zo sklovitej látky a 1 jantárový.

a) Väčší bronzový *príviesok* je dutý, pozlátený, vyhotovený z bronzu s tepaným geometrickým i rastlinným ornamentom. Pri vrchu je upevnený nosný krúžok (v. 36 mm, š. 28 mm).

b) Menší kovový *príviesok* je plný, na povrchu hladký, bombovitého tvaru. Liate uško je ohradené prstencom. Povrch pokrýva modrá i zelená patina (v. 18, š. 12 mm).

Hrob 74. Hrobová jama sa nedala sledovať. Kostra

ženy bola naznak uložená s rukami pozdĺž tela, nohy čiastočne poškodené.

Smer uloženia: hlava Z, nohy V.

Nálezy: pri hlave 6 záušnice (1–6).

1. *Esovitá záušnica* so široko roztepanou slučkou (osi $17 \times 13,5$, š. sl. 13 mm).

2. *Esovitá záušnica* ako predošlá s úzkou slučkou (osi 14×15 , š. sl. 6 mm).

3. *Esovitá záušnica* ako predošlá (osi 18×13 , š. sl. 6,5 mm).

4. *Esovitá záušnica* ako predošlá (osi 15×13 , š. sl. 4 mm).

5. *Esovitá záušnica* ako predošlá (osi 16×14 , š. sl. 7 mm).

6. *Esovitá záušnica* ako predošlá, zlomky železnej eso-vitej záušnice (osi 14×17 , š. sl. 6 mm). Tab. XIII, 4.

Hrob 75. V nezreteľnej hrovej jame bola detská kostra naznak uložená. Kostra 54 cm dlhá, čiastočne strávená, bola porušená sadením stromov.

Smer uloženia: hlava Z, nohy V.

Bez nálezov.

Hrob 76. Hrob dospelého jednotlivca bol čiastočne porušený. Kostra naznak uložená s rukami pozdĺž tela.

Smer uloženia: hlava Z, nohy V.

Nálezy: na pravej ruke dva prstene (1, 2), časť prsteňa pri nohách (3), pri hlave jedna záušnica (4).

1. *Prsteň* tvaru nespájanej obrúčky, vyhotovený z bronzového prúžku, po krajoch profilovaný dvoma ryhami. Voľné konce sa prekrývajú (max. p. 20 mm, š. 5,5 mm).

2. *Prsteň* vyhotovený z bronzovej tyčinky na jednom konci zoslabovanej. Voľné konce proti sebe tvoria modzeru (max. p. 23 mm). Tab. VII, 5.

3. Úlomok bronzového *prsteňa* tvaru nespájanej hladkej obrúčky.

4. *Esovitá záušnica* je z bronzového drôtu z úzkou slučkou (osi 15×16 , š. sl. 5 mm).

Hrob 77. Hrob detský, bol temer úplne rozrušený. Kostra 80 cm dlhá, naznak uložená, značne rozrušená a zničená.

Smer uloženia: hlava Z, nohy V.

Bez nálezov.

Hrob 78. Hrob úplne rozrušený sadením stromov. Zachovaly sa len kosti holenné a značne strávená kosť stehenná.

Smer uloženia: hlava Z, nohy V.

Nálezy: konca nôh bola nádoba (1).

1. Nízka lepená, na kruhu robená *nádoba* má mierne vyhrnuté ústie. Pod okrajom 2 jednoduché vlnovky. Symetrická nádoba má mierne drsný povrch, farby šedohnedej až čiernej, hĺna dobre vypálená obsahuje veľmi drobný piesok (v. 91 mm, p. u. 119, p. v. 120, p. d. 80 mm).

Hrob 79. Hrob dospelého jednotlivca. Kostra bola 170 cm dlhá, neporušená, naznak uložená.

Smer uloženia: hlava Z, nohy V.

Bez nálezov.

Hrob 80. Hrob dospelého jednotlivca bol v hĺbke 90 cm. Na dne ležala kostra 160 cm dlhá, naznak uložená, neporušená, s rukami pozdĺž tela.

Smer uloženia: hlava Z, nohy V.

Nálezy: Na pravej ruke prsteň (1).

1. Bronzový *prsteň* z okrúhleho drôtu má voľné konce pozvoľna zoslabené (max. p. 21 mm).

Hrob 81. Hrob detský, kostra 105 cm dlhá bola naznak uložená a porušená koreňmi stromov.

Smer uloženia: hlava Z, nohy V.

Nálezy: pri hlave záušnice (1–11), na pravej ruke prsteň (12).

1. *Esovitá záušnica* z okrúhleho drôtu s mierne roztepanou slučkou (osi 16×15 , š. sl. 7 mm).

2. *Esovitá záušnica* ako predošlá (osi 16×13 , š. sl. 7 mm).

3. *Esovitá záušnica* ako predošlá (osi 18×17 , š. sl. 7 mm).

4. *Esovitá záušnica* ako predošlá (osi 15×14 , š. sl. 7 mm).

5. *Esovitá záušnica* s mierne roztepanou slučkou (osi $17 \times 13,5$, š. sl. 7 mm).

6. *Esovitá záušnica* ako predošlá (osi 18×14 , š. sl. 4 mm), má úzku slučku.

7. *Esovitá záušnica* tenšia ako predošlá (osi 18×13 , š. sl. 3 mm).

8. *Esovitá záušnica* ako predošlá (osi $17,5 \times 14,5$ mm).

9. *Esovitá záušnica* ako predošlá (osi 11×17 mm).

10. *Esovitá záušnica* ako predošlá, esovitá slučka poškodená (osi 11×17 mm).

11. *Esovitá záušnica* ako predošlá, slučka odlomená (osi 13×14 mm).

12. *Prsteň* je tvaru nespájanej obrúčky, voľné konce sa navzájom prekrývajú, po krajoch slaboznačne ryhy tvoria plytký profil (max. p. 18 mm, š. 6 mm).

Hrob 82. V hrobe dospelého muža bola kostra naznak uložená s rukami pozdĺž tela. Kostí boli zvlášť silne vyvinuté, dobre zachované. Pravá ruka článkami prstov spočívala na pravej stehennej kosti, ktorej kĺbová hlavica bola zdurená a zväčšená na štvornásobnú veľkosť.

Smer uloženia: hlava Z, nohy V.

Nálezy: pod pravou rukou bol nožík (1).

1. Železný *nožík* štíhleho tvaru je na chrbte šikmo srezaný (dl. 150 mm, š. 13 mm).

Hrob 83. Hrob ženy, kostra 156 cm dlhá bola naznak uložená, dobre zachovaná, neporušená, s rukami pozdĺž tela.

Smer uloženia: hlava Z, nohy V.

Nálezy: pri hlave záušnica (1, 2), pod hlavou korálky (3), na pravej ruke prsteň (4). Tab. XIII, 3.

1. *Esovitá záušnica* s úzkou slučkou bola vyhotovená z okrúhleho drôtu (p. 2 mm, osi 19×16 , š. sl. 3 mm).

2. *Esovitá záušnica* z okrúhleho drôtu (p. 1,5 mm) má slučku odlomenú. Do záušnice je navlečený bronzový privesok, vyhotovený z tyčinky (p. 3 mm), v polovici prehnutý, takže sa voľné konce navzájom dotýkajú (osi záušnice 12×12 , osi privesku $15,5 \times 11$ mm).

3. *Korálky* sú 2 zo svetlozelenej masy, 1 z bielej krušivej masy, 2 sklovité a 1 prevrátená slimačia ulita. K nim patri malý bronzový privesok z bronzového prúžku. Niektoré korálky majú sklovité jadro. Početné korálky sa zachovali v zlomkoch.

4. *Prsteň* je tvaru nespájanej obrúčky z bronzového prúžku, na krajoch hranatý, na povrchu mierne zaoblený (max. p. 13 mm).

Hrob 84. V hrobe dospelého jednotlivca bola kostra 180 cm dlhá, naznak uložená, s rukami pozdĺž tela. Na hlave a hrudi bola čiastočne poškodená.

Smer uloženia: hlava Z, nohy V.

Nálezy: pod ľavým kolenom nožík (1).

1. Malý, temer miniatúrny železný nožík je 49 mm dlhý (š. 8 mm).

Hrob 85. V hrobe dospelého jednotlivca bola kostra 175 cm dlhá, naznak uložená, lebka zvlášť dobre vyvinutá, ruky pozdĺž tela.

Smer uloženia: hlava Z, nohy V.

Nálezy: na ľavej strane nôž (1).

1. Železný nožík štíhleho tvaru je na chrbte pri hrote šikmo srezaný (dl. 175 mm, š. 15 mm).

Hrob 86. V hrobe cca 45 cm hlbokom bola kostra ženy naznak uložená s ľavou rukou pozdĺž tela, pravá sa nezachovala.

Smer uloženia: hlava Z, nohy V.

Nálezy: pri hlave 3 záušnice (1–3).

1. *Esovitá záušnica* s mierne roztepanou slučkou (osi 16 × 14 mm).

2. *Esovitá záušnica* ako predošlá, slučka poškodená (osi 18 × 14,5 mm).

3. *Esovitá záušnica* ako predošlá, z tenšieho drótu, slučka sa nezachovala (osi 17 × 12).

Hrob 87. Hrob bol v hĺbke cca 65 cm. Kostra ženy bola neporušená, naznak uložená, s rukami pozdĺž tela. Hlava uložená na ľavý spánok, posunutá k ľavému plecu, články ľavej ruky hromadne uložené pri ľ. kolene.

Smer uloženia: hlava Z, nohy V.

Bez nálezov.

Hrob 88. V hrobe cca 65 cm hlbokom ležala kostra ženy 154 cm dlhá, naznak uložená, s rukami pozdĺž tela.

Smer uloženia: hlava Z, nohy V.

Nálezy: pri pravej ruke 3 záušnice (1–3).

1. *Esovitá záušnica* z bronzového drótu (p. 3 mm) má široko roztepanú slučku (osi 19 × 19 mm).

2. *Esovitá záušnica* ako predošlá (osi 19 × 14 mm).

3. *Esovitá záušnica* ako predošlá (osi 18 × 15 mm).

Hrob 89. Hrob bol v hĺbke cca 65 cm. Na dne ležala kostra ženy 155 cm dlhá, čiastočne strávená, naznak uložená. Lebka tvárou hore mala dolnú čeľusť bezzubú, ruky uložené pozdĺž tela.

Smer uloženia: hlava Z, nohy V.

Nálezy: pri pravom ramene bol nožík (1), na pravej strane hrobu prsteň (2), okolo hlavy 6 záušnic (3–8).

1. Malý železný nožík je značne oxidovaný, zachoval sa v zlomkoch (dl. 80 mm, š. ostria 9 mm).

2. Prsteň tvaru nespájanej obrúčky je po obvode mierne zaoblený, voľné konce tvoria proti sebe medzeru (max. p. 23 mm, š. 5 mm).

3. *Esovitá záušnica* z bronzového drótu (p. 3 mm) má mierne roztepanú slučku (osi 17 × 14,5, š. sl. 6 mm).

4. *Esovitá záušnica* ako predošlá (osi 17 × 17, š. sl. 5 mm).

5. *Esovitá záušnica* ako predošlá (osi 18 × 13,5, š. sl. 6 mm).

6. *Esovitá záušnica* ako predošlá (osi 17,5 × 13, š. sl. 5 mm).

7. *Esovitá záušnica* ako predošlá (osi 18 × 13,5, š. sl. 8 mm).

8. *Esovitá záušnica* ako predošlá (osi 18 × 13, š. sl. 8 mm).

Hrob 90. Hrobová jama bola cca 80 cm dlhá, 50 cm hlboká. Na dne ležala detská kostra naznak uložená, značne porušená. Okrem stlačenej a popukanej lebky a hrudníka sa ostatné kosti nezachovali.

Smer uloženia: hlava Z, nohy V.

Nálezy: pri hlave 2 záušnice (1, 2).

1. *Esovitá záušnica* z okrúhleho drótu (p. 1,5 mm) má mierne roztepanú slučku (osi 17 × 13, š. sl. 4 mm).

2. *Esovitá záušnica* ako predošlá, slučka poškodená (osi 14 × 12 mm).

Hrob 91. Hrobová jama 55 cm hlboká je rozrušená mladšou jamou. Kostra detská, 65 cm dlhá, bola naznak uložená s rukami pozdĺž tela, lebka poškodená, kosti dolných častí nôh zničené.

Smer uloženia: hlava Z, nohy V.

Bez nálezov.

Hrob 92. V hrobe nedospelého jednotlivca bola kostra v hĺbke 65 cm naznak uložená, neporušená, s rukami pozdĺž tela.

Smer uloženia: hlava Z, nohy V.

Nálezy: pod ľavou rukou nožík (1), pri členku pravej nohy nádoba (2).

1. Železný nožík hrdzou značne poškodený, násadkový trň má odlomený (dl. 88 mm, š. ostria 11 mm).

2. Lepená, doplnovaná nádoba, robená na kruhu. Ústie je náhle vyhnuté, dno rovné, nad výduťou je rad vpichov. Pod nimi po obvode výdute je rytá špirála 5 rýh. Na nádobe najmä zvonka badať stopy ručnej modelácie. Povrch je mierne drsný, farby tmavohnedej, vnútri šedozelenej. Hlina je premiešaná jemným pieskom, sledou, materiál dobre vypálený. Tab. XV, 2.

Hrob 93. Hrob dospelé ženy bol v hĺbke cca 60 cm. Kostra zachovaná, neporušená, bola naznak uložená s rukami pozdĺž tela.

Smer uloženia: hlava Z, nohy V.

Nálezy: pri hlave 6 záušnic (1–6), na pravej ruke prsteň (7), na ľavej vretennej kosti železná obrúčka (8), dve vtáčie kostičky (9), konca nôh druhá železná obrúčka (10), na hrudi 2 črepy (11), nad hrudníkom tuhované črepy nádoby (12).

1. *Esovitá záušnica* z bronzového drótu (p. 3 mm, osi 16 × 14, š. sl. 3 mm).

2. *Esovitá záušnica* ako predošlá (osi 17 × 14, š. sl. 4,5 mm).

3. *Esovitá záušnica* ako predošlá (osi 17 × 15, š. sl. 4,5 mm).

4. Strieborná *esovitá záušnica* ako predošlá, tenšia (osi 15 × 15, š. sl. 3 mm).

5. *Esovitá záušnica* ako predošlá (osi 16 × 14, š. sl. 4 mm).

6. Krúžková *záušnica* vyhotovená z bronzového drótu (p. 2 mm, osi 18 × 17 mm).

7. Bronzový prsteň je tvaru nespájanej obrúčky, po obvode mierne ku krajom zaoblený. Voľné konce tvoria proti sebe štrbinu (max. p. 23 mm, š. 4,5 mm).

8. Železná obrúčka spočívala 10 cm nad vretennou a laktovou kosťou ľavej ruky. Oxidáciou značne porušená, zvnútra možno badať stopy dreva, zachovala sa v zlomkoch (osi 104 × 108, š. 9 mm).

9. V obsahu pôdy železnou obrúčkou sovretej sa našly 2, najskôr vtáčie kosti.

10. Železná obrúčka ako predošlá, zachovala sa v zlomkoch (max. p. cca 100 mm).

11. Hrubý črep s hladkým povrchom je z výdute nádoby. V hline je primiešaný drobný piesok a zrnká sliedy. Zvonka je tehlovočervený, zvnútra čierny, materiál dobre vypálený.

Druhý črep je štruktúrou ako predošlý, na povrchu badať stopy rýh.

12. Nad hrudníkom vo výške 28 cm sa našly dva čre-

py ústia a výdute rozbitej nádoby. Okraj je náhle vyhrnutý, kolmo srezaný, hrany zaoblené. Pod okrajom jeden pás hustej krokvice, po výduti sú husto ryté vodorovné ryhy. Hlina je premiešaná jemným pieskom a bohatým obsahom tuhy, materiál dobre vypálený, čierny.

Hrob 94. V hrobe nedospelého jednotlivca bola kostra 95 cm dlhá, naznak uložená. Lebka bola stlačená, popukaná, ľavá ruka pozdĺž tela, pravá sa nezachovala.

Smer uloženia: hlava Z, nohy V.

Nález: pri ľavej bedrovej kosti železný nožík (1), konča nôh nádoba (2).

1. Malý železný nožík štíhleho tvaru má hrot ulomenný. Na násadkovom trní badať zreteľné stopy drevenej rúčky (dl. 80 mm, max. š. 10 mm). Tab. VI, 5.

2. Celá nádoba má naširoko nemotorne vyhrnutý okraj, po obvode nepravidelne, prevažne šikmo srezaný. Dno je rovné, na nádobe zvonka i zvnútra badať stopy po neumelej modelácii. Hlina je premiešaná jemným pieskom, povrch mierne drsný, farba šedohnedá, črep je dobre vypálený (v. 94, p. u. 93, p. v. 90, p. d. 69 mm).

Hrob 95. V detskom hrobe bola kostra 85 cm dlhá, naznak uložená, s rukami pozdĺž tela. Kostí značne strávené, čiastočne porušené.

Smer uloženia: hlava Z, nohy V.

Nález: na pravej ruke prsteň (1), pri hlave jedna záušnica (2), pod hlavou a na hrudi korálky (3).

1. Prsteň je tvaru nespájaných obrúčky, vyhotovený z bronzového prúžku. Po krajoch slabo badateľné dve ryhy tvoria na priereze mierny profil. Voľné konce sa navzájom prekrývajú (max. p. 17,5 mm, š. 5,5 mm).

2. Esovitá záušnica z bronzového drótu má mierne roztepanú slučku (osí 16 × 12, š. sl. 6 mm).

3. Náhrdelník mal 2 keramické korálky valčekovitého tvaru, 2 keramické guľkovité, 2 malé prevítané slimačie ulity, 4 zelené korálky dyňového tvaru z krušivej masy. Tab. XV, 3.

Hrob 96. V hrobe dospelé ženy bola neporušená kostra naznak uložená s rukami pozdĺž tela.

Smer uloženia: hlava Z, nohy V.

Nález: pri nohách nádoba (1), na ľavej ruke náramok (2), na pravej ruke druhý náramok (3), pri hlave jedna záušnica (4), okolo hlavy a na hrudi korálky (5).

1. Sliepaná a čiastočne dopĺňovaná nádoba má mierne vyhrnutý okraj, na obvode zväčša oblámaný. Symetrická výduť je maximálna v polovici nádoby. Dno je rovné. Po obvode nádoby od hora temer až ku dnu sú početné vodorovné ryté ryhy. Povrch je mierne drsný, v hlíne je premiešaný drobný piesok. Nádoba šedohnedá, dobre vypálená (v. 113, p. u. 98, p. v. 115, p. d. 84 mm).

2. Náramok vyhotovený z okrúhlej bronzovej tyčinky (p. 4 mm). Nespájané konce sa mimo seba dotýkajú. Na povrchu sa zachovaly stopy tkaniva, konzervované bronzovou patinou (osí 74 × 61 mm).

3. Pletený bronzový náramok trojpramenného drótu má medzi záhybmi pletiva vpletený tenký dvojpramenný dróť. 2 pramene drôtov tvoria na koncoch náramku slučku, tretí prameň má konce stočené vo vnútri slučiek na spôsob očiek (osí 76 × 70 cm).

4. Esovitá záušnica z bronzového drótu (p. 2 mm) má úzku slučku (osí 15 × 15, š. sl. 4, mm).

5. Na náhrdelníku sú 3 korálky z krušivej svetlozelenkavej masy, 1 dyňovitý z modrého skla, oblievaný bielou krušivou masou, 1 hranolovitý korálok z červeného jantáru a 3 granátovitý z červeného jantáru. Medzi korálkami je 7 prevítaných bielych mušlí.

Hrob 97. Hrob bol v hĺbke cca 65 cm. Na dne ležala kostra ženy 155 cm dlhá, naznak uložená s rukami pozdĺž tela. Lebka na pravý spánok, čeľuste otvorené, na hrudi hranou postavený jeden pieskovec.

Smer uloženia: hlava Z, nohy V.

Nález: na pravej strane vedľa ramennej kosti nádoba (1), pri pravej stehennej kosti 2 prstene (2, 3), pri hlave záušnica (4).

1. Nádoba čiastočne lepená, dopĺňaná, na kruhu robená, má vyhrnuté ústie a zaoblený okraj. Rovné dno má stopy po kruhovej značke. V hornej polovici je po obvode rytá špirála hustejších a redších rýh. Veľkou nádobu symetrická, obsahuje jemný piesok. Povrch je uhladený, farba šedohnedá až čierna, materiál dobre vypálený (v. 126, p. v. 122, p. v. 134, p. d. 95 mm).

2. Bronzový nespájaný prsteň je tvaru nepravidelnej obrúčky, vyhotovený z bronzovej tyčinky (max. p. 23 mm).

3. Prsteň tvaru bronzovej obrúčky je nespájaný, po obvode ku krajom mierne zaoblený. Voľné konce tvoria proti sebe medzeru (max. p. 23 mm).

4. Bronzová záušnica má mierne roztepanú esovitú slučku (osí 20 × 16,5, š. sl. 8 mm).

Hrob 98. Hrob detský v hĺbke cca 50 cm bol úplne zničený. Z kostí sa zachovala len lebka.

Smer uloženia sa nedá určiť.

Bez nálezov.

Hrob 99. V hrobe dospelého muža bola kostra 160 cm dlhá, naznak uložená, mladšou jamou poškodená. Hlava na pravý bok, ruky uložené pozdĺž tela.

Smer uloženia: hlava Z, nohy V.

Nález: pod ľavou rukou nožík (1), pri noži bronzové pliešky (2).

1. Železný nožík, značne poškodený hrdzou, sa zachoval v zlomkoch. Na násadkovom trní sa zachovaly zvyšky kostenej rúčky. Pri hrote bol chrbát šikmo srezaný (dl. cca 17 cm). Tab. VI, 4.

2. Pri noži boli tri zlomky bronzového pliešku. Sú najskôr súčiastkou pošvy opísaného noža. Tab. VI, 3.

Hrob 100. V porušenom detskom hrobe ležala kostra 92 cm dlhá, naznak uložená, čiastočne porušená a strávená.

Smer uloženia: hlava Z, nohy V.

Nález: pri nohách nádoba (1), pri hlave záušnica (2—11), na hrudi a pod hlavou korálky (12).

1. Malá nádoba má okraj nahor vyhrnutý a čiastočne dopĺňovaný. Bola robená na kruhu, na dne má značku kríža v krúžku. Po obvode je rytá špirála cca 15 rýh. Hlina je premiešaná pieskom a zrnkami slieďy. Povrch mierne drsný, črep dobre vypálený. Polovica nádoby je zvonka tehlovočervená, druhá polovica šedohnedá, zvnútra celá čierna (v. 104, p. u. 95, p. v. 98, p. d. 55 mm). Tab. IV, 4, 6.

2. Esovitá záušnica s úzkou slučkou (osí 19 × 15,5, š. sl. 5 mm).

3. Esovitá záušnica ako predošlá (osí 16 × 14, š. sl. 5 mm).

4. Esovitá záušnica ako predošlá (osí 16 × 14, š. sl. 4,5 mm).

5. *Esovita záušnica* ako predošlá (osi 16×12 , š. sl. 4 mm).

6. *Esovita záušnica* ako predošlá (osi 13×14 , š. sl. 3,5 mm).

7. *Esovita záušnica* ako predošlá (osi 13×13 , š. sl. 3,5 mm).

8. *Esovita záušnica* ako predošlá, slučka odlomená (osi 13×12 mm).

9. *Esovita záušnica* ako predošlá, slučka sa nezachovala (osi 16×14 mm).

10. *Esovita záušnica* ako predošlá, zachovala sa v zlomkoch.

11. *Esovita záušnica* ako predošlá, zachovala sa celá (osi $18 \times 16,5$, š. sl. 5 mm).

12. Celkove 19 *koráľkov*, 11 z bielej krušivej masy, 1 z bielej krušivej masy so sklovitým jadrom, 6 keramických, 1 keramický oblievaný a 1 bronzový príviesok z bronzového prúžku (max. p. 8 mm).

Hrob 101. Hrob bol v hĺbke cca 60 cm. Kostra ženy 128 cm dlhá, neporušená, naznak uložená s rukami pozdĺž tela. Tab. II.

Smer uloženia: hlava Z, nohy V.

Nálezy: pri pravom kolene nádoba (1), na pravej ruke náramok (2), na člátku prsteň (3), pri hlave jeden koráľok (4).

1. Celá *nádoba* so šikmými stenami je vyhotovená na hrnčiarskom stole. Horný okraj je voodorovne srezaný, dno rovné bez značky. Na povrchu pod okrajom je nepravidelne rytá špirála cca 8 rýh. Zvnútra i zvonka badať stopy neumelej modelácie. Povrch je mierne drsný, šedo hnedý, zvnútra šedo žltý, hlina obsahuje piesok a zrnká slied, materiál dobre vypálený (v. 50 mm, p. u. 86, p. d. 50 mm). Tab. V, 2.

2. *Náramok* nespájaný je z bronzovej tyčinky (p. 4 mm). Zoslabené voľné konce sa vedľa seba prekrývajú (max. p. 72 mm).

3. Bronzový *prsteň* tvaru nespájanej obrúčky je po krajoch profilovaný dvoma ryhami. Voľné konce sa navzájom prekrývajú (max. p. 20 mm, š. 5 mm).

4. *Koráľok* je keramický malého tvaru.

Hrob 102. Hrob detský bol v hĺbke cca 50 cm. Kostra bola úplne rozrušená, zničená, zachovala sa len značne strávená lebka a časť ramennej kosti.

Smer uloženia: hlava Z, nohy V.

Bez nálezov.

Hrob 103. Hrob dospelého jednotlivca bol v hĺbke cca 70 cm. Na dne ležala kostra 190 cm dlhá, naznak uložená s rukami pozdĺž tela.

Smer uloženia: hlava Z, nohy V.

Bez nálezov.

Hrob 104. Hrob nedospelého jednotlivca v hĺbke cca 60 cm. Kostra naznak uložená, temer úplne rozrušená.

Smer uloženia: hlava Z, nohy V.

Bez nálezov.

Hrob 105. V neporušenom hrobe ležala kostra muža 185 cm dlhá, naznak uložená, ľavá ruka pozdĺž tela, pravá v lakti ohnutá, preložená cez pás. Lebka bola doľava otočená, porušená.

Smer uloženia: hlava Z, nohy V.

Nálezy: pod ľavou paňvou nožík (1), na hrudi črep (2).

1. *Železný nožík* sa zachoval neporušený, značne oxidovaný (dl. 132, š. cca 17 cm). Tab. VI, 7.

2. *Črep* z výdute nádoby je zvonka ryhovaný, tmavo-

šedý, zvnútra žltohnedý. Hlina premiešaná pieskom je dobre vypálená.

Hrob 106. Hrob nedospelého jednotlivca bol v hĺbke cca 80 cm. Kostra 85 cm dlhá, naznak uložená, bola značne porušená.

Smer uloženia: hlava Z, nohy V.

Nálezy: na pravom boku náramok (1), na člátku prsteň (2), pri hlave záušnica (3).

1. Malý bronzový *náramok* nespájaný, vyhotovený z bronzovej tyčinky (p. 4 mm). Nerovnako zoslabené konce proti sebe tvoria medzeru (max. p. 46 mm).

2. *Prsteň* tvaru nespájanej obrúčky, vyhotovený z bronzového prúžku, je po krajoch profilovaný dvoma ryhami. Voľné konce sa značne prekrývajú (max. p. 17 mm, š. 6,5 mm).

3. *Esovita záušnica* z bronzového okrúhleho drótu (p. 2 mm) má úzku slučku (osi 18×14 , š. sl. 5 mm).

Hrob 107. V hrobe cca 70 cm hlbokom ležala kostra ženy 158 cm dlhá, naznak uložená s rukami pozdĺž tela. Lebka tvárou hore, v miestach uší sfarbená zelenou patinou.

Bez nálezov.

Hrob 108. Hrobová jama sa zreteľne javila. Rozmery: 190×75 cm, hĺbka 60 cm. V hrobe neboli nijaké kosti ani nálezy:

Orientácia: V, Z.

Hrob 109. Bol prázdny ako predošlý. Rozmery: 185×75 , hĺbka 60 cm.

Orientácia: V, Z.

Hrob 110. Hrob dospelého jednotlivca. Kostra 150 cm dlhá, naznak uložená s rukami pozdĺž tela.

Smer uloženia: hlava Z, nohy V.

Bez nálezov.

Hrob 111. Hrobová jama 45 cm hlboká. Na dne ležala kostra ženy 155 cm dlhá, naznak uložená s rukami pozdĺž tela.

Smer uloženia: hlava Z, nohy V.

Nálezy: na ľavej strane prsteň (1), pri hlave 4 záušnice (2–5).

1. *Prsteň* je okrúhleho prierezu (p. 5 mm). Zoslabené konce proti sebe sa temer dotýkajú (max. p. 24,5 mm). Tab. VII, 8.

2. Masívna *esovitá záušnica* je vyhotovená zo striebornej tyčinky (p. 4,5 mm), slučka je na úzko roztepaná (osi 23×19 , š. sl. 5,3 mm). Tab. XIII, 16–19.

3. *Esovita záušnica* ako predošlá (osi $22 \times 18,2$, š. sl. 4,5 mm).

4. *Esovita záušnica* ako predošlá (osi $21,5 \times 18$, š. sl. 4 mm).

5. *Esovita záušnica* ako predošlá (osi $23,5 \times 18$, š. sl. 4 mm).

Hrob 112. V hrobe dospelého jednotlivca naznak uložená kostra, značne strávená a porušená. Zachovala sa lebka, porušené kosti pravej ruky a dolných končatín.

Smer uloženia: hlava Z, nohy V.

Nálezy: z vnútornej strany stehennej kosti nožík (1).

1. *Železný nožík* je štíhleho tvaru, na jednej strane cetría sa zachovaly zvyšky tkaniva (dl. 116 mm).

Hrob 113. V hrobe dospeléj ženy ležala kostra 153 cm dlhá, neporušená, naznak uložená s rukami pozdĺž tela.

Smer uloženia: hlava Z, nohy V.

Nálezy: na pravom boku prsteň (1), pri hlave záušnica (2) a koráľky (3).

1. *Prsteň* je tvaru svárenej obrúčky, vyhotovený z nehrdzavejúcej sliatiny. Na priereze je pologuľatý, okraje zaoblené (max. p. 23 mm). Tab. VII, 6.

2. *Esovitá záušnica* z okrúhleho strieborného drótu (p. 3 mm) má úzku slučku (max. p. 20 mm). Tab. XIII, 9.

3. Celkove 10 *koráľkov*, 1 dyňovitý z bielej keramiky, 1 malý z bielej krušivej masy, 1 delený koráľok s modrým sklovitým jadrom na žltu oblievaný, 1 delený sklený a 6 malých bezfarebných sklených koráľkov. Na povrchu sklených koráľkov sa zachovali stopy lesklého amalgamu.

Hrob 114. Hrob dospelého ženy bol značne rozrušený. Z kostry úplne zničenej sa zachovala len porušená lebka a pravá ramenná kosť.

Smer uloženia: hlava Z, nohy V.

Nálezy: pri hlave 3 záušnice (1–3).

1. *Esovitá záušnica* z bronzového drótu (p. 3 mm) má široko roztepanú slučku (osi 18×15 , š. sl. 12 mm).

2. *Esovitá záušnica* ako predošlá (osi 18×16 , š. sl. 10,5 mm).

3. *Esovitá záušnica* ako predošlá (osi $17,5 \times 15,5$, š. sl. 11 mm).

Hrob 115. V hrobe nedospelého jednotlivca bola kostra 91 cm dlhá, značne strávená.

Smer uloženia: hlava Z, nohy V.

Nálezy: pri ľavom lakti záušnica (1).

1. *Esovitá záušnica* z bronzového drótu (p. 2,5 mm) má úzku slučku (max. p. 16 mm).

Hrob 116. Hrob bol úplne zničený. V rozrušenej hrobovej jamy sa našli len niektoré platničky lebky.

Hrob 117. V hrobe dospelého ženy bola kostra 149 cm dlhá, naznak uložená, čiastočne porušená. Hlava bola uložená na ľavý spánok, pravá ruka pozdĺž tela, ľavá na ľavú paňovú kosť.

Smer uloženia: hlava Z, nohy V.

Nálezy: na pravej ruke náramnica (1), na ľavej prsteň (2), pri hlave záušnica (3).

1. *Náramnica* nespájaná z bronzovej tyčinky má na sebe zvyšky látkového tkaniva. Zoslabené konce proti sebe tvoria medzeru (max. p. 70 mm).

2. *Prsteň* tvaru nespájanej obrúčky je po krajoch profilovaný dvoma širšími ryhami. Voľné konce sa navzájom prekrývajú (max. p. 21 mm, 5,5 mm). Tab. VII, 1.

3. *Esovitá záušnica* z okrúhleho bronzového drótu (p. 2 mm) má široko roztepanú slučku (osi 17×14 , š. sl. 10 mm).

Hrob 118. V hrobe dospelého jednotlivca bola kostra 165 cm dlhá, naznak uložená s rukami pozdĺž tela.

Smer uloženia: hlava Z, nohy V.

Bez nálezov.

Hrob 119. V úplne rozrušenom hrobe bola kostra dospelého jednotlivca naznak uložená. Zachovala sa chrbová kosť, paňa a niekoľko porušených kostí.

Smer uloženia: hlava Z, nohy V.

Nálezy: na pravej strane 2 prstene (1, 2), pri hlave 1 záušnica (3).

1. *Prsteň* tvaru nespájanej obrúčky je z bronzového prúžku s krajmi mierne dovnútra zahnutými. V miestach obvyklých rýh sú pásiky šikmo tepaných čiarok (max. p. 20 mm, š. 5,5 mm). Tab. VII, 11.

2. Bronzová *obrúčka* nespájaná je po obvode profilovaná dvoma širokými ryhami. V krajoch rýh badať stopy tepaných šikmých čiarok. Voľné konce tvoria proti sebe medzeru (max. p. 23 mm, š. 5,5 mm). Tab. VII, 13.

3. *Esovitá záušnica* má mierne roztepanú slučku (osi 17×14 , š. sl. 7 mm).

Hrob 120. V hrobe nedospelého jednotlivca bola kostra značne strávená, naznak uložená s rukami pozdĺž tela.

Smer uloženia: hlava Z, nohy V.

Nálezy: pri nohách rozbitá nádoba bola nahnutá k hrobu (1).

1. Slepá, neumelá a z väčšej časti doplnená *nádoba* má mierne vyhrnuté ústie a rovné dno. Po výduti je cikcakovito nepravidelne rytá krokavica. Nádoba je značne excentrická, vyhotovená z hlíny premiešanej drobným pieskom, farby tmavohnedej (v. 100, p. u. 117, p. v. 110, p. d. 80 mm).

Hrob 121. Hrob detský bol v hĺbke cca 70 cm. Na dne ležala kostra 60 cm dlhá, značne strávená a rozrušená. Z kostí sa zachovali len zlomky.

Smer uloženia: hlava Z, nohy V.

Nálezy: pri nohách nádoba (1).

1. Neforemná *nádoba*, vyhotovená ručne, má odrazený okraj. Výduť je mierna, nepravidelná, dno rovné, hlina premiešaná pieskom a zrnkami slied, povrch drsný nerovný, farby hnedej až hnedočiernej. Celá nádoba je slabšie vypálená (v. 108, p. v. 94, p. d. 65 cm). Tab. VI, 2.

Hrob 122. V hrobe nedospelého jednotlivca bola úplne rozrušená kostra, z ktorej sa zachovali len zvyšky dolných končatín.

Smer uloženia: hlava Z, nohy V.

Bez nálezov.

Hrob 123. V hrobe nedospelého jednotlivca bola kostra úplne rozrušená a zničená. Na pôvodnom mieste sa zachovala len jedna kosť vretená a časť kosti stehennej.

Smer uloženia: hlava Z, nohy V.

Bez nálezov.

Hrob 124. Hrob dospelého jednotlivca bol rozrušený a zničený. Na pôvodnom mieste sa zachovala len lebka.

Smer uloženia sa nedá bezpečne určiť.

Bez nálezov.

Hrob 125. V hrobe dospelého jednotlivca bola kostra, poškodená zemnými prácami a základmi budovy. Z kostry naznak uloženej s rukami pozdĺž tela sa zachovali len paňa a kosti stehennej.

Smer uloženia: hlava Z, nohy V.

Nálezy: na ľavom boku nožík (1).

1. *Železný nožík* značne oxidovaný má násadkový trň odlomený (dl. 64, š. ostia 18 mm).

Hrob 126. Hrob dospelého jednotlivca bol značne rozrušený a zničený. Z kostry naznak uloženej s rukami pozdĺž tela sa zachoval len hrudník s kosťami ramennými a kosťami holennými.

Smer uloženia: hlava Z, nohy V.

Bez nálezov.

Hrob 127. Hrob v hĺbke 70 cm bol značne rozrušený a zničený. Zachovali sa len porušené časti dolných končatín a čiastočné obrysy hrobovej jamy.

Smer uloženia: nedá sa bezpečne určiť.

Bez nálezov.

Hrob 128. Hrob bol v hĺbke cca 70 cm. Na dne ležala kostra muža 170 cm dlhá, naznak uložená, dobre vyvinutá. Lebka položená na pravý spánok, pravá ruka pozdĺž tela, ľavá na paňve. 3 kamene približne určovali dno hrobovej jamy.

Smer uloženia opačný: hlava V, nohy Z.

Nálezy: na pravej strane pri paľve nožík (1).

1. Železný *nožík* sa zachoval v zlomkoch (dl. cca 121 mm).

Hrob 129. Hrob detský bol úplne rozrušený. Všetky kosti boli prehádzané a zväčša zničené. Kostra bola cca 110 cm dlhá.

Smer uloženia: hlava Z, nohy V.

Nálezy: konča nôh nádoba (1), náramnica (2).

1. Spleená, čiastočne doplnovaná nádoba bola vyhotovená na kruhu, má okraj naširoko vyhnutý, na obvode šikmo presekávaný. Pod okrajom je rytá doľava sa kloniaca jednoduchá vlnovka. Na výduti sú hrebeňom dookola ryté ryhy. V hline je premiešaný piesok, farba tehlovočervená, povrch mierne drsný, celá nádoba dobre vypálená (v. 110, p. u. 95, p. v. 97, p. d. 62 mm). Tab. IV, 1.

2. Nespájaná náramnica je z okrúhlej bronzovej tyčinky (p. 4 mm). Jej mierne zahrotené konce sa navzájom prekrývajú (max. p. 57 mm).

Hrob 130. V nezreteľnej hrobovej jame ležala čiastočne porušená kostra ženy 161 cm dlhá, naznak uložená, s rukami pozdĺž tela. Hrudník, chrbová kosť a časť paňvová sa nezachovali.

Smer uloženia: hlava Z, nohy V.

Nálezy: pri rozrušenej lebke boli 4 záušnice (1–4) a 2 záušnice (5, 6), v ústach boli korálky (7), na pravej ruke jedna náramnica (8), vedľa pravej ruky druhá náramnica (9), na prsiach nákrčník (10), pri pravej ruke prsteň (11). Tab. XII, 1–13.

1. *Esovité záušnice* z bronzového drótu (p. 2 mm, osi 20×17 , š. sl. 7 mm).

2. *Esovité záušnice* ako predošlá (p. 1,5 mm, osi 21×15 , š. sl. 3 mm).

3. *Esovité záušnice* ako predošlá, strieborná so široko roztepanou slučkou (osi $18 \times 14,5$, š. sl. 11 mm, p. v. 2,5 mm).

4. *Esovité záušnice* ako predošlá, slučku má odlomenú (osi 17×14).

5. Strieborná záušnica má na otvorenom krúžku upevnené duté bubienky, s jednej strany ploché, na druhej strane vyduté. Výdutie je dookola lemované tenkým dvojpramenným spleteným drótkom. Na povrchu každého bubienka sú upevnené dve esovité slučky z dvojpramenného tenkého pleteného dróтика. Po medzi slučky vedie celistvý tenký dróтик, ktorého jeden koniec je upevnený na špirálovo stočenom konci nosného krúžku a navzájom spája všetky bubienky (max. p. 20 mm, p. bubienka 6 mm).

6. Záušnica ako predošlá, zachoval sa z nej len nosný krúžok.

7. Celkove 4 korálky, 1 je z červeného jantáru, hranatý, mierne zaoblený, 1 valčekovitý, hranatý, zo žltého jantáru, 1 malý keramický korálok a 1 neúplná mušľa.

8. Bronzový náramok je nespájaný, vyhotovený z okrúhleho drótu (p. 4 mm). Voľné konce tvoria proti sebe medzeru (max. p. 68 mm).

9. Bronzový náramok nespájaný, čiastočne deformovaný, má pozvoľna zoslabované konce, ktoré proti sebe tvoria medzeru (max. p. 72 mm).

10. Nákrčník sa zachoval v 3 zlomkoch. Je vyhotovený z bronzového 4-pramenného drótu. Voľné konce sú opatrené slučkou a háčikom. Konce drátov boli pri háčiku špirálovito otočené (max. p. cca 180 mm).

11. Prsteň je tvaru bronzovej nesvárenej obrúčky.

Po krajoch ryté ryhy tvoria obvyklý profil. Voľné konce sa navzájom prekrývajú (max. p. 20 mm, š. 6 mm).

Hrob 131. V porušenom hrobe bola kostra 180 cm dlhá, naznak uložená s rukami pozdĺž tela.

Smer uloženia: hlava Z, nohy V.

Nálezy: pri ľavom členku nádoba (1), pod článkami pravej ruky nožík (2), pod chrbovou kosťou sklený privesok (3).

1. Nepoškodená nízka nádoba je miskovitého tvaru, vyrobená neumele na hrnčiarskom stole. Zvonka i zvnútra badať stopy ručnej modelácie. Dno s jednej strany čiastočne odsadené je rovné bez značiek. Pod okrajom sa javí úzka cikcakovitá krokvia, stredom vedie špirála dvoch rýh. V hline je tiež piesok, povrch tehlovočervený, materiál dobre vypálený. Tab. V, 1.

2. Železný *nožík* má široké ostrie, násadkový trň odlomený (dl. 108, š. ostria 23 mm).

3. Sklený nebožiecovito točený privesok žltej farby je priesvitný. Na hrubšom konci je do skla zaliate závesné bronzové očko, druhý koniec sa postupne zužuje (max. 23 mm).

Hrob 132. V hrobe dospelého muža bola kostra 170 cm dlhá, naznak uložená s rukami pozdĺž tela.

Smer uloženia: hlava Z, nohy V.

Nálezy: pod prstami pravej ruky železný nožík (1).

1. Železný *nožík* značne oxydovaný má štíhly tvar (dl. 123 mm).

Hrob 133. V hrobe dospelého muža bola kostra 140 cm dlhá, naznak uložená, s rukami pozdĺž tela. Lebka sa nezachovala.

Smer uloženia: hlava Z, nohy V.

Nálezy: na ľavej strane nôž (1) a časť železného drótu (2).

1. Železný *nožík* je značne oxydovaný (dl. 121 mm, š. ostria 15 mm).

2. Zlomok železného drótu je značne pokrytý železnou hrdzou (max. p. 13 mm).

Hrob 134. V rozrušenom a zničenom hrobe dospelého jednotlivca sa zachovali prehádzané kosti lebky, chrbovej kosti a kosti stehenné.

Smer uloženia sa bezpečne nedal určiť.

Bez nálezov.

Hrob 135. V hrobovej jame cca 150 cm dlhej ležala na dne v hĺbke cca 60 cm úplne zničená kostra, najskôr dospelého jednotlivca. Zachovali sa len kosti holenné, stehenný kľb a pár lebečných platničiek.

Smer uloženia sa bezpečne nedal určiť.

Bez nálezov.

Hrob 136. V hrobe nedospelého jednotlivca ležala kostra naznak uložená, čiastočne strávená, porušená.

Smer uloženia: hlava Z, nohy V.

Bez nálezov.

Hrob 137. V úplne zničenom hrobe sa zachovali len čiastočné obrysy hrobovej jamy a pravá kosť vretená.

Smer uloženia sa bezpečne nedal určiť.

Bez nálezov.

Hrob 138. V hrobovej jame 130 cm dlhej, 104 cm hľbokej ležala na dne kostra nedospelého jednotlivca naznak uložená, pravá ruka pozdĺž tela, ľavá v lakti ohnutá bola uložená na paľve.

Smer uloženia: hlava Z, nohy V.

Bez nálezov.

Hrob 139. V hrobe dospelého jednotlivca bola kostra cca 170 cm dlhá, naznak uložená. Lebka s kľúčnymi kosťami sa nezachovala, ľavá ruka pozdĺž tela, pravá v lakti ohnutá bola uložená na páse.

Smer uloženia: hlava Z, nohy V.

Nálezy: pri článku ľavej ruky prsteň (1).

1. Strieborný nesváraný prsteň tvaru obrúčky bol vyhotovený zo striebornej okrúhlej tyčinky. Voľné konce postupne zužované sa proti sebe dotýkajú (p. 3 mm, max. p. 24. mm). Tab. VII, 7.

Hrob 140. V hrobe dospelého jednotlivca bola kostra 140 cm dlhá, neporušená, naznak uložená s rukami pozdĺž tela.

Smer uloženia: hlava Z, nohy V.

Nálezy: pri ľavom členku nádoba (1), záušnica (2).

1. Nádoba neumele vyhotovená má široko vyhrnuté ústie, pod zlomom dva rady cikcakovitej krokvice, na výduti pravidelne rytá špirálu 4 rýh, v hline premiešaný piesok, farba tehlovočervená, miestami hnedošedá až čierna. Materiál dobre vypálený (p. 118 mm, p. u. 121, p. v. 113, p. d. 76 mm).

2. Esovitá záušnica z okrúhleho bronzového drótu (p. 3 mm, osi 20 × 16, š. sl. 9 mm).

Hrob 141. Hrobová jama bola 100 cm hlboká, 200 cm dlhá. Na dne ležala kostra dospelého jednotlivca 140 cm dlhá, naznak uložená, s rukami pozdĺž tela.

Smer uloženia: hlava Z, nohy V.

Bez nálezov.

Hrob 142. V hrobe cca 50 cm hlbokom bola kostra nedospelého jednotlivca úplne zničená. Zachovali sa len dve dlhšie kosti a pár lebečných kostí.

Smer uloženia sa bezpečne nedá určiť.

Bez nálezov.

Hrob 143. V hrobe dospelého jednotlivca v hĺbke cca 50 cm bola kostra 175 cm dlhá, dobre vyvinutá, neporušená, naznak uložená. Lebka preborená, pravá ruka pozdĺž tela, ľavá v lakti ohnutá uložená na paľve, pravá noha v kolene mierne skrčená.

Smer uloženia: hlava Z, nohy V.

Bez nálezov.

Hrob 144. V rozrušenom hrobe sa zachovali len čiastočné obrysy jamy a rozrušené detské kosti.

Smer uloženia sa bezpečne nedá určiť.

Bez nálezov.

Hrob 145. V hrobe dospelého muža bola kostra 179 cm dlhá, naznak uložená, neporušená. Lebka uložená na pravý spánok, ľavá ruka pozdĺž tela, pravá na paľve.

Smer uloženia: hlava Z, nohy V.

Nálezy: pod článkami ľavej ruky nožík (1).

1. Zlomky železného nožíka sa nezachovali.

Hrob 146. Hrob dospeléj ženy bol v hĺbke 80 cm. Kostra, naznak uložená, s rukami pozdĺž tela, bola čiastočne porušená.

Smer uloženia: hlava Z, nohy V.

Nálezy: pri kolenách náramnica (1), na ľavej ruke prsteň (2), pri hlave korálky (3).

1. Náramnica z bronzovej okrúhlej tyčinky je nespájaná (p. 5 mm). Voľné, postupne zoslabené konce tvoria proti sebe medzeru. Na náramnici sa zachovali zvyšky látkového tkaniva (max. p. 71 mm).

2. Prsteň tvaru nespájanej obrúčky je profilovaný dvoma po krajoch rytými ryhami (max. p. 21, š. 5 mm).

3. Celkovo 18 rozličných koráľkov, 12 perličiek zo

žltej krušivej masy, 1 väčší korálok, z toho istého materiálu, 1 veľký keramický s modrou glazúrou a poludnikovitými rebrami, 1 červený korálok z jantáru, 1 modrý korálok sklený a 1 prevrátaná mušľa. Tab. XV, 4.

Hrob 147. V hrobe dospeléj ženy bola kostra 162 cm dlhá, naznak uložená, s rukami pozdĺž tela. Na lebke boli zeleno zafarbené flaky, záušnice sa nenašli.

Smer uloženia: hlava Z, nohy V.

Bez nálezov.

Hrob 148. V hrobe dospelého jednotlivca bola kostra 170 cm dlhá, naznak uložená, neporušená, s rukami pozdĺž tela.

Smer uloženia: hlava Z, nohy V.

Bez nálezov.

Hrob 149. V hrobe dospelého muža bola kostra 161 cm dlhá, naznak uložená. Hlava tvárou hore, ruky boli v lakťoch zohnuté, uložené na paľve.

Smer uloženia: hlava Z, nohy V.

Nálezy: na pravom lakti železný nožík (1), v paľve na článku prsteň (2).

1. Železný nožík je značne oxidovaný (dl. 102 mm).

2. Prsteň tvaru nespájanej bronzovej obrúčky, profilovaný dvoma dookola rytými ryhami. Nespájané konce sa navzájom prekrývajú (max. p. 18 mm, š. 5,5 mm).

Hrob 150. Hrob dospelého jednotlivca bol v hĺbke cca 50 cm. Kostra 154 cm dlhá, naznak uložená, bola značne porušená.

Smer uloženia: hlava Z, nohy V.

Bez nálezov.

Hrob 151. Hrob nedospelého jednotlivca bol v hĺbke cca 50 cm. Zachovala sa len časť hrovej jamy a niekoľko rozrušených kostí.

Smer uloženia: hlava Z, nohy V.

Nálezy: medzi rozrušenými kosťami bol prsteň (1), 5 záušníc (2–6) a korálky (7).

1. Prsteň tvaru liatej obrúčky, vyhotovený z nehrdzavejúcej liatiny. Zvnútra i zvonka badať znaky po odlietani. Na obvode i na okrajoch je presekávaný šikmými ryhami (max. p. 23, š. 4 mm). Tab. VII, 10.

2. Esovitá záušnica so široko roztepanou slučkou je vyhotovená z bronzového drótu (p. 2 mm, osi 16,5 × 16, š. sl. 9 mm).

3. Esovitá záušnica ako predošlá, slučka poškodená (osi 18 × 16, š. sl. 9,5 mm).

4. Esovitá záušnica ako predošlá (osi 17 × 16, š. sl. 9 mm).

5. Esovitá záušnica ako predošlá (osi 17,5 × 17, š. sl. 6 mm).

6. Esovitá záušnica ako predošlá (osi 16,5 × 16, š. sl. 9 mm).

7. 22 koráľkov, z toho sú: 4 keramické biele, 18 sklovitých na povrchu amalgamovaných.

Hrob 152. Z rozrušeného hrobu sa zachovala časť hrovej jamy a rozrušené prehádzané kosti.

Smer uloženia sa nedá určiť.

Bez nálezov.

Hrob 153. Z rozrušeného hrobu sa zachovala len časť hrovej jamy s porušenými kosťami končatín a chrbtových kostí.

Smer uloženia sa bezpečne nedá určiť.

Bez nálezov.

Hrob 154. V hrobe nedospelého jednotlivca ležala značne strávená kostra naznak uložená s rukami pozdĺž tela.

Smer uloženia: hlava Z, nohy V.

Nálezy: pri hlave korálky (1).

1. 11 maličkých *perličiek* je zo sklovitej látky. Veľkosť *perličiek* sa pohybuje v priemere od 3–4 mm.

Hrob 155. Hrob nedospelého jednotlivca bol značne rozrušený, z kostry sa zachovali len kosti nôh a ľavej ruky.

Smer uloženia: hlava Z, nohy V.

Bez nálezov.

Hrob 156. Hrob dospelého jednotlivca bol v hĺbke cca 45 cm. Kostra uložená nznak, ľavá ruka pozdĺž tela, pravá uložená na paľve. Lebka sa nezachovala.

Smer uloženia: hlava JZ, nohy SV.

Bez nálezov.

Hrob 157. Z hrobu temer úplne rozrušeného a zničeného sa zachovala len časť hrovej jamy, kosti ľavej ruky a paľva.

Smer uloženia: hlava JZ, nohy SV.

Bez nálezov.

Hrob 158. Hrob dospelého jednotlivca, kostra neporušená, bola nznak uložená s rukami pozdĺž tela.

Smer uloženia: hlava JZ, nohy SV.

Bez nálezov.

Hrob 159. Hrob nedospelého jednotlivca, kostra nznak uložená, značne rozrušená a zničená. Zachovala sa časť hrovej jamy, porušený hrudný kôš a niektoré kosti končatin.

Smer uloženia: hlava Z, nohy V.

Nálezy: pri hlave 1 záušnica (1).

1. *Esovité záušnica* je z bronzového okrúhleho drótu (p. 3,5 mm), má slučku mierne roztepanú (osi 18 × 20, š. sl. 9 mm).

Hrob 160. Hrob dospelého jednotlivca, kostra bola nznak uložená. Lebka poškodená tvárou hore, pravá ruka na prsiach, ľavá uložená cez pás.

Smer uloženia: hlava Z, nohy V.

Bez nálezov.

Hrob 161. V hrobe dospelého jednotlivca ležala kostra nznak uložená, pravá ruka pozdĺž tela, ľavá uložená na paľve. Lebka sa nezachovala.

Smer uloženia: hlava Z, nohy V.

Nálezy: pri ľavom kolene prsteň (1).

1. *Prsteň* má tvar spájanej obrúčky. Je vyhotovený najskôr liatím, šikmé ryhy budia dojem pletiva (max. p. 25 mm). Tab. VII, 9.

Hrob 162. V úplne rozrušenom a zničenom detskom hrobe sa zachovali zvyšky premiešaných, rozrušených kostí.

Smer uloženia sa bezpečne nedá určiť.

Nálezy: 1 záušnica (1).

1. *Esovité záušnica* z bronzového drótu má poškodenú slučku (osi 16 × 10).

Hrob 163. V hrobe dospelého muža ležala dobre vyvinutá kostra, neporušená, nznak uložená s rukami pozdĺž tela.

Smer uloženia: hlava Z, nohy V.

Nálezy: pri hlave časť kresadla (1).

1. Časť železného *kresadla* sa zachovala značne oxydovaná (v. 56 × 33).

Hrob 164. V hrobe nedospelého jednotlivca bola kostra nznak uložená, značne porušená. Zachovala sa len lebka a kosti dolných končatin.

Smer uloženia: hlava Z, nohy V.

Bez nálezov.

Hrob 165. Hrob nedospelého jednotlivca bol v hĺbke cca 45 cm. Na dne bola rozrušená a zničená kostra, z ktorej sa zachovalo len niekoľko prehádzaných a strávených kostí.

Smer uloženia sa bezpečne nedá určiť.

Nálezy: medzi rozrušenými kosťami 1 prsteň (1).

1. *Prsteň* tvaru nespájanej obrúčky bol vyhotovený z bronzového drótu. Na jednom konci v pôvodnej hrúbke, na druhom postupne zoslabený, voľné konce sa prekrývajú (max. p. 23 mm).

Povrchový sber

Pri zemných prácach brigádnic zachránili tieto nálezy: črepy nádoby (1), črepy misky (2), pletený nákrčník (3), prsteň v zlomkoch (4), päť záušnic (5–9). Pri výskume sa na povrchu presunutej pôdy našlo: prsteň (10), nádoba (11), kresadlo (12), nožík (13), štyri záušnice (14–17), prsteň (18), prívesok (19).

1. Spleená doplnená *nádobka* má symetrický tvar, dno sa vôbec nezachovalo. Nízky okraj je mierne vydutý. Pod ním je rytá viacnásobná strmá, doľava sa kloniaca vlnovka. Po výduti sú dva rady vpichov zdola i shora sprevádzané sväzkom rýh. V hline je premiešaný jemný piesok a zrnká sliedy. Povrch je hladký, farby tmavohnedej až čiernej (v. 102, p. u. 82, p. v. 94).

2. Spleená, zväčša doplnovaná *miska* má šikmé mierne zaoblené steny. Na dne je plastická značka štvorcovej hviezdy. Okraj mierne dovnútra srezaný má na vnútornej strane tenkú rímsu. V hornej polovici je po obvode rytá špirála početných rýh. V hline je premiešané mnoho piesku, povrch mierne drsný, šedohnedý (v. 105, p. d. 76, p. u. cca 177).

3. Pletený *nákrčník* sa zachoval v zlomkoch. Vyhotovený bol z trojpramenného bronzového drótu. Na koncoch je opatrený slučkou a háčikom. Technikou výroby pripomína nákrčník z hrobu 38.

4. *Prsteň* tvaru profilovanej nespájanej obrúčky sa zachoval v zlomkoch.

5. *Esovité záušnica* je z bronzového okrúhleho drótu (p. 3 mm), má úzku slučku (osi 18 × 17, š. sl. 6 mm).

6. *Záušnica* ako predošlá (osi 16 × 17, š. sl. 6 mm).

7. *Záušnica* ako predošlá (osi 18 × 13, š. sl. 4,5 mm).

8. *Záušnica* ako predošlá (osi 17 × 18, š. sl. 5 mm).

9. *Záušnica* tenšia ako predošlá (osi 18 × 13, š. sl. 5,5 mm).

10. Bronzový *prsteň* tvaru nespájanej obrúčky je vyhotovený z plochého prúžku bez obvyklej profilácie. Voľné konce sa prekrývajú (max. p. 20, š. 5 mm).

11. Spleená a značne doplnená *nádoba* má zúžené ústie a mierne vyhrnutý okraj. Na hornej polovici vyduté sú rovnoobežne ryté ryhy. Povrch uhladený, farba tmavohnedá až čierna. V hline je premiešaný drobný piesok (v. 105, p. u. cca 85, p. v. 102, p. d. 75).

12. Železné *kresadlo* je značne oxydované. Rozšírená stredná časť je poškodená železnou hrdzou. Proti sebe ohnuté ramená sa dotýkajú zatočenými uškami. Rozmery: 71 × 33, hr. 8 mm. Tab. XVI.

13. Železný *nožík* je pri hrote značne poškodený železnou hrdzou (dl. 120, š. 14, hr. 8 mm).

14. *Esovité záušnica* z bronzového okrúhleho drótu (p. 3 mm, osi 19 × 15, š. sl. 8 mm).

15. *Esovité záušnica* ako predošlá (osi 17 × 12, š. sl. 5 mm).

16. *Esovitá záušnica* ako predošlá, slučka poškodená (osi 16 × 14). Tab. XVI.

17. *Esovitá záušnica* tenšia ako predošlá, slučka poškodená (osi 15 × 14).

18. *Bronzový prsteň* je v hornej polovici zosilnený, na vrchu s liatym, mierne kosoštvorcovým štítkom. Bol vyhotovený liatím, dolná časť je značne obdранá od nosenia. Výzdobu tvoria vybiťané krúžky s jamkami uprostred. Na štítku sú dva krúžky v smere kratšej uhlopriečky. Na jednej strane sú dva krúžky 3-krát za sebou a práve tak na druhej strane zosilnenej časti prsteňa. Technikou výroby pripomína prsteň z hr. 14 (osi 21 × 20,5, š. 8 mm). Tab. XVI.

19. *Dutý privesok* z bronzu je na povrchu pozlátený. Tri kruhy po obvode rozložené sú vyplnené štylizáciou vtáka. Priestor medzi kruhmi vyplňujú rastlinné motívy. Pri vrchu v krúžku je upevnené závesné uško, dolu je krúžok vyplnený štvorlístkom. Prázdny priestor medzi jednotlivými vzormi je vyplnený napodobnením drobného tepania. V : 40 mm, š : 30 mm. Tab. XVI.

Nálezy pri kláštore piaristov

1. Temer celá *nádoba* má okraj čiastočne doplnený. Je zručne na kruhu vyhotovená, na dne badať neurčité odtlačky hrnčiarskeho kruhu. Pod okrajom hustá vlnovka, na výduti je dookola rytá špirála rýh. Povrch mierne drsný, zdnu uhladený, farba šedivá, hlina premiešaná pieskom. V : 100 mm, p. d. 58 mm, p. v. 100 mm, p. d. 102 mm. Tab. III, 2.

2. *Zlatý gombík* cibulovitého tvaru je dutý, na vrchu opatrený závesným uškom. Ornament napodobňujúci povrázkový filigrán poludníkovito delí povrch gombíka na 6 častí. Na spodku sa ornament spája a tvorí okružly venček. V : 22 mm, š : 24 mm. Tab. III, 3.

Statistika k pohrebištiu v Nitre pod Zoborom

Pravdep. počet hrobov pred poškodením	cca 800
odkrytých	166
z toho mužských	39
ženských	45
detkých	52
neurčených	30

Hroby bez inventára	35
s inventárom	106
rozrušené (inventár sa nedal sledovať)	25

Hroby mužské:

Počet hrobov	39
v 21 hroboch	21 nožov
v 1 hrobe	1 ocieľka
v 9 hroboch	10 prsteňov
v 1 hrobe	1 nádoba

Hroby ženské:

počet hrobov	45
v 43 hroboch	111 záušnic
z toho:	
30 kusov tenkých s úzkou slučkou	27,02 %
3 „ polomasívnych so šir. sluč.	65,76 %
2 „ prechodné tvary	1,80 %
4 „ úplne masívne	3,61 %
2 „ krúžkové	1,80 %

Prstene:	
v 23 hroboch	30 prsteňov
náramky	
v 7 hroboch	11 kusov
náhrdelníky	
v 7 hroboch	9 kusov
nožiky	
v 3 hroboch	3 kusy
nádoby	
v 9 hroboch	12 nádob

Hroby detské:

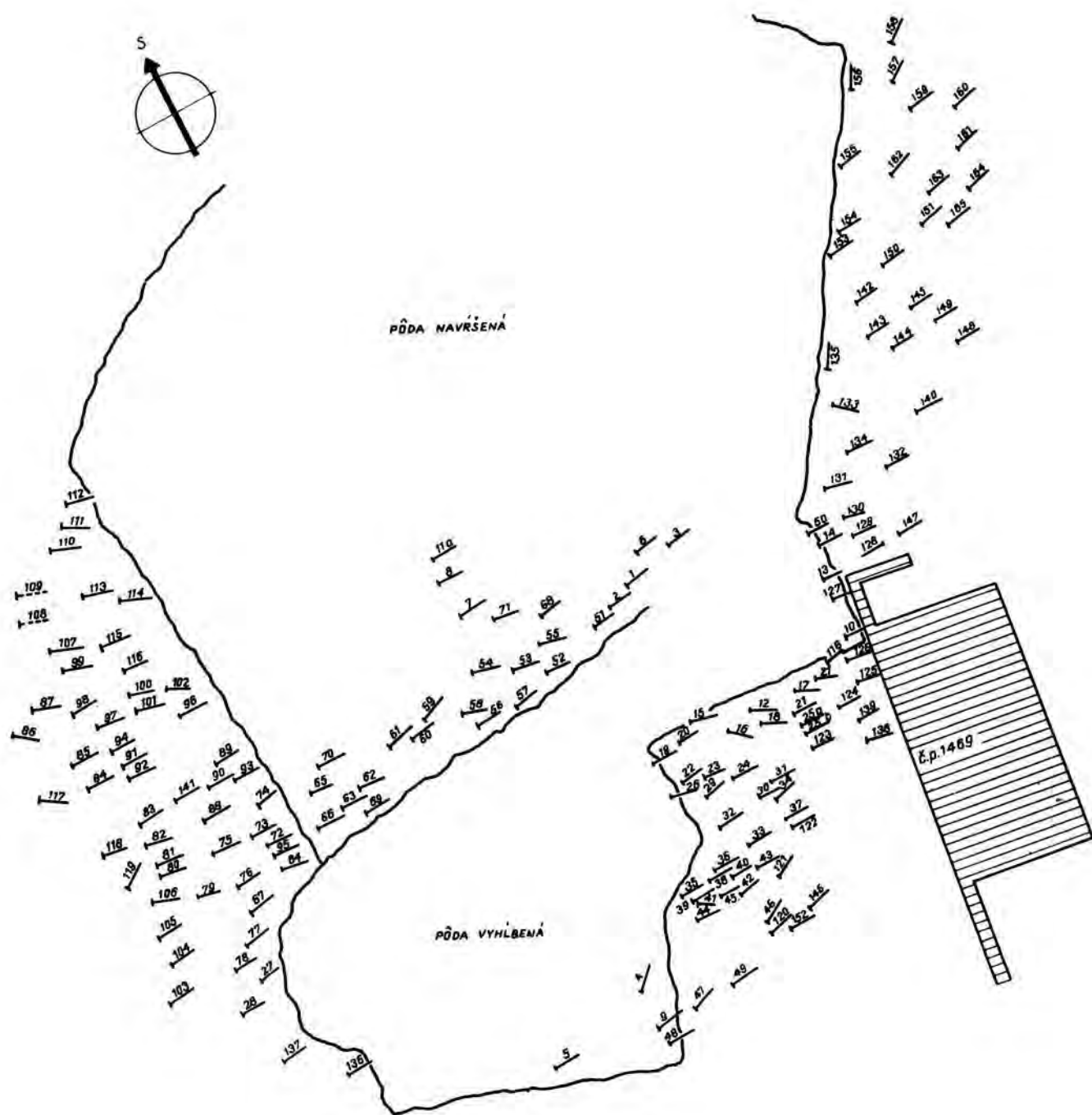
Počet hrobov 52
v 10 hroboch 29 tenkých záušnic, 2 polomasívne a 4 prstene. V 9 hroboch 9 nádob a v 4 neurčených hroboch 4 nádoby.

Nálezy a technologický popis

Na pohrebišti v Nitre pod Zoborom je zastúpená *keramika*, vyhotovená: 1. na rýchle rotujúcom kruhu, 2. na hrnčiarskom stole a 3. keramika voľne hnetená v ruke.

1. Keramika vyhotovená na rýchle rotujúcom kruhu sa vyznačuje presnou symetriou, tenkým, rovnomerne hrubým, dobre vypáleným črepom a výzdobou. Šírka nádoby presahuje výšku a maximálna výdúť je posunutá do hornej tretiny. Nízky okraj je lievikovite nasadený. Výzdobu tvoria do radu umiestené vpichy, pravidelné, mierne alebo mierne strmé vlnovky a špirálovité ryhy (hr. 15, 47). Mierne, dovnútra klenuté dno máva stopy značky. Osobitným tvarom tejto skupiny sú miskovité šikmostenné nádoby. Na okraji dna badať reliéfny pásik a v strede plastickú značku kríža. Šikmé steny sú pri dne zosilnené, pri okraji sa zoslabujú, po obvode je rytá špirála rýh. Okraj nádoby je upravený modelárskym drievkom. Materiál je z plavenej hliny, dobre vypracovanej, premiešanej s kremičitým pieskom, zrnkami sliedy a dobre vypálený. Táto keramika je na pohrebišti menej zastúpená, avšak slúžila ako vzor pre výrobu ostatnej hrobej keramiky.

2. Početnejšie je zastúpená keramika, vyhotovená na hrnčiarskom stole pomaly rotujúcom, prípadne rukou otáčanom. Nádoby sa robily z jedného kusa hliny, avšak niektoré sa zhotovaly po častiach. Nádoba z hr. 129 má najprv vyhotovenú dolnú polovicu, na ktorú sú nasadené tenšie steny hornej polovice. Náhly prechod vo vnútri nádoby predstavuje spoj. Pri nádobe z hr. 19 sa najprv pripravilo dno, na ktoré sa po obvode špirálovito ukladal pás hliny až po ústie. Ešte jasnejšie to ukazuje vnútro nádoby z hr. 43.



Nitra—Zobor, plán pohrebišťa

Hrncovité tvary majú maximálnu výduť približne v polovici, okraj v rukách modelovaný je na obvode zaoblený. Pri nádobe z hr. 100 je okraj strmo nasadený nahor a pripomína nábeh na okraj s prikrývkou. Presekávaný okraj na nádobe z hr. 129 je starodávnou ozdobou na mladohradištnej keramike. Modelačným drevkom sa na výduti robily početné ryhy a niekedy sa použilo i pri modelovaní vnútorných stien nádoby (hr. 97).

Šálkovité tvary majú široké ústie, maximálna výduť je v hornej polovici. Nádoby valcovitého tvaru sú pri vrchu zúžené, nízky okraj majú mierne vyhrnutý. Misky sú menších rozmerov, steny kolmo alebo šikmo stavané so zaobleným alebo vodorovne srezaným okrajom. Pri nádobe je na rovnom dne často odtlačená doska alebo značka. Hrnčiarska značka má obyčajne tvar križa alebo krúžku. Najvýraznejšie sa vyníma pri nádobe z hr. 100, kde predstavuje krížik ohraničený krúžkom. Charakteristickým prvkom výroby je špirálovito dookola rytá ryha. Na dokonalejšie vyhotovených nádobách býva vodorovne rytá špirála početných rýh jediným ornamentom. Pri nádobe s vlnovkou nad výduťou pokračuje špirála rýh po obvode až do dolnej polovice nádoby. Pri menej dokonalých tvaroch je špirála nepravidelná, ryhy sa križujú. Prevedenie bolo robené jednoduchým rydlom, v iných prípadoch sväzok rýh pomocou viacnásobného rydla. Vlnovka býva umiestená pod zlomom, alebo jednoduchá, alebo viacnásobná. Jednoduchá, urobená rydlom, tvorí jeden alebo dva nerovnobežne idúce rady. Sväzok vlnoviek, urobený viacnásobným rydlom, sa vyskytuje aj v jednom alebo dvoch radoch (hr. 69).

Pri jednoduchších tvaroch je vlnovka nahradená drobnou krokvicou (hr. 89, 130). Niekedy vlnovku nahrádza rad vpíchov. Pri nádobe sber č. 1 sú dva rady vpíchov medzi dvoma sväzkami rovnobežne idúcich rýh rozložené po výduti. Materiál je plavená hlina, často premiešaná pieskom a zrnkami slieď. Tehlovočervená farba je pri menších tvaroch v dôsledku dobrého vypálenia, kým väčšie sú prevažne tmavohnedé až čierne.

3. Keramika hnetená vo voľnej ruke ukazuje nevypelú formu nádoby. Značne hrubé dno nenesie stopy značiek, často ani odtlačky hrnčiarskej dosky. Pri nádobe z hr. 73 je dno kvôli stabilite doplnované a zosilené. Mierna výduť je na povrchu i vo vnútri nádoby značne nepravidelná. Okraj nádoby mierne vyhrnutý je ručne zaoblený. Okraj širšie vyhrnutý je modelár-

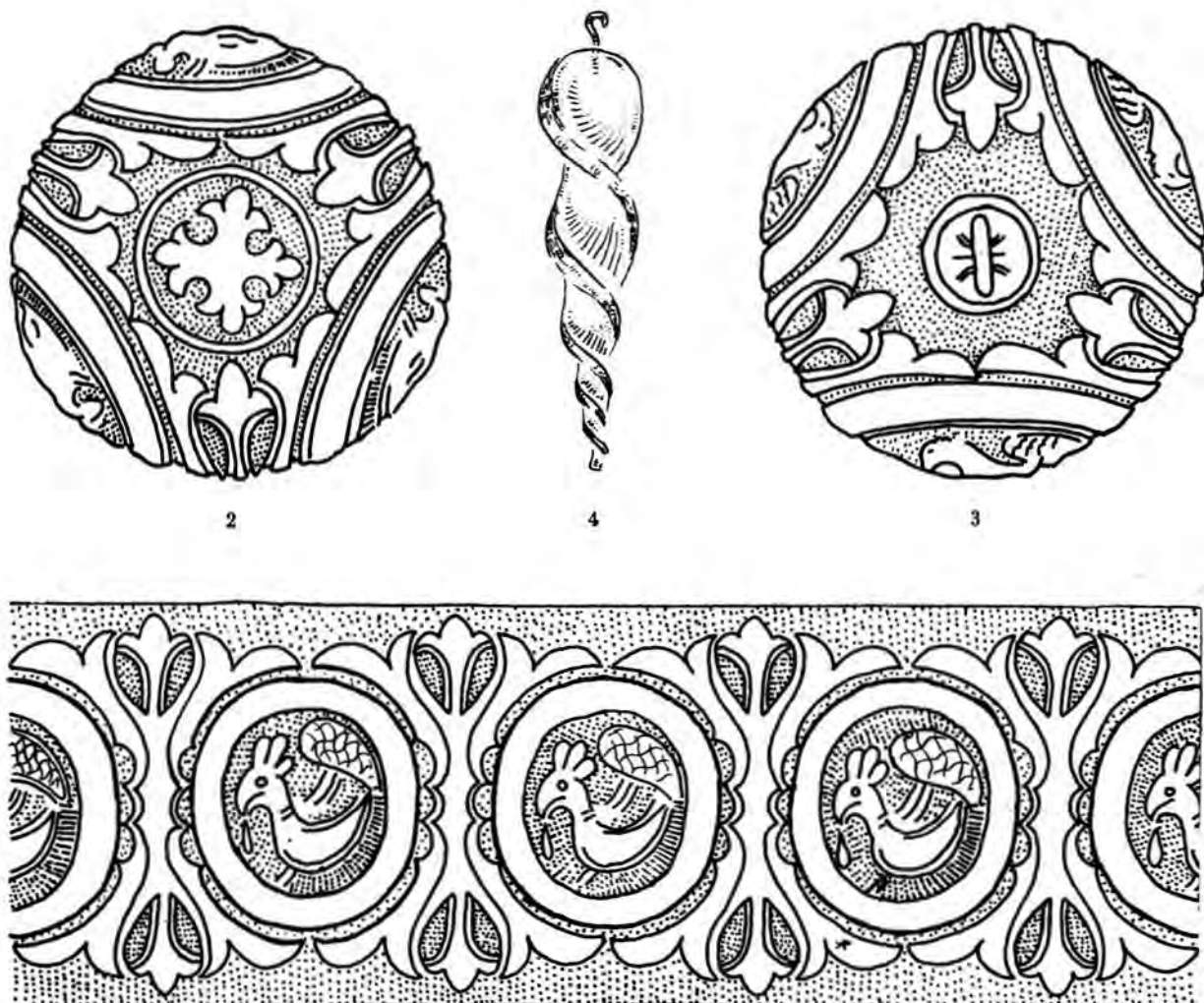
ským drevkom nepravidelne šikmo srezaný. Na výduti sú stopy neumelých rýh. Vlnovku nahrádza nerovnomerná cikeakovitá krokвица, urobená ostrým rydlom, držaným kolmo na steny nádoby. Pretŕhaná línia svedčí, že bola rytá po čiastkach voľne v ruke. Na nádobe z hr. 43 badať odlišný spôsob výroby, ako možno predpokladať pri ostatných nádobách. Podobne ako pri nád. z hr. 19 sú i tu steny nádoby postupne dohora nadstavované. Hlina upravená v tenký pásik, špirálovito na seba ukladaná, a v mieste dotyku stlačením spájaná. Takýchto pásikov nad sebou uložených sa v nádobe javí 5, z ktorých posledný je vyhrnutý v okraj. Nádoba je šálkovitého tvaru, zvonku má početné ryhy. V hrobe 93 nájdené železné obrúčky sú bezpochyby z dvoch sebe podobných drevených vedierok. Na vnútornej strane badať stopy železnou hrdzou konzervovaného dreva. Nádoba bola najskôr jednou obrúčkou stiahnutá.

Náhrdelníky

Ozdoby nosené okolo hrdla sú náhrdelníky a nákrčníky. Náhrdelníky mali korálky zo skla, z krehkej bielej masy, kombinované (sklo a krehká biela masa), keramické, jantárové a mušle. Sklené guľkovité korálky delené majú amalgamový lesk, na povrchu potiahnutý tenkou sklovitou vrstvičkou (hr. 151). Kotúčkovité a dvojité delené korálky z modrého skla sú niekedy na povrchu prefarbené (hr. 113). Jednotlivé korálky guľkovitého, valčekovitého a kužeľovitého tvaru zo žltej sklovitej látky majú často na povrchu slabý perleťový lesk. Z červeného skla sú vyhotovené drobné kotúčkovité perličky (hr. 40). Korálky z čierneho skla majú výzdobu z cikeakovito idúcich línií, miestami s pestrofarebnými bradavkami.

Korálky z krehkej bielej masy sú guľkovitého alebo valčekovitého tvaru, materiál veľmi krehký obsahuje vápno. Im tvarom podobné sú z krehkej masy s kovovým leskom na lome (hr. 40). Z bielej i zelenej masy sú menšie i väčšie dyňové tvary (hr. 95, 113, 55). Kombinované korálky dyňovité majú jadro z modrého skla, nahruho oblievané krehkou bielou masou (hr. 55, 96).

Keramické korálky valčekovité sú biele, hladené, bez ozdôb (hr. 66), alebo žlté až hnedé s farebnými ploškami, kotúčovité plasticky farebne zdobené (hr. 100). Dyňovité tvary majú na povrchu modrú glazúru (hr. 66, 146). Jantárové



5

Bronzový pozlátený prívesok, sber č. 19 (2, 3, 5). Ulitovito točený sklený prívesok z hrobu 131 (4).

korálky majú guľatý tvar niekedy s nepravidelne vybrúsenými ploškami a zaoblenými hranami (hr. 38, 96, 130). Medzi korálkami sú prevrätané teplomorské mušle a ulity aluviálnych slimákov.

Kovovou súčiastkou náhrdelníkov sú duté pozlátené prívesky (hr. 38, 73). Sú zhotovené z bronzového plechu, najskôr lisovaním. Prívesok zo sberu č. 19 bol cez poly horizontálne spájaný a pozlátený. Na ostatných nie je takto zreteľná technika vyhotovenia, možno však predpokladať, že ich vyhotovili podobným spôsobom.

Závesný krúžok je pri všetkých upravený na spôsob zaníťovania, pri ňom do vnútra prívesku je svrchu prepichnutá dierka. Tenký bronzový plech má zdnu negatívne odtlaky ornamentu. Plastická výzdoba tvorí alebo geometrický ornament (str. 29 č. 6a), alebo rastlinné, prípadne zvieracie motívy (str. 27 č. 2, 3, 5). Presekávané línie napodobňujú filigrán.

Analogie zo Starého Mesta na Morave a iných lokalít na Morave a v Čechách dokazujú dlhé trvanie tohto šperku, ktorý sa k nám dostal obchodom z juhovýchodu, podobne ako aj vzácny ulitovito točený sklenený prívesok, ktorý podľa doc. Dr. Svobodu je najskôr sýrskeho pôvodu (str. 27 č. 4). Plný liaty bronzový prívesok je značne menších rozmerov ako duté prívesky, má bombovitý tvar bez ozdôb, (tab. XI, č. 3).

Nákrčníky sú z trojpramenného krúteného drótu, na jednom konci opatrené háčikom, na druhom slučkou (hr. 38, sber č. 3). Nákrčník zo štvorpramenného drótu má najprv skrútené po dva dróty spolu a potom sú stočené do jedného sväzku. Na jednom konci háčik, na druhom slučka uzavierajú kruh nákrčníka (hr. 130). Osobitným tvarom je nákrčník, pletený z tenkého drótu do tvaru hadičky, vyhotovený najskôr na hranatej tyčke tak, že otáčaný drótený tvoril na

hrane slučku. Pri každom ďalšom otočení sa drôt slučkovito podvliekal za predchádzajúcu slučku. Tým vzniklo na hranách zo slučiek vrkočovité pletenie (hr. 27). Nedá sa zistiť, či bol nákrčník vyhotovený z jedného kusa drótika, lebo sa zachoval v zlomkoch.

Náramky prevažne nespájané z bronzovej tyčinky majú konce postupne zoslabované, pretiahnuté mimo seba alebo tvoria proti sebe medzeru. Iné nespájané náramky sú z trojpramenného drótu navzájom skrúteného. Dva pramene tvoria na koncoch slučky, ktoré sú vyplnené očkami háčikovito zahnutých koncov tretieho prameňa drótu. Do záhybov náramku sú vložené dva pramene dvojitého stočeného drótika (hr. 38, 96). Zatvorený náramok z bronzovej tyčinky má na koncoch dve štylizované zvieracie hlavy, ktorých zobáky sú proti sebe navzájom spojené (hr. 27). Pletený náramok z trojpramenného drótu, ukončený slučkou a háčikom, je zapnutím uzavretý (hr. 38). Ani jeden náramok nebol pozlátený.

Bronzová *sponka* tvaru dvoch vrbových listov je po jednej strane rytecky zdobená. Po obvode rytá línia prechádza ešte stredom vo forme vlnovky. Rytina pripomína jemné tepanie.

Prstene sú z bronzu, menej zo striebra a sliatin. Ich tvar a výzdoba sú rozličné. Nespájané prstene z bronzového pásika majú vnútornú stranu hladkú, vonkajšiu upravovanú. Najčastejšou úpravou sú na vonkajšej strane po krajoch ryté alebo ešte skôr valcované dve ryhy, tvoriace na priereze prsteňa profilovanie (hr. 4, 117). Niekedy bol do rýh vtepaný rad bodiek alebo šikmých čiarok (hr. 37, 119). Neprofilované sú alebo ploché (hr. 65, sber č. 10), alebo po krajoch dovnútra zahnuté — duté — na povrchu tepaním zdobené. Výzdobu tvoria dva rady šikmých čiarok alebo vlnoviek (hr. 12, 119). Tenkými ryhami zdobený povrch je upravený v kockovanú sieť (hr. 38). Niektoré vyduté tvary nespájané majú prierez okrúhly (hr. 111, 16) a mierne polookrúhly (hr. 19). Prstene z okrúhleho bronzového drótu majú konce buď naraz odseknuté (hr. 16), buď postupne zoslabované (hr. 111, 139), alebo jeden zoslabený a druhý silnejší useknutý (hr. 76, 165). Pri sekaní pásov sa volila približne rovnaká dĺžka, pretože na prsteňoch s menším priemerom sa voľné konce značne prekrývajú. Spájané prstene boli vyhotovené liatím. Prierez je polookrúhly, povrch hladký (hr. 113) alebo šikmo presekávaný (hr. 151, 161). Na vnútornej strane badať stopy odlievania (hr. 151). Niektoré sú z nehrdzavejúcich sliatin.

Osobitnú skupinu tvoria prstene z hr. 14 a sber č. 8. V strede rozšírenej hornej polovice je umiestený obdĺžnikový zosilnený štítok. Výzdobu štítka i prilahlých strán tvoria vybijané krúžky s jamkou v strede. Prstene boli vyhotovené z bronzovej liatiny a dodatočne vybijané.

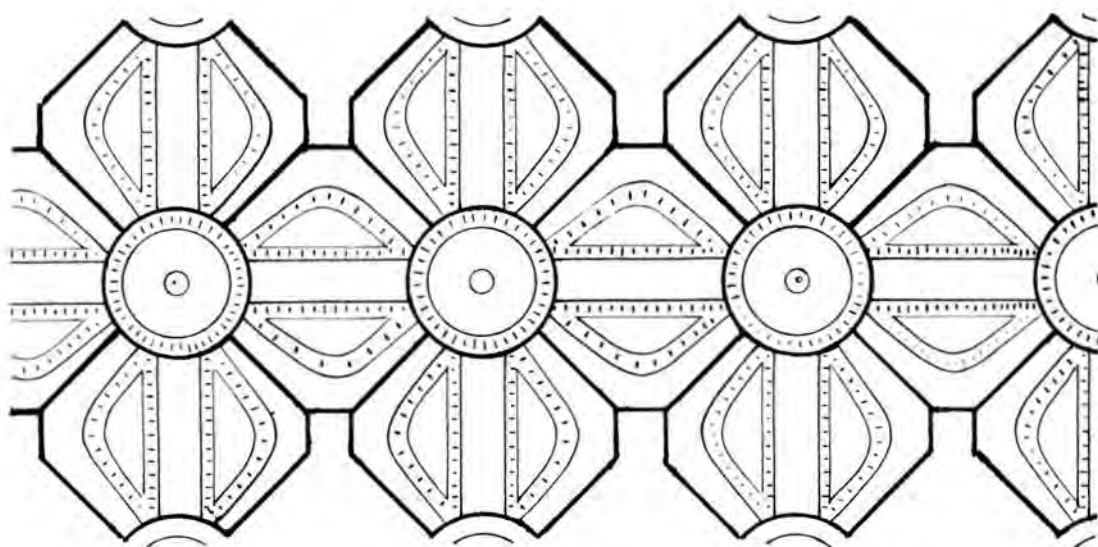
Ozdobou hlavy v ženských hrobách boli početné záušnice, vyhotovené z okrúhleho bronzového a strieborného drótu. Od seba sa delily esovitou slučkou, ktorá bola alebo úzka, mierne roztepaná, alebo široko roztepaná. Okrem toho sú ešte masívne strieborné záušnice.

Prvé s úzkou slučkou sú z tenkého, prevažne bronzového drótu (hr. 37, 81). Druhý tvar taktiež z bronzovej liatiny má esovitú slučku mierne roztepanú, šírka slučky je obvyčajne dvojnásobná ako pri predošlých (hr. 73, č. 4, 5). Esovité záušnice so široko roztepanou slučkou z hrubšieho, obvyčajne strieborného drótu sú na pohrebišti najpočetnejšie zastúpené. Pri výrobe bol drôt na rovnaké kusky nasekaný, na jednom konci naširoko roztepaný a esovito stočený (hr. 27, 69). Rovnaké rozmery pri jednotlivých kusoch dávajú predpoklad seriovej výroby (hr. 69). Šírka slučky dosahuje až 13 mm (hr. 53). Materiálom pre výrobu esovitých záušníc bolo i železo, ako ukazujú železné zlomky záušníc z hr. 74 č. 6 (tab. XIII, č. 4).

Masívne záušnice, sekané z jednej striebornej tyčinky, kutím sa ohly, slučka sa za tepla roztepaním vytiahla, stočila a po bokoch kovala na rovnakú šírku s priemerom tyčinky (hr. 111). Niektoré záušnice s úzkou (hr. 2) alebo mierne roztepanou slučkou (hr. 3) boli opatrené prívieskami z bronzového drótu v tvare krúžku. Iné bronzové krúžky mohli slúžiť ako náušnice (hr. 15, 33).

Z ozdôb, navlečených v ušiach, zachovala sa len jedna strieborná náušnica (hr. 130). Na nosnom krúžku navlečené tri bubienky strieborného tenkého plechu sú jemne spájané. Na povrchu jemný filigrán tvorí dve esovité slučky na každom bubienku, predelené tenkým drôtikom, spájajúcim všetky tri bubienky navzájom. Jedna strana bubienkov plochá, druhá je filigránom dookola lemovaná. Z druhej podobnej náušnice sa zachoval len nosný krúžok.

Železné *nožičky* boli v hrobe pod pravou alebo ľavou rukou, často až pod paňovou kosťou. Dĺžka nožov sa pohybuje od 5—16 cm. Pri hrote je chrbát mierne vykrojený, násadka drevená (hr. 94) alebo kostená (hr. 99). Drevená tobolka, stiahnutá železnou obrúčkou (hr. 38), chránila



6a



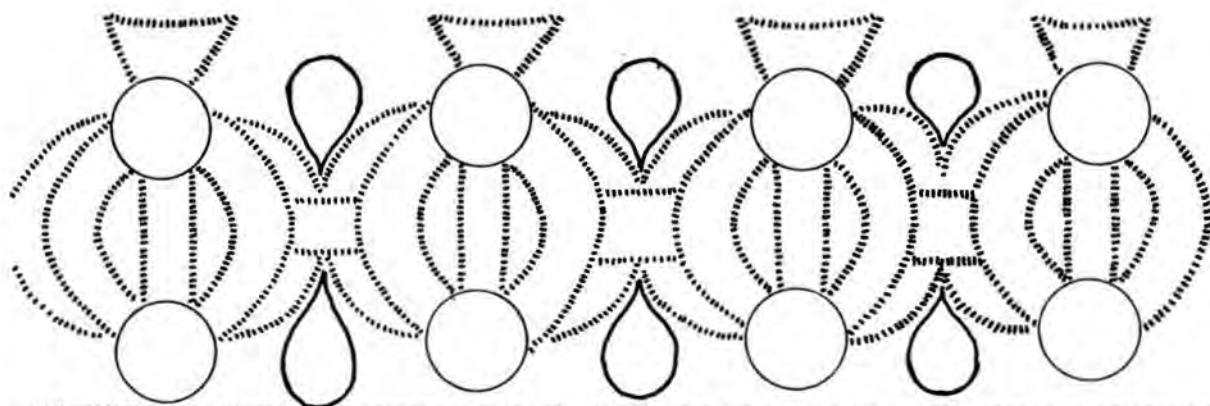
6



7



7a



7b

Bronzové pozlátené privesky náhrdelníkov z pohrebišťa v Nitre pod Zoborom. Č. 6, 6a hrob 38; 7, 7a, 7b hrob 73.

ostrie noža. Niekedy bola z bronzového plechu zdobená vybijaním (hr. 99).

Železné kresadlá sa vcelku našli len dve (hr. 163 a sber č. 12). Kresadlo z hr. 163 sa zachovalo len z väčšej časti. Má rozšírený stred a späť uhnuté rameno je zakončené zahnutým uškom. Obe ramená sa pôvodne sbiehalo šikmo proti sebe. Pri kresadle zo sberu sa ramená kolmo proti sebe slučkami dotýkajú.

Hodnotenie a datovanie

Charakteristickým typom *keramiky* na pohrebišti je popri dokonalých formách početnejšie zastúpená keramika domácej výroby jednoducho urobená. V dobe vyspelého remesla a vyšších požiadaviek vo výrobe táto keramika nemohla byť úžitkovou, ale iste sa vyhotovovala a užívala len pre rituálne ciele. Zrejme možno počítať ešte s pohanským prežitkom kladenia potravy do hrobu. Najlepšie sa to javí v hr. č. 93, kde z obsahu dreveného vedierka pochádzajú dve najskôr vtáacie kosti ako zvyšok mäsitej potravy. Tento zjav pohanských prežitkov na kresťanských pohrebištiach sa udržuje na Slovensku až do začiatku XI. stor. Domácu produkciu ako najvýraznejší prejav reprezentuje keramika, vyhotovená na rýchle rotujúcom hrnčiarskom kruhu, a je zrejme už produktom vyspelého remeselného hrnčiarstva vyrábaného seriove (tab. III, č. 1). Táto na pohrebišti v menšine zastúpená bola v X. stor. predmetom výmenného obchodu a je bežná na sídliskách ako keramika úžitková. Dôležité je však rozpoznať keramiku v ruke hnetenú, ktorá typologicky stará, vytrhnutá zo svojho prostredia by zvädzala k mylnému datovaniu (tab. XI). Ako typické sa nachodia šikmostenné misky, s ktorými sa stretávame sporadicky na avarsko-slovanskom pohrebišti v Príi a ktoré zatiaľ nepoznáme od Nitry na západ. Porovnávať keramiku nášho pohrebišta s keramikou z prvej polovice X. stor. a s hrnčiarskymi výrobkami z JZ Slovenska je dosť ťažko pre nedostatok porovnávacieho materiálu. Celkove keramika nitrianskeho pohrebišta je výsledkom Eisnerovho typu podunajskej keramiky, i keď s *menšími odchýlkami*.

Keramika z Nitry správne datovaná môže byť východiskom nielen pre poznanie hrnčiarstva v X. stor. na území Slovenska, ale aj pre stredovekú keramiku, ktorá vychádzala z keramiky druhej polovice X. stor. Výskum súčasného, resp. k pohrebištu príslušného sídliska, by určite ešte

podstatne doplnil obraz o nitrianskej keramike tohto obdobia.

Železné výrobky, najmä nože malých rozmerov, nachádzajú sa v mužských, ženských i detských hroboch, neprešli nijakým vývinom a svojím tvarom pripomínajú typy nožov z VIII.—IX. stor. (tab. VI, č. 4, 5, 6, 7). Podobne i kresadlá — ocieľky — majú starodávny vzor z VIII.—IX. stor. (tab. XVI). Hoci sa nože nachádzajú i v ženských hroboch (hr. 31, 38, 89) a boli prevažne inventárom hrobov mužských, mohli slúžiť síce ako pobočná zbraň, avšak predsa chýbajú typické zbrane slovanského bojovníka: sekera, kosák a i. Na pohrebišti nebol ani jeden hrob bojovníka, kým hroby mužov sú až prekvapujúco chudobné. Naproti tomu bohatšie a honosnejšie vybavené sú ženské hroby a detí ženského pohlavia.

Najvýraznejším *šperkom* na nitrianskom pohrebišti boli esovité záušnice. Ich tvarové rozvrstvenie má nielen význam pre datovanie pohrebišta a pre typológiu esovitých záušnic, ale súčasne sú dokladom vyspelého šperkárkeho remesla na území dnešnej Nitry. Možno pozorovať, že esovité záušnice v Nitre prekonávajú určitý vývin od malých, tenkých až k tvarom masívnym, pričom sa osobitne vyníma prechodný tvar záušnice so široko roztepaným esovitým ukončením. Tento *nitriansky typ záušnic* počtom 73 kusov tvorí väčšiu polovicu celkového počtu záušnic na pohrebišti vôbec a nachodí sa spolu s drobnými tvarmi, ktoré datujeme na území Slovenska od začiatku 2. polovice X. stor. (tab. XIII, č. 10—15). Malé, drobné, či už s tenkou alebo široko roztepanou slučkou sú výrazom veľkej premeny vo výstroji a reprezentujú na Slovensku vývojový stupeň od r. 950 až do začiatku XI. stor. Vystriedaly ich masívne záušnice, ktoré nachodíme na iných pohrebištiach, sprevádzané a datované arpádovskými mincami XI. stor. Najmladšiu časovú hranicu tvorí okrajový hrob č. 111 s masívnymi esovitými záušnicami (tab. XIII, č. 16—19).

Jednovrstvové (nie etážovité) riešenie hrobov a okolnosť, že v nijakom z nich sa nenašla ani jedna minca, by svedčily aj o tom, že sa pohrebište užívalo ešte v XI. stor.

Skutočnosť, že sa na pohrebišti vôbec nestretávame s hroziakovitými náušnicami, náramkami s rúrkovitým ukončením a podobným inventárom, ktorý je typický pre prvú polovicu X. stor., pripúšťa datovať vznik pohrebišta v 2. polovici X. stor. Datovanie esovitých záušnic je v konečnej fáze potvrdené aj dvoma importami

zo severu, striebornými náušnicami, bežnými v okruhu sekaného striebra, zatiaľ prvými v Karpatskej kotline.

Pozoruhodné, i keď pre datovanie nie rozhodujúce, je, že na pohrebišti chýbajú v belobrdskom a kőtlašskom okruhu ináč bežné lunicové náušnice.

Tyčinkové, otvorené, kruhové *náramky* sú starým dedičstvom Karpatskej kotliny a stretáme sa s nimi od IV. stor. na sarmatských ako aj avarsko-slovanských pohrebištiach, kým zatiaľ temer neznáme sú na Slovensku z pohrebišťa čisto slovanských z IX. stor. Pletené nákrčníky i náramky, na nitrianskom pohrebišti početne zastúpené, sú bežné i na pohrebištiach z X. stor. v Karpatskej kotline. Siahajú až do okruhu Ketlachu v Podalpi a do dolného Rakúska, avšak nejdú do Čiech. Náramnica so štylizovanými zvieracími hlavami má svoj pôvod v černomorskej oblasti a súvisí s čulým obchodným i kultúrnym prúdením s touto oblasťou. Osobitným tvarom je *nákrčník*, pletený z tenkého drótu do tvaru hadičky (tab. IX, č. 1). Jeho analógiu zatiaľ poznáme jedine z Kijevskej Rusi z X. stor. (Ruskie Klady — N. Kondakov) a je ďalším dokladom obchodných stykov s týmto územím. Na juhovýchod upozorňujú i sklené *korálky*, medzi ktorými má asi sýrsky pôvod ulitovito točený prívesok, v literatúre X. stor. zatiaľ neznámy (str. 27 č. 4).

Popri korálkoch, bežných z IX. stor. na Morave a v susedných zemiach, pristupujú korálky pestrofarebné s bradavkovými výčnelkami a keramické dyňové, ktoré sa v Karpatskej kotline objavujú s príchodom Maďarov (tab. IV, č. 4—10).

Z prímorskej oblasti černomorskej sú početné prevrátené teplomorské mušle (tab. XI, č. 4 a tab. XV, č. 4).

Plné bronzové *závesky* sú bežné v belobrdskom inventári a možno ich označiť ako výrobky domáceho pôvodu (tab. XI, č. 3).

Jediná strieborná *náušnica* nemá zatiaľ na Slovensku analógiu (tab. XII, č. 4). Častejšie sa vyskytuje v Čechách, ale predovšetkým na severe Európy v bohatých nálezoch sekaného striebra.

Práve tak ako skvostne duté *závesky* z bronzového plechu, pozlátené (tab. X, č. 7), sú významným dokladom pre stredoeurópsky obchod s juhovýchodom a sú zrejme importom. Z nášho pohrebišťa sa zachovali celkom 4 kusy. Na náhrdelníku boli po jednom alebo po dva navlečené. Na jednom z príveskov z hr. 38 sa

v závesnom ušku zachoval jeden celý korálok a z druhého časť. Držia sa na pôvodnom mieste, upevnené bronzovou patinou. V dierkach korálok badať zvyšky vlákien tiež tak konzervovaných bronzovou patinou, na ktorých boli pôvodne ostatné korálky navlečené s príveskami.

Tieto prívesky nie sú teda gombíkmi šiat, ale príveskami náhrdelníkov, ako sa rozdielne domnieval Niederle alebo Schráníl.

Prsteňový inventár a všetky jeho tvary z nášho pohrebišťa výzdobou i prevedením odpovedajú prsteňovému inventáru zo známeho pohrebišťa X. stor. v Bielom Brde v Chorvátsku a v okruhu Kőtlašskom (tab. VII). Nevyskytol sa ani jeden prípad, charakteristický pre prvú polovicu X. stor., a to so široko roztepaným štítkom, aké máme na pohrebišti v Prši z 1. polovice X. stor.

Ako z predošlého vyplýva, *pohrebište patrí do druhej polovice X. stor.*, pričom jeho začiatok možno klásť okolo r. 960 a prestalo sa užívať začiatkom XI. stor.

Z celej materiálnej kultúry, zachovanej na pohrebišti pod Zoborom, okrem složky importnej rozhodujúcu úlohu má domáca výroba, ktorá patrí domácim remeselníkom a patrí do okruhu belobrdskej kultúry.

Záver

To, že Nitra i s okolím bola osídlená Slovanmi už dávno predtým, ako o nej začínajú hovoriť prvé historické pramene, dokazujú najstaršie slovanské pohrebišťa s hrobmi a keramikou pražského typu. Neskoršie pohrebišťa veľkomoravské a mladšie svedčia o vývinovej súvislosti ešte i začiatkom stredoveku.

Akým strategickým bodom bola Nitra a jej hradná vyvýšenina, dostatočne charakterizuje tá skutočnosť, že slúžila za sídlo už Pribinovi a neskôršie i Svätoplukovi. Význam tejto križovatky obchodných, politických i kultúrnych vplyvov sa stupňuje najmä v dobe ríše Veľkomoravskej.

Doterajšie nálezy na území Nitry dovoľujú predpokladať, že veľkomoravská Nitra pozostávala z niekoľkých osád. K jednej z nich sa viaže pravdepodobne pohrebište bojovníkov z IX. stor., čiastočne odkryté a zničené pri stavbe vojenskej nemocnice.

Počnúc X. stor. prítomnosť Maďarov v Karpatskej kotline a ich nájazdy oproti susedom vnášajú novú problematiku do dejín Nitrianska a jeho výskumu.

Keď sa dnes všeobecne pripúšťa, že staroma-

ďarský kmeňový sväz priviedol so sebou i silnú vrstvu remeselníkov, ktorí dali podklad najmä pre šperkárstvo X. stor., je nevyhnutné počítať i na území Nitry s týmto cudzím elementom. Len tak možno vysvetliť prenikanie rozličných vplyvov, ktoré sa odrážajú na hrobovom inventári nitrianskych pohrebíšť a ktorý nemôžeme zrejme pokladať za výrobok domáceho pôvodu.

Jednako však možno sa prihovárať za to, že prevažnú časť zomrelých na pohrebíšti tvorili starí Slováci. Dôležitým príspevkom k riešeniu etnickej príslušnosti hrobov by bol ich antropologický rozbor.

Pohrebíšte počtom hrobov patrí dosiaľ k najväčším z X. stor. nielen u nás, ale v celej Karpatskej kotline. Rozsahom i nálezmi zreteľne poukazuje na osadu, ktorá bola na svoju dobu

pomerne veľká, pričom priemerná mortalita činila cca 20 úmrtí ročne. V týchto osadách, ako vidno z hrobového inventára pohrebíšť pod Zoborom, prúdil živý hospodársky ruch, kvitlo remeslo i obchod, ako ukazujú importy z JV a aj výrobky domáceho pôvodu.

Súčasne s týmto pohrebíšťom rozrušené a zničené pohrebíšte v Nitre pri kláštore piaristov, taktiež z 2. polovice X. stor., potvrdzuje existenciu spomenutých osád, čoho dôkazom sú získané nálezy keramiky a zlatých šperkov.

Ako sa dozvedáme z prvých historických správ, Nitra mala už v IX. stor. silnú kresťanskú tradíciu. V akom pomere sa o ňu delila s blízkym zoborským opátstvom, ťažko povedať. Isté však je, že na pohrebíšti pod Zoborom ešte v 2. polovici X. stor. pozorovať silné prvky pohanské.

СЛАВЯНСКИЙ МОГИЛЬНИК В НИТРЕ ПОД ЗОБОРОМ

П. ЧАПЛОВИЧ

В 1951 г. при охранном изыскании в Нитре под Зобором был обнаружен обширный славянский могильник X века. Во время строительных работ была нарушена и уничтожена большая часть могильника. На оставшемся пространстве было открыто еще 165 могил, можно предполагать, что целый могильник содержал приблизительно около 800 могил.

Могила были ориентированы с востока на запад и размещены в одном слое в рядах тянувшихся от севера к югу. Могильные ямы не резались одна в другую, в каждой из них был только один человеческий скелет. Глубина могил колебалась от 45 см до 100 см. различие глубины было вызвано сплавкой поверхности почвы. Скелет лежал в могиле на спине в вытянутом положении, руки были положены вдоль тела, иногда были скрещены на поясе или в тазу. В некоторых могилах в могильной яме были помещены камни от обкладки (1 рис.).

На могильнике, кроме развитых типов, была найдена типичная керамика в большинстве случаев местного производства, просто изготовленная. Это не могла быть бытовая керамика, повидимому, она служила только для культовых целей, элемент языческих пережитков — обычай давать в могилу кушанья. На селищах X века обычно была керамика сделанная на быстровращающемся гончарном круге, которую изготовляли в сериях, как продукт развитого ремесленного гончарного дела (табл. III, 1). Рядом с этими типами керамики встречаются сосуды сделанные от руки (табл. V, 3, 4). Отдельную группу представляют миски с коническими стенами, которые довольно редко нахо-

дятся на других могильниках и совсем не встречаются на запад от Нитры (табл. IV, 3).

Железные ножики и кресала повидимому уже не указывают дальнейшего развития, потому что своими формами они похожи на изделия VIII—IX вв. (табл. VI, 6, 7).

На могильнике наиболее выразительным украшением были эсвидные височные кольца. Кроме типов небольших, тонких и поздних массивных височных колец, выделяется особый тип нитранского серебряного височного кольца с широко расплюснутым завитком (табл. VIII, 5—10). Височные кольца представляют определенную степень развития в промежутке от 950 г. до начала XI века (табл. VIII, X). Нашлись еще и серьги, северный импорт, известный в области рубленого серебра (табл. XII, 4).

Как шейные украшения в женских могилах нашлись ожерелья из стеклянных, пастовых и янтарных бус, ракушек, и бронзовые гривны сплетенные из трех или четырех проволок (табл. XIV, XII, 1). Металлическую часть ожерелий из бус представляют шаровидные полые привески из бронзовой жести, украшенные геометрическим или растительным орнаментом и позолоченные (табл. X, 7). Своеобразную форму имеет шейное украшение сплетенное из тонкой проволоки, аналогично ему мы находим в Киевской Руси (Русские клады, Кондаков), Браслеты, кольца и остальной инвентарь относится к области белобрдской культуры и датирует целый могильник второй половиной X века, хоронить на нем перестали в начале XI века.

По количеству могил этот могильник принадлежит

к наибольшему кладбищу X в. не только у нас, но и в целой карпатской котловине. Своей величиной и находками могильник свидетельствует о большом поселении, где были живые торговые и культурные связи и процветало ремесло. Изделия местного производства указывают на высокий уровень местных центров производства. Самое местоположение свидетельствует о ее стратегическом значении с древнейших времен. На

основании исторических источников с Нитрой связана сильная христианская традиция. Трудно сказать, какая часть этой традиции падает на близкое Зоборское аббатство. Нельзя достаточно оценить, в какой мере оба эти церковные центры влияли на соседнее население, несомненно, что на основании нашего могильника под Зобором еще во второй половине X века можно констатировать в Нитре сильные языческие элементы.

Eine slawische Begräbnisstätte in Nitra unter dem Zobor

PAVOL ČAPLOVIČ

In Nitra unter dem Zobor (Slowakei) wurde im Jahre 1951 ein grosses slawisches Gräberfeld vom X. Jahrhundert entdeckt. Der grössere Teil des Gräberfeldes wurde durch Bauarbeiten zerstört. An der übrigen Fläche wurden noch 165 Gräber aufgedeckt: das ganze Gräberfeld konnte ursprünglich ungefähr 800 Gräber umfassen.

Die Gräber wurden von Osten nach Westen orientiert, in einer Schicht niedergelegt und bildeten Reihen in Richtung Nord-Süd. Die einzelnen Gruben griffen gegenseitig nicht ineinander, in jeder befand sich nur ein menschliches Skelett. Die Tiefe der Gräber betrug 45 cm bis 1 m, wobei der Tiefenunterschied durch das Herabschwemmen des Terrains verursacht wurde.

Die Skelette lagen gestreckt auf dem Rücken, die Arme entlang des Körpers, in einigen Fällen in Gürtelhöhe quer über den Körper gelegt, oder über dem Becken gekreuzt. In einigen Gräbern befanden sich Steine, die die Grube umfassten (Siehe Abb S. 7).

Neben den vollkommenen Formen befand sich auf dem Gräberfelde die typisch einfache Keramik der hiesigen Produktion. Es handelt sich aber nicht um eine Art Gebrauchskeramik; sie diente wahrscheinlich nur rituellen Zwecken, als ein Element der veralteten heidnischen Gepflogenheit, in die Gräber Nahrung zu legen.

Die auf einer schnell rotierenden Scheibe gefertigte Serienkeramik ist ein Produkt vollkommenen Töpferhandwerks. Diese Keramik wird in den Siedlungen des X. Jahrhunderts laufend vorgefunden. (Tafel Nr. III, 1.) Neben diesen Typen

befand sich noch die in der Hand geformte Keramik (Tafel Nr. V). Eine besondere Gruppe bilden die schiefwandigen Schalen, die auf den anderen Gräberfeldern sehr selten vorkommen und westlich von Nitra überhaupt nicht erscheinen (Tafel Nr. IV, 3). Die eisernen Messer und Feuerstähle sind augenscheinlich auf derselben Entwicklungsstufe geblieben. Sie ähneln den Erzeugnissen des VIII. und IX. Jahrhunderts (Tafel Nr. VI).

Von grosser Bedeutung sind die S-förmigen Schläfenringe. Neben den dünnen, kleinen und jüngeren massiven Formen erscheint hier die typische Form des silbernen Schläfenringes von Nitra (Tafel Nr. XIII, 10—15). Diese Haarringe stellen eine bestimmte Entwicklungsstufe in der Zeit vom Jahre 950 bis zu Beginn des XI. Jahrh. dar (Tafel Nr. XIII, 16—19). Als eine Ergänzung fanden wir noch Ohringe nordischer Herkunft, die im Umkreis des geschnittenen Silbers bekannt sind (Tafel Nr. XII, 4).

In den Frauengräbern befanden sich Halsketten aus Glas-, Pasten-, Bernsteinperlen und Muscheln, sowie bronzene Halsbänder aus drei- oder vierfachem Drahtgeflecht (Tafel Nr. XV). Die Perlenketten hatten unter den Kugeln runde hohle Anhängsel aus Bronzeblech, die an der Oberfläche mit einem geometrischen oder pflanzenartigen Ornament verziert und vergoldet wurden (Tafel Nr. X, 7). Ein besonderes Halsband ist aus dünnem Draht geflochten; eine Analogie hierzu befindet sich in Kiew. Die Armbänder, Ringe und ähnliche Gegenstände gehören zur

Kultur von Belobrd, d. h. in die zweite Hälfte des X. Jahrh. Zu Beginn des XI. Jahrhunderts wurde die Begräbnisstätte nicht mehr benutzt.

Durch die Anzahl der Gräber gehört das Gräberfeld zu den bisher grössten Begräbnisstätten des X. Jahrhunderts, die nicht nur bei uns, sondern im ganzen Karpathenbecken bisher aufgefunden wurden. Seine Ausmasse und die Vielfältigkeit der Funde beweisen die Nähe einer grossen Siedlung mit regem Handelsverkehr und Kultur und mit blühendem Handwerk. Die aufgefundenen Erzeugnisse zeugen von einem hohen

Grad der einheimischen Produktion und selbst die Lage von Nitra beweist seine stratigraphische Wichtigkeit seit uralten Zeiten. Laut historischen Quellen wurde Nitra mit einer starken christlichen Tradition verbunden. Es ist schwer zu sagen, welche Rolle die nahe Abtei von Zobor hierbei spielte und wie gross der Einfluss dieser beiden kirchlichen Zentren auf die Bewohner war. Die Begräbnisstätte von Zobor beweist jedenfalls, dass in Nitra noch in der zweiten Hälfte des X. Jahrhunderts starke heidnische Elemente erscheinen.



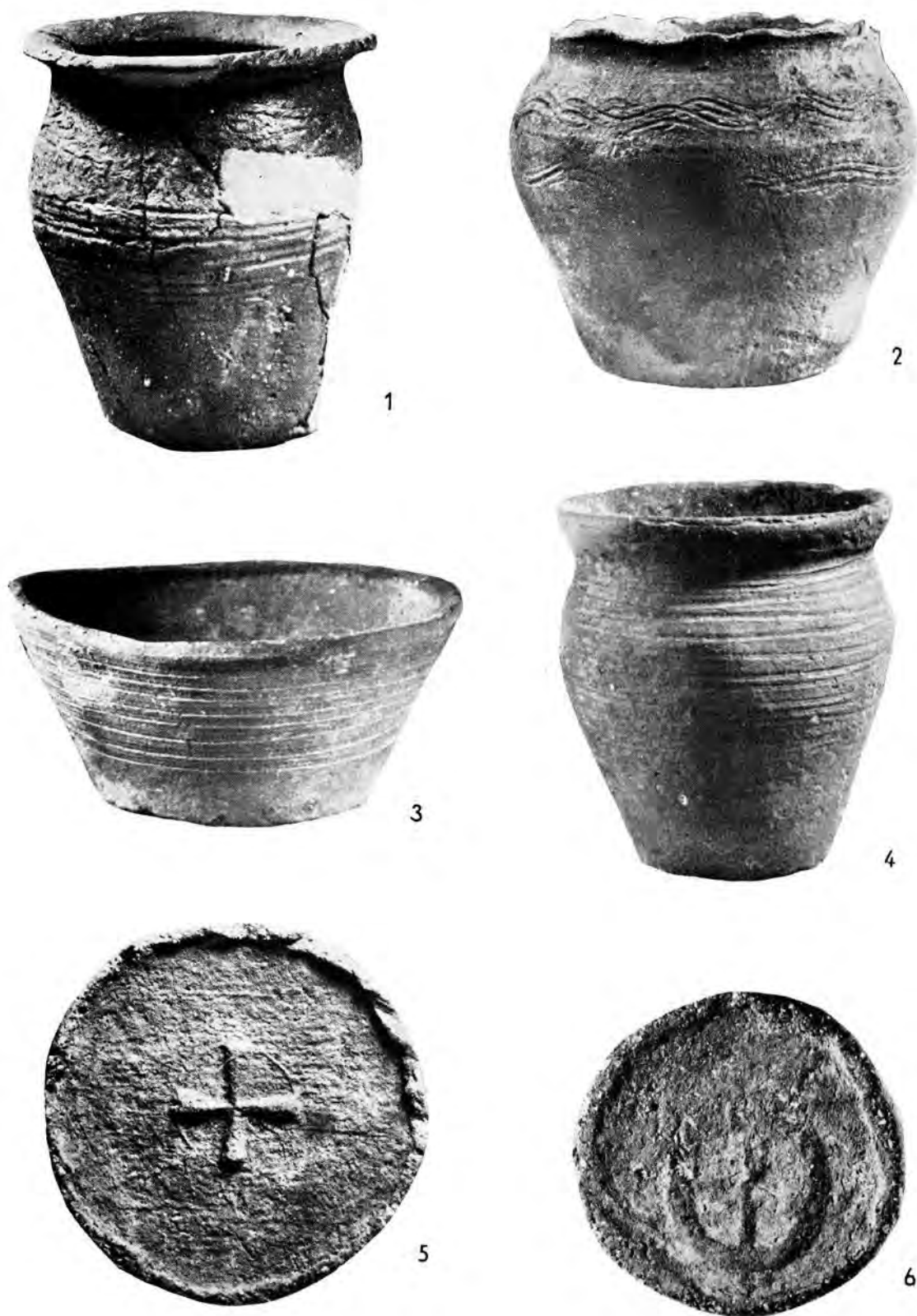
Tabuľka I. Vyhĺbená plocha pohrebišťa. Odkryté hroby v sonde A.



Tabuľka II. Kostry hrobov 38, 101, 73.



Tabuľka III, 1 — Nádob z hrobu 47; 2—3 — Nádob a zlatý gombík z pohrebišťa pri kláštore piaristov.



Tabuľka IV. 1 — Nádob z hrobu 129; 2 — Nádob z hrobu 15; 3 — Miska z hrobu 20; 4 — Nádob z hrobu 100; 5 — Dno misky č. 3 z hrobu 20; 6 — Dno nádoby č. 4 z hrobu 100.



1



2



3



4



5



6

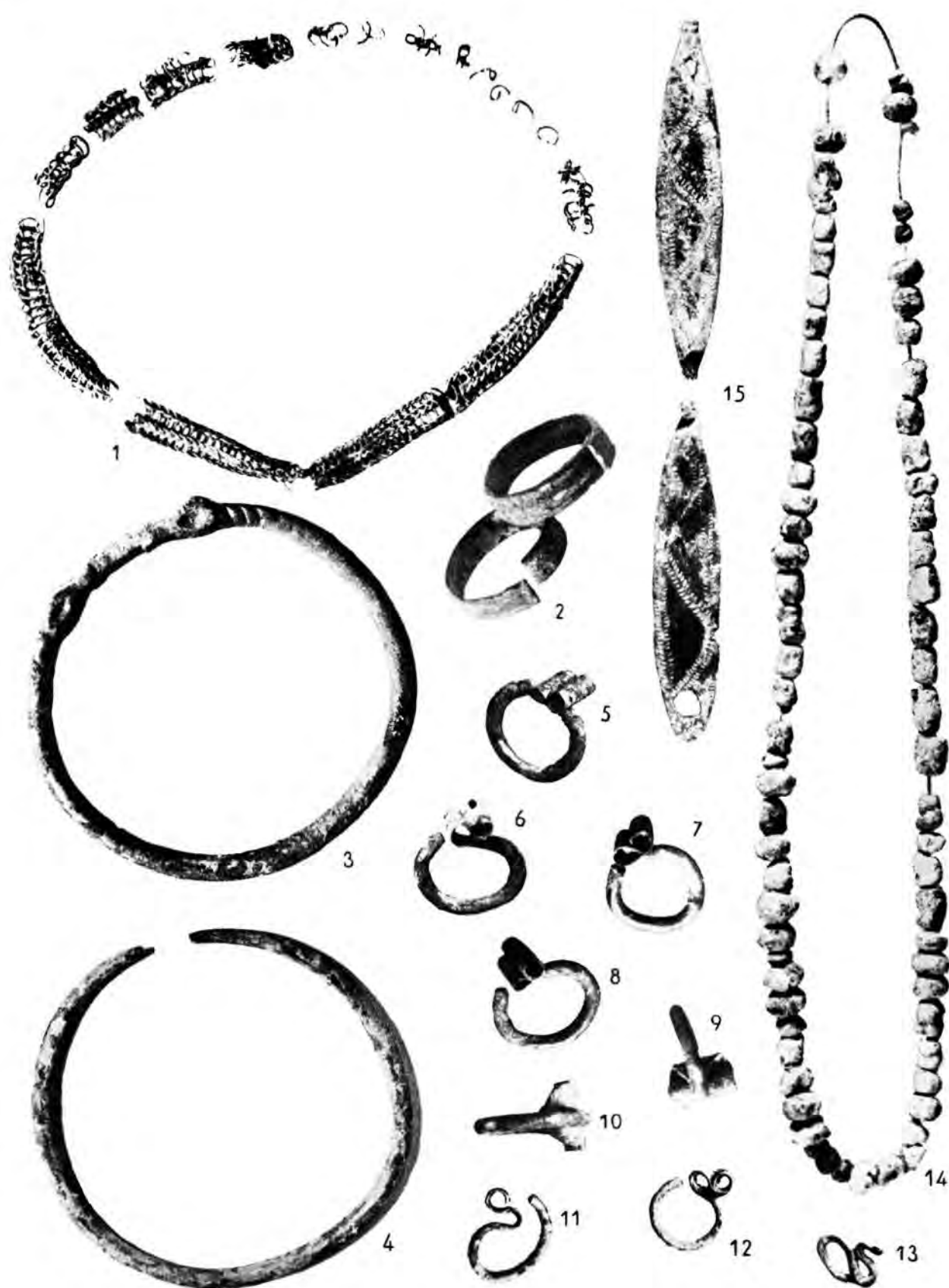
Tabuľka V. 1 — Miska z hrobu 131; 2 — Miska z hrobu 101; 3 — Nádoba z hrobu 19; 4 — Nádoba z hrobu 14; 5 — Dno nádoby č. 4 z hrobu 14; 6 — Dno nádoby č. 3 z hrobu 19.



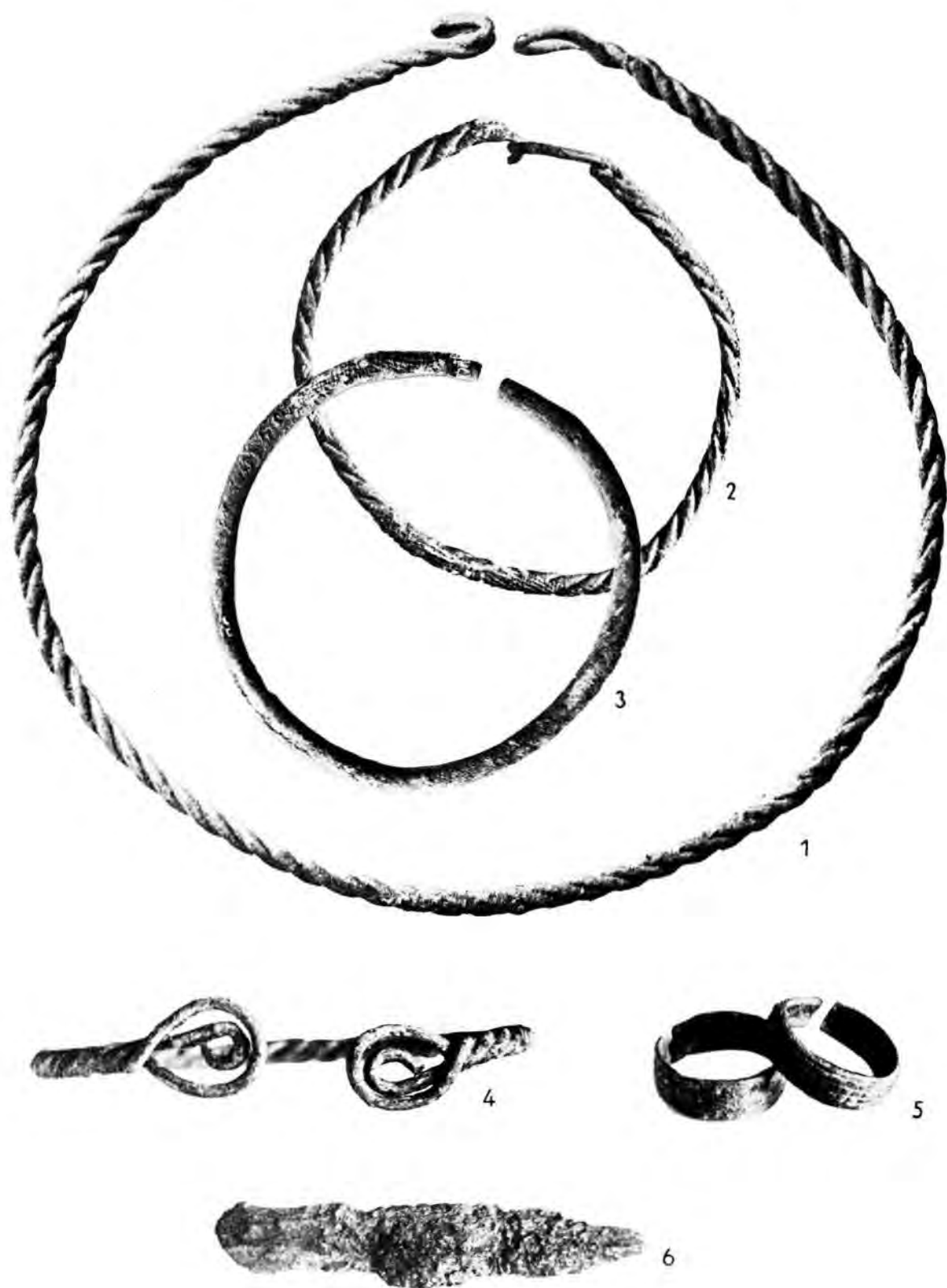
Tabuľka VI. 1 — Nádob z hrobu 43; 2 — Nádob z hrobu 121; 3 — Časť bronzovej tabuľky z noža č. 3 z hrobu 99; 4 — Nôž z hrobu 99; 5 — Nožík z hrobu 94; 6 — Nôž z hrobu 26; 7 — Nôž z hrobu 105.



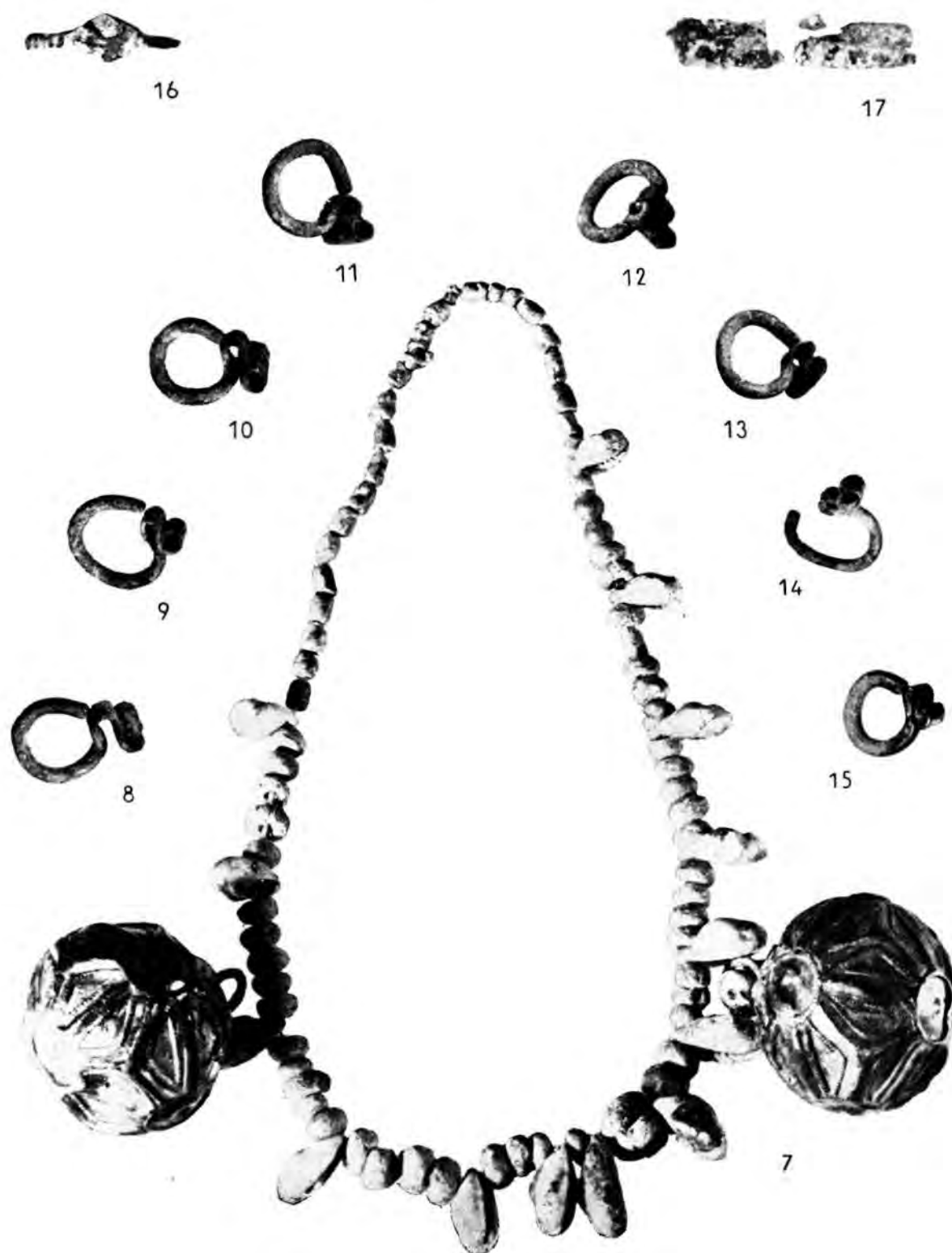
Tabuľka VII. Prstene: 1 — hr. 117; 2, 3 — hr. 37; 4 — súčiastka náhrdelníka; 5 — hr. 76; 6 — hr. 113; 7 — hr. 111; 8 — hr. 139; 9 — hr. 161; 10 — hr. 151; 11 — hr. 119; 12 — hr. 15; 13 — hr. 119; 14 — hr. 65; 15 — hr. 14; 16 — hr. 65.



Tabuľka VIII. Inventár hrobu 27.



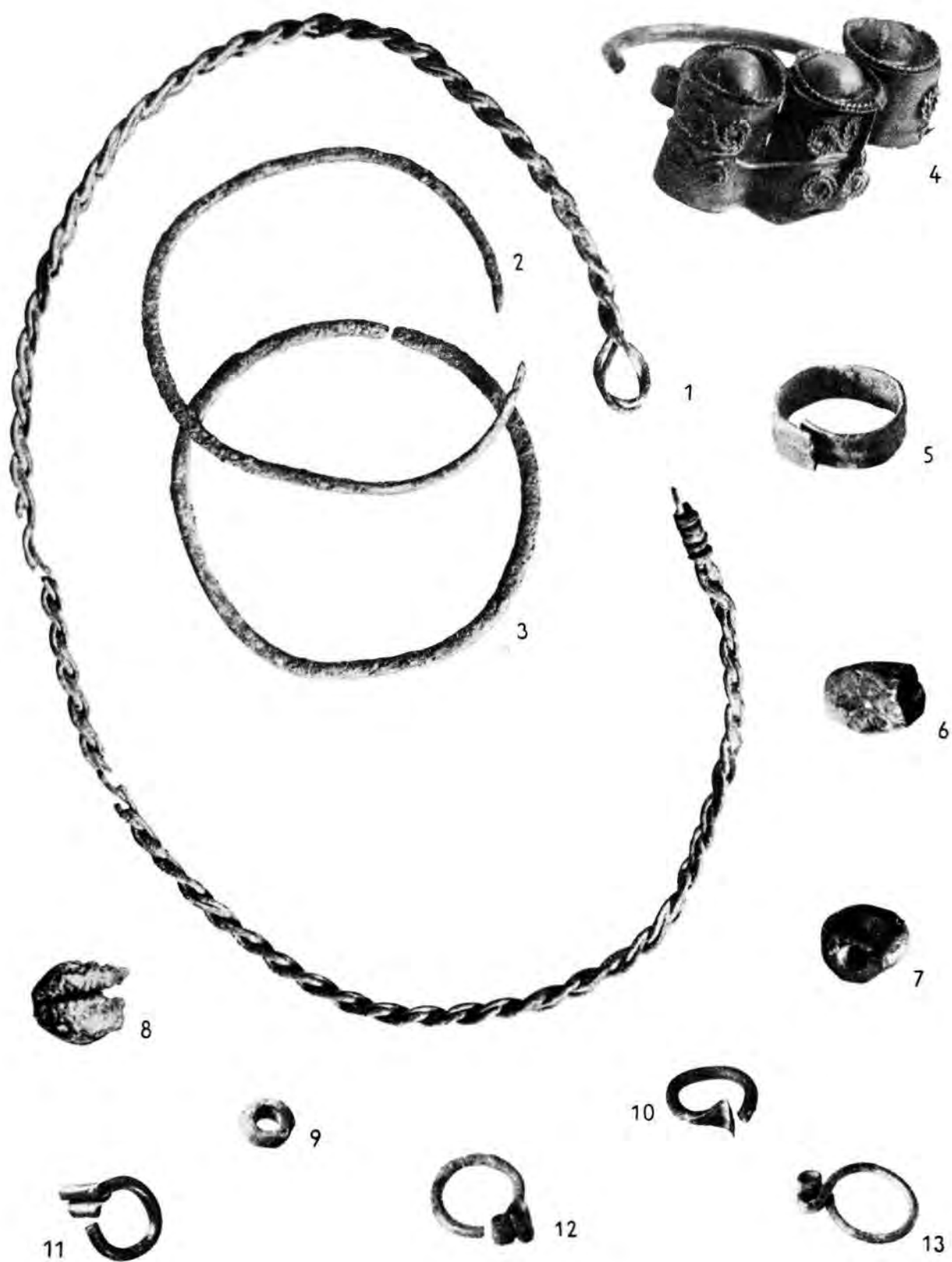
Tabuľka IX. Inventár hrobu 38.



Tabuľka X. Inventár hrobu 38.



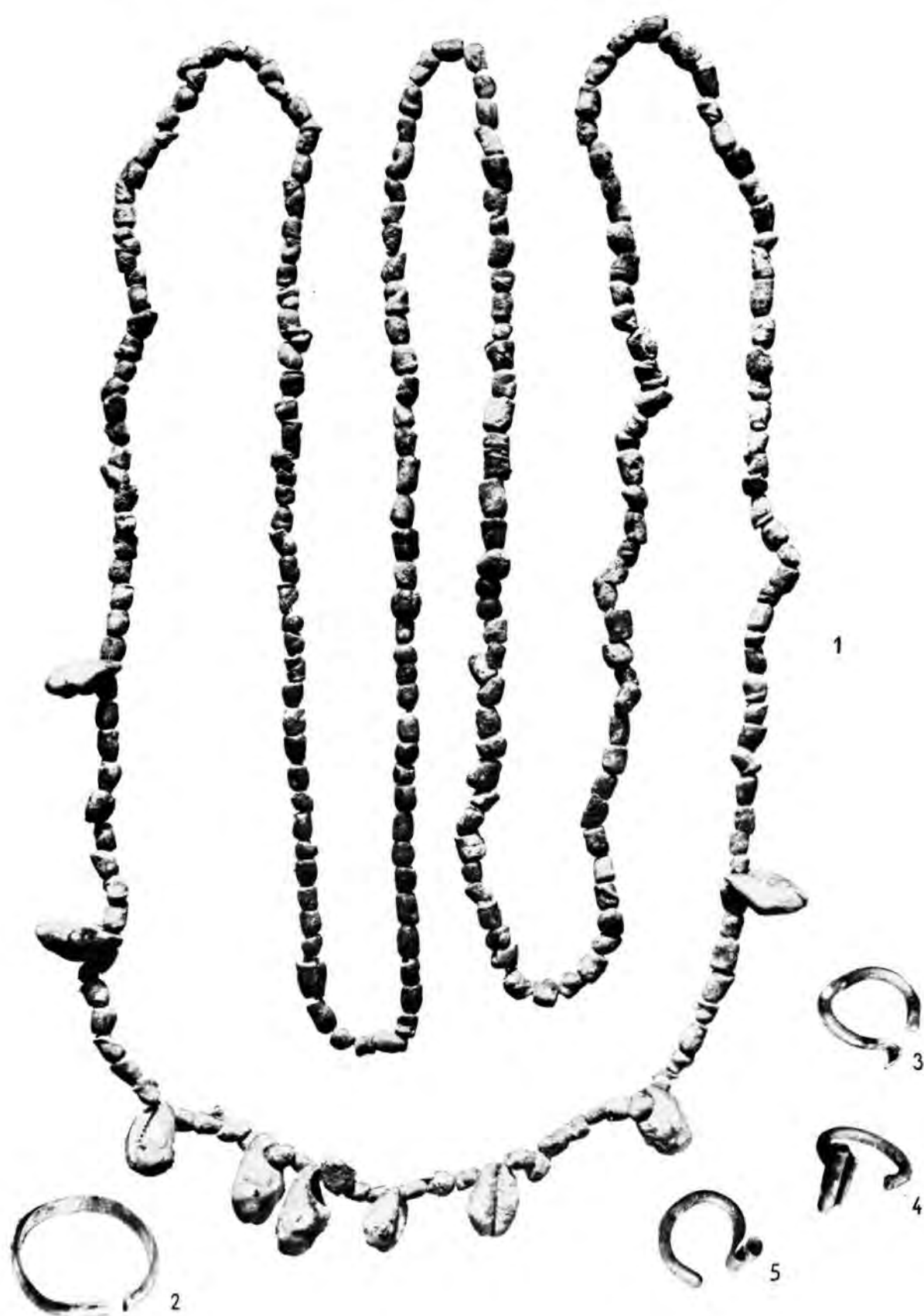
Tabuľka XI. Inventár hrobu 73.



Tabuľka XII. Inventár hrobu 130.



Tabuľka XIII. Náušnice: 1 — hr. 2; 2 — hr. 3; 3 — hr. 83; 4 — hr. 74; 5, 6 — hr. 2; 7 — hr. 15; 8 — hr. 33; 9 — hr. 113; 10 — hr. 27 (zväčš. 4×); 11 — hr. 37; 12 až 15 — hr. 69; 16 až 19 — hr. 111.



Tabuľka XIV. Inventár hrobu 40.



Tabuľka XV. 1 — Nádob z hr. 39; 2 — Nádob z hr. 92; 3 — Náhrdelník z hr. 95; 4 — Náhrdelník z hr. 146; 5 až 10 — Korálky z hr. 66.



Tabuľka XVI. Nálezy povrchového sberu.

Maďaři a Slované ve světle archeologických nálezů X.—XII. století

ZDENĚK VÁŇA

Úvod

Úkolem této práce je podati *rozbor* skupiny *archeologických památek*, známých v Karpatské kotlině v časovém rozmezí od X.—XII. stol., a zjistiti z něho vyplývající důsledky *pro poznání maďarsko-slovanských vztahů* v této době. Jejím pramenem byla především odborná literatura, neboť autor neměl možnosti navštívit maďarská nebo jihoslovanská musea, v nichž je soustředěna většina studijního materiálu. Tato revize musejních sbírek bude sice ještě nutná, avšak publikovaného materiálu se nahromadilo až do dnešního dne tolik, že je možno učiniti řadu obecných závěrů, řešících základní problémy této kultury a určujících její místo v prostoru i v čase. Je ovšem jisté, že pro tyto závěry není možno uplatňovati nárok trvalé platnosti, neboť neustále narůstající zkušenost naše poznání denně mění, zatím však odpovídají zhruba současnému stavu bádání a mohou snad býti východiskem pro další práci.

Autoru je milou povinností poděkovati na tomto místě svému učiteli akademiku J. Eisnerovi, z jehož podnětu tato studie vznikla a jehož cenné rady a pokyny přispěli značnou měrou k jejímu vypracování.

Práce, věnované problémům této kultury, kterou budeme nadále označovati jako *belobrdskou* (důvody viz níže), jsou známy z odborné literatury maďarské, československé, jihoslovanské a německé. Největší zájem vzbudila samozřejmě u *maďarských badatelů*, kteří měli k dispozici většinu nálezů a tudíž nejlepší předpoklady pro zevrubnější studium. Proto již r. 1905 vychází v Brunšviku práce J. Hampla, současníka našeho J. L. Píče, *Die Alterthümer des frühen Mittelalters in Ungarn I—III*, základní dílo, pub-

likující veškerý materiál, až do té doby nashromážděný a odvozující z něho některé zásadní poznatky, které se staly základem dalšího bádání. J. Hamplovi vděčíme za první systemisaci uherských památek ze IV.—XII. stol. po Kr., v nichž rozlišil celkem 4 hlavní skupiny — germánskou, sarmatskou, avarskou a maďarskou. Památky maďarské skupiny, které nás budou především zajímati, rozdělil na 3 podskupiny, z nichž první je charakterisována jezdeckými hroby s mincemi z X. století a trvala podle jeho názoru až do XII. století, do druhé podskupiny zařadil památky s mincemi z XI. a XII. století a považoval ji v podstatě za slovanskou. Neoddělil ji však jako samostatnou skupinu od skupiny maďarské pro její poměrnou chudobu a stylistickou nevýraznost. Pověsil si přitom jejich vztahů k předcházející skupině sarmatské, zejména v keramice a v některých typech šperků. Konečně třetí, poněkud problematickou podskupinu, tvoří podle něho nálezy, obsahující ozdoby obou prvních podskupin nebo žádné z nich. R. 1907 vydal v Budapešti práci *Újabb tanulmányok a honfoglalási kor emlékeiről*, ve které rozvedl dále své názory a publikoval řadu nových nálezů. Hamplovy názory byly maďarskými badateli všeobecně přijaty a až do 30tých let na nich nebylo v podstatě nic měněno. Zájem mladších prehistoriků se soustřeďoval spíše na jeho 2. a 3. skupinu, zatím co belobrdské kultuře byly věnovány jen publikace nových nálezů v článcích A. Nyáryho, K. Gubitz, G. Nagye, A. Marosiho, G. Csallánye¹ atd. Teprve r. 1934 vychází v Dolgozatok článku G. Csallánye² závěry Hamplovy dosti značně korigující. G. Csallány rozřídil uherské nálezy

z X.—XI. století na 2 skupiny — skupinu A, kterou nazývá kulturou z doby zaujetí země (Landnahmezeit) a považuje za starší než skupinu B. Patří podle něho výhradně Maďarům, protože obsahuje předměty, které Maďaři přinesli sebou ze své východní pravlasti. Její nejdůležitější znaky jsou: 1. pohanský pohřební ritus, který se projevuje zejména v jezdeckých hrobech, řídkých ve skupině B, 2. množství milodarů, jako zbraní, pozlacených předmětů a hojných drobných ozdob, které ve skupině B chybí, 3. ruce nebožtíka jsou vždy nataženy podél těla, kdežto ve skupině B jsou položeny na prsou nebo zkřížené, 4. samánovské mince z IX.—X. století. Skupina B, kterou považuje za mladší a nazývá kulturou z doby Arpádovců, vyznačuje se podle něho především svým křesťanským rázem. Charakterisují ji: 1. křížek na kolieru a provrtané mince (snad císař Konstatina Vel.), 2. ruce nebožtíka, zkřížené na prsou, 3. mince z XI.—XIII. století, 4. celková chudoba milodarů, častý výskyt esovitých náušnic a nádob s vlnovkou. Je si vědom toho, že etnické třídění této skupiny je velmi těžké, avšak nálezy nádob s vlnovkou, esovitých náušnic a jiných šperků, u Slovanů obvyklých, nepovažuje za výhradně slovanské, i když připouští, že jsou mezi nimi památky po Slovanech. Podobně soudí i M. Széll,³ která publikuje řadu důležitých nalezišť v okolí Szentese. Originelní názor má N. Fetting,⁴ který se jinak zabývá téměř výhradně památkami z doby zaujetí země a problémů belobrdské kultury se dotýká jen letmo. Vidí v ní totiž produkt národnostního mísení maďarských dobyvatelů s podrobenými autochthony, v podstatě dáckými, jejichž kontinuitu sleduje na základě některých výtvarných motivů od mladší doby kamenné až do X. století po Kr., kdy podle něho znovu ožívají staré dácké formy pletených nákrčníků a náramků s hadími hlavami. Ostatní současní maďarští badatelé, jako A. Bálint, A. Balogh, B. Banner, M. Poll, M. Párducz, L. Tarry, L. Kiss, B. Szóke⁵ a j. se omezují jen na publikaci nových nálezů nebo na dílčí pozorování.

V československé archeologické literatuře je studium belobrdské kultury spjato se jmény obou předních představitelů slovanské archeologie — L. Niederla a J. Eisnera. L. Niederle reagoval vlastně ve svém programním článku Slovania v Uhrách, uveřejněném v Letopisu matice slovenskej z r. 1921, na třídění Hamplovo, jemuž vytyká přehlížení historických zpráv,

ukazujících, že slovanské obyvatelstvo v Uhrách bylo vždy velmi početné a že není možno mu přiznávat jen chudé, nevýrazné hroby v sarmatské nebo maďarské skupině a nevymeziti mu skupinu samostatnou. Zdůrazňoval, že pro posouzení národnostní příslušnosti je vždy rozhodující celkový ráz pohřebiště a nikoliv jednotlivé předměty. Připouštěl obtížnost přesného třídění, neboť kulturní mísení bylo pro uherskou oblast vždy příznačné, avšak přesto rozlišil jasně v Hamplově 4. skupině památky slovanské od maďarských, stanovil etnickou příslušnost řady již publikovaných pohřebišť a pokoušel se zjistiti na jejím základě rozsah slovanského osídlení Uher v X.—XI. století. Na jeho práci navázal jeho žák J. Eisner, který svého učitele v článku Slované v Uhrách, publikovaném v XXXV. ročníku PA z r. 1927, obhajoval proti útokům německého badatele B. v. Richthofena. Jeho postoj byl částečným kompromisem mezi stanoviskem Niederlovým a německo-maďarským, v podstatě se však přidržel hlavních thesů Niederlových, i když je v detailech korigoval. Belobrdskou kulturu jako celek považuje za slovanskou ze 3 důvodů: 1. analogické památky nalézáme v širších krajích současného Slovanstva, 2. tytéž památky se vyskytují v sousedství bývalých Uher na pohřebištích nesporně slovanských (skupina kolem Belo Brda), 3. ony památky se vyskytují vždy spolu a se současnými typicky maďarskými památkami se nikdy nemísí. Doplnil Niederlov seznam inventáře belobrdských hrobů několika dalšími tvary, avšak zdůrazňoval opět celkový ráz pohřebiště, který je směrodatný pro jeho etnické zařazení. Jako první postřehl J. Eisner, že Hamplovo datování konce staromaďarských hrobů do XII. století je příliš vysoké a že je z historických důvodů (pronikající křesťanství) nutno je značně snížit. To je, jak bude doloženo později, pro rozřešení problému etnické příslušnosti belobrdské kultury velmi důležitý poznatek. Později dospěl J. Eisner k názoru, že za najisto slovanská můžeme považovati pouze starší belobrdská pohřebiště, kdežto pro mladší nutno vzít v úvahu, že se Slované mísili s Maďary.

Kromě těchto dvou badatelů se nezabýval belobrdskou kulturou z československých badatelů nikdo. Teprve v posledních letech přinesla horlivá výzkumná činnost slovenských badatelů, zejména A. Tóčíka,⁶ objevy nových belobrdských pohřebišť na našem území.

Z německých badatelů věnoval belobrdské

kultuře delší stať B. v. R i c h t h o f e n, jehož článek *Zur Slawenfrage der frühmittelalterlichen Archäologie Ungarns*, uveřejněný v XL. ročníku *Archeologiai Értesítő* z r. 1926, je dosti ostrou kritikou Niederlových názorů. Připouští sice nutnost revise Hamplova systému, avšak polemisoval s Niederlovými názory o slovanské příslušnosti některých pohřebišť, při čemž zdůrazňoval kulturní nadřazenost neslovanských národů v Karpatské kotlině. Poukazoval na to, že některé belobrdské tvary nemohou býti výhradně slovanského původu, protože jsou rozšířeny i u národů neslovanských. Zapomněl však na důraz, který L. Niederle vždy kladl na nálezový celek při řešení těchto otázek. Mnohé z jeho výtek pak uvedl na pravou míru J. Eisner v již citovaném článku.

Konečně je dlužno vzpomenouti práce *jihoslovanských*, zejména *chorvatských* badatelů, jako J. Brunšmida,⁷ který publikoval eponymní pohřebiště v Belo Brdu a řadu jiných, z mladších věnují své články belobrdské kultuře L. Karaman, P. Korošec — Vračko, Z. Vinski, M. Garašanin a J. Kovačević.⁸ Z nich poslední dva hledají ve své společné práci vznik belobrdské kultury v kultuře kesztelyské a považují ji za projev lidových slovanských vrstev na Balkáně v době předfeudální, kdy se stírají rozdíly mezi jednotlivými kmeny.⁹ Toto hledisko se nám však zdá být poněkud jednostranné a je zaviněno zřejmě tím, že autoři vycházejí především z domácího materiálu, reprezentujícího pouze okrajovou oblast belobrdské kultury a nepřihlížejí k tomu, že její centrum bylo (jak bude níže ukázáno) v dnešním Maďarsku, což je, vedle řady jiných závažných okolností, rozhodujícím momentem pro stanovení její etnické příslušnosti a jejího postavení v dějinném vývoji.

Název a zeměpisné rozšíření

Název kultury belobrdské, který začal používat podle významného pohřebiště v Belo Brdu v severním Chorvátsku J. Eisner, se ujal jak v literatuře československé tak v jihoslovanské. Hampel, který tuto kulturu poprvé systematicky zpracoval, žádného zvláštního názvu nezavedl, protože ji zařadil jako méně významnou podskupinu do 4. skupiny své soustavy. Rovněž Niederle nevytvořil pro ni zvláštního pojmenování a nazýval ji pouze slovanskou. Novější maďarská literatura užívá, patrně vlivem G. Csál-

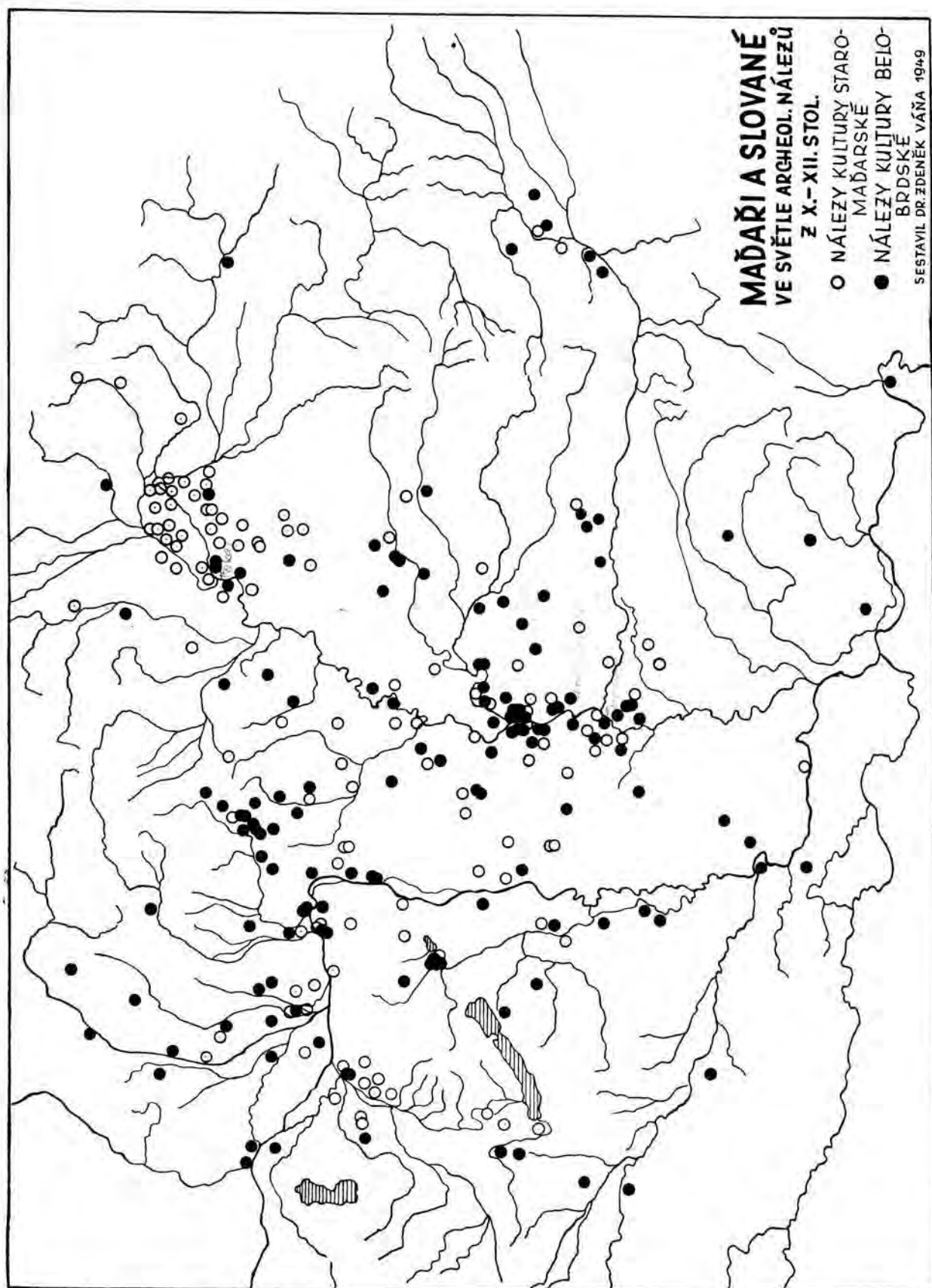
lánye, názvu kultura z doby arpádovské. Tento termín však nevystihuje plně časové postavení belobrdské kultury, která reprezentuje pouze starší dobu panování této dynastie, a proto bude snad nejvhodnější ponechat starý název, který se již vžil a je celkem oprávněný vzhledem k tomu, že Belo Brdo se svými 212 hroby představuje dosud nejrozsáhlejší pohřebiště z této doby.

Zeměpisně tvoří belobrdská kultura dosti *homogenní celek*, neboť zhruba nepřesahuje oblast *Karpatské kotliny*. Na území naší republiky zaujímá především jihozápadní část Slovenska mezi Iplem a Moravou. Nepřihlížíme-li k několika severnějším nalezištím z mladší doby hradištní, kde se mezi nálezy nevyskytly památky typicky belobrdské, a k ojedinělým předmětům v rakouském Köttlachu, tvoří její nejsevernější bod Skalská Nová Ves u Trenčína a nejzápadnější Děvín. Inventář belobrdských hrobů je však znatelně chudší než v Maďarsku nebo v Jugoslavii, pohřebiště jsou menší a pocházejí, až na několik výjimek, vesměs z pozdní doby. Střední Slovensko je téměř bez nálezů a z východního Slovenska a Karpatské Ukrajiny jsou známy jen ojedinělé nálezy esovitých záušnic.

V Maďarsku můžeme pozorovat několik koncentrací. Největším centrem, jak počtem pohřebišť tak plností kulturního projevu, je střední Potisi mezi řekami Kriš a Maruší, zejména v oblasti měst Szentes, Szeged a Csongrád. Odtud proniká belobrdská kultura podél obou jmenovaných řek jednak do Rumunska, do bývalé stolice biharské a aradské a do Sedmihradu, kde tvoří menší skupinu kolem Alba Iulia (Gyulafehérvár), a jednak do severovýchodního Maďarska k městům Nyíregyháza a Szabolcs; horní Potisi je téměř bez nálezů. Druhé soustředění je v ohbí řeky Ipľu v bývalé stolici novohradské a menší skupinky se utvořily severně od Budapešti, na soutoku Dunaje s Iplem a Hronem a kolem Stoličného Bělehradu. Nápadný je malý počet nálezů v Panonii.

V Jugoslavii zaujímá belobrdská kultura jen severní, k Maďarsku přilehlý okraj země, t. j. Vojvodinu, Banát a prostor mezi řekami Drávou a Sávou až do severovýchodního Slovinska. Dále na jih v podstatě nezasahuje, neboť nálezy v Dalmácii, Albanii (Kalaja Dalmaces) a v Makedonii jsou zcela ojedinělé a většinou bez spolehlivých nálezových okolností.

Srovnáme-li nyní tento obraz s mapkou rozšíření staromaďarských pohřebišť, (str. 54), shle-



dáme, že obě kultury netvoří vůči sobě uzavřené kompatní celky, nýbrž že se z velké části přímo prolínají, jako je tomu na př. právě v místech největší koncentrace belobrdské kultury na středním Potisi, dále ve východním Maďarsku, severně od Budapešti, u Stoličního Bělehradu a částečně i na Slovensku a v stolici novohradské. Pouze v horním Potisi, kde je největší koncentrace staromaďarských pohřebišť (vesměs archaického rázu), vykazuje belobrdská kultura malý počet nalezišť. Naproti tomu v Jugoslavii byly zatím zjištěny jen nálezy belobrdské. Toto srovnání je důležité pro posouzení vzájemného časového postavení obou kultur a jejich etnické příslušnosti.

Poklady

Pouze nepatrná část belobrdského inventáře pochází z *pokladů*, uložených vesměs v nádobách. Dosud jsou známy celkem čtyři: TOKAJ, TIBOLD—DARÓCZ — oba z 2. poloviny X. století a nalezené v severovýchodním Maďarsku, HÓDMEZŐVÁSÁRHELY v dolním Potisi a KILITI u Blatenského jezera — oba ze století XI.

Největší význam má poklad tokajský jako opora chronologie a ukazatel kulturních vztahů. Obsahuje šperky byzantsko-orientálního původu, mající analogie vo Volyni, v Ryběšovicích a ve Starém Městě na Moravě, a v Kladovu v Srbsku. Jde tu zřejmě o výrobky jedné a téže dílny, jejíž domov nutno hledati na východě, patrně v oblasti Jakimowiczovy XIII. volyňsko-kyjevské skupiny pokladů zlomkového stříbra. Byzantské mince, z nichž nejmladší pochází z r. 964, datují zároveň tuto skupinu nálezů do 2. poloviny X. století. Blízký nález z Tibold-Darócza tvoří poněkud nesusoudý celek, neboť obsahuje předměty typu belobrdského, staromaďarského, keszthelyského, ba i staršího a je pravděpodobně, jak soudí Nees, kořistí, ukrytou lupičem hrobů. Oba další nálezy jsou mnohem chudší a byly ukryty patrně někým z domácího obyvatelstva. Poklad z Hódmezővásárhely obsahoval pouze větší počet arpádovských mincí od sv. Štěpána až do Šalamouna (1000—1074). Rovněž v kilitském pokladu byly kromě 2 stříbrných ozdob a esovitě záušnice jen mince sv. Ladislava (konec XI. století).

Malý počet depotů a jejich celkový charakter nasvědčuje tomu, že oblast Karpatské kotliny není možno zařadit do okruhu t. zv. pokladů zlomkového stříbra, které v současné době určovaly ráz hmotné kultury v českých zemích nebo

v severnějších a východnějších končinách Evropy.

Pohřebiště a pohřební rítus

Nepoměrná většina belobrdských nálezů pochází z *pohřebišť*, neboť dosud nebylo prozkoumáno ani jediné sídliště. Nositelé belobrdské kultury vedli však zřejmě život z větší miry usedlý; odvozujeme tak z velikosti belobrdských pohřebišť, čítajících často několik desítek i set hrobů a ukazujících, že se pohřbívalo na jednom místě po několik generací.

Hroby nejsou ještě srovnány v hustých řadách, jak je tomu na př. na Devíně, v Skalské Nové Vsi nebo v Dolním Jatově, tedy pozdějších kostelních hřbitovech, nýbrž jsou vykopány porůznu v nepravidelných vzdálenostech od sebe v hloubce 50 cm až do 1 m. Jsou to prosté jámy, v nichž mrtvý leží většinou hlavou k západu a nohama k východu. Odehly od tohoto zvyku jsou nepatrné a P á r d u c z o v a¹⁰ domněnka, že tak pohřbívali pouze Maďari, kdežto Slované že neměli ustáleného směru, je naprosto bezpodstatná, neboť ji nepotvrzuje ani obsah hrobů ani pohřební zvyky z krajů čistě slovanských, kde pohřbívání hlavou k západu je pravidlem. V některých případech bývá mrtvý uložen v primitivní rakvi z dubových prken, tak na př. v Szent László I. (1., 45., 48., 50., 51., 52., 92. a 102. hrob) v Piliň I. (5., 72., 73. a 75. hrob), v Piliň II. (26., 56. a 79. hrob) a v Békés Szent András. V Piliň I. (73. hrob) a v Piliň II. (56. hrob) se vyskytly mechové polštáře pod hlavou. Na tomto pohřebišti (29. hrob) a v Szent László I. (13. hrob)¹¹ byly pozorovány na stěnách hrobové jámy stopy ohně. Csallányi¹² pokus rozlišit časově hroby, v nichž mrtvý má ruce natažené podle těla nebo zkřížené na prsou, při čemž poslední považuje za mladší, rovněž neodpovídá skutečnosti, neboť v mnohých případech (na př. v Csanytelek Síróhegy nebo v Csanytelek Dilitor) je tomu právě naopak — u hrobů s nataženými rukama jsou mince z XI. století¹³ a u jiných, které svým rázem patří spíše do X. století, jsou ruce zkřížené na prsou.¹⁴ Není v tom možno hledat nějaké pravidlo a vodítko pro datování. Ojedinělé jsou zvláštní případy pohřbu, kdy mrtvý ležel na boku (Szent László I., 11. a 103. hrob) nebo na břiše s obrácenou hlavou a rukama na zádech (Szekszárd, 3. hrob) nebo měl nohy vytažené vzhůru (Csanytelek Dilitor, 30. hrob), lebku mezi roztáženými nohama (Piliň I., 3. hrob) a jsou známy dokonce

i pohřby lebek, na př. v Malých Dobranech a v Pilině I. (17. hrob). Smysl těchto zvláštností není jasný, protože pohřby bývají provázány milodary jako ostatní hroby. Není však vyloučeno, že tyto zvláštnosti souvisejí s vampyrismem. V řídkých případech byly nalezeny u těl nebožtíků i kosti zvířat — Belo Brdo (9. hrob) a Piliň II. (kosti psa v 29. hrobě a skořápka ze slepičího vejce ve 43. hrobě). Jsou to zbytky pohanského ritu, doloženého již v hrobech keszthelyských¹⁵ a u jiných slovanských národů.¹⁶ Z Piliň se dokonce uvádějí zbytky pohřební hostiny. Jiným dokladem pohanského pohřebního ritu jsou hroby jezdců, pohřbených se zbytky koně, se zbraněmi a koňským postrojem. Objevují se u velké části belobrdských pohřebišť, avšak v poměru k ostatním hrobům na pohřebišti jsou vždy v menšině. Mezi železnými předměty, nalézány v těchto hrobech, a předměty z hrobů staromaďarských jezdců není žádného rozdílu. Belobrdské jezdecké hroby se však liší od staromaďarských tím, že v nich nejsou téměř nikdy uloženy šperky nebo ozdoby levedského původu, charakteristické pro maďarské nomády z X. století.

Belobrdské hroby nejsou příliš bohaté na milodary; velký počet hrobů bývá bez milodarů a ostatní mají výbavu celkem chudou. Jsou to převážně šperky, méně již zbraně, různé nástroje nebo nádoby, postavené buď u hlavy nebo v nohách mrtvého, někdy i dnem vzhůru. Mužské hroby jsou celkově chudší než ženské, častěji v nich bývají (zejména ve starší fázi) užitékové předměty, jako nože, střely, křesadla a pazourky, avšak také v ženských hrobech jsou někdy nože a naopak v mužských drobné šperky. V dětských hrobech se vedle obvyklých šperků objevují často závěsné křížky a drobné rolničky. Charakteristickým zjevem na belobrdských pohřebištích je zvyk dávat mrtvému do úst nebo do rukou stříbrný peníz nebo alespoň jeho zlomky. Tento obyčej je doložen již ve starověku u antických národů a Niederle¹⁷ soudí, že odtud přešel přes Černé moře nebo přes Balkán k Slovanům a spojuje jej s vírou v podsvětního převozníka, který přepravuje mrtvé za obolus na druhý břeh podsvětní řeky. Uvádí pro něj doklady ze všech slovanských zemí, a to nejen z doby současné, nýbrž i velmi pozdní: v Chorvatsku jej Karaman¹⁸ zjistil již v VIII. století (Trilje, Biskupija), v Uhrách jej Hampel¹⁹ dokládá v kultuře „sarmatské“. Nelze však z toho vyvozovat závěr, že se tento zvyk udržoval v Podunají snad zásluhou Slovanů a hledat v něm vodítko

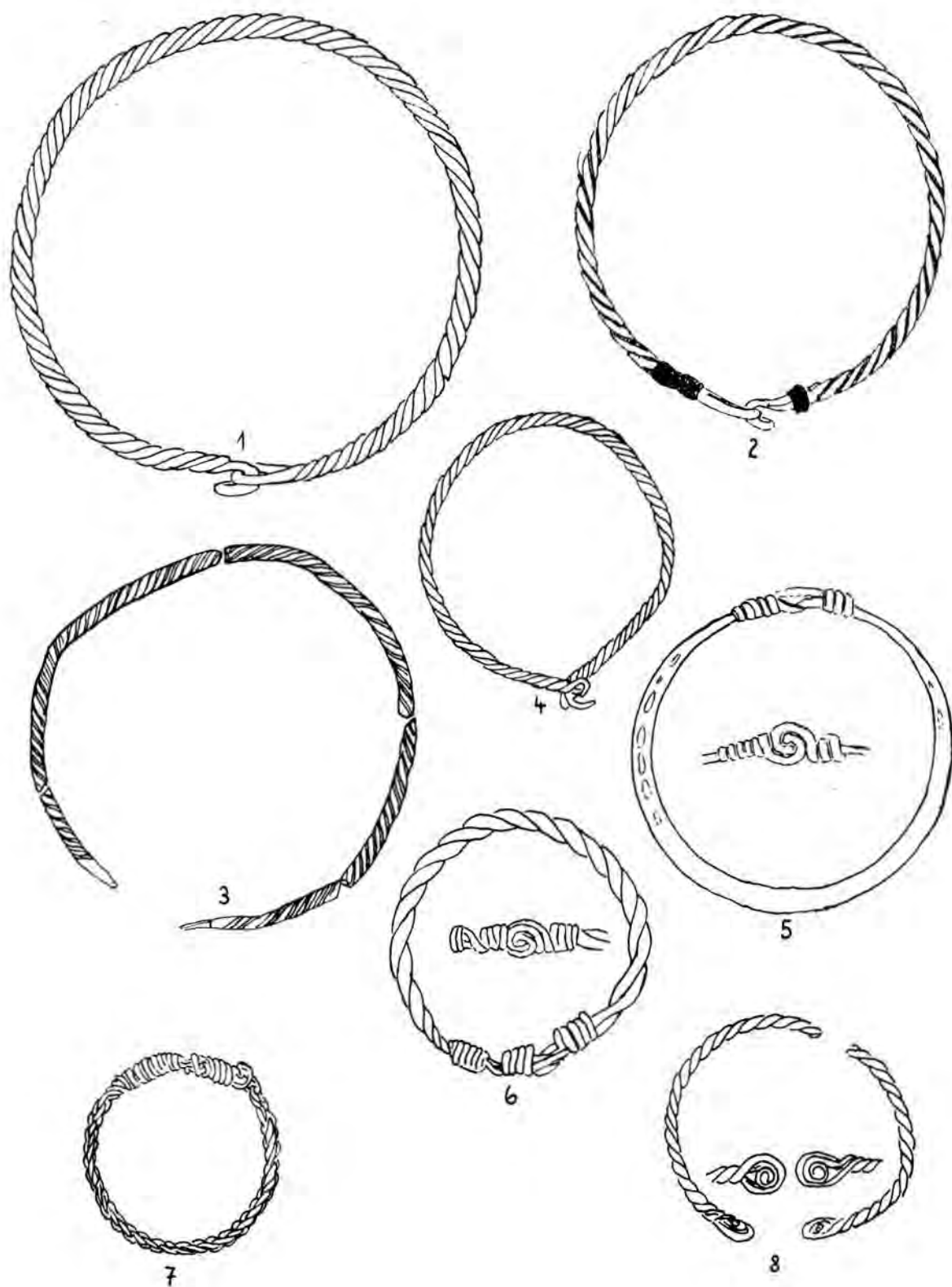
pro etnické rozlišování hrobů z XI. století. Není totiž vyloučeno, že jej přejali od Slovanů i Maďaři, protože se vyskytuje, jak konstatoval již Niederle, i u neslovanských národů.

Belobrdské šperky

Nákrčníky. Mezi nejoblíbenější šperky belobrdské kultury patří kovové nákrčníky, pletené i jednoduché. Typičtější a častější jsou tvary pletené, zhotovené obyčejně z jednoho drátu, který je přehnut a několikrát omotan, nebo i z více drátů, navzájem spletených — v nálezových zprávách se v tom zpravidla dobře nerozlišuje. Spínání je řešeno tak, že jeden konec tvoří háček a druhý smyčku (tab. I, 1). Vyskytují se na pohřebištích bez mincí nebo s mincemi z 1. poloviny XI. století a proto jejich časové rozpětí možno zhruba vymezit mezi konec X. století a polovinu století XI. Největší množství nákrčníků, spletených ze 3 nebo 4 bronzových drátů, bylo nalezeno na eponymním pohřebišti v Belo Brdu (celkem 21 kusů), analogické tvary, zhotovené někdy též z mosazi, řidčeji ze stříbra, jsou známy i z jiných nálezů v Maďarsku, v Sedmihradech nebo v Jugoslávii.²⁰

Původ těchto nákrčníků bývá hledán vesměs na východě²¹, přímých analogií zde však není. Nákrčníky nordicko-orientálního okruhu bývají totiž splétány jinou technikou, jsou vesměs stříbrné, masivní a často se ztlustělým středem, kdežto belobrdské tvary jsou lehké, všude stejně silné, pletené šroubovitě v hustých závitech a jsou zhotoveny převážně z neušlechtilých kovů, zejména z bronzu a z mosazi. V ruských hrobech se objevují často lehké nákrčníky s obdobnou splétací technikou, avšak s jiným spínáním.²² Příbuzný typ se vyskytuje pouze ve slovanských hrobech v Pomorí.²³ Knorr jej ostře rozlišuje od nákrčníků nordických, které jsou většinou v pokladech zlomkového stříbra a tvrdí, že je na nich zcela nezávislý.²⁴ Je tu však mnohem vzácnější než v Karpatské kotlině a proto nelze pochybovat o tom, že tento šperk nebyl do Uher importován, nýbrž tvoří součást domácí zlatnické produkce, k níž dal východ jen nepřímý podnět. Nepravděpodobný je názor Fetičův,²⁵ hledající kořeny tohoto tvaru v autochtonní, dácké tradici, neboť starší nálezy jsou belobrdským časově příliš vzdálené a není tu patrný nějaký bezprostředně předcházející vývoj.

Zvláštním typem je pletený nákrčník, mezi



Tabulka I. 1 — Kecskemét, 2 — Kaba, 3 — Tokaj, 4 — Horgos, 5 a 7 — Demkóhegy I, 6 — Vacov, 8 — Szent László I.

jehož dráty je připečen jemný, žebrovaný drát, na koncích obyčejně omotaný (tab. I, 2). Byl nalezen rovněž v Belo Brdu (174. hrob) a má četné obdoby i v Maďarsku.²⁶ Je zajímavé, že v sousedních oblastech bývá datován do dosti pozdní doby — do XII.—XIII. století a jen výjimečně do XI. století,²⁷ zatím co v Uhrách jej zpravidla provázejí mince sv. Štěpána (1000—1038) a patří tedy do 1. poloviny XI. století.

Dosud ojedinělým tvarem je zvláštním způsobem pletený nákrčník z tenkého drátu v podobě hadičky, který našel J. Čaplovič při svém výzkumu v Nitře a který srovnává s nálezy v Kijevské Rusi (AR V, 2, str. 176, obr. 101).

Asi pod vlivem kolierů objevuje se často zvyk navlékat na nákrčník hliněné perly, na př. v Stol. Bělehradě—Demkóhegy I. (5. hrob), nebo kovové, zhusta stříbrné kroužky a prsteny.²⁸ K n o r r uvádí analogické doklady z Pomoří.²⁹

Nákrčníky z jednoduché, nespletené tyčinky jsou velmi vzácné a málo typické. Bývá to prostá, ohnutá tyčinka, otevřená nebo sepnutá 2 háčky, napříč do sebe zaklesnutými, nalezená na př. v Arad Földvár, Pilini I. a v Rusovech. Ojedinělý je nález masivní železné obruče s rozšířenými konci z Pilině II. nebo nákrčník z tor-dované stříbrné tyčinky z Tokaje (tab. I. 3).

Náhrdelníky. Jinou ozdobou hrdla byly náhrdelníky ze skleněných, řidčeji hliněných, ametystových, křišťálových, jantarových, rohových, kostěných i plechových perel. Není možno podati zde úplný obraz této industrie, jelikož nebyla reprodukována barevně a nálezové zprávy jí věnují poměrně malou pozornost. Bude proto nutné omeziti se jen na typologický přehled.

V bohatství nejrozmanitějších tvarů lze rozlišiti celkem 3 základní skupiny. *První* tvoří kulaté nebo více méně zploštěné jednoduché perly různé velikosti (tab. V, 1—4, 6—10, 15, 16, 21), zjištěné na př. v Belo Brdu i jinde.³⁰ Tyto perly bývají prokládány jinobarevnými pásy (tab. V, 5, 17), nebo různobarevnými očky (tab. V, 11—13, 18, 19). Jindy je zdoben tento tvar žebrováním (tab. V, 6, 14, 30), často dosti hlubokým, takže tvoří lahůčky na obvodu (tab. V, 20).

Druhou, zvláště výraznou skupinu představují perly několikanásobně členěné nebo slepené ze 2, 3, 4 i více kuliček, často podélně nitkovaných (tab. V, 22—27). Jsou uváděny na př. z Békés Szent András, Berettyó Ujfalu II., Belo Brda, Csánytelek Dilitor, Kecskemétu I., Kloštaru, Pilině I., Szent László I., Velikého Bukovce i z jiných míst.

Třetí, rovněž početnou skupinu tvoří perly válečkovité: buď jednoduché (tab. V, 33, 34, 37), nebo příčně, podélně i klikatkovitě žebrované (tab. V, 28—31). Jindy mají tvar dvojkonický (tab. V, 32), hranolovitý (tab. V, 38), nebo jsou prismaticky vybroušené, jak ukazují tvary z Kaszaperu a Pilině I. Zajímavý je typ válečkovitých perel s oddělenými okraji, který bývá zpravidla zdoben zlatou nebo stříbrnou folií (tab. V, 35, 36).³¹

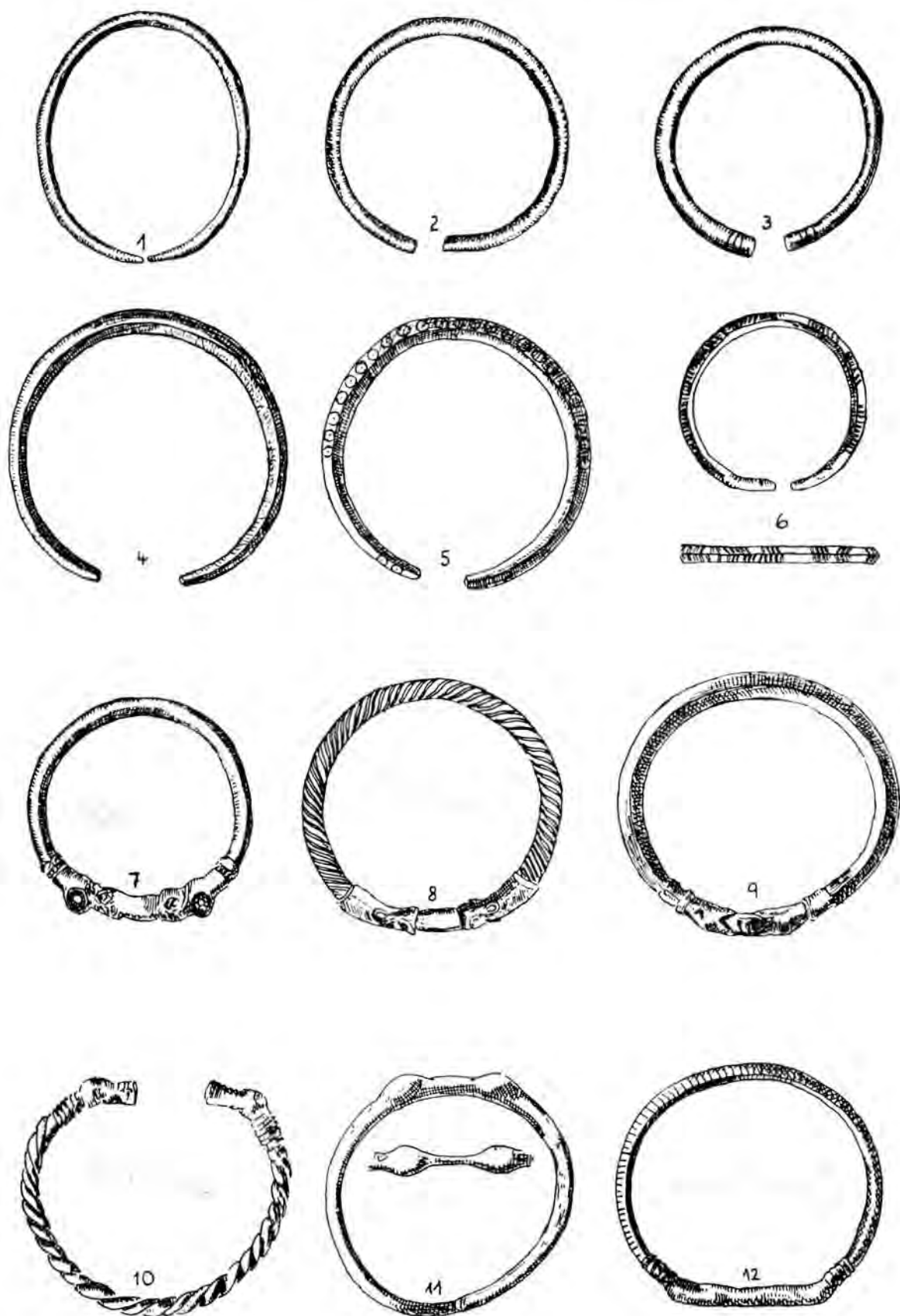
Všechny tyto tvary jsou bezesporu importem, o jejich původu však nejsou názory jednotné. Niederle soudí, že přicházely do Evropy z blízkého východu, hlavně ze Syrie a Egypta,³² L e g a pomýšlí na dílny černomořské,³³ kdežto D i n k l a g e se domnívá, že centrem jejich výroby bylo Porýní (o dvojitých perlách köttlašských tvrdí na př., že se vyvinuly z bezbarvých merovejských, avšak nemůže popřít jihoruské podněty).³⁴ Velká část z uvedených tvarů je rozšířena téměř po celé Evropě, a to v různých dobách: mnohonásobné perly se vyskytují na př. jak na západě,³⁵ tak v Rusku³⁶ a v Uhrách jsou doloženy již od III. stol. po Kr. v době římského císařství,³⁷ v kultuře keszthelyské³⁸ i v sousední köttlašské.³⁹ V keszthelyské kultuře se kromě toho objevují již perly podélně žebrované, prismatické, dvojkonické a perly s očky.⁴⁰ Perly s kovovou folií zjišťuje H a m p e l již v době pozdně-římské.⁴¹ *Není tedy možné použití tvarů skleněné industrie jako chronologické opory.*

V staromaďarských hrobech se vyskytuje v podstatě totéž zboží jako v belobrdských, avšak v menším množství a rozmanitosti tvarů. S mincemi z 1. poloviny X. století se objevují již jednoduché zploštěné nebo válečkovité perly, dále perly podélně i klikatkovitě žebrované, perly s očky a ploché perly žebrované.⁴² Do téže doby patří podle průvodních nálezů i perly mnohonásobné.⁴³

Velkou část analogického perlového inventáře přinesli tedy Maďaři s sebou ze své jihoruské pravlasti do Karpatské kotliny a proto je dlužno považovati za *opodstatněné hledati původ této skleněné industrie někde v Černomořské oblasti*, odkud byla exportována do Uher po celé X. a XI. století.

Kromě perel objevují se v náhrdelnicích i různé závěsky, jako lunice, křížky, rolničky, mušle a jiné ozdoby, zavěšované na hrdlo i samostatně.

Lunice. Mezi lunicovými závěskami, zdobenými obvykle pouze na jedné straně, převládají 3 typy.



Tabulka II. 1 a 4 — Piliň II, 2 — Demkóhegy II, 3 — Kecskemét, 5 — Gerendás, 6 — Vacov, 7 — Bács Keresztúr, 8 — Piliň I, 9 — Muszka, 10 — Szent László II, 11 — Szeged Makkoserdő, 12 — Csánytelek Síróhegy.

Nejobyčejnější má na vyklenuté straně malé, příčně postavené úško a jeho okraje jsou lemovány filigránem, napodobeným slévačskou technikou (tab. V, 45). Byl nalezen na př. na pohřebišti v Arad Földvár, Budapešti, Csanytelek Dilitor (61. hrob) a v Sövényháze.⁴⁴ Druhý, bohatější zdobený typ, zjištěný v Csanytelek Dilitor (56. hrob), v Mindszentu a v Sövényháze, má rovněž malé úško a okraje lemované napodobeným filigránem. Zbývající plocha nese kromě toho stejnou technikou provedený ornament hadovitě zkroucené linie, přerušené uprostřed třemi a na každém konci po jedné vypuklince (tab. V, 44). Třetí typ, příbuzný druhému, má úško tunelovité, zdobené obvykle zubovitým ornamentem, stejné vypukliny jako druhý typ a zcela shodně umístěné, avšak místo hadovité linie je zdoben kombinovanými skupinami klikatek, provedených často imitovanou granulací (tab. V, 42, 43). Je uváděn z Belo Brda (156. a 182. hrob), Junuzovci, Pílině I. (5. hrob), Pílině II. (26. hrob) a z Vacova.⁴⁴

Luniovitý závěsek je šperk vysloveně orientálního původu a jeho prototypy jsou doloženy již v hrobech skytských, sarmatských, řeckých a římských.⁴⁵ Niederle se domnívá, že se dostal k Slovanům v X.—XI. století jako arabský import ze Syrie nebo Foinikie.⁴⁶ Nejrozšířenější jsou v Rusku, kde byla granulovaná technika orientálních výrobků napodobována odléváním a *odtud byly asi od konce X. století importovány do Uher*, neboť belobrdské tvary s klikatkovým ornamentem mají přímé analogie na př. v Gnězdovu,⁴⁷ v bělogostickém pokladě,⁴⁸ v Maksimovce,⁴⁹ v Leninské oblasti⁵⁰ a jinde. Jejich úzký vztah k okruhu nálezů zlomkového stříbra dokazuje jejich výskyt i v pokladech mimo Rusko, na př. v Mahnau ve Slezsku.⁵¹ V lunici s lemovanými okraji vidí Niederle reminiscenci starých řecko-sarmatských vzorů.⁵² Do Uher byla dovážena z Ruska, stejně jako lunice s hadovitým ornamentem. Všechny jmenované tvary pocházejí vesměs z bohatších ženských hrobů a časově nepřesahují příliš polovinu XI. století

Křížky. Bronzové křížky, s nimiž se často setkáváme v dětských hrobech, jsou opatřeny úškem pro zavěšení, mají krátká, široká, do středu se zužující ramena a povrch nese na jedné nebo na obou stranách hrubě provedený reliéf žehnajícího Krista (tab. V, 46, 47). Některé jsou otvírací a sloužily jako schránky pro relikvie (t. zv. enkólpiony), na př. křížky, nalezené

v Szent László I. nebo v Szobu I. Podobné tvary pocházejí z Arad Földvár, Karászu a Kloštaru.⁵³

Tyto křížky jsou jednak dokladem křesťanského rázu belobrdské kultury a jednak svědčí o kulturních stycích s jihovýchodem, protože vesměs napodobují neuměle byzantské vzory. Není vyloučeno, že se tu nějak projevil vliv řeckých klášterů, zakládaných v Uhrách během X. a XI. století.⁵⁴ Shodné tvary se objevují v dalmatském Chorvatsku již v IX. století, jak ukazuje nález z Bihaće,⁵⁵ který má na jedné straně křížový nápis *Méter Theou*, prozrazující jeho byzantský původ a křížek, nalezený u Sv. Marty, který vyobrazuje *K a r a m a n*.⁵⁶ Rovněž v Uhrách jsou doloženy již od IX. století, jak o tom svědčí nález ze Závodu s řeckým nápisem,⁵⁷ a bohatě figurálně zdobený křížek z Tisza Eszlár Sinkahegy, který je asi přímým importem z Byzance.⁵⁸ Tvarově blízký je i křížek z Opočnice u Poděbrad s nedbale rytým Kristem, který publikoval J. L. Pič.⁵⁹

Rolníčky. Většinou z dětských hrobů pocházejí i drobné rolníčky hruškovitých tvarů s malým úškem, naspodu křížem rozříznuté a s kuličkou uvnitř. Zpravidla jsou bronzové, výjimečně ze žlutého kovu, nezdobené nebo zdobené nad otvorem vodorovnými rýhami, čtverečky nebo šrafovitým porýhováním celé spodní části (tab. V, 48—51).⁶⁰ Ojedinelé se objevuje podlouhlá pozlacená rolníčka s vodorovnými žebry (tab. V, 52) — Szent László I. (38. hrob), polokulovitý zvoneček, který má četné analogie v keszthelyských hrobech (tab. V, 54) — Demkóhegy II. (1. hrob), kulovité rolníčky ze železa (tab. V, 53) — Belo Brdo (174., 183. a 188. hrob) a Kloštar, nebo dokonce rolníčky hliněné — Szob I. (tento nález je však nejistý).

Ve staromaďarské kultuře se objevují rolníčky pouze ojedinelé, a to ještě v hrobech mladších, bez sámánovských mincí. Niederle je počítá mezi oblíbené a charakteristické ozdoby slovanských žen, protože se objevují i v Rusku od Polocka, Smolenska a Jelní až po Chorvatsko.⁶¹ Také Richthofen⁶² a Eisner⁶³ je považují za slovanské, oba však připomínají, že se vyskytují i v hrobech neslovanských a nekladou na ně příliš velkou váhu.

Mušle. Do náhrdelníků byly často navlékány i mořské mušličky nebo zvířecí zuby. Z mušlí jsou to zejména 2 druhy rodu *Cyprea*, totiž *Cyprea moneta* a *Cyprea pantherina*, žijící na březích Indického oceánu a Rudého moře (tab. V, 40, 41). V inventáři belobrdských hrobů byly

konstatovány tyto mušličky v Belo Brdu, Pilini I., Rusovech, Stol. Bělehradě-Demkóhegy III., Demkóhegy IV., Szarvasu I., Szent László I., Szobu II. a Velikém Bukovci.⁶⁴ Mušle rodu *Cyprea* byly odedávna velmi ceněny, zejména *Cyprea moneta*, která byla užívána domorodci v Africe a v jižní Asii jako platidlo a do Evropy byla vyvážena již v pravěku. O jejím vývozu z Indie ve středověku píše na př. i Marco Polo. Jastrebov⁶⁵ zjistil, že byla sbírána zejména na ostrovech maleddivských v Indickém oceánu, vypočítává ruské nálezy od Kavkazu až do Tambovské oblasti a tvrdí, že v přítomné době ji dosud užívají Mordvini a Čuvaši jako ozdoby šatů. V Uhrách se objevuje až od X. století a protože je zastoupena spolu s perlovkou již ve starších hrobech staromaďarského rázu⁶⁶ a je hojně rozšířena i v Rusku, je nejvýš pravděpodobné, že přicházela do Karpatské kotliny spolu se skleněným zbožím přes Černomoří.

Provrtané zvířecí zuby byly užívány řídčeji. Zpravidla jsou to zuby psí (tab. V, 39), na př. v Csánytelek Dilitor, Csongrád Vendelhalom a v Stol. Bělehradě—Domkóhegy II.⁶⁷

Kromě toho byly do náhrdelníků navlékány gombíky a dvojdielné srdcovité závěsky. Jejich hlavní funkce je však jiná a proto bude o nich pojednáno v kapitole o ozdobách šatu.

Esovitě záušnice. Jedním z nejtypičtějších šperků belobrdské kultury jsou esovité záušnice. Jako v sousedních slovanských zemích jsou to malé drátěné nebo více-méně masivní hladké kroužky s jedním koncem tupým a druhým roztepaným a svinutým v esovitou kličku (tab. IV, 1—4). Jsou zhotoveny převážně z bronzu, hojně jsou však i stříbrné nebo ze žlutého kovu, řídčeji mosazné, zlaté, cínové, z bilonu nebo dokonce ze železa. Masivní kroužky se vyskytují pouze ve 2. polovině X. století, kroužky tenčí jsou však s nimi současně a sahají hluboko až do pozdního středověku, kdy se mění ve velké tenké kruhy. Není nutné vypočítávat zde jednotlivě všechna naleziště tohoto šperku, protože je tak běžnou součástí inventáře belobrdských hrobů, že je zastoupen téměř na všech dosud známých pohřebištích. Všimneme si proto jen některých zvláštností, jako je na př. podélné žebrovaní esovitých kliček záušnic (tab. IV, 1) z Arad Földvárú nebo z Tokaje,⁶⁸ které má analogie zatím jen ve východním Pomořánsku, v t. zv. kašubském typu.⁶⁹ Knorr připomíná, že tato technika byla v Pobaltí oblíbená i u plechových náramků se svinutými konci.⁷⁰ Zatím se však z toho nedá vyvo-

zovat závěr, že by tu byla nějaká užší souvislost, neboť ostatní archeologický materiál vykazuje jen nepatrné stopy po kulturních stycích mezi oběma oblastmi. Jinou zvláštností jsou drobné esovité náušnice se široce roztepaným esovitým zakončením, uváděné zatím jen z Nitry a z Bešeňové, které J. Čaplovič považuje za lokální nitranský typ (AR III, 2—3, str. 180, obr. 141; V, 2, str. 174, obr. 66).

Někdy jsou na esovité kroužky navlékány perly (na př. v Szobu II. nebo v Častvě), zvířecí zuby (Szob II.) nebo dokonce hrubě odlévaný hrozníček (Belo Brdo — 46. hrob, tab. IV, 8), které ukazují na to, že tento šperk mohl být používán i jako náušnice. V 173. hrobě v Belo Brdu sloužila esovitá záušnice dokonce jako prsten.⁷¹

Poměrně řídké jsou záušnice, tordované nebo pletené ze 2—3 drátů, mezi nimiž je někdy propleten jemnější žebrovaný drát (Dol. Jatov, Szécsény).⁷² Začínají koncem XI. století a udržují se až do pozdního středověku.

O původu esovitých záušnic převládají v současné době dvě teorie — německá, reprezentovaná Dinklagem^{72a} a Reineckem,⁷³ která je odvozuje z velkých spinací kruhů z doby merovejské a karolinské, a slovanská, v čele s Niedermem,⁷⁴ ke které se přiklání i maďarští badatelé a která vidí vývojové předchůdce esovitých záušnic v keszthelyských kroužcích s několikrát esovitě svinutými konci. Slabinou německé teorie je typologická a chronologická mezera mezi velkými kruhy německými a drobnými kroužky slovanskými. Keszthelyské tvary jsou naproti tomu bližší slovanským časově i tvarově; spojovacím článkem se tu zdá být záušnice s dvakrát svinutým koncem, která byla nalezena na pozdně-keszthelyském pohřebišti v Jutasi⁷⁵ a která je uváděna též mezi belobrdskými nálezy z Vacova — bohužel bez bližších náleзовých okolností. Nápadné však je, že keszthelyské tvary pocházejí z dosti ojedinělých nálezů, s čímž kontrastuje náhlá záplava esovitých záušnic od 2. poloviny X. století. Názor Turkův,⁷⁶ který se snaží v poslední době podstatně snížit dolní časovou mez esovitých záušnic, zatím pro uherskou oblast neplatí, neboť bezpečně doložené nálezy zde pocházejí nejdříve z 2. poloviny X. století (Tokaj). Niederlova tese je však přece jen pravděpodobnější než domněnka Boršovského,⁷⁷ který při řešení původu esovitých záušnic poukazuje na gepidské pohřebiště ve Veresmartu v Sedmihradech, kde byly

nalezeny v hrobech ze VI.—VII. století kroužky s jedním koncem svnutým v spirálku, a které srovnává s českými záušnicemi s očkem (o tomto tvaru v Uhrách viz dále). *Pro rozšíření esovitých záušnic po slovanském území hrál patrně důležitou roli byzantsko-orientální obchod*, ne-li přímo i dílny, protože nejstarší datované nálezy z 2. poloviny X. století v tokajském a sofijském pokladě⁷⁸ jsou provázány mincemi a šperky jihovýchodního původu a rovněž zlatá esovitá záušnice z knížecí mohyly v Želénkách je vysloveným importem.⁷⁹

V poslední době věnovala problému esovitých záušnic obsáhlejší studii K. M u s i a n o w i c z o v á,⁸⁰ která se snaží sledovat vývoj esovitých záušnic z jednoduchých kroužků, běžných již v lužické kultuře, přes tvary s jednoduchým očkem až ke kroužkům esovitým, z nichž prý vznikly kroužky s koncem několikrát esovitě stočeným. Tuto práci, založenou převážně na typologických úvahách, je třeba podrobiti důkladné revidi, která není úkolem této studie. Je však nutné již na tomto místě upozornit na mylné datování esovitých záušnic již do její fáse B (VII.—VIII. stol.), opírající se o uherské nálezy z Vacova, Gombos Bogojévy, Regöly a Sós Hartyán, získané vesměs nesoustavně, bez ověřených náleзовých okolností nebo pocházející z mladší doby (na př. Gombos Bogojéva patří plně do belobrdské kultury). Časový poměr záušnic s jednoduchou esovitou kličkou ke tvarům s několikanásobným esovitým zakončením je podle dosud ověřených nálezů obrácený.

Méně často se v belobrdském inventáři setkáváme se záušnicemi z prostých drátěných kroužků s jedním koncem svnutým v neroztepané očko (tab. IV, 5), které byly zjištěny v Arad Földváru, Belo Brdu, Dalji, Fabiánsebestyenu, Gombos Bogojévě, Keckskemétu, Fehéregyháze, Stol. Bělehradu-Demkóhegy II., Demkóhegy III., Demkóhegy IV., Maroshegy a ve Vozokanech u Galanty. Někteří badatelé v nich vidí možný prototyp esovitých záušnic (viz. K. M u s i a n o w i c z o v á), v Uhrách se však objevují teprve od 2. pol. X. stol., tedy současně s esovitými náušnicemi, a jdou s nimi souběžně až do konce XI. století. Starší nálezy z Uher a ze Slezska, na které poukazuje B o r k o v s k ý,⁸¹ jsou ojedinělé a časově příliš vzdálené. Naproti tomu i u nás, v Polsku i v Rusku se vyskytují hojněji teprve v mladší době hradištní.⁸²

Záušnicemi mohly být konečně i četné jednoduché otevřené kroužky bez esovitých kliček,

kteří však u většiny nalezišť nelze pro nepřesná pozorování rozlišit od obdobných náušnic nebo prstenů. D i n k l a g e⁸³ sice pochybuje o tom, že by mohly být vplétány do vlasů jako esovité záušnice, avšak pro tuto jejich funkci mluví okolnost, že v některých hrobech byly nalezeny u hlavy mrtvého i 3 takovéto jednoduché kroužky (na př. v 156. hrobě v Belo Brdu).

Náušnice. Důležitou složkou belobrdského inventáře jsou náušnice, vykazující množství odrůd a variant.

Nejvýraznějším typem jsou náušnice hrozničkové, které nalezy i v sousedních slovanských oblastech největší obliby. Mezi nimi lze zhruba rozlišit dva základní typy — první, mnohem častější, má hrozniček splený z drobných kuliček, kdežto druhý, vyráběný slévačskou technikou, má hrozniček štíhlý, více méně zrnitý.

V detailech projevuje sice první typ menší odchylky, avšak základní schema zůstává stejné — spodní část kroužku po obou stranách hrozničku nese vždy 2 nebo 4 věnce kuliček a svrchní část hrozničku tvoří pravidelně věnec kuliček s jednou ve vřecholu. Pouze spodní část hrozničku není vždy stejná — buď bývá zdůrazněn střed hrozničku jednou větší nebo věncem drobnějších kuliček (tab. IV, 9, 10), na př. v Belo Brdu, Kloštaru, Szent László I., Tokaji, Török Kanizse, Vacově a Velikém Bukovaci, nebo je jedna větší perla naspođu hrozničku (tab. IV, 11) — Szabolcs II., Tokaj a Vacov.⁸⁴ Poslední varianta je velmi blízká hrozničkovým náušnicím z některých pozdně-keszthelyských pohřebišť, na př. v Győr a Regöly.⁸⁵ Avšak i ostatní tvary mají ke keszthelyským velmi blízko a tvoří vůči nim, jak zdůrazňoval již H a m p e l, novou vývojovou řadu. Nejlépe jsou provedeny náušnice z tokajského pokladu; jejich kuličky jsou prokládány filigránem a velká perla u tvarů se zdůrazněným středem hrozničku je zdobena granulovanými trojúhelníčky a kosočtverečky. Nejblíže analogie k nim vyobrazuje J a k i m o w i c z⁸⁶ ve své XIII. volyňsko-kijevské skupině pokladů zlomkového stříbra, kterou datuje (patrně příliš vysoko) do XI. a XII. století. U náušnice, vyobrazené na tab. XXIII, 2, je stejně jako u tokajských zdůrazněn střed hrozničku velkou perlou, zdobenou granulovanými trojúhelníčky a kosočtverečky. Také náušnice, vyobrazená u č. 3, má jako většina belobrdských ve středu hrozničku věnec kuliček a podobné 4 věnce po stranách. Tokajské náušnici s větší perlou naspođu se opět podobají náušnicím z pokladu z Dénisa v Perejaslavském

újezdě⁸⁷, datované perskými a byzantskými mincemi z počátku XI. stol. a nález z kijevské nekropole, který L. A. Goluběva⁸⁸ datuje do IX.—X. stol. a nazývá volyňským typem. Tyto ruské analogie ukazují na *byzantsko-orientální dílny, pracující patrně ve vých. Evropě* a exportující své zboží do Karpatské kotliny. Nelze uvažovat o domácím původu belobrdských hrozníkových náušnic, protože nenavazují plynule na vývojovou řadu keszthelyskou. Nejstarší belobrdské nálezy vykazují totiž buď ony dokonale importované tvary byzantské anebo jejich velmi hrubé domácí napodobeniny. Z toho je patrné, že jejich vývoj se musel odehrát mimo oblast uherskou a že do Uher přišly již hotové formy, sloužící jako vzor pro nově vznikající domácí industrii.

Zmíněné napodobeniny se objevují na belobrdských pohřebištích koncem X. století a jsou neuměle provedeny slévačskou technikou, a to vždy z neušlechtilého kovu. Jsou to práce velmi hrubé, jen nepravidelné hrbolky připomínají poněkud věnce kuliček a napodobují vesměs variantu se zdůrazněným středem hrozníčku (tab. IV, 12), na př. v Dettě, Junuzovcích, Kloštaru, Köttlachu, Nagy Váradu, Rusovcích, Tolna Szántó a z okolí Kninu.

Dokonalejší bronzové a stříbrné hrozníkové náušnice domácí produkce pocházejí vesměs až z XI. století, nevyrovnají se však svým byzantským vzorům, neboť jsou mnohem jednodušší, i když se slévačská technika již zlepšila (tab. IV, 13, 14). Pocházejí na př. z Ecsédu, Pilině I., Stol. Bělehradu—Demkóhegy III. a ze Szent László I.

Mnohem řidší je výskyt *druhé*ho typu hrozníkových náušnic se štíhlým zrnitým šiskovitým hrozníčkem, s nímž se často setkáváme v hrobových nálezech z českých zemí. Spodní, masivnější část kroužku bývá vyhraněná nebo zrnitá a nese po obou stranách hrozníčku po 1 věnci kuliček nebo vývalku (tab. IV, 15, 16). Jsou uváděny na př. v Pilině, Szent László I., Szobu II. a v Junuzovcích.

V Junuzovcích, Kloštaru, Szentes Nagyhegy, Tibold Daróc a v Török Kanizse byly nalezeny náušnice, připomínající obdobné keszthelyské tvary. Mají štíhlý hladký hrozníček, uvnitř i vně kroužku stejně dlouhý a poněkud zúžený a masivnější spodní část kroužku, která místo věnečků nese jen vývalky (tab. IV, 17).

Lunicová náušnice došla mnohem menší obliby než hrozníková. Nejlépe provedený exemplář

pochází opět z tokajského pokladu. Je zhotoven ze stříbrného plechu, má 3 výčnělky a na každém z nich dutou kuličku. Naspodu jsou 4 úška pro řetízkové závěsky a povrch je zdoben granulací jednak při okraji, jednak uprostřed, kde tvoří girlandovitý ornament (tab. IV, 20). Výzdobou se ji poněkud přibližuje opět náušnice z Jakimowiczovy⁸⁹ XIII. volyňsko-kijevské skupiny, která však má naspodu lunully hrozníček. Podobný tvar pochází i z belobrdského pohřebiště v Rusovcích,⁹⁰ který však má na rozdíl od tokajského svrchní okraj lunully rovný, zdobený rytými trojúhelníčky a naspodu má 3 řetízkové závěsky. V Dettě a v Kloštaru^{90a} se vyskytla ojedinelé i lunicovité náušnice köttláského původu, mající přímé analogie ve štýrském Krunглу, v Köttlachu a v Scheraunitz v Kraňsku.⁹¹ Zvláštním a nepřiliš častým typem je kombinace hrozníkových náušnic s lunicovými. Je to zpravidla neumělá imitace (tab. IV, 19), jejíž dokonalý vzor představuje výše vzpomenutá náušnice z Jakimowiczovy volyňsko-kijevské skupiny. Její lunice bývá buď prolamovaná, zrněná (Kloštar) nebo hladká (Szentes Nagyhegy), nebo je plná (Junuzovce), rovněž zrněná (Knin).⁹⁰ Má obdoby i v kultuře köttláské, na př. přímo na eponymním pohřebišti v Köttlachu.⁹²

Byzantského původu jsou náušnice bubinkovité, které vykazují 2 typy — každý se 2 variantami. Oba typy mají na kroužku navlečenou podlouhlou plechovou perlu, zdobenou uprostřed a po stranách věncem kuliček a obtočeným filigránovým drátkem, první typ pak má po stranách buď kulaté menší perly, zdobené kruhovitými jamkami (tab. IV, 22), nebo perly válečkovité, zdobené drobnými perličkami a filigránovým drátkem. Druhý typ má místo těchto postranních perl 2 nebo 4 dvojité věnce kuliček (tab. IV, 21). Oba typy se všemi variantami byly nalezeny opět v Tokaji a první varianta prvního typu byla zjištěna i v Kladovu.⁹³ Nejbližší analogii uvádí Karaman⁹⁴ z Erduta ve Slavonii; tato má však tordovaný kroužek, ovínutý částečně filigránem, a velkou perlou uprostřed, jakož i 2 menší po stranách, zdobené řadami drobných kuliček, prokládaných filigránem. Hampel vidí v bubinkových náušnicích, právě tak jako v hrozníkových důležité pojítko se „sarmatskou“ (keszthelyskou) skupinou, neboť jsou příznačné právě pro její nejmladší fázi (Regöly, Nemesvölgy).⁹⁵ Avšak ani zde se vývoj neodehrál na území Karpatské kotliny. Bubinkový typ byl v domácí industrii napodobován tím, že na prostý

otevřený kroužek byla navlékána buď perla skleněná (Kun Szent Márton, Szakálhát, Szob), nebo kovová (Kis Kun Halas, tab. IV, 23, Kloštar, Ostrihom), mušlička (Szent László I., tab. IV, 24) nebo kovový závěsek (Bács, Magyarlápadi, Szegvár, Szob II).⁹⁶ Zhusta bývá u těchto tvarů jeden konec kroužku zesílen, aby navlečený předmět nemohl vypadnout. Zcela ojedinělý je tvar s 6 oválnými dutými perlami, spletenými z tenké stříbrné nitě (Kloštar).

Keszthelyského původu⁹⁷ je tvar náušnice s jedním koncem spirálovitě stočeným v kužel (tab. IV, 6, 7), o němž se K. Musianowicz⁹⁸ mylně domnívá, že jeho výskyt končí v její fázi B (VII.—VIII. stol.). Byl nalezen na př. v Belo Brdu, Rusovcích, Szent László I, a v Tolna Szántó. Na stejný původ ukazuje i zcela ojedinělá náušnice s kostičkou na jednom konci otevřeného kroužku, nalezená v Lótu (tab. IV, 28) a mající analogii na př. na keszthelyském pohřebišti v Monostorszegu.⁹⁹

V Dol. Jatově a v Ostrihomě se vyskytly kroužky s jedním koncem válečkovitě zesíleným (tab. IV, 30). Jsou zcela ojedinělé a o jejich původu není zatím možné se vyslovit.

Ojedinělý je také tvar, který má masivnější spodní část kroužku zdobenou na vnější straně řadou hrozníků z drobných kuliček a toutéž technikou provedenou hvězdici na vnitřní straně kroužku (tab. IV, 29). Byl nalezen v 74. hrobě v Szent László I. a má velmi blízkou analogii na staromaďarském pohřebišti v Kecelu.¹⁰⁰ Je to výrobek byzantské dílny a do Uher se patrně dostal přes východní Evropu.

Jako náušnice sloužily i četné jednoduché kroužky, které však nelze rozlišit od obdobných záušnic. Někdy bývají zdobeny rozcupaným obtočeným spirálovitým drátkem (Piliň I, tab. IV, 26). Tento typ byl konstatován i na staromaďarském pohřebišti u rozhlasové stanice ve Stol. Bělehradu¹⁰¹ a je asi východního původu, jak nasvědčují analogické nálezy z Florovské hory u Kijeva, z Maletince v Bukovině a z pokladu zlomkového stříbra v Ušči (Chelmsko).¹⁰² Spolu s jinými belobrdskými šperky vyskytl se i na pohřebišti v Köttlachu.¹⁰³

Vysloveně keszthelyského původu je ojedinělá náušnice ze 107. hrobu v Szent László I.,¹⁰⁴ která má vyhraněný kroužek a 2 věnce kuliček po stranách (tab. IV, 27). Vyskytuje se též v chorvatských hrobech z IX. a X. stol. jako doznívání byzantsko-keszthelyské kultury¹⁰⁵ a je uváděna i ze Starého Města na Mor. (106 hrob).¹⁰⁶

Tu a tam se objeví i staromaďarský typ dlouhé závěskovité náušnice, jejíž svrchní část je z trojúhelníkovité ohnutého drátu nebo je masivní a ozdobně prolamovaná a spodní část tvoří dlouhá vývalkovitá tyčinka nebo řada dutých plechových perel (tab. IV, 25; Budapešť, Oroszlámos, Piliň I., Stol. Bělehrad—Demkóhegy I., Tőke Libahalom).¹⁰⁷ Je kavkazského původu a Maďaři ji přinesli s sebou ze své pravlasti, neboť se vyskytuje již v doprovodu levedské industrie.¹⁰⁸

Ojedinělý je zatím nález náušnice se 3 válečky z pohřebiště v Nitře, která patří svým původem do okruhu pokladů zlomkového stříbra (AR V, 2, obr. 99).

Náramky. K nejoblíbenějším šperkům patří v belobrdské kultuře náramky, mezi nimiž lze zhruba rozlišit 3 základní typy — tyčinkové, pletené a plechové.

Nejobyčejnější formou tyčinkových náramků jsou tvary z hladké kulaté tyčinky s tupými nebo zašpičatělými konci (tab. II, 1, 2). Jsou tak běžnou součástí inventáře belobrdských hrobů, že snad nebude nutné vypočítávat zde jednotlivě všechna jejich naleziště. Jsou *vyloženě domácího původu*, neboť se vyskytují již na pozdně-keszthelyských pohřebištích v Regöly, Abony nebo v Csikó.¹⁰⁹ Přímou na keszthelyské vzory ukazují tvary, zdobené na obou koncích několika příčnými rýžkami (tab. II, 3; Kecskemét I., Oroszlámos II., Rákospalota), které mají analogii rovněž v Csikó.¹¹⁰

Náramky z vyhraněné tyčinky s tupými nebo špičatými konci, zdobené koncentrickými kroužky (tab. II, 5, Gerendás, Lót), příčnými i šikmými rýžkami (tab. II, 6; Nagy Váradi, Vacov) nebo nezdobené (tab. II, 4),¹¹¹ ukazují na *stejný původ*, protože přímé analogie se objevují již na keszthelyských pohřebištích z mladší doby, na př. v Regöly.

Cizího původu je však třetí typ tyčinkových náramků, který je pro belobrdskou kulturu zvláště charakteristický. Jsou to náramky z otevřené nebo uzavřené tyčinky s 2 konfrontovanými zvířecími hlavičkami s plasticky naznačeným krkem, očima, nozdrami a tlamami, mezi nimiž je tyčinka vždy poněkud slabší. Podle způsobu, jakým je zpracována tyčinka, lze je rozdělit na hladké (tab. II, 7; Bács Keresztur, Belo Brdo, Budapešť, Duna Pataj, Ostrihom I., Lipta Gerge atd.), vroubkované (tab. II, 12; Csánytelek Siróhegy, Győr II, Lipta Gerge), kanelované (tab. II, 8, 10; Arad, Földvár, Berettyó Újfalu I., Csongrád Bokros-

part, Csongrád Mára, neznámé naleziště — mus. Bratislava, neznámé naleziště — mus. Teplice, Piliň I., Szent László II. atd.) nebo vyhraněné (tab. II, 9; Arad Földvár, Csongrád Vendelhalom a Muszka). Kromě toho jsou uváděny bez bližších údajů náramky s hadími hlavami z Baracs Puszt, Karásze, Szabadky a Szécsény.

Tato forma je velmi starého původu, neboť je doložena již ve starém Orientě, odkud se dostala do Řecka a Itálie.¹¹² Prototypy těchto belobrdských náramků shledáváme na př. již na etruském pohřebišti ve Vetulonii,¹¹³ odkud asi přešly do kulturního majetku Keltů a z Řecka opět do pontské oblasti ke Skytům, kde se udržují až do velmi pozdní doby. Jsou časté na př. v kultuře východních Gótů, od nichž se později dostaly ve značně pozměněném tvaru i k Normanům.¹¹⁴ O belobrdských tvarech se M. Pollová¹¹⁵ domnívá, že jsou pokračováním a degenerací forem, přinesených do Uher Góty. Mezi gótskými a belobrdskými tvary není však v Uhrách patrna žádná kontinuita. V keszthelyské kultuře, která by měla býti spojovacím článkem, není po nich, kromě stylisticky vzdálených plechových náramků s oddělenými konci, ani stopy. Tato časová a typologická mezera je také důvodem, proč není zatím možno přijmouti názor Fetti ch ů v,¹¹⁶ který spatřuje v těchto náramcích renesanci starých dáckých forem. Na druhé straně náramek z Jászfényszaru, pletený z jemného drátu a zdobený 2 plechovými, dovnitř obrácenými zvířecími hlavičkami, který Pollová považuje za produkt pozdně-římské techniky, byl nalezen (ačkoliv nepochází z nálezu, systematicky získaného) v doprovodu levedské industrie. Proto je spíše pravděpodobné, že se tyto starší formy udržely v jihuorské oblasti až do X. stol., kdy se při intenzivních obchodních stycích s Karpatskou kotlinou dostaly do Uher a byly volně aplikovány domácími industrii.

Náramky s 2 malými vyvalky u sebe, které Hampel¹¹⁷ považuje za degenerované tvary náramků se zvířecími hlavičkami a nesprávně datuje až do XII.—XIII. století, objevují se na mladších staromaďarských a starších belobrdských pohřebištích v 2. polovině X. století (tab. II, 11). Jejich poměr k náramkům s plasticky vymodelovanými zvířecími hlavičkami není dosti jasný. Mají vždy tenkou hladkou tyčinku, zatím co belobrdské jsou vesměs hrubě odlévány z neušlechtilých kovů. Degenerací náramků, vyráběných v Uhrách nemohou proto být, neboť tomu odporuje jak jejich časové postavení, tak také

vývoj belobrdských náramků, které degenerují jiným způsobem. Zvířecí hlavičky u náramků z poloviny XI. století totiž zplošťují a jejich plastické vymodelování mizí (na př. v Csanytelek Siróhegy, tab. II, 12). Jsou uváděny na př. z Csongrád Vendelhalom, Demkóhegy I., Szabolcs II., Szeged Makkoserdő a z Tibold Daróc. Analogický nálezn pochází ze staromaďarského pohřebiště v Szeged Bojárhalom.

Rovněž pletené náramky vykazují několik typů, z nichž tvar, pletený šroubovitě ze 2—4 drátů a zakončený háčkem a smyčkou, napodobuje zřejmě obdobné nákrčníky a proto o jeho původu platí totéž, co bylo řečeno o nákrčnicích (tab. I, 4).¹¹⁸ Náramky s volným nebo pletencovitým vinutím a s omotanými konci (tab. I, 7; neznámé naleziště v Maďarsku, Demkóhegy I., IV.), mezi nimiž je někdy spirálovitý úvaz (tab. I, 6; Szarvas II, Vacov), a t. zv. krvičský typ tyčinkových náramků se spirálovitým úvazem (Demkóhegy I., tab. I, 5) je zřejmým ruským importem, neboť se s nimi často setkáváme na území krvičském a vjatičském.¹¹⁹ Jednoduché pletené náramky s petlicovitými konci (tab. I, 8), svazovanými nití, nalezené na př. v Duna Szekeső, Oroszlámosi II., Szarvasi I., Szent László I., Nitře a ve Vozokanech, ukazují rovněž na ruský podnět.¹²⁰ Ojedíněle se objevují již na staromaďarských pohřebištích mladšího rázu.¹²¹ Krvičský typ je obnovenou římskou formou náramků se svázanými konci, spirálovitý úvaz je však asi původu nordického, neboť jej Knorr shledává všude tam, kam svými vlivy zasáhli Normané.¹²²

Méně rozšířené jsou plechové náramky, vykazující pouze 2 typy. První má oba konce svinuté v trubičku a bývá zdoben rytými vzorci (tab. III, 2).¹²³ Je to forma po Slovanstvu velmi rozšířená, v Uhrách se jich však nalezlo celkem málo. Nelze proto uvažovat o jejich domácím vývoji, neboť náramky z keszthelyských pohřebišť, na které poukazuje Niederle,¹²⁴ jsou spinací, mají svinut pouze jeden konec, a to dovnitř, kdežto belobrdské tvary mají vždy oba konce volné a vně svinuté. Je proto pravděpodobné, že tu jde opět o import z Ruska, neboť se s nimi často setkáváme na Volyňsku, v území severjanském, dregovičském, vjatičském, v okolí Grodna, Ladožského jezera a Leningradu¹²⁵ a objevují se již na staromaďarských pohřebištích mladšího rázu — v Bezdědu, Biharu a v Egeru.¹²⁶ Jsou známy i v baltické oblasti, kde je typické žebrované stočených trubiček, obvyklé zde i u esovitých záušnic.¹²⁷

Druhý typ plechových náramků má elipsovité rozšířené nebo prostě zakulacené konce a je buď nezdobený (tab. III, 1) nebo zdobený raženými koncentrickými kroužky (tab. III, 3).¹²⁸ Niederle¹²⁹ soudí na jejich východní původ a odvozuje je z náramků, v jejichž rozšířených koncích sedí roseta s ozdobenou perlou. *Do Uher je přinesli Maďari již při svém příchodu z východní pravlasti*, neboť se s nimi často setkáváme na staromaďarských pohřebištích s levedskou industrií a se sámánovskými dirhemy.¹³⁰

Prsteny. Mezi nejoblíbenější šperky patří v belobrdské kultuře prsteny nejrozmanitějších typů, které se udržují na pohřebištích v hojném počtu od samých počátků belobrdské kultury až hluboko do středověku, kdy na nejmladších belobrdských pohřebištích představují spolu s esovitými záušnicemi nebo mincemi často jediné milodary.

Jsou to zpravidla prosté tyčinkové nebo drátěné kroužky, jaké se objevují již na pozdně-keszthelyských pohřebištích, otevřené nebo uzavřené, kruhovitě, čtverhranně nebo polovypuklého průřezu, s tupými nebo zašpičatělými konci, které někdy přecházejí přes sebe (tab. III, 4—10, 12, 14). Vystupují v tak hojném počtu, že není třeba vypočítávat jejich naleziště. Zvláště výrazné jsou však masivnější kroužky s tenšími konci u sebe (tab. III, 13), nalezené na př. v Csongrád Bokrospart, na Děvině, v Dol. Jatově, Dvorci, Fabiánsebestyénu, Gerendási, Lipta Gerge, v Ostrihomi III. a ve Svinjarevci.¹³¹ Objevují se hojně i v sousedních slovanských oblastech (čl. g ů v typ I.); K n o r r je uvádí na př. z Pomořan, kde jsou jen v pokladech zlomkového stříbra, dále z hrobů v Sasku, Durynsku, Polsku a v Rusku, kde A r n e poukazuje na jejich častý výskyt v okolí Černigova, Kijeva, Minska a Vladiměře.¹³² V Čechách jsou známy ze žateckého pokladu.¹³³ Jejich častý výskyt v pokladech zlomkového stříbra nasvědčuje tomu, že jsou svým vznikem závislé na nálezech nordicko-orientálního okruhu.

Uzavřené prsteny jsou často zdobené na vnější straně příčným vroubkováním nebo většími hrbolky na obvodu (tab. III, 15—18): Bács Keresztur, Berettyó Ujfalu II, Belo Brdo, Csanytelek Dilitor, Csongrád Mára, Kecskemét II, Lipta Gerge, Lót (1. hrob), Piliň I., Piliň II., Szent László II., Vozokany atd.). Tyto tvary nemají nikde přímé obdoby; poněkud se jim přibližuje pouze prsten z pozdně-keszthelyského pohřebiště ve Fenéku,¹³⁴ který má však šikmé, hluboce ryté zářezy.

Jejich původ jest proto dlužno hledati v domácím prostředí. Ojedinele vystupuje tvar ze spirálovitě stočeného drátu, který má rovněž analogie v keszthelyské kultuře.¹³⁵ Byl zjištěn pouze na pohřebišti v Tolna Szántó (tab. III, 11).

Rovněž plechové prsteny vykazují množství rozmanitých variant. Jednoduché tvary jsou buď ploché nebo vypuklé, otevřené nebo uzavřené a nezdobené nebo zdobené rytými mřížkami, kosčtverečky, trojúhelníčky, křížky, šikmými rýhami, vpichy atd. (tab. III, 19, 20, 22—25, 30, 31). Jsou tak běžné, že není třeba vypočítávat jejich nálezy. Typický je zvláště tvar plechového prstenu, trojitě podélně členěného (tab. III, 26—29), který byl nalezen na př. v Belo brdu, Lipta Gerge, Pilini I., Pilini II., Demkóhegy II., Demkóhegy III. a j. *Je domácího původu*, neboť obdobné kroužky se vyskytly již na pozdně-keszthelyských pohřebištích v Abony a ve Fenéku¹³⁶ a nemají jinde bližší analogie. Typ plechového prstenu, zdobeného na vnější straně řadou plastických čtverečků nebo kuliček (tab. III, 33, 34), se vyskytl pouze na chorvátských pohřebištích a je zřejmě tamějším *lokálním typem* (Belo brdo). Jiným výrazným typem plechových prstenů jsou kroužky s rozšířeným štítkem, zdobeným rytou růžicí nebo pentagramem, koncentrickými kroužky, holubici s rozpjatými křídly, stylisovanou rukou a pod. (tab. III, 36, 38, 39, 41—43, 45—48) — Belo brdo, Csongrád Mára, Csongrád Vendelhalom, Piliň I., Szent László I., Tibold Darócz a je produktem domácí výroby, myšlenka však může být *východního původu*, protože některé ruské tvary vykazují shodné výzdobné prvky — na př. prsten z kostromských kurganů¹³⁷ má rozšířený štítek, zdobený stejně uspořádanými koncentrickými kroužky jako některé prsteny szentesské.

Méně často se objevuje prsten, který má ve štítku 3 čtvercové, koncentrickými kroužky zdobené a stupňovitě uspořádané destičky (tab. III, 32). Tento tvar nemá nikde jinde obdoby. Byl zjištěn na př. v Belo brdu, Pilini I., Pilini II. a v Szent László I.

Zvláštní řadu tvoří prsteny s jímkou pro perlu. V Maďarsku vystupují celkem ojedinele a představuje je většinou typ se 4 plechovými kuličkami na obvodu jímky, běžný na pohřebištích staromaďarských (tab. III, 56) — Oroszlámos II, Vácov, Tolna Szántó. Častěji jsou zastoupeny na pohřebištích chorvátských, kde také vykazují větší množství variant; nejvýraznější jsou tvary z otevřené plechové pásky, zdobené do trojúhel-



Tabuľka III. 1, 38 a 48 — Szent László I, 2, 23, 24, 26, 30 a 32 — Piliň I, 3 — Kaba, 4—8 a 20 — Demkóhegy II, 9 a 52 — Berettyó Ujfalu, 10 a 11 — Tolna Szántó, 12 — Maroshegy, 13 — Devin, 14, 19 a 21 — Gombos Bogojéva, 15, 17 a 18 — Bács Keresztúr, 16, 27, 28, 29 a 31 — Piliň II, 25 — Kecskemét, 36, 53 a 54 — Belo Brdo, 37 — Kloštar, 49, 50 a 51 — Csanytelek Dilitör, 55 — Svinjarevac, 56 — Vacov

níku sestavenými skupinami perliček po obou stranách perly, která obyčejně chybí (tab. III, 21, 35) nebo prsteny s jímku, zdobenou perličkami na obvodu a po stranách (tab. III, 53—55) — Belo Brdo, Gombos Bogojéva, Junuzovce, Svinjarevac a Kloštar. Kromě toho jsou uváděny prsteny s jímku pro perlu z Arad Földvár, Skalské Nové Vsi a Szent László I.

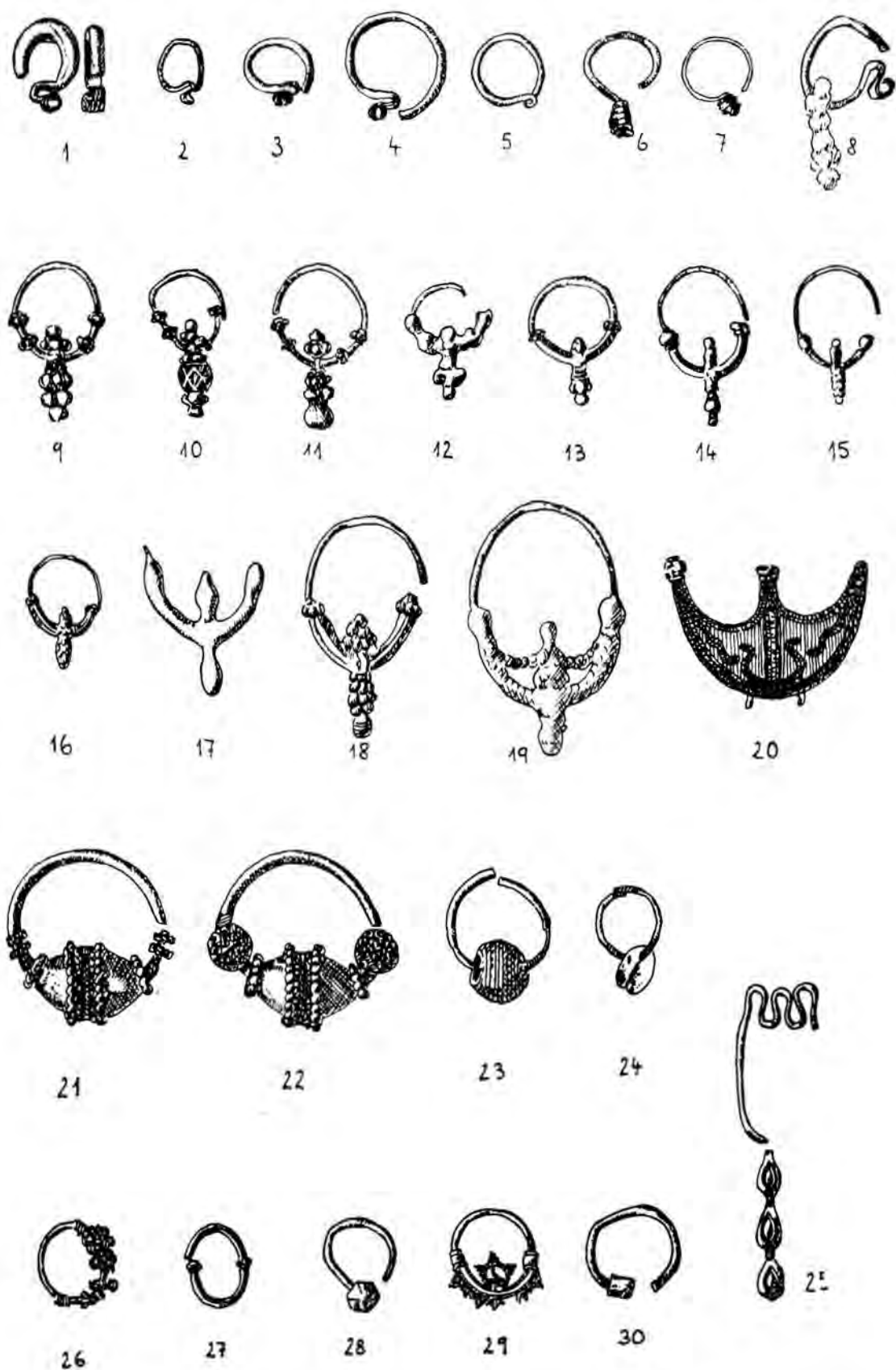
Pletené prsteny tvoří v poměru k tyčinkovým nebo plechovým tak významnou skupinu, jako je tomu na př. u náramků. Bývají šroubovitě nebo pletencovitě vinuty ze 2—3 drátů, uprostřed jsou silnější a konce mají slabší, slité často v hladkou tyčinku (tab. III, 52) — Arad Földvár, Batida Gorzsa, Berettyó Ujfalu I., Belo brdo, Lipta Gerge, Veliki Bukovac a j. Jsou rozšířeny po celém Slovanstvu¹³⁸ a *svým původem patří asi do okruhu pokladů zlomkového stříbra*. Mluví pro to i okolnost, že jsou zhotoveny vesměs ze stříbra, zatím co ostatní tvary jsou většinou z neušlechtilých kovů. Vedle nich vystupují prsteny otevřené nebo uzavřené bez oněch tyčinkových konců a odlévané imitace (tab. III, 49—51) Csanytelek Dilitor, Piliň I., Piliň II., Demkóhegy II., Svinjarevac a j.

Plechové ozdoby šatu. Z plechových ozdob, sloužících jako výzdoba šatu, jsou nejvýraznějším tvarem dvojdielné srdcovité závěsky, které nejsou vzácností ani na pohřebištích staromaďarského rázu a v belobrdské kultuře jsou běžné od konce X. až asi do poloviny XI. století. Vystupují ve 2 odchýlných řadách, vycházejících patrně z rozdílných výrobních center. *První* se vyznačuje tím, že má svrchní část rosetovitou a spodní srdcovitou nebo obě části srdcovité, je vždy ze stříbra, s pečlivě provedenou vtačovanou mandlovitou, srdcovitou nebo palmetovitou výzdobou, jejíž vyhloubené části jsou pozlacovány (tab. VI, 8—10).¹³⁹ Tato pozlacovací technika, palmetovité motivy a vyplňování vykrojených okrajů ukazuje na jistou příbuznost s levedskou industrií, jejíž výrobní centrum nebylo asi příliš vzdáleno od místa vzniku tohoto šperku. Je tedy pravděpodobné, že byly *dováženy odněkud z jižního Ruska*. Časově vyplňují celou 2. polovinu X. století a první desetiletí XI. století, které asi příliš nepřesahují, neboť na pohřebištích s arpádovskými mincemi z XI. století již nejsou.

Druhou, mnohem početnější řadu tvoří drobnější a prostší dvojdielné závěsky, které byly někdy zavěšovány i do náhrdelníků. Jejich svrchní část je většinou kotoučovitá, spodní srd-

covitá a vedle stříbra jsou velmi často zhotovovány i z neušlechtilých kovů, zvláště z bronzu. Ornament je u nich vytlačen nebo odlit a tvoří jej množství rozmanitých motivů, jako ptačí hlava, srdíčka, pletence, úponky, perličky atd. (tab. VI, 11—26). Byly nalezeny na pohřebištích v Arad Földvár, Csongrád Bokrospart, Csongrád Máma, Csongrád Vendelhalom, Junuzovcích, Kecskemétu I., Demkóhegy, v okolí Szentes, Töke Libahalom, Tolna Szántó a jinde. Tyto tvary nemají rovněž nikde přímých analogií, *jejich východní, patrně taktéž jihoruský původ je však velmi pravděpodobný*.¹⁴⁰ Byly asi záhy napodobovány domácími zlatníky, jak dokazují hrubší odlévané imitace z konce X. a počátku XI. století na pohřebištích v Dettě nebo v Nagy Váradu. Je zajímavé, že závěsky druhé řady mají delší život než tvary řady první, neboť mizí z belobrdských hrobů až v 2. polovině XI. století.

Vedle toho je tu řada ozdob, vyskytujících se již na starších i mladších pohřebištích staromaďarského rázu. Jsou to různé rosetovité kotouče a agrafy (tab. VI, 27, 28, 32, VII, 1, 2, 7, 8; Csongrád Vendelhalom, Piliň I., Demkóhegy I., Szent László I. — Szent László II., Tokaj, Tolna Szántó, Vozokany atd.), kotoučovitě knoflíky, konicky vypuklé nebo zdobené perličkami nebo pozlacenou prohlubeninkou uprostřed (tab. VI, 29, 31, VII, 5, 6; Berettyó Ujfalu II., Csanytelek Dilitor, Csanytelek Sirohegy, Csongrád Vendelhalom, Kaba, Kecskemét I., Kis Kun Halas, Piliň I., Demkóhegy II., Tokaj, Vozokany a j.), rombové plíšky s perličkovými okraji (tab. VI, 33; Szakálhát, Szeged Makkoserdő atd.), špičaté oválné plechové ozdoby s pozlacenou prohlubeninkou uprostřed (tab. VII, 3; Csanytelek Dilitor, Szent László I., Vozokany a j.) a velké, tlačenými perličkami často zdobené kotouče z tenkého plechu (tab. VII, 9; Bajót, Kis Kun Halas, Ostřihom II., Demkóhegy III. a Vozokany). Již *Niederle*¹⁴¹ se domníval, že většina těchto ozdob je orientálního původu, a to nejen pro jejich výzdobnou techniku, nýbrž i proto, že zvyk zdobiti šaty a pás ozdobnými plíšky je typický pro východní, hlavně kočovné národy. Připomíná však, že v Rusku jsou i ve slovanských hrobech (Gnězdovo, Leningrad, Gdov, vjatičské a dregovičské nálezy), a proto považuje za možné, že je nosili i Slované v Uhrách. Dokázati to ovšem nelze, protože belobrdské nálezy jsou, jak již bylo řečeno, *pozůstatkem dohasínající staromaďarské kultury* a mohou proto býti jen důkazem maďarské účasti na belobrdské kultuře. Nověji



Tabulka IV. 1, 9, 10, 11 a 20 — Tokaj, 2, 3 a 4 — Piliň, 6, 14, 15, 24, 27 a 29 — Szent László I, 5 — Demkóhegy II, 7 a 12 — Tolna Szántó, 8 a 18 — Belo Brdo, 13, 16 a 26 — Piliň I, 17 a 19 — Kloštar, 23 — Puszta Zsana, 25 — Demkóhegy I, 28 — Lót, 30 — Ostrihom,

Fettich¹⁴² dokazuje, že tato plechová industrie vznikla většinou v Levedii, jihoruské pravlasti Maďarů, kteří se stali hlavními konsumenty dílen, navazujících na chazarské kovolitství. Velké kotouče z tenkého plechu, které mají tlacenou výzdobu a špičaté oválné závěsky ze stříbrného plechu s pozlacenou prohlubeninkou, zařazuje podle tenkého materiálu, vytlačované výzdoby a pozlacování prohloubených částí, do kulturního okruhu stříbrných kování brašen.

Gombíky. Vedle plechových kotoučovitých knoflíků sloužily ke spínání šatu duté, ze 2 polovin složené gombíky hruškovitého nebo více méně kulovitého tvaru (tab. V, 55—57) a podobné závěskovité formy z jednoho kusu s kulovitou, konickou nebo zploštělou hlavici (tab. V, 58—61, VI, 1—5).¹⁴³ Ojedinelé jsou velké plechové gombíky, obvykle pozlacené a zdobené vbitým ornamentem (Rusovce, Nitra) a duté gombíky s hustě granulovaným povrchem (tab. VI, 7; Tokaj). Ve staromaďarské kultuře se objevuje tento šperk již v doprovodu mincí z 1. poloviny X. století a je znám dosud ze 2 pohřebišť — Pusztá Szilas a Heves.¹⁴⁴ Jejich studiem zabývá se podrobněji V. Pataki¹⁴⁵ v publikaci hevešského nálezu, kde popisuje zajímavý způsob jejich výroby. Domnívá se, že v maďarské kultuře vznikly pod vlivem karpato-slovanského okruhu. Kroužkované pozadí u hevešského gombíku však srovnává s obdobnou technikou staromaďarských kování brašen a v kombinaci dvojlisté palmy se šňůrou vidí vliv normanský. Jeden z gombíků v Pusztě Szilas byl rovněž zdoben dvojlistými palmetami, neměl však onu šňůru s uzly. Ornament druhého gombíku ze Szilase sestával ze 4 trojlístků, proložených křížem. Nejhojněji jsou zastoupeny tyto tvary v českých zemích (Žalov, Zakolany, Budeč, Želénky a Staré Město na Mor.), avšak ornament je u nich jiný než u uherských. Pouze jeden ze žalovských gombíků je přímou analogií tvaru z Hevese až na ono kroužkované pozadí.¹⁴⁶ Granulovaný gombík z Tokaje má rovněž analogie u nás (Libice, Staré Město na Mor.),¹⁴⁷ starší dalmatský nález z Trilje (VIII. stol.)¹⁴⁸ má zrněnou jen dolní polovinu, hojně je však tento typ zastoupen v současném inventáři ruském.¹⁴⁹ Bohatě zdobené velké gombíky jsou však zde, jak zjišťuje Niederle, celkem řídké. Oba jmenované typy považuje jak Niederle¹⁵⁰ tak Schráníl¹⁵¹ za byzantské, avšak jejich výskyt v omezených oblastech (Českoslovenko, Maďarsko, Rusko) bez přímých analogií v jiných

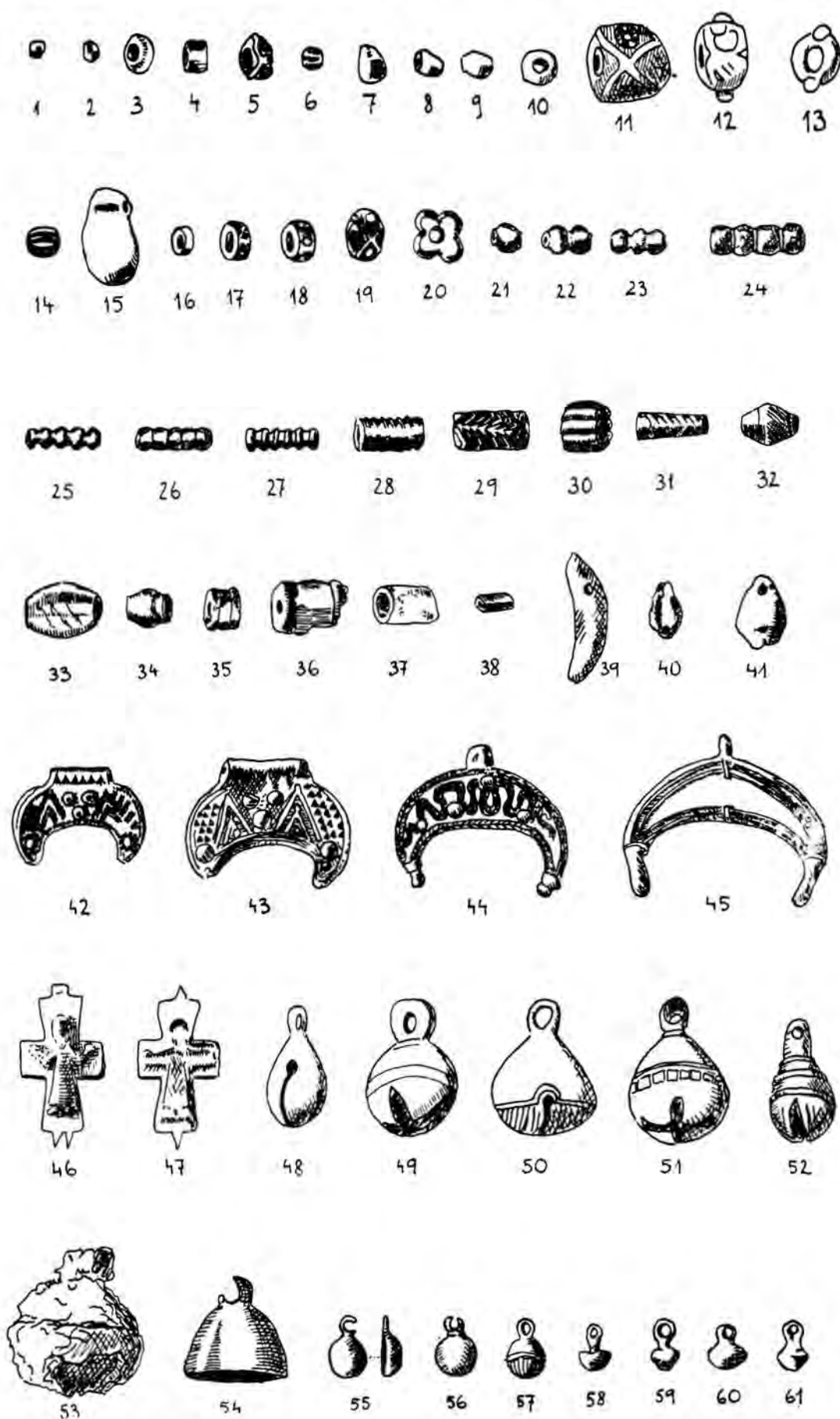
územích, byzantskou kulturou ovlivněných anebo v Byzanci samé nasvědčuje tomu, že tu *nejde o vyslovený byzantský import, nýbrž spíše o výrobky potulných byzantských dílen*, pracujících pro domácí obyvatelstvo a přizpůsobujících se často jeho vkusu, i když základní umělecké pojetí jejich výrobků je byzantské. Totéž platí o řadě jiných byzantských šperků, vyskytujících se zpravidla jen v určité oblasti a nemajících jinde přímých obdob. Domácí napodobeninou těchto byzantských tvarů může být velký nezdobený gombík z Kloštaru, sletovaný ze 2 polokoulí z tenkého bronzového plechu (tab. VI, 6.).

Jinak je tomu s drobnými jednoduchými gombíčky, které jsou většinou z bronzu a byly pravděpodobně vyráběny i v domácích dílnách a *do Karpatské kotliny se dostaly zásluhou Maďarů*, neboť nejstarší uherské nálezy pocházejí z jejich pohřebišť¹⁵². Podobně jako velké gombíky sloužily ke spínání šatu, a to nejčastěji u krku nebo na rameni, avšak i na jiných částech oděvu, na př. u rukávů nebo nohavic a často byly zavěšovány i do nákrčníků. Slovanům asi nahrazovaly sponu, která se u nich objevuje jen ojedinelé.

Ostatní památky belobrdské kultury

Kromě šperků, které tvoří hlavní a nejdůležitější složku belobrdské kultury, vyskytuje se na belobrdských pohřebištích i řada jiných předmětů, většinou užitkových, jako přezky, křesadla, nože, keramika, přesleny a j., které budou probírány v této kapitole.

Přezky. Bronzové nebo železné přezky, spínající pás, nepředstavují v belobrdské kultuře příliš početnou skupinu. Většinou jsou ze železa a převahu mají prosté obdélníkovité (tab. VII, 10; Csongrád Vendelhalom, Piliň, Demkóhegy III., Szeged Makkoserdő, nebo oválné tvary (tab. VII, 11.—13; Děvin, Orosháza, Oroszlámos II, Szeged Makkoserdő, Szent László I), řidčeji lichoběžníkovité (tab. VII, 15; Demkóhegy III. a Tolna Szántó), tvary s dvojitým rámečkem (tab. VII, 17, 18; Batida Gorzsa, Csongrád Vendelhalom, neznámé naleziště v Maďarsku, Szeged Makkoserdő) nebo s pětiúhelníkovitou destičkou (tab. VII, 16; Belo Brdo, Demkóhegy III., Törtel) nebo konečně průvlečné kruhy pro 3 řemeny (tab. VII, 14; Csanytelek Dilitor). Kromě toho jsou uváděny železné nebo bronzové přezky bez bližšího udání tvaru z Balažských Ďarmot, Gom-



Tabulka V. 1—7, 40, 41, 46, 47, 52, 56—61 — Szent László I, 8—15, 51 a 53 — Belo Brdo, 16, 17, 18, 24, 28, 29 a 35 — Kecskemét, 25 — Maroshegy, 19 — Pusztaszentlászló, 20—23, 32—34 a 43 — Piliš I, 26, 27, 42 a 55 — Vacov 30, 31 a 54 — Demkóhegy I, 36 — Horgos, 37, 38, 39, 44 a 45 — Csánytelek Dilitor, 48 a 49 — Belo Brdo, 50 — Veliki Bukovac.

bos Bogojévy, Demkóhegy II., Szakálhátu, Szeged Makkoserdő.¹⁵³ Téměř všechny tyto typy mají analogie v staromaďarském inventáři, a to již v nálezech, datovaných sámánovskými dirhemy.¹⁵⁴ Jsou tu však zastoupeny v mnohem větším množství a rozmanitosti tvarů, zvláště co se týče přezek s destičkou, zdobenou často levedskou technikou, které se v belobrdské kultuře vůbec nevyskytují. *Jsou tedy přezky vesměs dědictvím staromaďarské kultury*, o níž se Hampel i Niederle poněkud neprávem domnívali, že tu nejsou příliš četné. Pouze tvary s pětiúhelníkovitou destičkou jsou spíše *domácího, keszthelyského původu*¹⁵⁵, rovněž přezky lichoběžníkovité, které připomínají starší formy, žijící v Podunají již od doby římské.¹⁵⁶ Žádný z jmenovaných tvarů nebyl u Slovanů nikde příliš v oblibě.

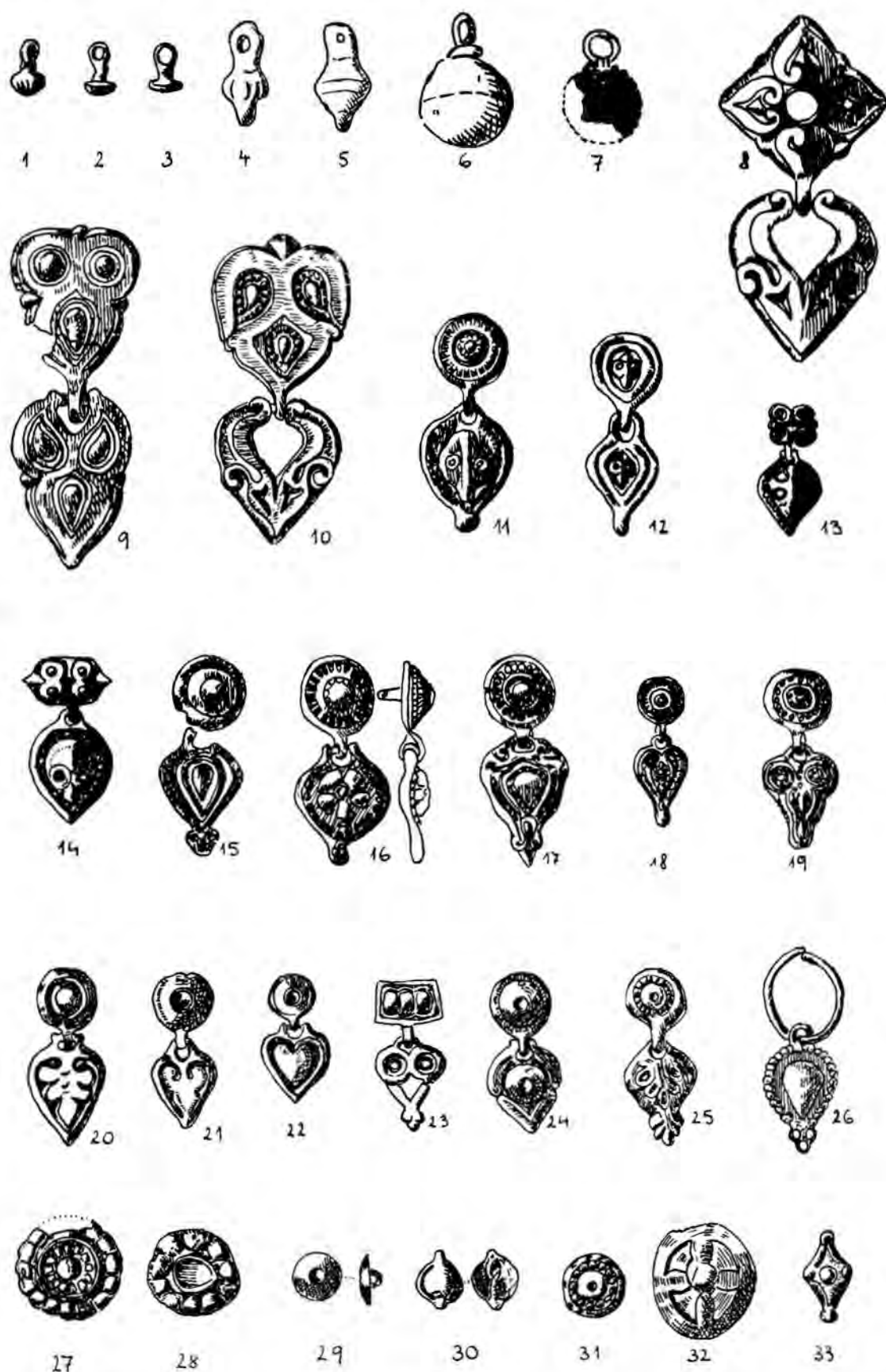
Křesadla. Právě tak jako na přezky, je i na ostatní užitkové předměty inventář belobrdských hrobů celkem chudý. Železná křesadla, provázená pazourkovými, křemencovými nebo obsidiánovými odštěpkami, pocházejí vesměs z mužských hrobů z X. a 1. poloviny XI. století. Jsou to převážně tvary s rozšířenou střední částí a k sobě zahnutými svinutými konci, které se téměř dotýkají (tab. VII, 19, 21).¹⁵⁷ Tato forma se vyskytuje již v kultuře keszthelyské a staromaďarské a je známa i z jiných částí Evropy. Méně časté jsou formy s nevyvinutými, jen mírně zahnutými konci, objevující se rovněž již v kultuře keszthelyské nebo köttlašské.¹⁵⁸ Zcela ojedinělý je uzavřený oválný typ, o němž se Niederle domnívá, že jej Slované převzali někdy v XI. století od turkotatarských národů (Pečeněgů, Polovců, Kumánů), a poukazuje na to, že tato forma převládla v pozdějších dobách právě u maďarských národů, žijících v Karpatiské kotlině.¹⁵⁹ V belobrdském inventáři se však vyskytl zatím jen jediný exemplář (Osanytelek Dilitor — 37. hrob, tab. VII, 20), který má analogii na staromaďarském pohřebišti v Bodrog Vécs (AH. II., 461, 14).

Nože. Poněkud častější součástí hrobového inventáře jsou železné nože, uložené obvykle po boku mrtvého, a to v hrobech mužských, ženských i dětských. Vykazují 2 typy: *první* má buď rovný hřbet s poněkud vyklenutým břitem, který přechází vrubovitě v trn, na nějž byla nasazována patrně dřevěná rukojeť (tab. VII, 22, 23),¹⁶⁰ nebo hřbet prohnutý (Belo brdo, Piliň I. a Skalská Nová Ves), kdežto *druhý* typ, který převládá v ženských hrobech, se podobá spíše

šidlu a má souměrnou čepel, která se zužuje v trn (tab. VII, 24; Osanytelek Síróhegy, Durdová, Kecskemét I. a Szent László I.). Kromě toho jsou uváděny železné nožičky bez bližšího udání tvaru v Balažských Ďarmotách, Bratislavě, Durdové, Fabiánsebestyenu, Demkóhegy II., Szakálhátu, Szeged Makkoserdő a v Szent László II. Oba jmenované typy jsou sice zastoupeny již na staromaďarských pohřebištích se sámánovskými mincemi, avšak opíratí se o ně při hledání kulturních souvislostí nelze, neboť tyto jednoduché formy jsou rozšířeny široko daleko.

Keramika. Rovněž na keramiku je belobrdská kultura dosti chudá. Tuto okolnost lze vysvětliti pokročilým křesťanstvím, které během X. a XI. století vytlačilo pohanský pohřební ritus, projevující se zejména ve zbraních a nádobách, ukládaných do hrobů. Jsou to jednak střepy, rozházené porůznu v hrobě nebo v zásypové hlině, jednak celé nádoby, postavené mrtvému k hlavě nebo k nohám, někdy i dnem vzhůru. Kromě toho byly nádoby používány jako schránka pro poklad (Tokaj, Kiliti, Hódmezővásárhely). Pokud byly tyto nádoby vyobrazeny nebo popisovány, vykazují celkem 4 typy — jednak je to typický hradištní hrnec s největší výdutí v horní třetině nebo spíše tvaru soudečkovitého, s nízkým, mírně prohnutým hrdlem a ven vytaženým okrajem, zdobený mnohonásobnými vlnovkami a vodorovnými rýhami (tab. VIII, 12; Belo Brdo, Osanytelek Dilitor, Dol. Jatov, Szent László I.), jednak štíhlé nádoby s vakovitou výdutí uprostřed a s jednoduchým, mírně vychýleným okrajem, obvykle nezdobené (tab. VIII, 10; Bács Keresztur), dále vásovitě nádoby s největší výdutí v horní třetině a se zřetelně užším hrdlem, zdobené opět vlnovkami a vodorovnými rýhami (tab. VIII, 11; Kecskemét I, Nitra) a konečně kuželovitá miska s rovně seříznutým okrajem, zjištěná zatím jen v Nitře (AR III, 2—3, obr. 152). Střepy nebo nádoby bez bližšího udání tvaru jsou mimo to ještě uváděny z Balažských Ďarmot, Berettyó Ujfalu II., Belo Brdo, Osanytelek, Síróhegy, Častvy, Hódmezővásárhely, Pastovci, Ratnovci, Szent László I., Szobu I., Tőke Libahalom, Tokaje a Kiliti.¹⁶¹ Keramika ze staromaďarských hrobů, rovněž nepříliš početná, se shoduje s belobrdskou tvarově, materiálem, výzdobnou technikou i rituální funkcí. Materiál je šedohnědý, šedý až černavý barvy, nepříliš jemný a promísený pískem nebo slídou.

K přesnějšímu popisu a klasifikaci této keramiky bylo by sice nutné projítí všemi sbírkami, v nichž



Tabulka VI. 1, 27 a 30 — Piliň I, 2, 12 a 14 — Kecskemét, 3, 8, 15, 16, 24, 26 a 31 — Demkó-hegy I, 4, 5 a 6 — Kloštar, 7, 10 — Tokaj, 9, 19 — Tolna Szántó, 11 — Detta, 13 — Kaba, 17 a 18 — Maroshegy, 20, 21 a 22 — Uhry, 23, 32 a 33 — Oroszlámos, 25 — Csongrád Bokrospart.

je uložena, avšak i takto je zcela zřejmé, že jde o typickou hradištní keramiku, rozšířenou v té době i v sousedních slovanských zemích a vývojově úzce související s keramikou z doby avarské, jak na to poukazyval již Hampel,¹⁶² Niederle¹⁶³ Eisner¹⁶⁴ a Hörligl.¹⁶⁵ Je sice jisté, jak dokazuje Richthofen¹⁶⁶ a Csallány,¹⁶⁷ že tato keramika není typická pouze pro Slované a že se vyskytuje též v nomádských hrobech, svým původem je však nepochybně slovanská, neboť její plynulý vývoj od doby římského císařství až do pozdního středověku předpokládá jediného nositele, který tu po celou tu dobu trvale sídlil — a to byli pouze Slované. Nemohli jim být nomádi, kteří se tu průběhem dějin neustále střídali a nemohli jim být ani zbytky romanisovaného obyvatelstva, jak se domnívá Richthofen,¹⁶⁸ protože zde nejsou pro tak pozdní dobu historicky doloženy. Okolnost, že se hradištní keramika vyskytuje v nomádských hrobech, může být jen dokladem toho, že ji Slované pro ně vyráběli. Podobné poměry se pokouší zjistit na př. Dinklage¹⁶⁹ v kultuře köttlašské. Musíme proto považovat belobrdskou keramiku za jeden z hlavních dokladů kulturní i etnické účasti podunajských Slovanů na belobrdské kultuře.

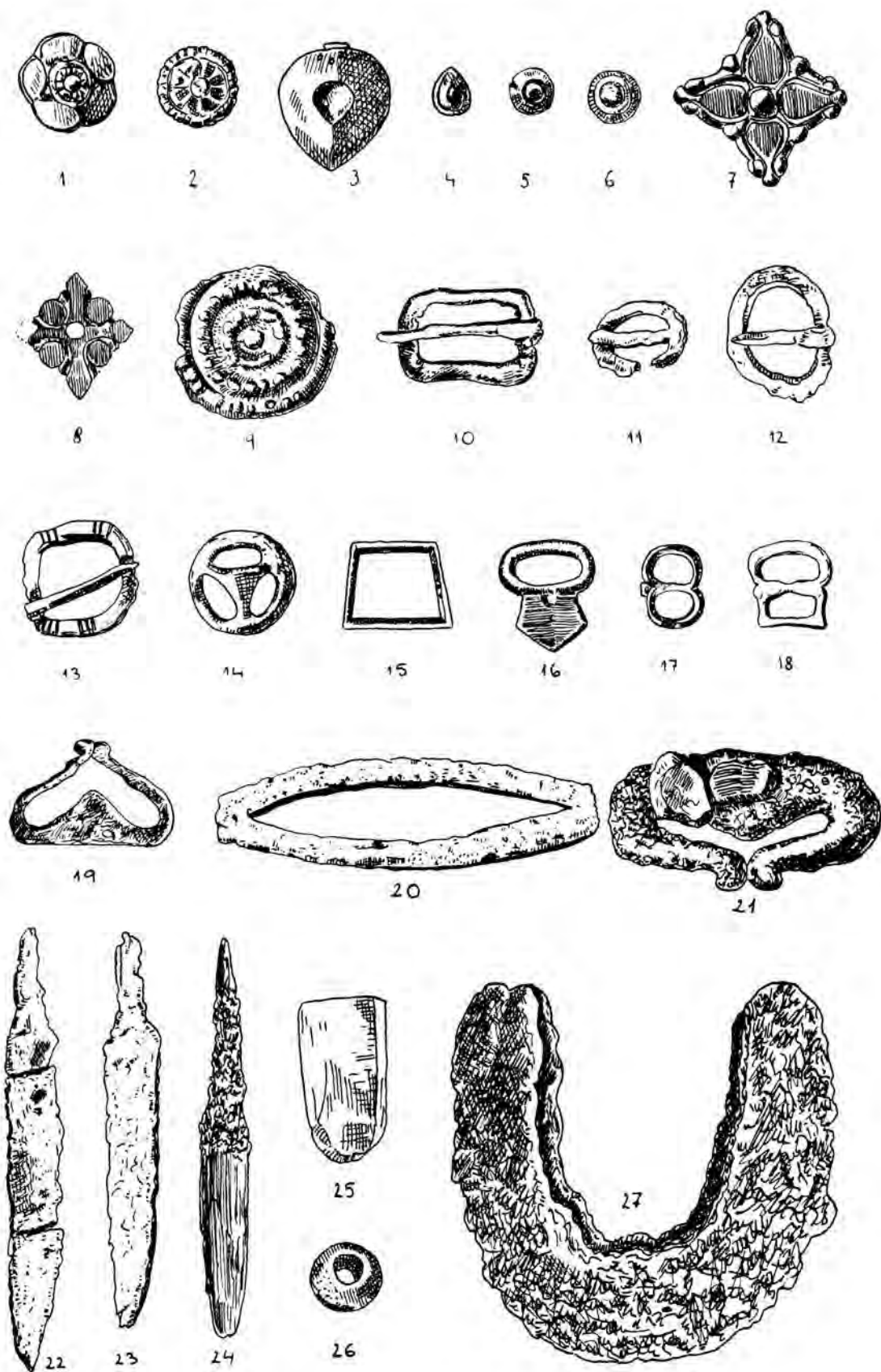
Podrobný rozbor keramiky z doby arpádovské provedl J. Hörligl.¹⁷⁰ Za relativně nejstarší považuje podlouhlé urnovité tvary z šedočerného až černého materiálu, obvykle se značkou na dně a za mladší považuje červenavé širší tvary bez značky. Je to však chronologie pouze typologická a nepodložená průvodními nálezy.

Přesleny. Hliněný přeslen, který Niederle¹⁷¹ považoval za jeden z typických znaků belobrdské kultury, není tak hojný, jak se domníval. Jediný doložený nález pochází z Csanytelek Dilitor (dvojkoničný nezdobený přeslen z 57. hrobu — tab. VII, 26), zatím co dvojkoničný, příčným vroubkováním zdobený přeslen z Vacova,¹⁷² který Niederle vyobrazuje, nepochází ze systematicky získaného nálezu. Kromě těchto dvou je uváděn bez bližšího popisu přeslen z pohřebiště v Častvě. Ostatní nálezy, které Niederle uvádí, jako Csikó, Abony a Tisza Eszlár, jsou starší, neboť je provázejí šperky pozdně-keszthelyského rázu.¹⁷³ Na staromaďarských pohřebištích přesleny zastoupeny nejsou.

Spony a spinadla. Rovněž spony jsou v belobrdském inventáři ojedinělým zjevem. Jsou to zpravidla tvary starších kultur, buď římsko-provinciální (Belo Brdo — 46, 183, a 192. hrob,

Detta a Stol. Bělehrad Demkóhegy I.) nebo köttlašské (Detta), které se do belobrdských hrobů dostaly jen náhodou.¹⁷⁴ Ze Stoličného Bělehradu a z Nitry je uváděna záponka rombového tvaru, zdobená vbíjeným ornamentem, která se vyskytuje v pokladech zlomkového stříbra i na hradištích, zvl. ve východním Německu.¹⁷⁵ Beltz¹⁷⁶ se o ní domnívá, že je slovanského původu, protože není zastoupena ve skandinávském inventáři. Niederle¹⁷⁷ ji však považuje podle jejího častého výskytu v pokladech zlomkového stříbra za orientální import. Do Uher se dostala asi rovněž jen náhodou. Ke spínání kolieru sloužily někdy kovové háčky v podobě S, obvykle tordované, které byly zjištěny na př. na pohřebišti v Szent László, Tolna Szántó a Csanytelek Dilitor¹⁷⁴.

Mince. Jedním z nejtýpističtějších milodarů v belobrdských hrobech jsou mince arpádovských panovníků z XI. a XII. století, t. j. sv. Štěpána (1000—1038, tab. VIII, 13) — Csanytelek Dilitor (9., 37., 47., 50. a 61. hrob), Csanytelek Síróhegy (22. hrob), Csongrád Bokrospart (5. hrob), Csongrád Mátia (1. a 5. hrob), Gerendás, Hajdúdorog, Hódmezővásárhely, Karász, Lipta Gerge (8. a 11. hrob), Lót (3. hrob), Piliň I. i Piliň II., Rimóc, Szécsény, Töke Libahalom a Várfalva, Petra 1038—1041, (tab. VIII, 14) — Batida Gorzsa, Belo Brdo (141. hrob), Csanytelek Dilitor (17. a 54. hrob), Gerendás, Hódmezővásárhely, Karász, Piliň I. i II., Rimóc, Szekszárd (2. hrob), Ondřeje I. (1046—1060, tab. VIII, 15) — Alpár, Batida Gorzsa, Belo Brdo (107., 113., 153. a 165. hrob), Csanytelek Dilitor (17., 23., 45. a 51. hrob), Csanytelek Síróhegy (17. a 19. hrob), Duna Pataj, Fabiánsebestyén (5. hrob), Hódmezővásárhely, Lipta Gerge (4. hrob), Piliň I. a II., Rimóc, Szécsény, Szécsényhalászi, Szekszárd (3. hrob), Szob I. a Várfalva, Abu Samuela (1041—1044) — Hódmezővásárhely, Piliň I. a II., Várfalva, Bély I. (1061—1063) — Arad Földvár, Batida Gorzsa, Belo Brdo (197. a 199. hrob), Csanytelek Dilitor (28. a 46. hrob), Piliň I. a II., Svinjarevac (21. hrob) a Tápió Szele, Šalamouna (1063—1074) — Batida Gorzsa, Csákerény (1. hrob), Csanytelek Dilitor (25. hrob), Hódmezővásárhely, Oroszlámos II. (2. hrob), Piliň I. a II., Szécsény, Szent László I. (12. hrob), sv. Ladislava (1077—1095) — Csanytelek Dilitor (4. a 53. hrob), Duna Pataj, Karász, Kaszaper, Mezöberény (3. hrob), Oroszáza, Oroszlámos II. (1., 2. a 3. hrob), Piliň I. a II., Svinjarevac (39., 41., 45. a 56. hrob), Bély II. (1131—1141)



Tabulka VII. 1—3, 11—13, 22, 23, 25 — Szent László I, 4 a 5 — Szent László II, 6, 14, 20 a 26 — Csanytelek Dilitor, 7 a 8 — Demkőhegy I, 9 — Pusztaszer, 10 a 19 — Pili I, 15 — Tokaj, 16 a 17 — Uhry, 18 — Szeged Makkoserdő, 21, 24 a 27 — Kecskemét.

— Fabiánsebestyén (4. hrob) a Szécsény, Štěpána II. (1114—1131) — Kaszaper (239. hrob) a Orosháza, Ladislava II. (1161—1162) — Duna Pataj, Arad Földvár, a Ondřeje II. (1205—1235) — Dol. Jatov. Řidčeji se vyskytují byzantské mince císaře Konstantina (Csanytelek Dilitor — 56. hrob, Szent László I. — 73. hrob), Lva VI. (Csanytelek Syröhegy — 1.—9. hrob). Romana Christofora (oba 920—944), Nikefora II. a Basilia II. (oba 963—964, tab. VIII, 16; Tokaj) nebo římské mince z II.—IV. století (tab. VIII, 17; Belo Brdo — 46., 63., 80., 81., 129., 148. a 183. hrob, Gombos Bogojéva — 3. hrob). Zcela ojedinělý je nálezn české mince Vratislava II. z Očkova.¹⁷⁸

Téměř naprostý nedostatek cizích mincí v době, kdy velká část Evropy byla ve znamení normansko-orientálního obchodu a s ním souvisejících nálezů zlomkového stříbra, je dalším dokladem toho, že Karpatská kotlina stála stranou tohoto obchodního ruchu.

Různé. Kromě již popsaných milodarů a kromě zbraní a součástí koňského postroje, o nichž bude pojednáno v příští kapitole, setkáváme se v belobrdských hrobech s množstvím různých atypických předmětů, jako zlomků drátu, plechu, kostí, železa, olova a jiných těžko určitelných předmětů, jejichž naleziště nebudeme podrobně vy počítavat. Vedle nich však vystupují některé předměty, které sice nejsou pro belobrdskou kulturu příliš typické, avšak stojí přece jen za zmínku.

Jsou to na př. dřevěná *věderka* se železným držadlem a obručemi, která *Niederle* omylem považoval za jeden z charakteristických znaků belobrdské kultury. Ověřený nálezn je však znám zatím pouze jeden, a to z Demkóhegy I. u Stoličného Bělehradu.¹⁷⁹ Nález z Horgose je nejistý, neboť jsou vedle něho uváděny předměty typické pro žárové hroby z doby římského císařství (železné umbo ze štítu a železný zohýbaný meč).

Kovová *nákončí* řemene jsou uváděna na př. z Csanytelek Siröhegy, kde byl nalezen v 1.—9. hrobě 1 stříbrný zlomek a 1 celé bronzové nákončí lichoběžníkovitého tvaru, nezdobené a se čtverhranným otvorem, a z 6. hrobu v Csongrád Vendelhalom, kde bylo uloženo bronzové jazykovité nákončí, uprostřed zúžené a zdobené polokroužky na okrajích.

Zcela ojedinělý je železný *předmět podkovitého tvaru* s mělkým žlábkem na vnitřní straně, který byl nalezen v jednom ze ženských hrobů

v Kecskemétu I. (tab. VII, 27). Tento tvar, považovaný za radlo nebo nákončí rýče nebo lopaty, je znám již z doby laténské. Ze současné doby lze k němu uvést analogii pouze na staromaďarském pohřebišti v Pusztá Szent Imre.¹⁸⁰

Kamenné *brousky*, které jsou dosti obvyklým zjevem na staromaďarských pohřebištích, jsou rovněž vzácností. Zatím bylo možno zjistit pouze jediný nálezn, a to v 48. hrobě v Szent László I. (tab. VII, 25).

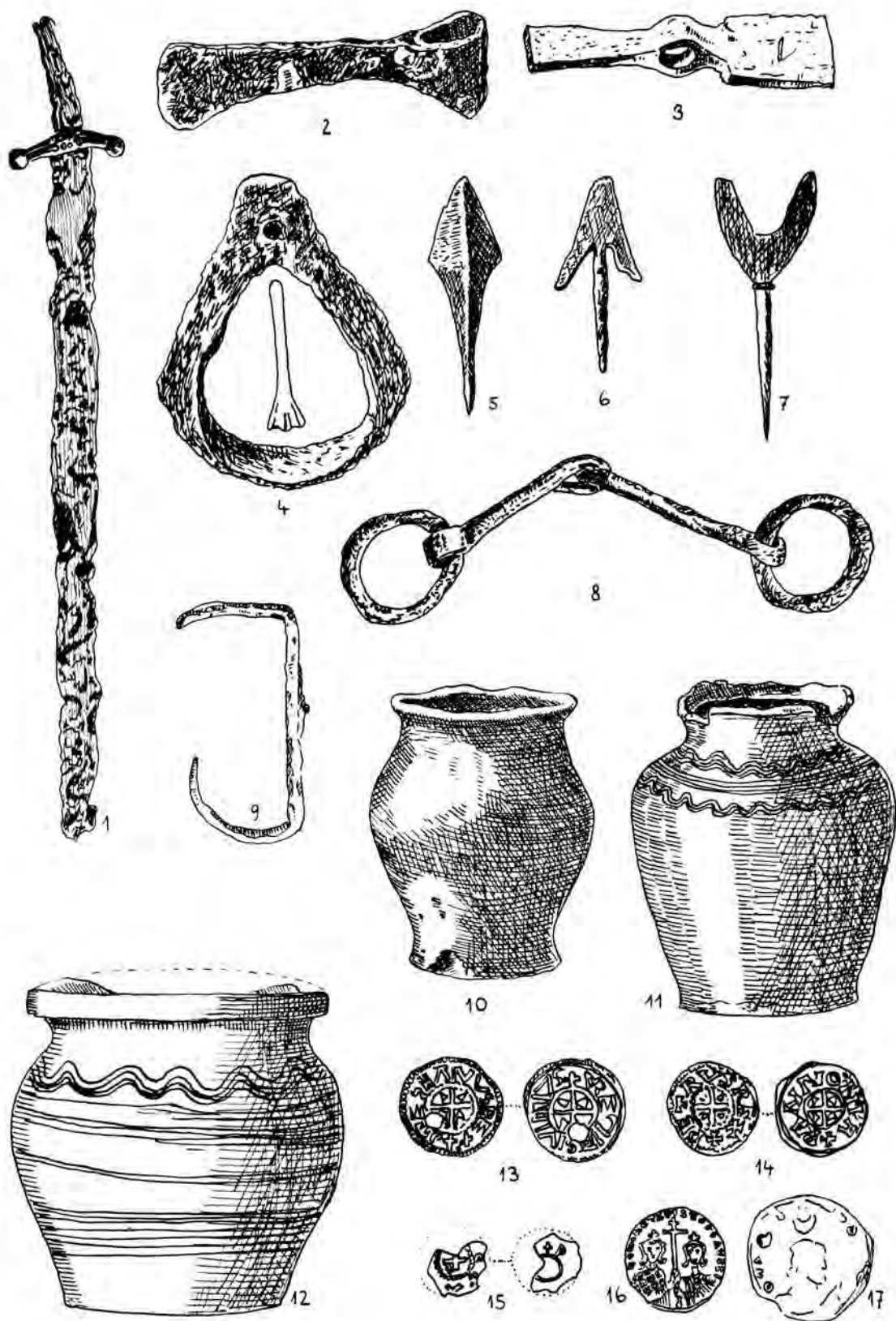
Železné *háky*, sloužící snad ke spojování prken u primitivních rakví (tab. VIII, 9), se uvádějí ze 42., 47. a 54. hrobu v Csanytelek Dilitor.¹⁷⁹ Podobné předměty byly nalezeny na keszthelyském pohřebišti v Budapešti-Tihanyi.¹⁸¹

Dost neobvyklým zjevem je nálezn *trojzubé železné vidlice* ze Skalské Nové Vsi, který však pochází z velmi pozdní doby (XII.—XIII. stol.), a nálezn *trubičky* z úzkého, spirálovitě stočeného plíšku a prostého závěsku z tordované tyčinky na kroužku z Lótu, jež mají četné analogie v Rusku.¹⁸²

Jezdecké hroby a hroby se zbraněmi

Jezdecké hrobky na belobrdských pohřebištích obsahují tytéž železné předměty jako na staromaďarských, t. j. jednoduché uzdy s 2 kroužky (tab. VIII, 8) nebo s tyčinkovými postranicemi, třmeny s okrouhlým stupátkem a s neodsazeným nebo s málo odsazeným úskem (tab. VIII, 4), jednoduché sekerky s mírně rozšířeným břitem, známé již z hrobů keszthelyských (tab. VIII, 2), sekeromlaty se šikmo ohnutým širokým ostřím a dlouhým týlem (tab. VIII, 3), zakřivené orientální šavle (tab. VIII, 1) nebo rovný meč normanského rázu, nože, křesadla, přezky, kostěné deštičky z luku, kování toulce a střely rombového nebo vidlicovitého tvaru (tab. VIII, 5—7).¹⁸³ Jediný, avšak velmi důležitý rozdíl mezi jezdeckými hroby belobrdskými a staromaďarskými je ten, že se v belobrdských hrobech nikdy nevyskytují orientální mince nebo celé soubory ozdob levedského rázu, které jsou tak charakteristické pro maďarské nomády z doby zaujetí země. Jak bude dále vyloženo, je tento zjev jedním z nejvýmluvnějších svědectví pro datování konce staromaďarské kultury s levedskou industrií a pro posouzení etnické příslušnosti belobrdské kultury.

Vedle jezdeckých hrobů setkáváme se na belobrdských pohřebištích dosti často s chudšími mužskými hroby, běžnými již na pohřebištích



Tabulka VIII. 1 a 2 — Demkőhegy I, 3 — Szent László I, 4 a 11 — Kecskemét, 5—8 a 16 — Pili I, 9 — Csanytelek Dilitör, 10 — Bács Keresztúr, 12 a 17 — Belo Brdo, 13 a 14 — Gerendás, 15 — Arad Földvár.

staromaďarských a obsahujících pouze zbraně (převážně střely) — Békéscsaba, Osanytelek Dilitor (13. hrob), Csongrád Vendelhalom (4. hrob), Ecséd, Kaszaper (316. hrob), Kecskemét I. (3. hrob), Lipta Gerge (10. hrob), Piliň I. (45. a 71. hrob), Piliň II. (16. a 44. hrob), Stol. Bělehrad-Demkóhegy IV., Szakálhát (8. hrob), Szeged Makoserdő (1., 2. a 8. hrob), Szent László I., (2., 41. a 90. hrob), Szirma Besenyő a Szob I.¹⁸⁴ Jak tyto hroby, tak hroby jezdecké je nutno považovati za doklad kulturní a etnické účasti Maďarů na belobrdské kultuře, protože na belobrdských pohřebištích z krajů čistě slovanských se nevyskytují a nemohou tudíž patřiti i Slovanům, jak se domníval Niederle.

Datování belobrdských nálezů

Pro datování počátku belobrdské kultury je největší oporou tokajský poklad. Byzantské mince, z nichž nejmladší je z r. 964, datují některé předměty, jako esovité záušnice, dvojdílné srdcovité závěsky 1. řady a hrozníčkové náušnice do 2. poloviny X. století. Druhou oporou je jeden z hrobů na staromaďarském pohřebišti v Malých Dobranech¹⁸⁵ (v býv. Zemplinské stolici), který obsahoval dvojdílné srdcovité závěsky 2. řady se sámánovskými mincemi, z nichž nejmladší (Nasr ben Ahmed) pochází z r. 943. Vedle toho se již vyskytl na tomto pohřebišti jednoduchý pletený nákrčník. Protože starších, takto doložených nálezů není a drobné esovité záušnice, jejichž vznik je všeobecně kladen k r. 950, se objevují již v nejstarších belobrdských nálezech, platí rok 950 pro vznik belobrdské kultury jako datum ante quem non. Vlastní počátek je však nutno klásti spíše ke konci X. století, neboť inventář nálezů z této doby se úzce pojí k nálezům, datovaným arpádovskými mincemi.

Konec belobrdské kultury nelze již tak bezpečně zachytiti. Protože však hroby z konce XI. století a z počátku XII. století jsou již velmi chudé, nejčastěji vůbec bez milodarů, končí belobrdská kultura pravděpodobně během XII. století. Působila tu patrně zdokonalená a upevněná církevní organizace za sv. Ladislava, která pronikavě zasáhla i do pohřebních zvyků. Nálezové zprávy o pozdních slovanských pohřebištích ze Skalské Nové Vsi a Dolního Jatova neuvádějí, bohužel zda belobrdské prsteny, které tu byly nalezeny, pocházejí též z hrobů, datovaných arpádovskými mincemi z konce XII. a počátku XIII. století.

Uvnitř tohoto časového rozpetí, tedy zhruba od konce X. století až do století XII., se rysují celkem 3 vývojová období. První dvě mají velkou část svého inventáře shodnou, t. j. pletené nákrčníky, náramky, prsteny, tyčinkové a plechové náramky, esovité záušnice, gombičky, perly, dvojdílné srdcovité závěsky 2. řady atd. Pro starší fási, zaujímající zhruba přelom X. a XI. století (ideálně od r. 975—1025), jsou však charakteristické tyto znaky:

1. nejsou v ní ještě zastoupeny arpádovské mince z XI. století, které jsou běžným průvodcem nálezů mladších,
2. pohřebiště mají silnější pohanský ráz, neboť se na nich vyskytují často jezdecké hroby nebo mužské hroby se zbraněmi a jinými užitkovými předměty,
3. dvojdílné srdcovité závěsky první řady,
4. hladké náramky s pouze naznačenými zviřecími hlavičkami,
5. hrozníčkové, lunicové a bubínkové náušnice byzantsko-orientálního původu,
6. hrubě odlévané imitace byzantských hrozníčkových a lunicových náušnic, jakož i dvojdílných srdcovitých závěsků,
7. velké plechové gombiky s vtlačovanou výzdobou,
8. zbytky pozdně-keszthelyské kultury a plechových ozdob staromaďarského typu.

Pro střední fási, zaujímající větší část XI. století, (ideálně od 1025—1075) jsou příznačné:

1. arpádovské mince z 1. poloviny XI. století,
2. silnější křesťanský ráz pohřebišť, neboť jezdecké hroby a hroby se zbraněmi mizí,
3. dokonalejší hrozníčkové náušnice domácí výroby,
4. snad i některé předměty, jako pletené nákrčníky s propleteným filigránovým drátem, závěsné křížky a častější výskyt náramků s plasticky vymodelovanými hadími hlavičkami,
5. mizí předměty, charakteristické výhradně pro starší fási, t. j. dvojdílné srdcovité závěsky první řady, ozdoby pozdně-keszthelyského a staromaďarského rázu a pod.

Mladší fáse znamená proti předcházejícím všeobecné zchudnutí. Trvá od konce XI. až do XII. století (ideálně 1075—1200) a charakterisují ji:

1. mince od 2. poloviny XI. století,
2. pohřebiště, na nichž převládají hroby bez milodarů,
3. hroby s milodary obsahují jen drobné šper-

ky, jako esovité záušnice, prosté kroužky, prsteny a mince.

4. mizí větší šperky, jako nákrčníky a náramky a ostatní předměty, typické pro první dvě fáse.

Toto časové rozdělení a data, stanovená jako meze vývojových období, nemůže si ovšem činit nárok na absolutní platnost a přesnost při datování každého jednotlivého nálezu. Každá kultura je totiž vždy věrným obrazem mnohotvárného a neustálého plynoucího života a její vývojové úseky přecházejí nepozorovaně jeden do druhého, aniž by se zastavily v bodech, ve kterých bychom rádi zachytili jejich počátky a konce. Proto mohou být tyto body nebo data jen pomůckou našeho myšlení, umožňující bližší časovou orientaci. V našem případě odpovídají tato data za současného stavu bádání zhruba skutečnému obrazu vývoje belobrdské kultury, i když musíme připustit, že se dá v budoucnu ještě lecos opravit nebo změnit podle pokračujícího vývoje našeho poznání.

Do *nejstaršího období* patří podle našeho chronologického rozřídění tyto nálezy (lit. viz v sezn. nalezišť):

Rusovce — pohřebiště v bratislavském předmostí s keszthelyským tvarem náušnice, jejíž konec je spirálovitě stočen v kužel, hrubým odličkem hrozníkové náušnice, velkými plechovými gombíky byzantského původu a se staromaďarskými, špičatě oválnými ozdobami s pozlacenou prohlubeninkou. Vedle toho tyčinkové náramky, mušličky, perly, pletené nákrčníky, náramky a prsteny, které tomuto datování neodporují. Mince chybí.

Stoliční Bělehrad—Demkóhegy I. — jezdecké hroby vedle chudších mužských hrobů se zbraněmi a užitkovými předměty, staromaďarské náušnice kavkazského typu, dvojdielné srdcovité závěsky 1. i 2. řady, levedské rosety, hladké náramky s naznačenými hadími hlavami a polokulovitý keszthelyský zvoneček datují pohřebiště do nejstarší fáse. Vedle toho obsahovalo esovité záušnice, plechové prsteny, pletené náramky a nákrčníky atd. Mince chybí.

Kecske-mét I. — pro datování do tohoto období svědčí jezdecké hroby, chudší mužské hroby s užitkovými předměty a tyčinkový náramek s porýhovanými konci, který má analogie na pozdně-keszthelyských pohřebištích. Ostatní inventář tvoří pletené náramky a nákrčníky, tyčinkové náramky, keramika, dvojité srdcovité závěsky atd. Mince nalezeny nebyly.

Gombos Bogojéva — některé mužské hroby obsahovaly zbraně, ostatní tyčinkové a pletené náramky, esovité záušnice, gombíčky atd. Mince žádné.

Csongrád Vendelhalom — do nejstarší fáse zařazují pohřebiště jezdecké hroby, chudší mužské hroby s užitkovými předměty a staromaďarské plechové ozdoby. Vedle nich byly esovité záušnice, náramky s hadími hlavami, prsteny se štítkem, pletené i tyčinkové ná-

ramky, dvojdielné srdcovité závěsky atd. Mince chybí.

Horgos — na časové zařazení ukazuje jezdecký hrob, který obsahoval vedle staromaďarských třmenů dřevěné věderko, umbo ze štítu a dvakrát ohnutý dvojhrbitý meč. Tyto předměty a zvyk ohýbat meč jsou sice známy z doby římského císařství, avšak věderka a umbo se vyskytují i na některých pohřebištích keszthelyských, na př. v Szentes Berekhát a v Csikó (*Alt.* III., tab. 458, 38 hrob, A, 5, tab. 459a). Zdá se však, že se tyto věci dostaly do nálezu omylem. Vedle nich jsou tu uváděny esovité záušnice, tyčinkové a pletené náramky a prsteny. Mince zjištěny nebyly.

Szeged Makkoserdő — pro datování svědčí hroby s užitkovými železnými předměty, hladký náramek s naznačenými zvířecími hlavičkami a ozdoby staromaďarského rázu vedle esovitých záušnic, tyčinkových náramků a prstenů a pleteného nákrčníku.

Nitra — pohřebiště nemá sice výrazné znaky nejstarší fáse, je však zcela bez mincí. Patří proto spíše na konec této fáse.

Zemianska Olča — pohřebiště obsahovalo jezdecký hrob vedle hrobů s pleteným nákrčníkem, esovitou záušnicí a tyčinkovým náramkem.

Csorna Csátár — jezdecké hroby a hroby se zbraněmi vedle pleteného nákrčníku a torzovaného prstenu.

Nyíregyháza — zajímavý nálezy jezdeckého hrobu se staromaďarskými plechovými ozdobami a normanským mečem vedle pleteného nákrčníku a dvojdielného srdcovitého závěsku druhé řady.

Tokaj — poklad s byzantskými mincemi z let 920—964, s hrozníkovými, lunicovými a bubínkovými náušnicemi byzantsko-orientálního původu, s dvojdielnými srdcovitými závěsky první řady, esovitými záušnicemi a byzantským granulovaným gombíkem.

Tibold Daróc — poklad s keszthelyskou hrozníkovou náušnicí, hladkým náramkem s naznačenými hadími hlavami a levedskou rosetou vedle pleteného nákrčníku, gombíčku, prstenu s pentagramem ve štítku a plechových náramků s rozšířenými konci.

Kloštar — pro datování svědčí hrozníkové náušnice tokajského typu a jejich hrubé imitace domácí výroby a náušnice keszthelyského a köttlašského rázu. Vedle toho tu byly páskové a tyčinkové prsteny, pletené nákrčníky, kolíery, rolničky, gombíky a dvojdielné srdcovité závěsky.

Vediki Bukovac — dokladem stáří tohoto pohřebiště jsou hrozníkové náušnice byzantského typu, které doprovázely záušnice, prsteny, rolničky, kolíery a pod.

Vacov — nesystematicky získaný nálezy s keszthelyskou hrozníkovou náušnicí, staromaďarským prstenem s jímkou pro kámen, hrozníkovou náušnicí tokajského typu, hliněným vřetenem vedle „krvičského“ náramku, lunice, esovitých záušnic atd.

Tolna Szantó — nálezy, získaný rovněž nesystematicky a obsahující dvojdielné srdcovité závěsky první i druhé řady, hrubou imitací hrozníkové náušnice, staromaďarskou rosetu a několik předmětů keszthelyského rázu, jako prsten z drátěné spirály, náušnice se spirálovitě stočeným koncem a lichoběžníkovitou přezkou. Rovněž prsten s mělkou jímkou a s 2 kuličkami po obou stranách má analogie na pozdně-keszthelyském pohřebišti ve Fenéku. (*Alt.* III., tab. 177, 19).

Nagy Váradi — z rozrušených hrobů bez bližších náleзовých okolností se uvádějí hrubé imitace hrozní-

kových náušnic a dvojdielných srdcovitých závěsků druhé řady vedle pletených nákrčníků, tyčinkových náramků a náramku s hadími hlavami.

Bajót — levedské kotouče vedle dvojdielných srdcovitých závěsků druhé řady, esovitých záušnic, gombíčků a plechových náramků.

Ószentiván — nález jezdeckého hrobu, v němž byly uloženy dvojdielné srdcovité závěsky první i druhé řady.

Bánkút — nesoustavně získaný nález dvojdielných srdcovitých závěsků druhé řady.

Homorszőg — z nesoustavně prozkoumaných hrobů pocházejí staromaďarské plechové ozdoby rombičského a kotoučovitého tvaru vedle dvojdielných závěsků druhé řady.

Nagy Kürü — staromaďarské plechové ozdoby vedle plechových náramků se stočenými konci a dvojdielných srdcovitých závěsků druhé řady.

Szeged Bojárhalom — z belobrdských šperků jsou zde zastoupeny dvojdielné srdcovité závěsky první i druhé řady a hladké náramky s naznačenými hadími hlavami. Jinak tu byly jezdecké hroby a ozdoby vesměs staromaďarského rázu.

Oroszlámos II. — z nesystematicky prozkoumaných hrobů pocházejí třmeny, uzdy a levedské ozdoby vedle dvojdielných srdcovitých závěsků a esovitých záušnic.

Szarcas II. — nález staromaďarské rosety vedle pletených náramků a náramku, tordovaného obdobně jako tokajský nákrčník.

Maklár — z nesystematicky prozkoumaných hrobů pocházejí třmeny, nůž a pletený náramek.

Pásztó — bez bližších náleзовých okolností jsou odtud uváděny masivní i tenší esovité záušnice vedle hladkého náramku s málo vyvinutými hadími hlavami.

Kis Kun Halas — *Pusztá Zsana* — z nesoustavně získaného nálezu pochází levedský kotouč, dvojdielné závěsky druhé řady a prsten s růžicí ve štítu.

Törtel — ojedinělý nález keszthelyské přezky s pětiuhelníkovou destičkou a dvojdielného srdcovitého závěsku druhé řady.

Detta — bez bližších náleзовých okolností se odtud uvádějí šperky köttlášského rázu s hrubou imitací hrozníčkové náušnice a dvojdielného srdcovitého závěsku druhé řady a s plechovou ozdobou staromaďarského rázu.

Szabolcs I. — z nesoustavně získaného nálezu pochází hrozníčková náušnice, velmi blízká keszthelyským, železné předměty staromaďarského rázu, náramek s jazyčkovitě roztepanými konci, připomínajícími hadí hlavičky, lunicový závěsek s konfrontovanými zvířecími hlavičkami, pletené nákrčníky, náramky atd.

Békés Szent András — rombičká staromaďarská ozdoba vedle plechového náramku se stočenými konci, esovitých záušnic a zlomků dvojdielných srdcovitých závěsků.

Junuzovce — nález byzantských hrozníčkových náušnic a jejich hrubě odlévaných imitací domácí výroby a tvarů náušnic, podobných pozdně-keszthelyským vedle lunice, esovitých záušnic, pleteného nákrčníku, náramku s hadími hlavami, prstenů, dvojdielných srdcovitých závěsků, rolníček a gombíčků.

Stoliční Bélehrad—Demkóhegy III. — jezdecké hroby vedle hrobů s dvojdielnými závěsky druhé řady, leved-

ského kotouče, esovitými záušnicemi, hrozníčkovou náušnicí, prsteny, perlami, tyčinkovými náramky, nožem a destičkovitou přezkou.

Ecséd — nesoustavně prozkoumané hroby s normanským mečem, pletenými náramky, hrozníčkovou náušnicí, kroužkem a gombíčkem.

Rákospalota — hrob s dvojdielnými závěsky první i druhé řady, tyčinkovým náramkem s porýhovanými konci, který se objevuje již na keszthelyských pohřebištích a s plechovou srdcovitou ozdobou.

Török Kanizsa — nález hrozníčkové náušnice tokajského typu a jiné, podobné pozdně-keszthelyským vedle pletených a plechových náramků.

Vozokany — jezdecký hrob a hroby se staromaďarskými ozdobami, kotouči a spodními částmi dvojdielných srdcovitých závěsků první řady vedle hrobů s pletenými náramky, plechovými, tyčinkovými, vroubkovanými i štítkovými prsteny, mušličkami atd.

Kladovo — nález byzantských bubínkových náušnic, analogických tokajským.

Společným znakem všech těchto nálezů z nejstaršího období belobrdské kultury je kromě vytčených předmětů i okolnost, že postrádají arpádovské mince z XI. století. Nálezy, získané nesystematicky, jsou zde ovšem zařazeny s výhradou.

Střední řási reprezentují plně tato pohřebiště:

Csongrád Bokrospart — hrob s mincí sv. Štěpána, pleteným nákrčníkem s propleteným filigránovým drátkem, masivním, prstenem s tenšími konci, náramkem s hadími hlavami a náramkem z vyhraněné tyčinky.

Csongrád Mára — mince sv. Štěpána s dvojdielnými srdcovitými závěsky druhé řady, pleteným nákrčníkem s propleteným filigránovým drátkem, náramkem s hadími hlavami, esovitými záušnicemi atd.

Hajdúdorog — hroby s mincemi sv. Štěpána.

Batida Gorzsa — mince krále Petra a Šalamouna vedle esovitých záušnic, pletených nákrčníků, tordovaných i hladkých prstenů, přezek, nožků a křesadel. Byly tu i četné zbytky rakví.

Lót — mince sv. Štěpána s drátěnými prstenem s tenšími konci vedle hrobů s esovitými záušnicemi, tyčinkovými náramky a prsteny, náušnice s kostkou, spirálovité ozdoby hlavy, závěsků a j.

Gerendás — nesoustavně prozkoumané pohřebiště s mincemi sv. Štěpána a krále Petra, pletenými a tyčinkovými náramky, drátěnými a plechovými prsteny a j.

Szécsényi Porpát — nesoustavně získaný nález mince sv. Štěpána, pleteného náramku, esovité záušnice a prstenu.

Szécsényi Sirmány — nález nejmenovaných arpádovských mincí a keramiky.

Rimóc — hroby s mincemi sv. Štěpána a jeho nástupců, esovitými záušnicemi a j.

Tápió Szele — mince vévody Bély se stříbrnou náušnicí, tyčinkovými náramky a prsteny, rolníčkou, závěskem, esovitými záušnicemi a perlami.

Alpár — hroby s mincí Ondřeje I., pletenými náramky, prsteny a esovitými záušnicemi.

Duna Pataj — nález mince Ondřeje I. s tyčinkovým náramkem a 2 náramky s hadími hlavami.

Budapest Lipótmező — mince zde sice nalezeny nebyly, avšak celkový ráz svědčí pro střední fási: pletený nákrčník s propleteným filigránovým drátkem, náramky s hadími hlavami, prsteny se špičatými konci, esovitě záušnice, lunice atd.

Szent László II. — druhé, menší pohřebiště u Szentese, sice bez mincí, avšak i bez výrazných znaků nejstaršího belobrdského období.

Do střední fáse náleží i řada rozsáhlých pohřebišť, na kterých se pohřbívalo i v nejstarší a někdy i v nejmladší fási:

Szent László I. — rozsáhlé belobrdské pohřebiště u Szentese, na němž byli pohřbíváni převážně Maďari. Byly tu dvě skupiny — větší z konce X. a počátku XI. století, která obsahovala jezdecké hroby a chudší mužské hroby se zbraněmi nebo užitkovými předměty vedle náušnic keszthelyského rázu (2 se spirálovitým koncem a 1 s 2 věnci perliček), staromaďarské špičaté oválné deštičky s pozlacenou prohlubeninkou, hradištní keramiky, prstenů se štítkem, hrozníčkových náušnic a závěsných křížků. Menší skupina patří spíše do XI. století a trvala až do počátku nejmladší fáse, neboť má větší procento hrobů bez milodarů a chudší hroby, ve kterých se ojediněle vyskytla mince krále Šalamouna.

Csanytelek Dülör — do nejstaršího období patří jen částečně pro jezdecký pohřeb a hroby s užitkovými předměty, jinak lze téměř všechny hroby datovati do střední a nejmladší fáse, neboť obsahovaly četné mince od sv. Štěpána až do sv. Ladislava vedle esovitých záušnic, gombíčků, prstenů, lunic, pletených nákrčníků s propleteným filigránovým drátkem, plechových náramků a j. Mladší hroby z 2. pol. XI. stol. jsou chudší.

Tóke Libahalom — nesoustavně získaný nálezy předmětů ze starší a střední fáse, t. j. dvojdielných srdcovitých závěsků první řady, náušnice staromaďarského typu, mince sv. Štěpána a j.

Belo Brdo — největší belobrdské pohřebiště, patříci plně do XI. století a převážně do střední fáse, neboť obsahovalo mince z poloviny XI. století, esovitě záušnice, pletené nákrčníky s propleteným filigránovým drátkem, náramky, prsteny, koliery, rolníčky, lunice, náušnice, střepey i celé nádoby, náramek se zvířecími hlavkami a j. Začalo se tu však pohřbívat patrně již v nejstarší fási, neboť zde bylo několik náušnic se spirálovitě stočenými konci.

Piliš I. a II. — jedno z největších belobrdských pohřebišť, které začíná již v nejstarší fási (ojedinělý jezdecký hrob a několik hrobů se železnými zbraněmi a užitkovými předměty), jinak však vyplňuje celé XI. století. Inventář tvoří mince od sv. Štěpána až po sv. Ladislava, pletené nákrčníky, esovitě záušnice, náramky s hadími hlavami, hrozníčkové náušnice, lunice, plechové náramky se svinutými konci, prsteny atd. Hroby z konce XI. století jsou již chudší a obsahují vesměs drobné nevýrazné šperky.

Lipta Gerge — hroby s mincemi sv. Štěpána, náramky s hadími hlavami a masivním prstenem s tenšími konci, vedle hrobu s mincí sv. Ondřeje a pleteným prstenem.

Csanytelek Sirohégy — starší hroby obsahovaly ještě třmeny a koňské kosti, mladší mince sv. Štěpána a Ondřeje I., esovitě záušnice, kroužky a náramek z vyhraněné tyčinky s hadími hlavami.

Fabiánsebestyén — hroby ze střední fáse obsahovaly pletené nákrčníky s propleteným jemným filigránovým drátkem, masivní prsten s tenšími konci, pletený nákrčník, tyčinkové náramky, mince Ondřeje I. a esovitou záušnici. Ostatní hroby jsou vesměs chudší.

Hódmezővásárhely — poklad 1542 mincí od sv. Štěpána až po Šalamouna.

Várfalva — pohřebiště v Sedmihradech s mincemi sv. Štěpána, Abu Samuela a Ondřeje I.

Szekeşárd — 1 hrob obsahoval 2 náramky s hadími hlavami, ostatní byly vesměs chudé, jen s prsteny nebo esovitými záušnicemi. Ojediněle mince krále Petra a Ondřeje I.

Szob I. — ze starších hrobů pocházejí 2 meče, křížek, hřeben (?) a keramika, jinak vesměs jen esovitě záušnice a 1 mince Ondřeje I.

Karász — pohřebiště s mincemi sv. Štěpána, Petra a sv. Ladislava, bronzovým křížkem, esovitými záušnicemi, náramkem s hadími hlavami a jiným náramkem.

Arad Földvár — nesystematicky získaný nálezy obsahoval sice několik mincí z nejmladší fáse, avšak část inventáře pochází z fáse střední — pletené nákrčníky, náramky s hadími hlavami, křížek, dvojdielné srdcovité závěsky, lunice a esovitě záušnice.

Do nejmladší fáse patří vedle jmenovaných nalezišť, zasahujících sem jen částečně, ještě řada pohřebišť, která ji plně reprezentují:

Szécsény Kerekdomb — řadové pohřebiště s mincemi Ondřeje I., Šalamouna a Bély II. (1131—1141) vedle esovitých záušnic, prstenů a perel.

Mezőberény — 3 hroby s mincí sv. Ladislava, esovitými záušnicemi, perlami a drobnými závěsky.

Oroszáza — 12 hrobů s mincemi sv. Ladislava a Štěpána II., esovitými záušnicemi, prsteny a přezkou.

Csákbény — 22 hrobů s esovitými záušnicemi, 1 náramkem, perlami a 2 plechovými knoflíčky, jakož i 1 mince krále Šalamouna.

Apáti u Dolan — pohřebiště s chudými milodary a 1 mincí Ondřeje I.

Kaszaper — rozsáhlý středověký kostelní hřbitov, na němž se začalo pohřbívat již v nejmladší belobrdské fási a jehož hroby obsahovaly mince sv. Ladislava a Štěpána II., esovitě záušnice, prsteny a perly.

Szécsény — pohřebiště s mincí krále Šalamouna a drobnými šperky, t. j. esovitými záušnicemi (mezi nimi i pletené), plechovými i pletenými prsteny a perlami.

Dévin — kostelní pohřebiště s drobnými šperky, velmi chudé na milodary.

Svinjarevac — systematický výkop přinesl 60 hrobů bez milodarů nebo pouze s esovitými záušnicemi, prsteny a arpadovskými mincemi z konce XI. století. Část pohřebiště však patří i do střední fáse, neboť tu byly před výkopem porůznu nalézány pletené nákrčníky a náramky.

Skalská Nová Ves — kostelní hřbitov s mincemi z XII. a počátku XIII. století vedle velkých esovitých záušnic, hradištních nožíků, drátěných i plechových prstenů a perel.

Dolní Jator — kostelní hřbitov s mincemi z XII. a poč. XIII. stol., s velkými i malými esovitými záušnicemi, mezi nimiž jsou 2 pletené, drátěnými, pletenými i plechovými prsteny a snad i s keramikou a několika jinými předměty, o nichž není jisto, zda patří k nálezu.

Očkov — ojedinelý hrob s denárem Vratislava II. a esovitou záušnicí.

Kůliti — poklad v nádobě s mincemi sv. Ladislava, drátěným prstenem, esovitou záušnicí a drobnou ozdobou.

Starý Tekov — pletené prsteny, esovité záušnice, perly a mince.

Prša — páskové a pletené prsteny, esovité záušnice, korálky, přezky, nožíky a mince. Počátek pohřbívání patrně již v střední fázi.

Ostatní nálezy (vesměs ojedinelé nebo získané nesoustavně) nelze pro nedostatek charakteristických známek bezpečně zařadit.

Složky belobrdské kultury a její vztahy k jiným náleзовým skupinám

Vznik belobrdské kultury byl zvláštním a velmi složitým procesem, na kterém participovaly nejružnější složky domácího i cizího původu. Tento kulturní útvar je vlastně amalgamem různých kulturních proudů IX. a X. století, které se průběhem 2. poloviny X. století slily v jediný celek, svérázný stylisticky a výrazně vystupující ze svého okolí i při zachování společného kulturního fondu. Jaké byly příčiny jeho formace a co jej uvedlo v život? Na to musíme hledat odpověď jen v dějinách. Podmínkou vzniku kulturních skupin bývá *významná historická událost* v nejširším slova smyslu, znamenající určitou změnu v životě hospodářském, politickém i duchovním a vytvářející novou historickou situaci s novými podmínkami dalšího vývoje. V dějinách Karpatské kotliny hrál tuto roli někdy příchod nových etnických skupin — keltských, germánských a hlavně nomádských, které zanechaly po sobě stopy v archeologickém dokladovém materiálu v podobě nových kulturních forem. Časté střídání různorodého obyvatelstva mělo pak za následek, že se tyto formy vytvářely jako útvary smíšené kulturně i národnostně a tuto tradici si uchovala uherská oblast až do doby belobrdské kultury, i když příčiny jejího vzniku byly poněkud jiné. V X. století nezaznamenává totiž historie příchod nějakého nového národnostního celku, který by byl nositelem belobrdské kultury, neboť národnostní poměry Karpatské kotliny se v té době utvořily tak, jak je známe v podstatě až dodnes. Byli tu především *Slované*, element, žijící v uherské oblasti jako neměnný substrát všech přichozích národů od doby římského císařství a nositel kulturní tradice této země, uchovávalí některé její formy od kultury ke kultuře, i když přitom sám

nevystupoval nijak výrazně. Podíl domácího slovanského obyvatelstva na formaci belobrdské kultury musíme pak hledat v tvarech, připomínajících kulturu, žijící v Uhrách před příchodem Maďarů, t. j. kulturu *keszthelyskou*. Jak vyplývá z našeho rozboru inventáře belobrdských nálezů, představuje dědictví této kultury především keramika, vykazující plynulý a ničím nepřerušovaný vývoj a potom některé formy šperků, vystupující jednak masově, jako na př. jednoduché náramky z kulaté tyčinky (zvl. tvary s konci, zdobenými příčnými rýžkami; tab. II. 1—3) nebo náramky z vyhraněné tyčinky, zdobené koncentrickými kroužky (tab. II. 4—5) a prosté drátěné (tab. III. 4—12) nebo plechové prsteny s odsazenými okraji (tab. III. 26—28), jednak jako vzdálené ohlasy zaniklé kultury (náušnice s koncem, stočeným spirálovitě v kužel — tab. IV. 6—7, náušnice s 2 věnci drobných kuliček po stranách — tab. IV. 27, náušnice s hladkým dvojitém hrozníčkem — tab. IV. 17, nebo náušnice s kostkou — tab. IV. 28, lichoběžníkovitá přezka — tab. VII. 15, přezka s pětúhelníkovitou destičkou — tab. VII. 16, polokulovitý zvoneček — tab. V. 54, a dřevěné věderko s železným kováním). Vystává tu však problém, jak spojití tyto nálezy s pozdně-keszthelyskými pohřebišti, která končí již v IX. století, když nejstarší belobrdské nálezy pocházejí z konce X. století. Je dosud nerozřešenou otázkou, co patřilo Slovanům před příchodem Maďarů a těsně po něm. Styčné body, zjištěné v belobrdské kultuře, ukazují však jasně, že hiát je jen zdánlivý a že vyplývá jen z nedostatečné pozornosti, kterou maďarští badatelé této otázce při své výzkumné činnosti dosud věnovali. V poslední době se pokoušejí jihoslovanští badatelé hledat pojítka mezi keszthelyskou a belobrdskou kulturou v t. zv. panonské skupině, zjištěné však dosud jen na jediném nalezišti (Pančevo z r. 1948) a dosud málo probádané.¹⁸⁶

Dalším, neméně významným slovanským podílem na vzniku belobrdské kultury je ráz předmětů, importovaných do Uher z jiných oblastí nebo vyrobených v domácím prostředí z cizích podnětů. Svědčí značnou měrou o typicky slovanském vkusu při výběru ozdob, neboť analogické formy jsou pro hmotnou kulturu slovanských národů příznačné. Jde především o předměty *byzantského* původu, jako jsou hrozníkové, lunicové a bubínkové náušnice (tab. IV. 9—16, 18—22), dále náušnice s granulovanou hvězdici (tab. IV. 29), velké plechové gombíky, zdobené

raženými ornamenty nebo granulací (tab. VI. 7) a závěsné křížky (tab. 46—47). Jak již bylo v předešlých kapitolách vyloženo, nemusí být tyto předměty dokladem přímého obchodního styku s Byzantskou říší, nýbrž důkazem existence potulných byzantských dílen, tvořících v určité oblasti v byzantském duchu, smíšeném s určitými orientálními i domácími prvky a záhy neuměle napodobovaném i domácími řemeslníky. Jiným výrazným dokladem slovanského vkusu jsou pak zvl. esovitě záušnice, jejichž původ sice není dosud uspokojivě vyjasněn, o jejichž slovanském charakteru však v této době nemůže být pochyb, i když je jasné, že nemohou být samy o sobě dokladem etnické příslušnosti toho kterého nálezu. Konečně musíme vzít v úvahu tvary, přicházející jako import nebo podnět k domácí tvorbě ze *slovanského východu*, t. j. pletené nákrčníky, náramky a prsteny (tab. I. 1—8, III. 49—52), z nichž některé, jako náramky se spirálovitým úvazem (tab. I. 5—6), byly snad přímo dováženy, plechové náramky se svinutými konci (tab. III. 2), náramky s hadími hlavičkami (tab. II. 7—12), prsteny s rozšířeným štítkem (tab. III. 38—39), náušnice s rozcupaným spirálovitým drátkem, obtočeným kolem kroužku (tab. IV. 26) a jiné drobnosti. Všechny tyto předměty nebo jejich analogické formy jsou hojně rozšířeny na Kijevsku, Smolensku, Volyňsku a v jiných východoslovanských oblastech, majících tradiční styky s maďarskými nomády ještě z doby jejich pobytu v jižním Rusku.

Druhým významným historickým činitelem v Karpatské kotlině v X. století byli *Maďari*, kteří se pak stali od této doby hlavními nositeli dalšího historického vývoje této oblasti. Čím přispěl tento nomádský národ ke vzniku belobrdské kultury, formující se právě v době jeho národní a státní konsolidace? Zde přicházíme k jádru problému, jehož řešení jsme naznačili již v úvodních řádkách této kapitoly, t. j. k historickému přelomu, který bezprostředně zapříčinil vznik nového kulturního útvaru, jež nazýváme belobrdskou kulturou. Maďari vpadli do Uher na samém sklonku IX. století jako dobyvatelé, ustupující před tlakem jiných nomádů ze své jihoruské pravlasti, kde kočovali delší dobu v úzké hospodářské, politické i kulturní symbiose s turkotatarským národem Chazarů. Projevuje se to v jejich hmotné kultuře, kterou s sebou přinesli do nové země, zvl. ve velkém množství ozdob ze stříbrného plechu, zdobených vtlačovanými motivy orientálního charakteru,

kteří jsou běžným průvodcem staromaďarských pohřebišť s jezdeckými hroby. Tyto šperky jsou produktem chazarských dílen, pracujících pro maďarské nomády v IX. století, a nemají v Uhrách dalšího vývoje. Při svém příchodu do Uher setrvali Maďari při starém způsobu života, t. j. kočovném pastevectví, spojeném s častými loupežnými nájezdy do sousedních zemí, pro bojovnost a odvahu maďarských bojovníků velmi účinnými, takže se Maďari záhy stali postrachem celého křesťanského světa. Tak tomu bylo po celou polovinu X. století až do r. 955, kdy utrpěli zdrcující porážku od spojených českoněmeckých vojsk na Lechu, která znamenala zásadní obrat v jejich dějinách. *Tato bitva je také oním přelomem v historickém vývoji, který musíme vzít v úvahu při řešení otázky vzniku belobrdské kultury.* Pro maďarský národ se totiž vytvořilo dilemma — buď setrvat při dosavadním způsobu života a zaniknout poznenáhlu v cizím prostředí, jako jejich předchůdci Hunové a Avari, nebo se přizpůsobit svému okolí, přijmout formy jeho života hospodářského a společenského a zachránit se tak před záhubou. Maďari zvolili druhou eventualitu a zjednali si tak příznivé předpoklady pro další historický vývoj, který se nyní ubíral zcela jinou cestou než doposud, neboť tato volba znamenala hospodářskou, politickou a kulturní revoluci v jejich národním životě. *V archeologickém materiálu jsou jejím ohlasem nálezy belobrdského charakteru, dokumentující ve své nejstarší fázi* (velká pohřebiště, svědčící o usedlém obyvatelstvu a na nich ještě jezdecké hroby) *změnu hospodářských forem*, t. j. přechod od života kočovného a pasteveckého k životu usedlému a zemědělskému, *a s tím spojenou změnu forem kulturních* (přechod z kultury staromaďarské do belobrdské). Podrobnější doklady o krátkém trvání staromaďarské kultury a o jejím vyústění do kultury belobrdské budou rozvedeny v kapitole o etnické příslušnosti belobrdské kultury. Výrazně maďarským kulturním podílem na formaci belobrdské kultury jsou jezdecké hroby se zbraněmi a s koňskými postroji, chudší mužské hroby se zbraněmi (tab. VIII. 1—8), plechové náramky s rozšířenými konci (tab. III. 1, 3), závěskovitě náušnice kavkazského typu (tab. IV. 25), prsteny s jímkou, zdobenou 4 polokulovitými vypuklinami (tab. III. 56), a plechové ozdoby šatu, jako různé rosety, kotoučovitě knoflíky, velké pozlacené kotouče, špičaté oválné ozdoby s pozlacenou prohlubeninkou, plechové ozdoby romboického tvaru (tab. VI. 27—

33, VII. 1—9) atd. Jejich prostřednictvím se dostaly do belobrdské kultury tvary skleněných perel a mušličky rodu *Cyprea*, drobné gombičky a gombičkovité závěsky (tab. V. 55—61, VI. 1—5), které jsou vesměs běžné jak v kultuře staromaďarské tak v belobrdské. Maďarský vkus se konečně projevuje i ve výběru některých předmětů importovaných, nebo aplikovaných domácími industrii na cizí podněty, jako jsou dvojdielné srdcovité závěsky první i druhé řady (tab. VI. 8—26).

Zbývá nyní povšimnouti si *vztahů* belobrdské kultury k jiným nálezovým skupinám. Především jsou tu stopy určitých styků s jejími západními sousedy, nositeli kultury *köttlašské*, která kvetla v IX. a X. století ve východoalpské oblasti. Köttlašské památky se uvádějí z několika nalezišť kolem Blatenského jezera¹⁸⁷ a na belobrdských pohřebištích v Kloštaru a v Dettě, zatím co na eponymním pohřebišti v Köttlachu bylo nalezeno několik ozdob belobrdského charakteru.¹⁸⁸ Tyto nálezy jsou patrně dokladem krátkého vzájemného soužití obou kultur — konec köttlašské kultury zastihl pravděpodobně ještě vznikající kulturu belobrdskou. Zatím však nelze mluvit o nějaké intenzivnější kulturní výměně nebo vzájemném ovlivňování.

Rovněž s oblastí *československou* měla belobrdská kultura jen nepatrné styky. V Čechách jsou sice také známy nálezy pletených šperků, avšak jsou to jen nálezy ojedinělé, které nemohou být uváděny ve vztah k Uhrám.¹⁸⁹ Stříbrný náramek s hadími hlavami ze Šluknova¹⁹⁰ je pojat a zpracován v duchu, který je belobrdskému cizí a nemůžeme v něm proto rovněž spatřovati doklad užší souvislosti obou kulturních skupin. Pouze některé tvary šperků na pohřebištích ve Starém Městě na Moravě a v Rybňovicích (gombiky, lunicové náušnice)¹⁹¹ mají analogie v tokajském pokladu, avšak jsou jen dokladem společného byzantského dodavatele a výrobního centra obou zemí.

Českomoravská oblast, právě tak jako oblast polská a východoslovanská, byly v této době, t. j. v X. a XI. století ve znamení *pokladů zlomkového stříbra*. Měli jsme již dříve příležitost konstatovat, že Karpatská kotlina stála stranou tohoto nálezového okruhu, avšak určité ohlasy ve tvarech některých šperků můžeme přece jen vystopovat. Jsou to na př. nálezy stříbrných orientálních lunic, napodobovaných záhy domácími industrii (tab. V. 42—44), masivních, tyčinkových prstenů s tenšími konci u sebe (tab. III. 13),

rozšířené v pokladech od střední Evropy až po Island,¹⁹² v nálezech stříbrných pletených prstenů s tenšími hladkými konci (tab. III. 52) a snad i v ojedinělých nálezech rombické zápony. Nepřímý, vzdálený ohlas nordicko-orientálního okruhu, zprostředkovaný belobrdské kultuře východní Evropou, můžeme kromě toho spatřovati i v pletených nákrčních a náramech.

Etnická příslušnost belobrdské kultury

Své stanovisko k otázce etnické příslušnosti belobrdské kultury jsme vlastně naznačili již v předešlé kapitole při zkoumání složek, které se zúčastnily na vzniku této nálezové skupiny. Z historické podmíněnosti tohoto procesu, jakož i ze zjištěné maďarské i slovanské účasti na něm, vyplývá, že *belobrdská kultura je kulturou dvou národů*, t. j. *Maďarů a Slovanů*. Při vyslovení tohoto závěru se nám však vynoří řada problémů, z nichž většina je čistě archeologická, a bude právě úkolem této kapitoly tyto problémy osvětlit a podepřít vyslovenou tesi metodou, vyplývající z povahy této práce.

Hlavním takovým problémem, čistě archeologickým, je datování konce staromaďarských pohřebišť, s nímž otázka etnické příslušnosti belobrdské kultury velmi úzce souvisí. Hampel, který vytvořil první systém, se domníval na základě některých znaků, že jezdecké hroby s typickými plechovými ozdobami trvají až do XII. století.¹⁹³ Bylo potom zcela samozřejmé, že belobrdská kultura, která zaujímala konec X. a celé XI. století a vykazovala přitom odlišný charakter, musela být přičítána výhradně Slovanům. Okolnost, že se jezdecké hroby vyskytují i na belobrdských pohřebištích, byla pak vykládána tak, že tu jde buď o maďarské pány, pohřbené mezi svými slovanskými otroky, anebo že snad dokonce i Slované mohli býti pohřbíváni podle nomádského způsobu se svým koněm a se svými zbraněmi. Byl to na př. sám Niederle,¹⁹⁴ který se pro druhou domněnku dovolával historických zpráv o jízdě ve slovanských vojskách. Tyto zprávy však pocházejí z doby mnohem starší než belobrdská kultura a při posuzování etnické příslušnosti jejích jezdeckých hrobů nutno vzít v úvahu, že uherští Slované byli v této době již půl druhého století křesťany. Je tedy pro ně tento způsob pohřbívání, tak výrazně pohanský, v X. a v XI. století již krajně nepravděpodobný.

Hamplovo datování přejali i někteří mladší

badatelé, jako Alföldi a Fettich.¹⁹⁵ První, kdo žádal jeho revisi, byl J. Eisner,¹⁹⁶ který poukazoval zejména na to, že není možné, aby Maďari pohřbívali podle pohanského ritu po celé XI. a XII. století, když kolem r. 1000 přijali křesťanskou víru. Konec nomádských pohřebišť datoval podle toho do prvních 3 desetiletí XI. století a některá belobrdská pohřebišť z tohoto století označil jako smíšená, maďarsko-slovan-ská. Hamplov o datování však obsahuje roz-pory i uvnitř. Hampel se totiž opírá výhradně o železné předměty jednak maďarského rázu, v nichž se domnívá vidět určitý vývoj, jednak cizí, podle něho franské, které vesměs datuje do XI. století.¹⁹⁷ Nehledě k tomu, že západní ostruhy a meče, o nichž později Fettich dokázal, že je Maďari dováželi v X. století z kijevského státu, mohou být právě tak z X. jako z XI. sto-letí a že jejich výhradní datování do XI. století není tudíž oprávněné.¹⁹⁸ měla jeho metoda pouze ten výsledek, že se těžiště staromaďarské kul-tury přesunulo do XI. století, zatím co pro X. století, tedy dobu prokazatelně pohanskou, mu zbylo vedle několika ojedinělých nálezů pouze jediné pohřebiště.¹⁹⁹ Přitom bere malý zřetel na to, že se na těchto pohřebištích vyskytují mince z první poloviny X. století. Drží se totiž v pod-statě sice správné zásady, že od ražby mince až do jejího uložení do hrobu uplynula určitá doba, avšak Hampel prodlužuje tuto dobu na celá sta-letí a dochází tak někdy k závěrům, že to nebo ono pohřebiště je nutno datovat do XI. století, protože se na něm našly mince z počátku století X.²⁰⁰

Největším nedostatkem jeho chronologie zdá se nám však být malá pozornost, kterou věnuje šperkům a ozdobám, které jsou vývojově mnohem citlivější než užitkové předměty, o které se opírá. Výsledek tohoto poněkud jednostranné-ho měřítka je pak ten, že, najdou-li se staro-maďarské plechové ozdoby a šperky osamoceně, bez bližších nálezových okolností, datuje je do IX.—X. století (na př. Anares, Bököny, Balkány a Batta),²⁰¹ vyskytnou-li se však tytéž předměty se železnými zbraněmi jeho mladšího rázu, da-tuje je do XI.—XII. století.²⁰² A právě tyto ozdo-by jsou pro správné datování staromaďarských hrobů rozhodujícím činitelem. N. Fettich, který se jimi podrobně obíral, dokazuje totiž, že stříbrné ozdoby ze staromaďarských hrobů, jako ozdobná kování brašen, nákončí řemenů, kování pásu a koňských postrojů, různé roseto-vité, srdcovité a kotoučovitě nášivky šatu, jsou

produktem industrie, která kvetla v jihoruských stepích v 2. polovině IX. století, kdy ji Maďari přinesli s sebou při svém vpádu do Uher.²⁰³ Soubory těchto ozdob představují jediný uzavře-ný vývojový stupeň, který nemá v Karpatské kotlině dalšího pokračování. Vezmeme-li v úva-hu tento fakt, spolu se zřetelem na pohanský pohřební ritus starých Maďarů, pohřbívajících své mrtvé prakticky s celým jejich osobním ma-jetkem, vyplývá nutný závěr, že levedská in-dustrie nemohla mít v Uhrách dlouhého trvání a že musela být doslova pohřbena během ně-kolika málo generací. Fettich sám se tímto pro-blémem vůbec nezabýval, nýbrž spokojil se pouze s přijetím Hamplova datování, aniž po-chyboval o jeho správnosti. Trvání levedské industrie naznačují kromě toho jasně arabské, německé a italské mince, které pocházejí vesměs z doby maďarských loupežných nájezdů, t. j. z 1. poloviny X. století. Nálezy, ve kterých tyto mince nejsou, nelze považovat eo ipso za mlad-ší, protože se jinak od hrobů s mincemi vůbec neliší. Ostatně mince nejsou nikdy ve všech hro-bech — většinou pouze v jediném hrobě z celého pohřebiště. Na rozsáhlém pohřebišti, jako je Kenézlő,²⁰⁴ které nejlépe charakterisuje toto období, byly mince jen ve 4 z 50 hrobů. Na druhé straně vidíme, že některé ozdoby, charak-teristické pro nejstarší fázi belobrdské kultury, objevují se již na staromaďarských pohřebištích — dvojdielné srdcovité závěsky, hladké náramky s naznačenými hadími hlavami, plechové ozdoby rosetovitěho, kotoučovitěho, rombického, špičatě oválného tvaru, závěskovitě náušnice, prsteny s jímkou pro perlu a j. Na belobrdských pohře-bištích představují tyto ozdoby již jen zbytky zanikající kultury a nikdy se na nich, ani v jez-deckých hrobech nevyskytují celé soubory těch-to ozdob, pro staromaďarskou kulturu tak pří-značné. Z toho všeho vyplývá závěr, že *staro-maďarská pohřebiště s celými soubory ozdob levedské industrie končí v podstatě již během 2. poloviny X. století.*

Mluví pro to i jejich soustředění v horním Potísi a v bažinatém kraji kolem Dunaje (viz mapku) — území, která se výborně hodila jako výpadové brány v době nájezdů, jejíž konec spadá na počátek 2. poloviny X. století. Jestliže by se mělo připustit trvání staromaďarských pohřebišť ještě v XI. století, bylo by pak zcela ne-řešitelnou otázkou, jaký je jejich další vývoj bě-hem XI. století a jak přecházejí v řadové kostelní hřbitovy, na nichž jsou jen předměty nejmladší be-

lobrdské fáse. Předpokládáný přechod staromaďarské kultury v belobrdskou by zde byl mnohem příkřejší než v 2. polovině X. století, kdy pojitkem mezi mladšími nomádkými pohřebišti a pohřebišti nejstarší belobrdské fáse jsou předměty, které se v mladším belobrdském období již nevyskytují (viz výše).

K přechodným staromaďarským pohřebišťům mladšího rázu, na kterých se vedle levedských ozdob objevují šperky, charakteristické pro belobrdská pohřebišť, patří na př. Bezdéd,²⁰⁵ kde některé ženské hroby měly téměř belobrdský charakter (plechový náramek se svinutými konci, pletený náramek, dvojdielné srdcovité závěsky, prsten s růžicí ve štítku atd.) nebo jezdecký hrob v Nyiregyháze,²⁰⁶ kde vedle meče kyjevského původu a 3 levedských ozdob bylo 7 dvojdielných srdcovitých závěsků a belobrdský pletený náramek. Na pohřebišti v Szentes Derégyháza²⁰⁷ byly jezdecké hroby bez ozdob a ženské hroby obsahovaly vedle staromaďarských závěskovitých náušnic celé soubory dvojdielných srdcovitých závěsků. Na pohřebišti v Mindszent Koszorusdölö,²⁰⁸ datovaném italskými mincemi z poloviny X. století, nebylo po staromaďarských plechových ozdobách ani stopy, v jezdeckém hrobě se našla jen přezka byzantského původu, zdobená gryfem, která má analogii v Aboba Pliska (Bulharsko) v 2. polovině X. století; na přechod k belobrdské kultuře ukazuje náušnice s navlečenou mušličkou a byzantský křížek z dětského hrobu. Na pohřebišti v Prši (AR II, 3—4, str. 171—174) zjistil A. Točík jezdecký hrob s uzdou, třmeny, listovitou střelou a s pozlacenými ozdobami ze stříbrného plechu a hrob s třmeny a koženou brašnou, zdobenou stříbrnými kovánkami vedle 2 bohatých ženských hrobů s belobrdskými šperky (pletený nákrčník, pletené, tyčinkové i plechové náramky s konci svinutými v trubičku, prsteny, stříbrné hrozníčkové náušnice, blízké tokajským atd.) a s perským dirhemem z X. století. Pohřebišť v Szeged Bojárhalom,²⁰⁹ kde vedle několika staromaďarských plechových ozdob a závěskovitých náušnic byly celé soubory dvojdielných srdcovitých závěsků, plechový náramek se svinutými konci, hladký náramek s naznačenými hadími hlavami a j., patří spíše již do nejstarší fáse belobrdské kultury, právě tak jako pohřebišť na Demkóhegy u Stol, Bělehradu, v Ószentiván, Vozokanech, Nagy Kürü^{209a} a j., která mají již silný belobrdský ráz.

Ze všech uvedených důvodů vysvítá jasně, že

belobrdská kultura navazuje časově i kulturně na kulturu staromaďarskou a že tedy musíme počítat s plnou maďarskou účastí na její formaci. Belobrdská pohřebišť v krajích čistě slovanských nemohou být důkazem její výhradní slavnosti, neboť zasahují pouze okrajová území, přilehlá k Maďarsku, kde je jejich hlavní centrum (viz mapku).

Zdá se, že někteří maďarští badatelé docházejí v poslední době k podobnému názoru. První byl asi G. Csallány,²¹⁰ jenž časově rozlišil belobrdskou kulturu od staromaďarské, omezující se podle něho zhruba na dobu zaujetí země a končící již v X. století. Belobrdská pohřebišť v Maďarsku považuje rovněž za smíšená, avšak nevysvětluje blíže jejich poměr k pohřebišťům staromaďarským a vzájemný přechod obou kultur. Také maďarská badatelka M. Széll²¹¹ dospívá k názoru, že jezdecká pohřebišť staromaďarského rázu se omezují většinou na dobu nájездů a později ubývají. Konečně i N. Fetti²¹² který se původně přidržoval Hamplova datování, zastává dnes náhled, že po skončení maďarských výprav rozkvetla v Uhrách smíšená kultura, jejíž kovolitecké umění navázalo na domácí, podle něho dácké tradice (pletené nákrčníky a náramky s hadími hlavami).

Zbývá nyní rozřešit otázku, zda je možno rozlišit národnostně jednotlivá pohřebišť, stanovit podíl Slovanů na nich a zjistit tak slovanské osídlení Maďarska v X. a v XI. století, jak se o to pokoušel již L. Niederle.²¹³

Jediným vodítkem by tu mohla být pohřebišť v územích čistě slovanských, zvláště v Chorvatsku. Je totiž nápadné, že se na nich nikdy nevyskytují jezdecké hroby nebo chudší mužské hroby se zbraněmi, jako na starších belobrdských pohřebištích v Maďarsku. Odpovídá to historické skutečnosti, že uherští Slované, kteří přijali křesťanskou víru již v IX. století, byli v době vzniku belobrdské kultury již po druhé století pod přímým vlivem církve, což se projevilo ve změně způsobu života a různých pohanských zvyků, zejména pohřebního ritu. Naproti tomu na Maďary začaly působit vlivy křesťanského náboženství teprve od 2. poloviny X. století (oficiálně přijali křest kolem roku 1000), což se také odráží v silnějším pohanském rázu belobrdských pohřebišť v Maďarsku. Rozdíly se ovšem týkají pouze nejstarší belobrdské fáse, neboť v mladší době již úplně mizí. Podle toho by mohla Slovanům patřit v Maďarsku ta pohřebišť nejstarší fáse, která vykazují shodné znaky

s chorvátskými, t. j. nedostatek jezdeckých hrobů a mužských hrobů se zbraněmi. Zde však narážíme na obtíže, neboť podobné nálezy pocházejí vesměs z neúplných nebo nesoustavných výkopů (Vacov, Tolna Szántó, Nagy Várad atd.). *Pro Slovaný v Maďarsku připadají tedy v úvahu zatím jen pohřebiště smíšená*, přičemž procento jejich účasti nelze u každého jednotlivého pohřebiště bezpečně stanovit, neboť rozdíl se projevují pouze v mužských hrobech, které jsou velmi často bez milodarů. Ani antropologická metoda zde mnoho nepomáhá, protože Bártuzovy²¹⁴ výzkumy prokázaly, že Maďari přišli do Uher již rasově smíšení.

Závěr

V závěru shrneme ještě jednou stručně nejdůležitější poznatky, které vyplynuly z našeho rozboru památek belobrdské kultury. Jsou to tato fakta:

1. Těžiště belobrdské kultury, zaujímající zhruba celou oblast Karpatské kotliny, bylo v dnešním Maďarsku, s největší koncentrací nálezů na středním Potisi mezi řekami Kriš a Maruši, kde bylo patrně její krystalizační centrum.

2. Jejího vzniku, podmíněného historicky maďarskou porážkou na Lechu, spojenou s radikálním přerodem jejich životních forem hospodářských a sociálních, se zúčastnili Slované a Maďari, a to jak tvary, vyráběnými v domácím prostředí, tak vkusem, který se projevil při výběru cizích importů nebo tvarů sloužících jako vzor domácí produkce. Na slovanský podíl ukazují některé domácí, pozdně-keszthelyské formy, které se chovaly až do té doby, byzantské šperky a ozdoby východoslovanského charakteru, kdežto maďarskou účast prozrazují tvary, které Maďari přinesli do Uher z jižního Ruska, produkty domácí výroby, prozrazující jejich vkus a pohřební rítus.

3. Karpatská kotlina se nezúčastnila obchodního ruchu, který zavládl v současné době ve střední, severní a východní Evropě (poklady zlomkového stříbra), a vykazuje jen nepatrné nebo nepřímé ohlasy některých jeho forem.

4. Ve vývoji belobrdské kultury, trvajícím od konce X. až do XII. století, lze zachytit celkem 3 vývojové fáze, lišící se navzájem některými formami ozdob nebo pohřebním ritem.

5. Belobrdská kultura, navazující časově i kulturně na kulturu staromaďarskou, je kulturním projevem 2 národů, t. j. Maďarů a Slovanů.

6. Rozlišiti Slovaný od Maďarů na belobrdských pohřebištích v Maďarsku zatím nelze.

Etnická nejednotnost belobrdské kultury je zdánlivě v rozporu se zásadou, v archeologické vědě hojně zastávanou, že totiž určitá svérázná nálezo-á skupina musí být projevem určitého národního celku. I když se nepopírá úplně relativní platnost této poučky, považuje se dnes všeobecně vznik určité kultury za proces velmi složitý, v němž hraje významnou roli i řada jiných činitelů, na př. zeměpisné prostředí, které bylo v našem případě při vzniku kulturní jednoty zřejmě rozhodujícím faktorem. Již Nierle²¹⁵ poukázal na to, že kulturní jednoty je pro Karpatskou kotlinu přímo typická, na př. v případě keszthelyské kultury, která uniformovala kulturně všechny národy, žijící tehdy ve středním Podunají. Kulturní vyhranění a rozlišení jednotlivých národnostních skupin zde nebylo možné, protože žily promísené mezi sebou a netvořily uzavřené celky, podmiňující podobný proces. V případě belobrdské kultury vynikne tato etnická roztržitost tím více, uvážíme-li, že ani slovanská účast nebyla jednotná, neboť naleziště na Tise, Kriši a Maruši, mohla patřiti pouze zbytkům Slovanů bulharských, kteří jsou tu historicky doloženi ještě v X. století²¹⁶, naleziště v poříčí Drávy, Sávy a Dunaje Chorvátům a snad i Slovincům a naleziště severně od Dunaje Slovanům československým. Jednotlivým faktorem byly pak vedle zeměpisných podmínek i politické, neboť právě v době belobrdské kultury se formoval feudální uherský stát. Máme-li závěrem oceniti *historický význam* belobrdské kultury, můžeme shrnouti, že tato nálezo-á skupina je *jednak zajímavým dokladem kulturní symbiosy dvou národů, jednak dokumentem slovanské účasti na hospodářské, společenské a kulturní asimilaci Maďarů s evropskými národy*.

Seznam nalezišť belobrdské kultury

1. Abony (Jász Nagy Kun Szolnok) — J. Hampel, *Újabb tanulmányok a honfoglalási kor emlékeiről*. Budapest 1907, 151 (Dále: J. Hampel, ÚT).
2. Alpár (Pest) — J. Hampel, ÚT 151.
3. Arad Földvár (Arad) — J. Hampel, *Alt. II*, 505—509.
4. Bács — K. Gubitz, *Bácsi honfoglaláskori sírleletekről*. AÉ 1910, 169—172.
5. Bács Keresztur (Bács) — J. Hampel, *Alt. II*, 510, III., tab. 351.
6. Bajót — A. Balogh, *Mindennapi élet Szent István korában*, Sz. Istv. Eml. III, 583.

7. *Bakonszeg Nadányitánya* (Debreczen) — Vezető a Déri múzeum régészeti osztályában, 10, Debreczen 1939.
8. *Baks Puszta* (Csongrád) — M. Széll, Elpusztult falvak, XI—XVI. századbeli régészeti leletek Csongrád vármegye területén. Dolg. 1941, 169.
9. *Balažské Ďarmoty* — J. Eisner, *Slovensko v pravěku*. Bratislava 1933, 267 (Dále: J. Eisner, Slov.).
10. *Bánkút* (Arad) — A. Bálint, Honfoglaláskori sírok Őszentivánon és Bánkúton, Dolg. 1932, 256—265.
11. *Baracs Puszta* (Fehér) — J. Hampel, *Alt.* II, 511.
12. *Barca* (Košice) — Eisner, *Sborník XXIX*, 1935, 79.
13. *Bat* (Tolna) — J. Hampel, *ÚT* 152.
14. *Batida Gorzsa* (Hódmezővásárhely) — MAGW LXIII, 378—380, 229—232, tab. III.
15. *Békéscsaba* — B. Banner, Dolg. 1933—34, 297.
16. *Békés Szent András* — E. Krecsmárik, A békésszentandrási honfoglaláskori jellegű temetkezéshelyről. AÉ 1913, 27—37.
17. *Belo Brdo* (Osek) — J. Brunšmid, Hrvatske sredovječne starine, *Vjesnik hrv.* VII, 31—76.
18. *Berettyó Újfalu I.* (Bihar) — J. Hampel, *Alt.* II, 512—513; III, tab. 353.
19. *Berettyó Újfalu II.* (Bihar) — J. Hampel, *Alt.* II, 626—628; III, tab. 417.
20. *Bešeňov* (Šurany) — nepublikováno, podle osobního sdělení Dr. B. Szőke, který zde kopal r. 1942 a připravuje k tisku článek ve *Sborníku MSS.* R. 1949 zde kopala Dr. L. Kraskovská pro bratislavské museum.
21. *Borberek* (Sedmihrady) — G. Nagy, AÉ 1913, 272.
22. *Borosbenedek* (Sedmihrady) — G. Nagy, AÉ 1913, 272.
23. *Bratislava* — J. Eisner, *Sborník XXXI*, 109.
24. *Budapešť* — J. Hampel, *Alt.* II, 847—848.
25. *Budapešť-celnice* — J. Hampel, *ÚT* 177.
26. *Csákberény* (Fehér) — J. Hampel, *ÚT* 161—162.
27. *Csanytelek Dűltör* (Szentés) — M. Széll, XI. Századi temetők Szentés környékén. *Folia arch.* III—IV, 261—264.
28. *Csanytelek Siróhegy* (Szentés) — M. Széll, Dolg. 1941, 169—171.
29. *Csongrád Bokrospart* (Csongrád) — M. Poll, AÉ 1932—33, 67.
30. *Csongrád Mára* (Csongrád) — M. Széll, Dolg. 1941, 171—172.
31. *Csongrád Vendelhalom* — M. Párducz—L. Tary, A csongrád-vendelhalmi honfoglaláskori lelet, *Folia arch.* I—II, 189—195.
32. *Csorna Csátár (Sopron)* — J. Hampel *Alt.* II, 527—529; III, tab. 369.
33. *Častva u Balaž. Ďarmot* — J. Eisner, *Slov.* 267.
34. *Dalja* (Verőcze) — J. Hampel, *ÚT* 162—163.
35. *Demandice* — J. Eisner, *Slov.* 266.
36. *Detta* (Temes) — J. Hampel, *Alt.* II, 529—531, III, tab. 370.
37. *Děvín* — J. Eisner, Naše řadové hřbitovy hradistní. *Sborník Škultétyho*, 320—322, tab. II, 9, 10. J. Dekan, Výskum na Devíne r. 1950, AR III, 2—3, str. 164—168.
38. *Dolány* — J. Eisner, *Slov.* 267.
39. *Dolný Jatov* (N. Zámky) — J. Eisner, Naše řadové hřbitovy hradistní, *Sborník Škult.*, 322—323.
40. *Dömösi* — A. Balogh, Mindennapi élet Sz. István korában. Sz. Istv. Eml. III, 587.
41. *Dorozsma* (Csongrád) — M. Széll, Elpusztult falvak XI—XVI. századbeli régészeti leletek Csongrád vármegye területén. Dolg. 1941, 169—173.
42. *Dunapataj* (Pest) — J. Hampel, *ÚT* 163.
43. *Dunaszekcső* — J. Hampel, *ÚT* tab. 53.
44. *Durđová* (Ilava) — J. Eisner, *Sborník XXXI*, 108.
45. *Dvorec* (Bánovce n. Bebr.) — J. Hampel, *ÚT* 163.
46. *Ecséd* (Heves) — J. Hampel, *ÚT* 163—164.
47. *Fabiánsebestyén* (Szentés) — G. Csallány, AÉ 1905, 41—43.
48. *Gerendás* (Békés) — J. Hampel, *Alt.* II, 855—856; III, tab. 509—510.
49. *Gombos Bogojéva* (Bács) — J. Hampel, *Alt.* II, 762—765; III, tab. 449.
50. *Győr I* — J. Hampel, *Alt.* II, 533; III, tab. 372.
51. *Győr II* — M. Poll, A zsenyei kincs, AÉ 1932—33, 62—84.
52. *Győr III* — N. Fettich—J. Nemeskéri, *Győr története a népvándorláskorban*. Győr 1943, tab. I, 1, 2.
53. *Gyulafehérvár* (Alba Iulia, Sedmihrady) — G. Nagy, AÉ 1913, 271.
54. *Hajdúdorog* (Debreczen) — A Debreceni Déri múzeum Évkönyve 1936, 72.
55. *Hódmezővásárhely* — A. Bálint, A hódmezővásárhelyi éremlet, Dolg. 1933—34, 272—295.
56. *Homorszeg* (Jász Nagy Kun Szolnok) — J. Hampel, *Alt.* II, 534; III, tab. 372 B.
57. *Horgos* (Csongrád) — J. Hampel, *Alt.* II, 534—537; III, tab. 373.
58. *Jobbágy* (Nógrád) — J. Hampel, *ÚT* 172—173.
59. *Junuzovce* (Chorvatsko) — P. Korošec—Vračko, Ranosrednjeviakovni nalaz u Junuzovcima, *Glasnik hrvatskih zemaljskih muzeja*. Sarajevo 1942, 271—280.
60. *Kaba* (Hajdu) — J. Hampel, *Alt.* II, 537—538; III, tab. 374.
61. *Karász* (Szabolcs) — J. Hampel, *ÚT* 173.
62. *Kaszaper* (Csanád) — A. Bálint, A kaszaperi középkori templom és temető, Dolg. 1938, 139—190.
63. *Kecskemét I.* — J. Hampel, *Alt.* II, 539—548; III, tab. 376—382.
64. *Kecskemét II.* — J. Hampel, *Alt.* II, 637.
65. *Kiliti* (Somogy) — J. Hampel, *Alt.* II, 861.
66. *Kisfalud Puszta* u Sósartyán — J. Eisner, *Slov.*, 268.
67. *Kis Kun Halas-Puszta Zsana* (Pest) — J. Hampel, *Alt.* II, 649; III, tab. 427.
68. *Kladovo* (Srbsko) — K. Gubitza—K. Trenesény, A Bács-Bodrog vármegyei történelmi társulat múzeumának képes kalauza, str. 77.
69. *Kloštar* (Durdevac) — J. Brunšmid, Hrvatske sredovječne starine. *Vjesnik hrv.* VII, 76—83.
70. *Konyár* (Bihar) — A Debreceni Déri múzeum Évkönyve 1936, 72.
71. *Kovaszincs* (Arad) — J. Hampel, *ÚT* 172.
72. *Köttlach* (Gloggnitz, Rakousko) — R. Pittioni,

Der frühmittelalterliche Graeberfund von Köttlach, 1943.

73. *Kun Szent Márton* — J. Hampel, ÚT 174; G. Csallány, *Dolg.* 1933—34, 250, tab. LXIX, 31.

74. *Letenye* (Zala) — J. Hampel, ÚT 174.

75. *Mezőberény* — J. Hampel, ÚT 176.

76. *Lipta Gerge* (Nógrád) — A. Nyáry, A lipta-gergei magyar temetőről. AÉ 1906, 276—278.

77. *Lót* (Vráble) — J. Eisner, Naše řadové hřbitovy hradištní. Sborník Škult., 319—320, tab. I, II.

78. *Magyarlápadi* (Sedmihrady) — G. Nagy, Erdély a honfoglalás idejében a régészeti leletek világánál. AÉ 1913, 268—275.

79. *Maklár* (Heves) — J. Hampel, *Alt.* II, 650.

80. *Marmarošská Sihof* (Rumunsko) — J. Eisner, *Slov.*, 266.

81. *Mindszent I.* (Csongrád) — J. Hampel, ÚT 176.

82. *Mindszent II.* (Csongrád) — G. Csallány, *Dolg.* 1933—34, 250, tab. LXIV., 47.

83. *Muszka* (Arad) — J. Hampel, *Alt.* II, 650—652; III, tab. 429.

84. *Nagy Kajdász* (Tolna) — J. Hampel, *Alt.* II, 555.

85. *Nagy Kapornak* (Zala) — AÉ 1907, 91.

86. *Nagy Várad* (Bihar) — J. Hampel, *Alt.* II, 557—560; III, tab. 386.

87. *Nasvad I.* — nepublikováno, podle osobního sdělení Dr. B. Szőke, který zde kopal r. 1943 kostelní pohřebiště s belobrdskými nálezy.

88. *Nasvad II.* — zahrada J. Lukačoviče — nepublikováno, podle osobního sdělení Dr. B. Szőke, který zde vykopal r. 1936 malé řadové pohřebiště.

89. *Neznámé naleziště* (mus. Bratislava) — J. Eisner, *Slov.*, tab. XCIX., 2, 7, 8.

90. *Neznámé naleziště* (Maďarsko) — M. Poll, AÉ 1932—33, 70.

91. *Neznámé naleziště* (mus. Teplice) — nepublikováno.

92. *Nitra* — J. Eisner, *Slov.*, 266. — Čaplovič — Točík, Výskum v Nitre. AR III; 1951, 178—181, 195—196. P. Čaplovič, Slovanské pohřebište X. stoletia v Nitre pod Zoborom. AR V, 2, str. 173—176, 193.

93. *Nové Zámky* — nepublikováno, podle osobního sdělení Dr. B. Szőke tu byl nalezen náramek se zvířecí hlavičkou.

94. *Očkov* — J. Eisner, *Slov.*, 265.

95. *Orosháza* (Békés) — J. Hampel, ÚT 177.

96. *Oroszlámos I.* (Torontál) — J. Hampel, *Alt.* II, 655—656; III, tab. 430.

97. *Oroszlámos II.* (Torontál) — I. Tömörkény, Oroszlámosi leletekről és ásatás a köröseri iskolánál, AÉ 1904, 263—271.

98. *Ostřihom I.* — J. Hampel, *Alt.* II, 632—633.

99. *Ostřihom II.* — J. Hampel, ÚT 164—165.

100. *Ostřihom III.* — A. Balogh, Mindennapi élet Sz. István korában. Sz. Istv. Eml. III., 585—586, 588.

101. *Őszentiván* (Torontál) — A. Bálint, *Dolg.* 1932, 256—265.

102. *Pastovce* (Želiezovec) — J. Eisner, Naše řadové hřbitovy hradištní. Sborník Škult. 324.

103. *Pásztó* (Heves) — J. Hampel, *Alt.* II, 657—658.

104. *Piliš I.* (Nógrád) — J. Hampel, *Alt.* II, 871—880; III, tab. 520—526.

105. *Piliš II.* (Nógrád) — J. Hampel, *Alt.* II, 881—887; III, tab. 527—531.

106. *Prša* (Lučenec) — A. Točík — I. Drenko, Výskum v Prši na Slovensku. AR II, 1950, 159—174.

107. *Ptuj* (Slovinsko) — A. Smodič, Znamenita nova otkritja na ptujskem polju, Tovariš III. 1, 1947—; D. R. M., Rezultati najnovijih iskapanja na Ptujem gradu i njihovo značenje za slavensku arheologiju. Slobodna Dalmacija, Split, 24, 9, 1947—; Arheološka iskopavanja na ptujskem gradu. Slovenski poročevalec, 18, 9, 1947—; I. B. Arheološko-antropološka istraživanja u Ptuju i okolici. Naprijed, br. 40, 1946.

108. *Rákospalota* — J. Hampel, ÚT 192—193.

109. *Ratnovce* (Piešťany) — J. Eisner, Sborník XXIX., 79.

110. *Rimóc* (Nógrád) — J. Eisner, *Slov.*, 267.

111. *Rusovce* (Oroszvár) u Bratislavy — podle výpisků prof. Dr. J. Eisnera.

112. *Skalská Nová Ves* (Trenčín) — J. Eisner, *Slov.* 265.

113. *Sövényháza* — G. Csallány, *Dolg.* 1933—34, 250, tab. LXIX., 32, 34, 44.

114. *Starý Tekov* (Levice) — A. Točík, Zistovacie výskumy v St. Tekove na Slovensku. AR IV, 1, str. 35—37.

115. *Stoliční Bělehrad* — A. Marosi, Székesfehérvár honfoglaláskori temetői. AÉ 1920—22, 25—41.

116. *Stol. Bělehrad-Demkőhegy I.* — J. Hampel, *Alt.* II, 578—585; III, tab. 393—397.

117. *Stol. Bělehrad-Demkőhegy II.* — J. Hampel, *Alt.* II, 867—871; III, tab. 516—519.

118. *Stol. Bělehrad-Demkőhegy III.* — J. Hampel, ÚT 200—205.

119. *Stol. Bělehrad-Demkőhegy IV.* — J. Hampel, ÚT 205—206.

120. *Stol. Bělehrad-Maroshegy* — J. Hampel, *Alt.* II, 586—587; III, tab. 398.

121. *Svinjarevac* (Vukovar) — J. Brunšmid, Hrvatske sredovječne starine, Vjesnik hrv. VII, 86—90.

122. *Szabadka* — J. Hampel, ÚT 194.

123. *Szabolcs I.* — L. Kiss, Honfoglaláskori leletek a Jósza Múzeumban. *Dolg.* 1933—34, 215—220.

124. *Szabolcs II.* — L. Kiss, *Dolg.* 1933—34, 215—220.

125. *Szakálhat* (Hodmezővásárhely) — A. Bálint, A szakálhátí Árpád-kori temető. *Dolg.*, 1936, 215—221.

126. *Szarvas I.* — E. Krecsmárik, Régibb középkori temetőkről szarvas határában. AÉ 1910, 172—178.

127. *Szarvas II.* — E. Krecsmárik, Honfoglaláskori leletekről Szarvason. AÉ 1910, 350—353.

128. *Szécsény* (Nógrád) — A. Nyári, Ásatás a szécsényi kerekdombon (Nógrád m.). AÉ 1907, 222—231; J. Eisner, *Slov.* 267—268.

129. *Szécsényhalászi* (Nógrád) — J. Eisner, *Slov.* 267.

130. *Szeged Makkoserdő* — M. Széll, Elpusztult falvak, XI—XVI, századbéli régészeti leletek Szeged és Hodmezővásárhely határában. *Dolg.* 1940, 159—180.

131. *Szekszárd* (Tolna) — J. Hampel, *Alt.* II, 864—865.

132. *Szegvár* — G. Csallány, Avarkori és IX—XIII. századi magyar leletek a szentesi múzeumban. *Dolg.* 1933—34, 221—250.

133. *Szelevény* (Szentes) — G. Csallány, *AE* 1905, 38—39.
134. *Szentes Nagyhegy I.* — J. Hampel, *ÚT* 207.
135. *Szentes Nagyhegy II.* — G. Csallány, *Dolg.* 1933—34, 250, tab. LXIX, 25, 41.
136. *Szentes Szegvár* — J. Hampel, *ÚT* 207.
137. *Szentes Szent László* — M. Széll, XI. századi temetők Szentes környékén, *Folia arch.* III—IV, 233—234, 256—261.
138. *Szentes Szent László II.* — M. Széll, *Folia arch.* III—IV, 245, 261.
139. *Szentes-okoli* — G. Csallány, Régi magyar emlékek a szentesi múzeumban. *AE* 1905, 33—34.
140. *Szirma Besenyő* (Borsod) — J. Hampel, *ÚT* 208.
141. *Szob I.* (Nógrád) — J. Hörlig, Árpádkori keramikánk, *AE* 1932—33, 85—99.
142. *Szob II.* (Nógrád) — A. Balogh, Mindennapi élet Sz. István korában, *Sz. Istv. Eml.* III, 589.
143. *Tapió Szele* (Pest) — J. Hampel, *ÚT* 208—209.
144. *Tibold Darócz* — M. Nees, A tibolddaróczi kincsletet. *AE* 1932—33, 164—174, 213, 223.
145. *Tokaj* (Zemplén) — J. Hampel, *Alt.* II, 489—494.
146. *Tolna Szántó* (Tolna) — J. Hampel, *Alt.* II, 605—606; III, tab. 408.
147. *Tőke Libahalom* (Szentes) — G. Csallány, *AE* 1905, 37—38.
148. *Tömörkény I.* (Csongrád) — J. Hampel, *ÚT* 211.
149. *Tömörkény II.* (Csongrád) — J. Hampel, *Alt.* II, 619; III, tab. 414.
150. *Török Kanizsa* (Torontál) — J. Hampel, *ÚT* 149.
151. *Törtel* (Pest) — J. Hampel, *Alt.* II, 616; III, tab. 413 B.
152. *Užhorod* — J. Eisner, *Slov.*, 266.
153. *Vacov* (Pest) — J. Hampel, *Alt.* II, 610—611; III, tab. 411.
154. *Várfalva* (Sedmihrady) — G. Nagy, *AE* 1913, 272.
155. *Veliki Bukovac* (Ludbrijeg) — J. Brunšmid, Hrvatske srednovječne starine. *Vjesnik hrv.* VII, 83—86.
156. *Vršeć* (Temes) — J. Hampel, *Alt.* II, 859.
157. *Vozokany* u Galanty — B. Szűke, Honfoglaláskori magyar-sírok Pozsonyvezekényen (Új magyar múzeum, V. sv. I. (IX.) sešit, Košice 1944, 47—51).
158. *Zemianska Olča* (Komárno) — J. Hampel, *Alt.* I, 564—566; III, tab. 388.
159. *Nagy Kürü* (Heves) — J. Hampel, *Alt.* II, 556—557; III, tab. 385.
160. *Nyíregyháza* — N. Fettich, *Sz. Istv. Eml.* III, tab. XI.
161. *Szeged Bojárhalom* — J. Hampel, *Alt.* II, 574—578, III, tab. 391, 392.
162. *Kalaja Dalmaces* (Albanie) — M. Garašanin — J. Kovačević, Pregled materialne kulture južnih Slovena u ranom srednjem veku. Beograd 1950, 41, 158.
163. *Demir Kapija* (Makedonie) — M. Garašanin — J. Kovačević, l. c., 165.
164. *Vinča* (Jugosl.) — M. Garašanin — J. Kovačević, l. c., 165, obr. 40, 2.
165. *Velika Vrbica* (Jugosl.) — M. Garašanin — J. Kovačević, l. c., 5, 2.
166. *Braničevo* (Jugosl.) — M. Garašanin — J. Kovačević, l. c., 36, 4.
167. *Neznámé nálezště* (Srbsko-Vojvodina) — M. Garašanin — J. Kovačević, l. c., obr. 5, 1—2.

Poznámky

¹ A. Nyáry, *A lipta-gergei magyar temetőről*. *AE* 1906, 276—278. — Týž, *Ásatás a szécsnéyi kerekdombon* (Nógrád m.). *AE* 1907, 222—231.

E. Kreesmárik, *Honfoglaláskori leletekről Szarvason*, *AE* 1910, 350—353. — Týž, *Régibb középkori temetőkről Szarvas határában*, *AE* 1910, 172—178. Týž, *A békésszentandrás honfoglaláskori jellegű temetkezési helyről*, *AE* 1913, 27—37. — K. Gubitz, *Bácsi honfoglaláskori sírletelekről*, *AE* 1910, 169—172. — K. Gubitz — K. Trenesény, *A Bács-Bodrog vármegyei történelmi társulat múzeumának képes kalauza*. — G. Nagy, *Erdély a honfoglalás idejében a régészeti leletek világánál*, *AE* 1913, 268—275. — A. Marosi, *Székesfehérvár honfoglaláskori temetői*, *AE* 1920—22, 25—41. — G. Csallány, *Régi magyar emlékek a szentesi múzeumban*. *AE* 1905, 33—44. — I. Tömörkény, *Oroszlamosi leletekről és ásatás a körös-eri iskolánál*, *AE* 1904, 263, 271.

² G. Csallány, *Avarkori és XI.—XIII. századi magyar leletek a szentesi múzeumban*. *Dolg.* 1933—34, 221—241, 242—250.

³ M. Széll, *XI. századi temetők Szentes környékén*. *Folia arch.* III—IV, 233—245, 256—264. — Týž, *Elpusztult falvak*. XI.—XVI. századbéli régészeti leletek

Csongrád vármegye területén. *Dolg.* 1941, 169—173. — Týž, *Elpusztult falvak*, XLXVI. századbéli régészeti leletek Szeged és Hódmezővásárhely határában. *Dolg.* 1940, 159—180.

⁴ N. Fettich, Hunnen, Altungarn und Urbevölkerung, SMYA, FFT XLV, Strena archeologica professori A. M. Tallgren 8. 2. 1945 sexagenario dedicata, 170—189. (Dále: N. Fettich, Hunnen, Altungarn und Urbevölkerung).

⁵ A. Bálint, *Honfoglaláskori sírok Ószentivánon és Bánkúton*. *Dolg.* 1932, 256—265. — Týž, *A hódmezővásárhelyi éremlelet*. *Dolg.* 1933—34, 272—295. — Týž, *A kaszaperi középkori templom és temető*. *Dolg.* 1938, 139—190. — Týž, *A szakálhádi Árpád-kori temető*. *Dolg.* 1936, 215—221.

A. Balogh, *Mindennapi élet Sz. István korában*. *Sz. Istv. Eml.* III, 583—589. — B. Banner, *Dolg.* 1933—34, 297. — M. Poll, *A zsenyei kincs*. *AE* 1932—33, 62—84. — M. Párducz — L. Tary, *A csongrádvendelhalmi honfoglaláskori lelet*. *Folia arch.* I—II, 189—195. — L. Kiss, *Honfoglaláskori leletek a Jósza Múzeumban*. *Dolg.* 1933—34, 215—220. — M. Nees, *A tibolddaróczi kincsletet*. *AE* 1932—33, 164—174, 213, 223. — J. Hörlig, Árpád-kori keramikánk. *AE* 1932—

33, 85—99. — B. Szőke, Honfoglaláskori magyar sírok Pozsonyvezekényen (Új magyar museum, V. sv. I. (IX.) sešit, Košice 1944), 47—51.

⁵ Předběžnou publikaci svých výzkumů připravuje v AR.

⁷ J. Brunšmid, Hrvatske sredovječne starine. Vjesnik hrvatskoga arheološkoga društva VII, 31—90.

⁸ L. Karaman, *Iskopine društva „Bihaća“ u Mrvincima i starohrvatski groblja*. Zagreb 1940. (Dále: L. Karaman, *Iskopine društva „Bihaća“*). — P. Korošec-Vračko, Ranosrednjevěkovní nález u Junuzovcima. Glasnik hrvatskih zemaljskih muzeja, Sarajevo 1942, 271—280. — Z. Vinski, O bjelobrdske kulture. Kolo Matice Hrvatske, Zagreb 1946. — M. Garašanin—J. Kovačević, *Pregled materialne kulture južnih Slovena u ranom srednjem veku*. Beograd 1950.

⁹ M. Garašanin—J. Kovačević, l. c., 30, 43.

¹⁰ M. Párducz—L. Tary, l. c. 195—199.

¹¹ Lit. viz v seznamu nálezů.

¹² G. Csallány, l. c. 249.

¹³ Na př. v Csanytelek Dilitor nebo v Csanytelek Sirohegy.

¹⁴ Na př. v Csanytelek Dilitor nebo v Csanytelek Sirohegy.

¹⁵ J. Hampel, *Die Alterthümer des frühen Mittelalters in Ungarn*, I—III, Brunšvik 1905, 80. (Dále: J. Hampel, Alt.)

¹⁶ L. Niederle, *Život starých Slovanů*. Praha 1911—1925, I, 1, 262. (Dále: L. Niederle, Život.)

¹⁷ L. Niederle, l. c. 265—267.

¹⁸ L. Karaman, l. c. 26.

¹⁹ J. Hampel, l. c. 80, 81.

²⁰ Na př. v Arad Földvár, Berettyó Ujfalu, Fabiánsebestyén, Pilini, Kecskemét, Stol. Bělehradu, v Alba Julia, Klostaru, Svinjarevi a jinde.

²¹ L. Niederle, *Rukověť slovanské archeologie*. Praha 1931, 206. (Dále: L. Niederle, *Rukověť*.)

²² L. Niederle, *Život* I, 2, tab. XXXVII, 1, 3, XXXVIII, 1, 6, 7.

²³ H. A. Knorr, Die Hacksilberfunde Hinterpommerns, der Grenzmark und der Neumark, Mannus 28, 1936 obr. 19. (Dále: H. A. Knorr, Die Hacksilberfunde.)

²⁴ H. A. Knorr l. c. 177.

²⁵ N. Fettich, Hunnen, Altungarn und Urbevölkerung, 188.

²⁶ Na př.: v Csanytelek Dilitor, Csongrád Bokrospart, Csongrád Máma, ve Fabiánsebestyénu a j.

²⁷ L. Niederle, *Rukověť*, 206.

²⁸ Arad Földvár, Belo Brdo, Pilini, Szent László I.

²⁹ H. A. Knorr, l. c. 175.

³⁰ Csanytelek Dilitor, Csongrád Bokrospart, Csongrád Máma, Klostár, Kecskemét, Stol. Bělehrad, Szent László atd.

³¹ Na př. v Gerendási, Horgosi, Kecskemét, Pilini, Szent László a j.

³² L. Niederle, l. c. 199.

³³ W. Łęga, Kultura Pomorza we wczesnym średnowieczu na podstawie wykopalisk. Roczniki towarzystwa naukowego w Toruniu, XXXV, 1929, 325. (Dále W. Łęga, Kultura Pomorza.)

³⁴ K. Dinklage, *Frühdeutsche Volkskultur in Kaernten und seinen Marken*, Laibach 1943, 12.

³⁵ K. Dinklage, l. c. tab. 8.

³⁶ Na př. A. N. Ljajdanskij, *Archeologičnyje raskopki*, tab. II, 14, IV., 17, V., 26, 35, VI., 10. A. N. Spicyn, *Drevnosti Kamskoj čudi*, 1902, tab. XII. a XXIV.

³⁷ M. Párducz, *Dissertationes Pannonicae series* 2, No 11, 331, 6, 7.

³⁸ J. Hampel, Alt. I, obr. 1479—1481.

³⁹ K. Dinklage, l. c. tab. 8.

⁴⁰ J. Hampel, l. c. obr. 1460, 1461, 1475—1478.

⁴¹ J. Hampel, l. c. 468.

⁴² Na př. na pohřebištích v Mindszent-Koszorúsdülő, Pilini, Csorně, Kejézlő, Neszmély, Eperjeske, Hencida atd. (G. Csallány, *Folia arch.* III.—IV. 191—192. — Alt. III., tab. 334, 27—30, t. 345, 21, t. 343, 6. — AE XXXIX., 42—55. — N. Fettich, *Die Metallkunst der landnehmenden Ungarn*, Budapešť 1937 (dále: N. Fettich, *Die Metallkunst*), 248—255, t. LXXX—LXXXIX. — AE 1914, 303—304. — AE 1931, 317—319).

⁴³ Na př. v Gádoros, Zalkod, Bezdéd, Mezötúr atd. (Dolg. 1933—34, 249. — AE 1914, 177. — Alt. III. t. 363. — AE 1909, 263—7).

⁴⁴ Lit. viz v sezn. nálezů.

⁴⁵ L. Niederle, *Život* I, 1, 636.

⁴⁶ L. Niederle, l. c. 636.

⁴⁷ L. Niederle, *Rukověť*, obr. 91.

⁴⁸ *Zapiski* VII, 155.

⁴⁹ A. N. Spicyn, *Drevnosti bassejnov rek Oki i Kamy*, I, tab. XXVIII., 5.

⁵⁰ Otčet 1913—14, 181.

⁵¹ R. Jakimowicz, O pochodzeniu ozdób srebrnych znalezionych w skarbach wczesnohistorycznych. Wiadomości archeologiczne XII, 1933, tab. XIV, 6. (Dále: R. Jakimowicz, O pochodzeniu ozdób srebrnych.)

⁵² L. Niederle, *Život* I, 1, 636.

⁵³ Lit. viz v sezn. nálezů.

⁵⁴ J. Macurek, *Dějiny Maďarů a uherského státu*. Praha 1934, 37.

⁵⁵ N. Fettich, *Sz. Istv. Eml.* III., tab. XV., 9.

⁵⁶ L. Karaman, *Iskopine društva Bihaća*, obr. 31.

⁵⁷ J. Hampel, Alt. I, obr. 55.

⁵⁸ A. Józsa, AE 1914, 173, 175.

⁵⁹ J. L. Pič, *Starožitnosti země české*, III., obr. 87, 5.

⁶⁰ Na př. V Belo Brdu, v Csanytelek Dilitor, v Junuzovcích, Csongrád Máma, v Pilini, Szent László a j.

⁶¹ L. Niederle, *Rukověť*, 204.

⁶² B. v. Richthofen, Zur Slawenfrage der frühmittelalterlichen Archaeologie Ungarns. AE XL, 1923—26, 312. (Dále: B. v. Richthofen, Zur Slawenfrage.)

⁶³ J. Eisner, Slované v Uhrách. PA XXXV, 1926—27, 585.

⁶⁴ Lit. viz v sezn. nálezů.

⁶⁵ A. Jastrebov, Ljadinskij mogilnik. Materialy X., 47.

⁶⁶ Na př. Csorna, Eger, Mezötúr, Rábé a Zalkod.

⁶⁷ Lit. viz v sezn. nálezů.

⁶⁸ Lit. viz v sezn. nálezů.

⁶⁹ W. Łęga, Kultura Pomorza, 123.

⁷⁰ T. H. A. Knorr, l. c. 190.

⁷¹ Lit. viz v sezn. nálezů.

⁷² K. Dinklage, Zur deutschen Frühgeschichte Thüringens. Mannus 33, 482.

- ⁷³ K. Reinecke, Zur Herkunft der slawischen Schlaefenringe. *Germania* 18, 1934, 218 a násl.
- ⁷⁴ L. Niederle, Rukověť, 188.
- ⁷⁵ G. Rhé, N. Fettich, *Jutas und Öskü*, Praha 1931, 19.
- ⁷⁶ R. Turek, Slovanské mohyly u Pňovic. PA, XXXII, 119.
- ⁷⁷ I. Borkovský, *Staroslovanská keramika ve střední Evropě*. Praha 1940, 56.
- ⁷⁸ L. Niederle, l. c. 139.
- ⁷⁹ L. Niederle, l. c. 186.
- ⁸⁰ K. Musianowicz, Kablęczki skroniowe — próba typologii i chronologii. *Światowit* XX, 1948/49, 115—232.
- ⁸¹ I. Borkovský, l. c. 57.
- ⁸² L. Niederle, *Život* I. 1, 594, 599.
- ⁸³ K. Dinklage, *MAGW* LXXI., 1941, 105—106.
- ⁸⁴ Lit. viz v sezn. nálezů.
- ⁸⁵ J. Hampel, *Alt.* III, tab. 493 (450. hrob), 3, tab. 189, 9.
- ⁸⁶ R. Jakimowicz, *O pochodzeniu ozdób srebrnych*, tab. XXIII, 2, 3.
- ⁸⁷ *Otčet* 1912, 87.
- ⁸⁸ L. A. Goluběva, Kijevskij nekropol, *Mat. i issl. po archeol. SSSR*, 11, 103—118, obr. 2.
- ⁸⁹ R. Jakimowicz, l. c. tab. XXIII, 1.
- ⁹⁰ Lit. viz v sezn. nálezů.
- ^{90a} Tamže.
- ⁹¹ K. Dinklage, *Frühdeutsche Volkskultur der Ostmark im Spiegel der Bodenfunde von Untersteiermark und Krain*. *MAGW* tab. I. 12, 13. (dále: K. Dinklage, *Frühdeutsche Volkskultur der Ostmark*.)
- ⁹² Lit. viz v sezn. nálezů.
- ⁹³ Lit. viz v sezn. nálezů.
- ⁹⁴ L. Karaman, l. c. obr. 22.
- ⁹⁵ J. Hampel, *Alt.* I, 369.
- ⁹⁶ Lit. viz v sezn. nálezů.
- ⁹⁷ Na př. v Keszthely (J. Hampel, *Alt.* I, obr. 1289).
- ⁹⁸ K. Musianowicz, l. c., 218.
- ⁹⁹ K. Gubitza—K. Trencsény, l. c. 10.
- ¹⁰⁰ N. Fettich, *Metallkunst*, tab. CXVII.
- ¹⁰¹ A. Marosi, *AE* XI, 1923—26, 347.
- ¹⁰² L. Niederle, Byzantské šperky v Čechách a na Moravě. PA XXXV, 1927, 341.
- ¹⁰³ Lit. viz v sezn. nálezů.
- ¹⁰⁴ Lit. viz v sezn. nálezů.
- ¹⁰⁵ Na př. Szirák (J. Hampel, *Alt.* III, tab. 64, 8. hrob, 3, tab. 67, 26, 27).
- ¹⁰⁶ L. Niederle, *Rukověť*, obr. 89.
- ¹⁰⁷ Lit. viz v sezn. nálezů.
- ¹⁰⁸ Na př. Győr, Kenéz, Rábé, Bihar, Geszteréd, Hajdu Bószörmény atd. (*Alt.* III, tab. 513b, *AE* 1914, 303—344, *AE*, 1931, 317—329, *Alt.* II., (659, *Alt.* III. t. 505 *A2*, *AE* 1928, 352, *Alt.* II. 851, 10, 11).
- ¹⁰⁹ J. Hampel, *Alt.* I, obr. 1122; III, tab. 233, 513. hrob, 1, 2, tab. 236, 1, 2, tab. 467, 81. hrob 1, 2, tab. 472, 4, 5.
- ¹¹⁰ J. Hampel, *Alt.* I, obr. 1131, 1132.
- ¹¹¹ Na př. v Belobrdě, Csanytelek-Siróhegy, Csongrád Bokrospart, Csongrád Máma, Fábiansbestyén, v Pilini a j.
- ¹¹² L. Niederle, *Život* I. 1, 667.
- ¹¹³ M. Poll, Der Schatz von Zseny. *AE* XLVI, 1932—33, 201—202.
- ¹¹⁴ M. Poll, l. c. 202.
- ¹¹⁵ M. Poll, l. c. 202.
- ¹¹⁶ N. Fettich, *Hunnen, Altungarn und Urbewölkerung*, 188.
- ¹¹⁷ J. Hampel, *Alt.* I, 421, 839.
- ¹¹⁸ Byl nalezen na př. v Belobrdě, Csongrád, Vendelhalom v Gombos Bogojévě, v Pilini, v Rusovcích a j.
- ¹¹⁹ L. Niederle, l. c. 660.
- ¹²⁰ L. Niederle, l. c. 663.
- ¹²¹ Na př. Bezdéd (J. Hampel, *Alt.* III, tab. 364 B, 2.)
- ¹²² H. A. Gnorr, l. c. 192—193.
- ¹²³ Na př. v Pilini, Bekés Szent András, szakálhát, a j.
- ¹²⁴ L. Niederle, l. c. 663.
- ¹²⁵ L. Niederle, l. c. 664.
- ¹²⁶ J. Hampel, *Alt.* III, tab. 363, 14. hrob, 1, tab. 506, 10—12; II, 501, obr. 15.
- ¹²⁷ H. A. Knorr, l. c. 190.
- ¹²⁸ Na př. v Berettyó Újfalu, Csanytelek Dilitor, Csongrád Vendelhalom, Fábiansbestyén, v Pilini, Szent László a j.
- ¹²⁹ L. Niederle, *Rukověť*, 211.
- ¹³⁰ Na př. v Bodrog Véc, Neszmély, Verebu, Egeru, Szeged Óthalom, Kenéz, Keczel atd. (*Alt.* II. 465, 1, 2, III., t. 343, 3, t. 346, 2, II. 501, 16, III. t. 350, 12, — *AE* 1914, 303—344, *AE* 1912, 322—3).
- ¹³¹ Lit. viz v sezn. nálezů.
- ¹³² H. A. Knorr, l. c. 195, 197.
- ¹³³ H. Preidel, Der Silberschatz von Saaz. *Mannus* 31, 1939, tab. II, 22.
- ¹³⁴ J. Hampel, *Alt.* I, obr. 1227.
- ¹³⁵ Na př. v Csorně (J. Hampel, *Alt.* III, tab. 137, 7, 8, tab. 138, 17, 18, A, 4) nebo v Győru (tamtéž, tab. 488, 4. tab. 493, 9.).
- ¹³⁶ J. Hampel, *Alt.* III, tab. 466, 33. hrob, 4, tab. 177, 20.
- ¹³⁷ *Materialy* III, tab. I.
- ¹³⁸ L. Niederle, *Rukověť*, 214.
- ¹³⁹ Rákospalota, Bánkút, Demköhegy I., Tokaj, Tőke Libahalom, Tolna Szántó a Vozokany.
- ¹⁴⁰ L. Niederle, *Život* I. 1, 642.
- ¹⁴¹ L. Niederle, *Rukověť*, 180.
- ¹⁴² N. Fettich, *Die Metallkunst*, 188 a násl.
- ¹⁴³ Na př. Belo Brdo, Csanytelek Dilitor, Csongrád Máma, Csongrád Vendelhalom, Gombos Bogojéva, Junuzovce, Piliň, Szent László atd.
- ¹⁴⁴ J. Hampel, *Alt.* II, 667, 3, 4.
- ¹⁴⁵ V. Pataki, *Folia archeol.* I—II, 200—208.
- ¹⁴⁶ L. Niederle, l. c. obr. 76, 5.
- ¹⁴⁷ L. Niederle, *Život* I. 1, obr. 104, 4; *Rukověť*, 172.
- ¹⁴⁸ L. Karaman, *Iskopine društva „Bihača“*, obr. 21.
- ¹⁴⁹ L. Niederle, *Rukověť*, 172.
- ¹⁵⁰ L. Niederle, l. c. 172.
- ¹⁵¹ J. Schránil, Několik příspěvků k poznání kulturních proudů v zemích českých v X. a XI. věku. *Niederlův sborník*, 1925, 182.
- ¹⁵² Na př. Győr, Csorna, Kenéz, Bodrog Véc, Karos, Gádoros, Mindszent Koszorusdűlő atd. (*Alt.* III, t. 513, 2—4, t. 345, 15—17, *AE* 1914, 303—344, *AE* 1931, 317—329, *Alt.* II. 465, 30—31, 468, 8—11, N. Fettich,

Metallkunst, t. CXXX—CXXXIII; Dolg. 1933—34; 249, Folia arch. III.—IV. 191—192).

¹⁵³ Lit. viz v sezn. nálezů.

¹⁵⁴ Na př. Kecel, Vereb, Bodrog Vécs, Kenézlő, Karos, atd. (AÉ 1912, 322—3, Alt. III. t. 346, 5, 347, 4, 5, II. 461, 2, 3, 6, 465, 18, AÉ 1931; 317—329, Fettich, *Metallkunst*, t. CXXX—CXXXIII).

¹⁵⁵ Vyskytla se na př. v Keszthely (J. Hampel, *Alt. I*, 291).

¹⁵⁶ J. Hampel, *Alt. I*, 380.

¹⁵⁷ Csánytelek Dilitor, Csongrád Vendelhalom, Piliň, Keckemét, Szent László a j.

¹⁵⁸ Na př. Batida Gorzsa, Csongrád Vendelhalom.

¹⁵⁹ L. Niederle, *Život*, I. I, 870.

¹⁶⁰ Batida Gorzsa, Belo Brdo, Csongrád Vendelhalom, Piliň, Szent László a j.

¹⁶¹ Lit. viz v seznamu nálezů.

¹⁶² J. Hampel, *Alt. I*, 132.

¹⁶³ L. Niederle, Slovania v Uhrách. Letopis Matice slovenskej XIII, 1921, 34. (Dále: L. Niederle, Slovania v Uhrách.)

¹⁶⁴ J. Eisner, Slované v Uhrách, PA XXXV, 1926—1927, 581. (Dále: J. Eisner, Slované v Uhrách.)

¹⁶⁵ J. Hörligl, Ungarische Keramik aus der Zeit der Arpaden. AÉ 1930, 288—290.

¹⁶⁶ B. v. Richthofen, *Zur Slawenfrage*, 308.

¹⁶⁷ G. Csallány, *Funde aus der Landnahmezeit*, 248.

¹⁶⁸ B. v. Richthofen, l. c. 308.

¹⁶⁹ K. Dinklage, *Frühdeutsche Volkskultur der Ostmark*, 22.

¹⁷⁰ J. Hörligl, l. c., 288—290, 85—99.

¹⁷¹ L. Niederle, l. c. 33.

¹⁷² Lit. viz v sezn. nálezů.

¹⁷³ J. Eisner, l. c. 587.

¹⁷⁴ Lit. viz v sezn. nálezů.

¹⁷⁵ Lit. viz v sezn. nálezů.

¹⁷⁶ L. Niederle, *Rukověť*, 172.

¹⁷⁷ L. Niederle, l. c. 172.

¹⁷⁸ Lit. viz v sezn. nálezů.

¹⁷⁹ Lit. viz v sezn. nálezů.

¹⁸⁰ J. Hampel, *Alt. III*, tab. 432 B, 1.

¹⁸¹ G. László, *Dissertationes Pannonicae*, series 2, No 11, tab. XI, 14—17, 20—21, 31, 37, 38.

¹⁸² Na př. A. N. Ljavdanskij, *Arch. raskopki*, tab. VI, 5—7, X., 11.

¹⁸³ Na př. v Csánytelek Dilitor, Csánytelek Siróhegy,

Csongrád Vendelhalom, Pilini, Keckemétu, Szent László atd.

¹⁸⁴ Lit. viz v seznamu nálezů.

¹⁸⁵ J. Hampel, *Alt. II*, 642—644, III, tab. 424, 425.

¹⁸⁶ M. Garašanin — J. Kovačević, l. c. 41.

¹⁸⁷ Na př. Fenék, Abrahámhegy, Veszprém, Stol. Bělehrad (K. Dinklage, *Frühdeutsche Volkskultur der Ostmark*, 2.)

¹⁸⁸ Lit. viz v sezn. nálezů.

¹⁸⁹ J. Filip, *Dějinné počátky Českého ráje*, Praha 1947, 56, tab. 65, 10. — J. Schránil, *Die Vorgeschichte Böhmens und Mährens*. Berlin u. Leipzig 1928, tab. LXVIII, 31.

¹⁹⁰ J. Schránil, l. c. tab. LXXII, 2.

¹⁹¹ L. Niederle, *Rukověť*, obr. 89. — I. L. Cervinka, *Slované na Moravě a říše Velkomoravská*, 156, tab. X.

¹⁹² H. Preidel, *Der Silberschatz von Saaz*. Mannus 31, 559.

¹⁹³ J. Hampel, *Alt. I*, 819.

¹⁹⁴ L. Niederle, *Slovania v Uhrách*, 30.

¹⁹⁵ N. Fettich, *Die Metallkunst*, 196.

¹⁹⁶ J. Eisner, *Slované v Uhrách*, 580.

¹⁹⁷ J. Hampel, *Alt. I*, 231, 260.

¹⁹⁸ N. Fettich, *Die Metallkunst*, str. 195.

¹⁹⁹ J. Hampel, *Alt. I*, 850.

²⁰⁰ J. Hampel, *Alt. I*, 823.

²⁰¹ J. Hampel, *Alt. I*, 850.

²⁰² Na př. Bihar, *Alt. I*, 833.

²⁰³ N. Fettich, l. c. 190.

²⁰⁴ N. Fettich, Das Graeberfeld zu Kenézlő. AÉ XLV, 1931, 317—329.

²⁰⁵ J. Hampel, *Alt. II*, 514—523; III, tab. 354—365.

²⁰⁶ N. Fettich, *Sz. Istv. Eml.* III, tab. XI.

²⁰⁷ G. Csallány, *Folia arch.* III—IV, 190—191.

²⁰⁸ G. Csallány, l. c. 191—192.

²⁰⁹ Lit. viz v sezn. nálezů.

^{209a} Tamže.

²¹⁰ G. Csallány, *Funde aus der Landnahmezeit*, 201—202.

²¹¹ M. Széll, *Folia arch.* III—IV, 264.

²¹² N. Fettich, *Hunnen, Altungarn und Urbevölkerung*, 188.

²¹³ L. Niederle, *Slovania v Uhrách*, 30 a násl.

²¹⁴ L. Bártucz, Beiträge der Anthropologie der Landnahmezeit. AÉ XLV, 1931, 329—330.

²¹⁵ L. Niederle, l. c. 28—29.

²¹⁶ J. Macúrek, l. c. 25.

ВЕНГРЫ И СЛАВЯНЕ В ОСВЕЩЕНИИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИХ НАХОДОК 10—12 ВВ.

ЗДЕНЕК ВАНЯ

Эта работа посвящена разбору археологической группы известной под названием белобрдской культуры. Ее задача — помочь при изучении взаимных венгерско-славянских отношений в период после окончания венгерских набегов, т. е. от второй половины X в. до XII в. Автор не стремится разрешить этот вопрос во всей его широте, он изучает насколько может помочь при его выяснении археология со своими собственными методами.

Белобрдская культура: название и географическое распространение

Автор рекомендует, чтобы и дальше употребляли название „белобрдская культура“ для обозначения группы памятников, о которых говорится в этой работе, потому что это название уже давно и повсюду применяется в славянской литературе и потому что могильник в Бело Брдо до сих пор является наибольшим и важнейшим местонахождением этой культуры.

В географическом отношении эта культура занимает целую карпатскую котловину, т. е. целую теперешнюю Венгрию, северную часть Югославии, западную Румынию (Трансильванию) и югозападную Словакию. Находки сосредоточены главным образом в среднем Потисье, между реками Криш и Маруша, где поэтому надо искать кристаллизирующий центр этой культуры. Важно, что ее распространение в своей основе совпадает с находками древневенгерской культуры, которую принесли с собой венгры при своем вторжении в Венгрию.

Пока что клады составляют только незначительную часть всех находок. До сих пор были найдены только 4 клада: Tokaj, Tibold-Daróc, Hódmezővá-Sárkedy и B. Kilit. Наиболее важным из них является токайский клад, драгоценности этого клада имеют аналогии на Волыни, в Рыбешовицах и в Клядсее. По мнению автора это были изделия византийско-восточной мастерской, работающей в волыно-киевской области. Иначе можно сказать, что карпатская котловина находилась в стороне от главных торговых путей, соединяющих среднюю, северную и восточную Европу и доказанных многочисленными находками т. н. кладов весового серебра.

Могильники и погребальный обряд

Почти что 98 % всех находок происходит из могильников, потому что поселения до сих пор еще не были

исследованы. Могильники часто бывали очень обширные, они свидетельствуют об оседлом населении, которое хоронило на одном месте в течении нескольких поколений. Сначала могилы были размещены неправильными группами, позже они тянутся правильными рядами. Покойника положили в простую яму, 0,5—1 м, головой на запад а ногами на восток, часто в деревянном гробу. По мнению автора в способе копания могил не выявляются этнические различия. Однако мы наблюдаем разницу в снабжении приношениями мужских, женских и детских могил. Особенностью являются могилы всадников, они не были так многочисленны, как на древневенгерских могильниках, но имеют подобный железный инвентарь. Однако в них никогда не встречаются целые наборы серебряных бляшек типичных для древневенгерских находок. Другой особенностью был обычай класть покойнику в рот или на ладонь серебряную монету, очевидно это было связано с верой в подземного перевозчика, который за плату перевозил души мертвых через подземную реку.

Украшения

Шейные украшения, найденные в белобрдских могилах, частично были простые, чаще они были сплетены из одной или нескольких проволок и закончены на одном конце крючком, а на другом петлей. Иногда они были украшены вплетенной филиграновой проволокой или нанизанными кольцами и бусами. Они встречаются в период времени между концом X в. и серединой XI в., по мнению автора они являются продуктом местного производства под восточноевропейскими влияниями.

Ожерелья были составлены из стеклянных бус всевозможных форм, большая часть их была распространена почти во всей Европе и в различное время, так что их нельзя употребить как хронологический критерий. Автор ищет их происхождение в северном Причерноморье, откуда венгры принесли в IX в. в карпатскую котловину большинство типов бус.

Лупинцы, которые обыкновенно служили частью ожерелья, были чаще всего украшены зернью или филигранью имитированными при помощи литья. Они принадлежат к области кладов весового серебра и были восточноевропейского происхождения, откуда можно привести многочисленные аналогии.

Металлические крестики, тоже часть ожерелья, с выпуклой фигурой благославляющего Христа, являются местным изделием, имитирующим византийские образцы. Они появляются в Венгрии и на Балка-

нах уже в IX в. и обыкновенно находятся в детских могилах.

Металлические бубенчики, тоже подвешенные к ожерелью и украшенные резным орнаментом, из-за широкого распространения не имеют особого значения.

Морские раковины рода *Сургаеа*, которые собирали на побережье Красного моря или Индийского океана, тоже были частью ожерелья. Правдоподобно они попали в Венгрию вместе со стеклянными изделиями, потому что встречаются совместно с ними уже в древневенгерских могилах.

Эсовидные височные кольца, наиболее распространенное украшение на белобрдских могильниках, появляются в Венгрии во второй половине X в. Значительную роль при их распространении играла византийско-восточная торговля, потому что древнейшие датированные находки сопровождают украшения такого происхождения. Однако их происхождение до сих пор остается открытым вопросом. До сих пор самым правдоподобным является мнение Нидерле, который их выводит из области кестельской культуры. Однако они не имеют никакой генетической связи с височными кольцами с простыми завитками, потому что эти последние появляются в Венгрии тоже только во второй половине X в.

Серьги отличаются большим разнообразием форм: Прежде всего это были гроздевые серьги, византийского происхождения, которые местные мастера имитировали при помощи литья. Одновременное бытование изящных византийских изделий и более грубых местных подражаний, автор считает доказательством, что белобрдские формы не указывают прямо на формы кестельские. На византийское происхождение указывают также серьги с бусинами, с лунницами или комбинации гроздевых серег с лунницами. Реже встречаются серьги с лунницей кеттлашского типа. Местное происхождение имеют серьги с конусовидным витым концом, серьги с 2 рядами зернышек и форма с гладкой гроздью. Восточное происхождение имеет редко встречающаяся форма, у которой кружок обмотан насеченной проволокой. Также редко появляются древневенгерские серьги в виде подвески, которые имеют кавказское происхождение.

Браслеты тоже имеют различное происхождение. Местное происхождение имеют браслеты из простого стержня, круглого в сечении, с острыми или тупыми концами, иногда украшенные поперечными надрезами или браслеты из многогранного стержня, часто украшенные чеканными концентрическими кружками, потому что мы находим многочисленные аналогии к ним на позднекестельских могильниках. Очень характерными были литые браслеты с звериными головками, которые являются местными изделиями подражающими восточным образцам. Плетенные браслеты имитируют подобные шейные украшения, однако формы с спиралевидной завязкой или с концами в виде петли указывают на восточное происхождение. Жестяные браслеты с концами свернутыми в трубочку или с эллиптически расширенными концами, часто украшенные чеканными концентрическими кружками, венгры повидимому принесли в Венгрию из своей восточноевропейской прародины.

Кольца указывают значительные вариации типов, которые иногда удерживаются до очень позднего времени. Чаще всего это были простые кружки, обычные уже на позднекестельских могильниках. Бросаются в глаза массивные кольца с тонкими концами, распространенные главным образом в области кладов восточного серебра. Местной особенностью были кольца украшенные насечкой или жестяные кольца всевозможных типов. Кольца с расширенной орнаментированной бляшкой имеют многочисленные аналогии в восточной Европе. Кольца с ямкой для бусины имели древневенгерское происхождение или были местными хорватскими изделиями. В одиночку встречаются кольца из спиралевидно витой проволоки, к которым мы находим многочисленные аналогии на позднекестельских могильниках.

Украшение одежды. Чаще всего были двойные сердцевидные подвески, встречающиеся в двух типах. Первый тип сделанный из серебряной жести, украшенный тисненными пальметовыми, сердцевидными или миндалевидными узорами, позолоченными в углублениях, имеет тесную связь с т. н. леведской древневенгерской индустрией. Другие подвески, меньшей величины, в большинстве случаев из неблагородного металла, украшенные различными (головки птиц, кружки, зернышки, сердца и т. д.), являлись изделиями местных ремесленников. Древневенгерское происхождение имели многочисленные остатки жестяных украшений в виде розетки, ромба, круга или овальной заостренной формы.

Пуговицы. Венгры принесли в карпатскую котловину мелкие бронзовые пуговицы, предназначенные для застегивания одежды. Большие жестяные пуговицы, украшенные тисненым орнаментом, составляют отдельную группу. По мнению автора они были изготовлены, также как другие украшения византийского характера, бродячими византийскими ювелирами, потому что область их аналогий была довольно ограничена.

Остальные предметы

Пряжки, четырехугольные или овальные, иногда с 2—3 кружками для протягивания, в основе были наследством древневенгерской культуры. Только форма с пятиугольной бляшкой или рамкой в виде трапеции была повидимому остатком кестельской культуры.

Огнива обыкновенно находятся в мужских могилах от конца X в. до середины XI в. Это была обычная международная форма с загнутыми концами, реже встречается старый тип с меньше развитыми концами, известный в культуре кестельской или кеттлашской или наконец эллиптическая закрытая форма восточного происхождения.

Ножи были такого же типа, как на древневенгерских могильниках.

Керамика была сравнительно редкая, встречаются обычные городищные типы, распространенные во всем славянстве. Керамика является одним из доказательств участия славян при возникновении белобрдской культуры.

Веретена не были так типическим инвентарем

белобрдских могил, как предполагал Нидерле, потому что встречаются сравнительно редко.

Фибулы и запоны тоже принадлежат к одиочным находкам. Это были или римские древности, остатки кеттлашской культуры или случайные импорты из области кладов весового серебра.

Монеты, их большую часть составляют местные монеты Арпадовцов, реже встречаются монеты византийские, римские (как древности) или чешские.

Могины всадников и могины с оружием

Особенную группу на белобрдских могильниках представляют могилы всадников, содержащие такие самые железные предметы, как подобные древневенгерские могилы. Однако важным фактом является то, что в них никогда не встречаются восточные монеты или целые наборы леведских украшений из серебряной жести, типичные для древневенгерских находок. Рядом с ними часто были более бедные могилы мужчин, снабженные только небольшим оружием (в большинстве случаев стрелами), тоже обычные на древневенгерских могильниках. Оба эти типа могил надо оценивать как доказательство участия венгров при возникновении белобрдской культуры, потому что они не встречаются на могильниках на чисто славянской территории.

Датировка белобрдских находок

Начало белобрдской культуры устанавливает тотайский клад, содержащий византийские монеты с начала второй половины X века и находка двойной сердцевидной подвески из Малых Добран, датированная самановским диргемом середины X в. Так что в общих чертах для начала белобрдской культуры 950 г. представляет дату *post quem*. Конец белобрдской культуры настал в течении XII в., когда из значительно обедневшего могильного инвентаря совсем исчезают типичные предметы.

В этом периоде намечаются 3 фазы развития.

Древнейшую фазу (конец X в. и начало XI в.) характеризует отсутствие арпадовских монет, потом сильно языческий характер (могилы всадников, могилы с оружием, бытовые предметы), одновременное существование совершенных византийских украшений и их грубых местных имитаций, дальше двойные сердцевидные подвески первого типа, гладкие браслеты с едва намеченными звериными головками и остатки украшений позднекемельского или древневенгерского характера. Остальной инвентарь в большинстве случаев был тождественный со второй фазой развития (плетеные шейные украшения, браслеты и кольца, жестяные браслеты и кольца, двойные сердцевидные подвески второго типа и т. д.).

Для могильников второй фазы, продолжающейся до конца второй трети XI в., прежде всего были характерны арпадовские монеты первой половины XI в. и более сильный христианский характер снаряжения могил (могилы всадников и могилы с оружием совсем исчезают). Гроздевые серьги местного производства достигают большего совершенства, браслеты с звериными головками попадают теперь чаще и появляются

некоторые новые вещи (шейные украшения с вплетенной филиграновой проволокой, крестики). Исчезают предметы позднекемельского и древневенгерского характера вместе с двойными сердцевидными подвесками первого типа и гладкими браслетами с намеченными звериными головками.

Третья фаза, от конца XI в. вплоть до XII в. представляет в сравнении с предыдущими значительное обеднение. Большинство могил было совсем без приношений, остальные содержали только простые кружки, кольца, эсвидные височные кольца и монеты со второй половины XI в.

Составные части белобрдской культуры и ее отношение к другим культурам

Возникновение белобрдской культуры было сложным процессом, в котором принимало участие несколько культурных течений IX—X вв. В конце X в. эти течения соединились в единую культурную формацию. Местная составная часть белобрдской культуры, представленная культурным наследием позднекемельским, прежде всего выявляется в керамике, которая указывает непрерывное развитие от римской эпохи вплоть до возникновения венгерского государства. Дальше сюда принадлежат предметы, встречающиеся массово (простые браслеты и кольца из стержня, в особенности формы украшенные на концах поперечными нарезками, браслеты из четырехгранного стержня, украшенные концентрическими кружками и некоторые типы жестяных колец) и предметы, которые являются только обломками давно исчезнувшей культуры (напр. серьги со спиралевидным витым концом, серьги с двумя рядами зернышек или с гладкой гроздью, пряжки с пятиугольной бляшкой, полусферические бубенчики и серьги с кубиком).

Носителями этой позднекемельской традиции могли быть только славяне, которые до прихода венгров были единственными постоянными обитателями в карпатском котловине. Славянский характер выявляется также во вкусе при выборе некоторых украшений чужего происхождения, прямо привозных или таких, которые служили образцами для местного производства. Это были предметы византийского характера, как гроздевые серьги, серьги с лунницей или с бусинами, большие позолоченные пуговицы, привесные крестики или предметы, которые указывают на свое происхождение на востоке славянства (плетеные шейные украшения, браслеты и кольца, браслеты с звериными головками, жестяные браслеты с концами свернутыми в трубочку, серьги с кружком обмотанным насеченной проволокой).

Венгерское участие при возникновении белобрдской культуры можно выводить из факта, что после 955 г. (битва на Лехе) венгры были принуждены переменить экономические и общественные формы жизни, таким образом создались предпосылки для образования новой культурной формации. Прямое участие венгров выявляется прежде всего в могилах всадников и могилах с древневенгерским оружием, в находках жестяных браслетов с эллиптически расширенными концами и в жестяных украшениях одежды. Кроме того белобрдская культура благодаря венграм была обогащена всевозможными типами бус, ракушками типа *Surgaea*

и мелкими пуговицами, которые все были принесены из восточноевропейской венгерской прародины. Венгерский вкус выявляется также в пристрастии венгров к двойным сердцевидным подвескам, имитированными местными литейщиками по восточным образцам. Белобрдская культура имела определенные сношения с культурой кеттлашской, процветающей в IX—X вв. в альпийской области. По мнению автора начало белобрдской культуры застало еще отживавшее кеттлашской культуры, напр. некоторые белобрдские украшения были найдены на могильнике в Кеттлахе, в то время как элементы кеттлашского типа были установлены на белобрдских местонахождениях в Дете и в Клош-таре. Кроме того несколько кеттлашских могильников было найдено и в окрестностях Балатонского озера.

Связи с чешскоморавской или польской областью были совсем незначительные. Общий культурный фонд ограничивается керамикой и эсвидными височными кольцами, не считая отдельных аналогий к некоторым типам украшений. Подобные формы византийского характера только указывают, что все упомянутые области черпали из одного источника.

Карпатская котловина лежала в стороне от северо-восточной области кладов весового серебра. Не смотря на это можно найти доказательства определенных связей напр. в находках восточных лунниц, массивных колец с утопченными концами, серебряных плетеных колец с гладкими концами и в отдельных находках ромбической застежки.

Этническая принадлежность белобрдской культуры

В этой главе автор подробно разбирает археологические доказательства ведущие к заключению, что белобрдская культура хронологически навязывает на древневенгерскую культуру. Из этого следует, что она была культурой двух народов — венгров и славян.

По мнению автора решение этого вопроса зависит от правильной датировки конца древневенгерских могильников. Автор упрекает Hampré-a, что при датировке древневенгерской культуры он опирался исключительно на бытовые предметы, которые в своем развитии не были так чувствительны как украшения и драгоценности. Железные предметы, датированные Hampré-ем XI в. одинаково легко могли встречаться в X в. Однако важно было утверждение N. Fettich-a, что серебряные древневенгерские украшения изготовлялись в хазарских мастерских, которые процветали в южной России во второй половине IX в., откуда их венгры принесли при своем вторжении в Венгрию. Эти украшения представляют собой законченную степень развития, которая не имела в Венгрии дальнейшего развития. Из этого следует, что употребление этих украшений не могло в Венгрии долго продолжаться и, правдоподобно, окончилось в течении второй поло-

вины X в., когда на древневенгерских могильниках (напр. в Bezéd'e, Nyíregyháza, Szentés-Derékegyháza, Mindszent Kozomsdülő, Szeged Bojarhalom'e и т. д.) появляются уже украшения первой белобрдской фазы (двойные сердцевидные подвески, гладкие браслеты с намеченными звериными головками, плетеные шейные украшения и т. д.). Если бы мы допустили существование древневенгерских могильников еще в XI в., то было бы абсолютно невозможно решить вопрос как эти кочевнические могильники переходят в рядовые кладбища, которые навязывают только на старшие белобрдские могильники. Предполагаемый переход был бы тут более резкий чем во второй половине X в., когда мы обнаруживаем целый ряд точек соприкосновения между древневенгерскими и старшими белобрдскими могильниками. Кроме того другим доказательством короткого существования древневенгерских могильников является их сосредоточение в верхнем Потисье и в придунайских болотах, которые служили воротами для вылазки в эпоху венгерских набегов в первой половине X в. На это время указывают и находки восточных, немецких и итальянских монет в древневенгерских могилах, сплошь с первой половины 10 в.

Дальше автор занимается вопросом возможно ли различать на белобрдских могильниках славян от венгров. Он утверждает, что различие выявляется только в древнейшей белобрдской фазе, когда на могильниках в Венгрии были еще обычными могилы с всадниками или могилы с оружием, в то время как на чисто славянских территориях (напр. в Хорватии) они совсем отсутствуют. Однако нельзя установить народную принадлежность отдельных могильников в Венгрии, повидимому, славяне здесь хоронили своих покойников на смешанных могильниках. Во второй фазе белобрдской культуры настало полное культурное слияние обоих народов.

Заключение

В заключение автор опять резюмирует результаты своих соображений и устанавливает, что двойная этническая принадлежность белобрдской культуры является характеристическим явлением для карпатской котловины. Более глубокие причины этого факта он ищет в географических условиях, т. е. в географическом единстве карпатской котловины, мало благоприятном для культурного выделения отдельных этнических групп. И славянский пай в белобрдской культуре не был однозначным, потому что северные находки принадлежат словакам, восточные болгарам, а южные хорватам. Автор кончает утверждением, что с исторической точки зрения белобрдская культура является интересным доказательством участия славян в процессе экономической, общественной и культурной ассимиляции венгерского народа в европейской среде.

Les Magyars et les Slaves à la lumière des fouilles archéologiques du X.—XII^e siècle

ZDENĚK VÁNA

Cette étude a pour but de faire l'analyse du groupe archéologique appelé civilisation de Belo-brdo, et d'éclaircir de ce point de vue les relations entre les Magyars et les Slaves postérieurement à l'époque des invasions magyares, c'est-à-dire depuis la seconde moitié du X^e jusqu'au XII^e siècle. Le présent travail ne saurait certes élucider le problème dans toute son ampleur; il s'efforce seulement d'examiner en quoi l'archéologie peut contribuer, par ses propres sources et méthodes, à la recherche de la solution. Ce point de vue confère à cette étude un caractère spécial, caractère dont toute critique voudra bien tenir compte.

La civilisation de Belo-Brdo. Son nom, son extension géographique

L'auteur propose que l'on conserve le nom de civilisation de Belo-brdo, pour désigner le groupe des monuments archéologiques traités dans cette étude, ce nom ayant depuis longtemps été accepté dans la littérature archéologique tchécoslovaque et yougoslave, et le site de Belo-brdo lui-même demeurant toujours encore la station la plus importante de cette civilisation.

Du point de vue géographique, la civilisation de Belo-brdo s'étend sur tout le bassin des Carpathes, c'est-à-dire dans toute la Hongrie actuelle, dans la partie septentrionale de la Yougoslavie, comprise entre la Drava et la Sava, dans le bassin du Danube, dans la Roumanie occidentale jusqu'en Transsylvanie, et dans la Slovaquie du Sud-Ouest. Les trouvailles sont concentrées surtout dans le bassin de la Tisza moyenne, entre la Kőrös et la Maros, où il faudrait, pour cette raison, chercher le centre de cristallisation de ladite civilisation. D'une importance toute particulière est l'observation suivante: que les sites de la civilisation de Belo-brdo alternent avec les sites de la civilisation ancienne les Magyars, c'est-à-dire la civilisation apportée par les Magyars lors de leur invasion en Hongrie.

Dépôts

Les dépôts ne constituent qu'une minime partie des trouvailles de la civilisation de Belo-brdo. Jusqu'ici, il n'y en a que quatre: à Tokay, Tibold Darocz, Hódmezővásárhely et Kiliti, dont le plus important est celui de Tokay. Quant aux bijoux de ce dépôt, ils rappellent d'autres objets découverts en Volhynie, à Ryběšovice, et Kladovo. Ces bijoux provenaient, suppose l'auteur, d'un atelier byzantino-oriental, florissant dans la région de Volhynie-Kiev. Mais on peut dire en général que le bassin des Carpathes se trouvait hors des voies de commerce principales dominant l'Europe centrale, septentrionale et orientale, et attestées par des trouvailles de dépôts d'argent morcelé (Hacksilberfunde des archéologues allemands).

Nécropoles et rites funéraires

Presque 98 p. c. des trouvailles se rapportant à la civilisation de Belo-brdo, proviennent de cimetières, les habitations de cette civilisation n'ayant pas encore été fouillées. Les nécropoles sont souvent d'une grande étendue et témoignent de la vie sédentaire de ce peuple, qui enterra, durant plusieurs générations, à la même place. Les tombes forment d'abord des groupes irréguliers; plus tard seulement, elles sont disposées en rangées. Le défunt est enterré dans une fosse, de 50 cm à 1 m de profondeur, la tête orientée vers l'Ouest, les jambes vers l'Est, souvent dans un cercueil en bois de chêne. Dans l'ensevelissement des cadavres ne se manifeste, d'après l'auteur, aucune différence ethnique. L'on constate des différences, bien entendu, mais uniquement dans le mobilier funéraire, selon qu'il s'agit de tombes d'hommes, de femmes ou d'enfants. Plus particulières sont les tombes de cavaliers, qui ne sont point aussi nombreuses que dans les nécropoles magyares anciennes, mais contiennent le même mobilier funéraire en fer. Ici manquent

seulement les parures en tôle d'argent, typiques pour les trouvailles magyares anciennes. Autre particularité: le défunt est muni d'une pièce de monnaie en argent, insérée dans la bouche, sans doute afin qu'il puisse payer le prix du transport à travers le fleuve infernal.

Bijoux

Les colliers en perles, destinés à orner le cou se composent de perles en verre d'une forme ronde ou tressés (tab. I 1—3). Ils sont le plus souvent tressés d'une ou de plusieurs fils de métal, terminés en crochets et oeillets, parfois ornés d'un fil de filigrane plus fin qui est tressé avec les autres fils ordinaires, ou de petits anneaux et perles enfilées. Ces bijoux n'apparaissent qu'entre la fin du X^e et la moitié du XI^e siècle; ils proviennent d'après l'auteur, d'ateliers indigènes travaillant sous l'influence de l'Est de l'Europe.

Les colliers au perles, destinés à orner le cou, se composent de perles en verre d'une forme ronde ou plus ou moins aplatie, ornées parfois de nervures plastiques ou incrustées en bandes et peints multicolores (tab. V. 1—21). Ces perles présentent souvent des formes plus compliquées, à plusieurs articles ou collées de plusieurs boulettes, la surface parfois ornée de petits fils (tab. V. 22—27), ou bien encore de forme cylindrique, ornées de nervures ou de feuilles de métal (tab. V. 28—38). L'on rencontre même des formes biconiques, angulaires, etc. Plusieurs de ces formes ayant été répandues dans toute l'Europe et à diverses époques ne sauraient par conséquent servir de critère pour la chronologie. L'auteur propose de rechercher leur origine quelque par sur côtes septentrionales de la Mer Noire; leur introduction en Hongrie remonte en effet à l'invasion magyare du IX^e siècle.

Lunules. De petits croissants de métal faisaient aussi partie des colliers, étant ornés, le plus souvent, de granulation imitée ou de filigrane (tab. V. 42—45). Ils appartiennent à l'inventaire des dépôts d'argent morcelé et proviennent de l'Europe orientale, où l'on en trouve fréquemment de semblables. C'est de là qu'ils pénétrèrent en Hongrie.

Croix en métal. Autre élément de colliers, portant la figure de Christ bénissant, d'un travail d'ailleurs assez fruste (tab. V. 46—47). Ces croix, imitation de modèles byzantins, ont été fabriquées dans des ateliers indigènes; elles

apparaissent en effet en Hongrie et dans les Balkans, dès le IX^e siècle, et, détail intéressant, en général dans les tombes d'enfants.

Les grelots en métal, autre élément de colliers, souvent ornés d'un décor incisé, sont une parure généralement répandue, dont l'importance heuristique est minime (tab. V. 48—54).

Les coquilles maritimes ont souvent été employées comme supplément des colliers. Elles appartiennent à l'espèce de *Cypraea*, collectée sur les côtes de la Mer Rouge ou de l'Océan Indien (t. V. 40—41). L'auteur suppose qu'elles furent importées par le même courant qui approvisionna la Hongrie de produits en verre, car elles apparaissent déjà dans le mobilier funéraire des tombes magyares anciennes.

Les boucles en S (tab. IV 1—4) apparaissent dans les trouvailles de la civilisation de Belo-Brdo en Hongrie le plus souvent dès la seconde moitié du X^e siècle. Le commerce byzantino-oriental joua le principal rôle dans leur propagation, car les boucles en S les plus anciennes s'accompagnent en général de bijoux de cette origine. La question de l'origine de la boucle en S reste toujours ouverte; l'opinion la plus probable est celle autrefois émise par L. Niederle, qui place leur origine dans la zone de la civilisation de Keszthely. D'après lui, les boucles à oeil simple (tab. IV 5) ne sont pas en relation génétique avec les boucles en S, les deux types apparaissant simultanément, dans la seconde moitié du X^e siècle.

Les boucles d'oreilles du type de Belo-brdo montrent une grande variété de formes. Ce sont, tout d'abord, les boucles d'oreilles en forme de grappe, d'origine byzantine, imitées dans les ateliers indigènes en une technique de fondage (tab. IV. 9—18). L'apparence simultanée des deux types, de la boucle fine d'origine byzantine d'une part et de son imitation de l'autre, constitue pour l'auteur une preuve que les types de Belo-brdo n'imitent pas des modèles de la civilisation de Keszthely, mais que leur évolution s'est opérée ailleurs, hors des frontières de la Hongrie. Possiblement d'origine byzantine sont encore, à côté des boucles d'oreilles en grappe, des boucles soit en forme de timbales (tab. IV 21—22), soit de type lunulé (tab. IV 20), ou bien réalisant la combinaison des deux formes (tab. IV 19). Sporadiquement apparaissent les boucles d'oreilles lunulées du type de Köttlach ayant cette même origine. L'artisanat indigène réalisa d'autres types: boucles à bout conique et tourné

en spirale (tab. IV 6—7), boucles à deux couronnes de perles (tab. IV 27), boucles en grappes sveltes et lisses (tab. IV 17). Manifestement originaire de l'Europe orientale est la boucle d'oreille dont l'anneau est enveloppé d'un fil spiral (type d'ailleurs fort rare [tab. IV 26]). Sporadiquement apparaît encore la boucle à pendants de type magyar ancien, probablement d'origine caucasienne (tab. IV 25).

Les bracelets de la civilisation de Belo-brdo ne sont pas davantage d'origine uniforme. Les types en baguette simple, à section ronde, à bouts obtus ou pointus, ornés parfois d'incisions transversales (tab. II. 1—3), ou ceux en baguette à section carrée, ornés souvent de cercles concentriques (tab. II 4—6), sont d'origine indigène, à en juger d'après les nombreux objets semblables trouvés dans le mobilier funéraire des nécropoles du type postérieur de Keszthely. Très caractéristiques pour la civilisation de Belo-brdo sont les bracelets à deux têtes de serpent en demi-relief, fabriqués, d'après l'auteur, dans les ateliers indigènes d'après des modèles orientaux (tab. II 7—12). Les bracelets tressés imitent les colliers-anneaux de forme semblable (tab. I 4); d'autre part ils sont tressés en spirales et leurs bouts forment une bouclette simple, comme les types de l'Europe orientale, d'où ils ont été vraisemblablement apportés (tab. I 6—7). Les bracelets en tôle ont les bouts roulés en tuyau (importation de Russie [tab. III 2]) ou élargis en ellipse et ornés de cercles concentriques (tab. III 1, 3). Ce dernier type a été apporté par les Magyars de leur partie orientale primitive.

Les bagues accusent une énorme variété de types qui survivra longtemps, jusqu'au moyen âge. Ce sont souvent des anneaux simples de fil ou baguette, qui apparaissent déjà dans les cimetières du type postérieur de Keszthely, fermés ou ouverts, à section carrée ou à demi-convexe, à bouts obtus ou pointus, se terminant souvent l'un sur l'autre (tab. III 1—17). Très caractéristiques sont les anneaux en métal massif à surface lisse à bouts plus minces et se touchant, qui dépendent, quant à leur origine, de la zone nordico-orientale des trouvailles d'argent morcelé (tab. III 13). Une spécialité indigène, les anneaux fermés, sont ornés sur la surface extérieure d'incisions transversales et de petites bosses à leur périmètre (tab. III 15—18). On n'en trouve nulle par de semblables. Également produits d'artisanat local les ba-

gues en tôle comprennent les types les plus variés, à décor incisé ou pointillé (tab. III 19—48). Quelques-unes ont des nervures longitudinales (tab. III 26—29), d'autres l'écusson élargi (tab. III 36—48), ou encore l'écusson en plaque, orné de cercles concentriques (tab. III 32). Les bagues avec assise destinée à tenir la perle soit d'origine magyare ancienne (tab. III 56), soit produit des ateliers locaux de Croatie (tab. III 35, 53). Tout à fait isolée, la bague en spirales a des analogies précises dans le mobilier funéraire des cimetières du type postérieur de Keszthely (tab. III 11).

Parure de vêtement en tôle. La parure de vêtement la plus caractéristique est le pendentif en forme de cœur, qui apparaît sous deux types. Le premier est fait en général de tôle d'argent et orné de motifs imprimés tels que palmette, petits-cœurs ou amandes, aux impressions dorées, en rapports étroits avec l'industrie magyare ancienne de Levedie (tab. VI 8—10). Le second type représenté par des pendants plus petits, est fabriqué, le plus souvent, en métaux ordinaires et orné des motifs les plus variés (têtes d'oiseaux, rinceaux, tresses, perles, petits-cœurs, etc. [tab. VI 11—26]). Originaire du milieu indigène, le second type imite des modèles orientaux. Les rapports entre les produits d'orfèvrerie magyare ancienne et celle de la civilisation de Belo-Brdo, sont attestés surtout par les ornements en forme de rosettes, disques, rhombes ou ellipses pointues, souvent à impressions dorées, et encore par de grands disques en tôle mince ornés, eux aussi, d'impressions (tab. VI 27—33, VII 1—9).

Boutons. À côté de formes plates, les boutons sphériques, hémisphériques ou piriformes (composés de deux moitiés creuses, ou fondus en une seule pièce) sont aussi employés à attacher le vêtement (tab. V 55—61, VI 1—5). Ils ont été apportés dans le bassin carpathique par les Magyars, comme en témoignent les nécropoles magyares anciennes contenant les boutons ronds les plus anciens. Une série spéciale est constituée par de grands boutons creux en tôle à décor imprimé, ou ornés d'une granulation fruste (tab. VI 6—7). Nombreuses sont, en Bohême, les trouvailles analogues, objets de caractère byzantin. Selon une hypothèse de l'auteur, ses formes (de même que d'autres également de caractère byzantin) n'auraient pas été nécessairement importées de Byzance directement; elles seraient l'œuvre d'artisans d'art ambulants, qui, originai-

res de Byzance, auraient fondé ici et là des ateliers. Ainsi s'expliquerait également le fait que toute une série d'objets ne possèdent aucune analogie directe.

Autres objets de la civilisation de Belo Brdo

Les boucles de ceinturon de forme rectangulaire ou ovale (tab. VII 10—13), les agraphes à double cadre (tab. VII 17, 18) et les anneaux à faire passer trois lanières (tab. VII 14) sont, en général, un héritage de la civilisation magyare ancienne. Seules les boucles à plaque pentagonale (tab. VII 16) et celles en forme de trapèze (tab. VII 15) tirent leur origine probable de l'inventaire de la civilisation de Keszthely.

Les briquets proviennent en général des tombes d'hommes, datées de la fin du X^e siècle et de la première moitié du XI^e. En ce qui concerne leur forme, c'est le type international qui est le plus courant, à partie moyenne élargie et à bouts courbés l'un contre l'autre jusqu'à se toucher presque (tab. VII 19, 21). Beaucoup plus rares sont les formes réduites, à bouts moins développés, et seulement à moitié courbés, connues par l'inventaire des civilisations de Keszthely et de Köttlach, de même que le type ellipsoïdal fermé (tab. VII 20), originaire de l'Europe orientale.

Les couteaux en fer se divisent en deux types, connus déjà par le mobilier funéraire des nécropoles magyares anciennes. Le premier type est à plat droit ou courbé et à fil légèrement bombé le second, à lame symétrique, domine dans les tombes de femmes (tab. VII 22—24).

Céramique. Les trouvailles de céramique sont rares dans les nécropoles de la civilisation de Belo-Brdo, et là encore, il s'agit de la poterie typique de la période des bourgwallis slaves (tab. VIII 10—12), poterie qui, à cette époque, se trouve répandue parmi tous les peuples slaves. Aussi faut-il la considérer comme un témoignage de la participation slave à la formation de la civilisation de Belo-Brdo.

Fusaïoles. La fusaïole n'est pas un composant typique du mobilier funéraire de la civilisation de Belo-brdo, comme jadis le supposait L. Niederle. On la trouve, dans les tombes, assez rarement (tab. VII 26).

Les fibules agraphes se rencontrent sporadiquement. Elles sont d'origine étrangère (zones de civilisation romaine, de Köttlach ou zone nordico-orinetale) et n'ont été apportées en Hongrie qu'accidentellement.

Monnaies. Les pièces de monnaie trouvées parmi le mobilier funéraire de la civilisation de Belo-brdo sont, pour la plupart, d'origine indigène, et ont été frappées sous les rois Arpadiens (tab. VIII 13—15), depuis St. Etienne (1000—1038) jusqu'à André II (1205—1235). Beaucoup plus rares sont les pièces byzantines (tab. VIII 16), romaines (tab. VIII 17) ou tchèques.

Varia. D'autres objets sont apparus sporadiquement: seaux en bois munis de bandes forgées; garnitures de ceinturon; bèches en fer (tab. VII 27); pierres à auquiser (tab. VII 25); crocs en fer; fourches à trois dents, etc., sans importance notable.

Tombes cavalières et tombes à armes

Un groupe particulier de sépultures, dans les nécropoles de la civilisation de Belo-brdo, est constitué par des tombes cavalières qui contiennent les mêmes objets en fer que les tombes cavalières des nécropoles magyares anciennes; mors terminés par deux anneaux ou en baguette (tab. VIII 8); étriers à grille de forme arrondie, à oeil cohérent ou séparé mais sans cou (tab. VIII 4); simples haches à tranchant modérément élargi, connues déjà du mobilier funéraire de la civilisation de Keszthely (tab. VIII 2); haches-marteaux à tranchant large et asymétriquement courbé, à dos très long (tab. VIII 3); sabres recourbés de caractère magyar ancien (tab. VIII 1); épées droites de type normand, importées de la région de Kiev; couteaux, briquets, agraphes, plaquettes en os, garnitures de carquois et flèches en formes rhombique ou fourchue (tab. VIII 5—7). La seule différence, d'une importance chronologique de tout premier ordre, il est vrai, est la suivante: les tombes cavalières de la civilisation de Belo-brdo ne contiennent jamais de monnaies orientales ou encore des ensembles entiers de parures en tôle du type de Levedie, mobilier courant des sépultures cavalières magyares anciennes.

A côté des tombes cavalières, l'on rencontre souvent, dans les cimetières de la civilisation de Belo-brdo, des tombes d'hommes plus pauvres, semblables à celles que l'on trouve auparavant, dans les nécropoles magyares anciennes, le mobilier funéraire n'étant alors composé que d'armes (flèches pour la plupart). Les deux types de sépultures doivent être interprétés comme un témoignage de la participation des Magyars à la civilisation de Belo-Brdo, les nécropoles des régions purement slaves ne les connaissant pas.

Chronologie de la civilisation de Belo-Brdo

Le commencement de la civilisation de Belo-brdo est indiqué par la trouvaille de Tokay contenant des pièces de monnaie byzantines, datées du début de la seconde moitié du X^e siècle, et par la trouvaille de pendentifs bipartis en forme de coeur, à Malé Dobrány, trouvaille datée par la présence de dirhems des rois Sāmānides (milieu du X^e siècle). L'année 950 est donc à considérer, pour la chronologie de la civilisation de Belo-brdo, comme date *ante quam non*. La fin de cette civilisation survint au cours du XII^e siècle, époque à laquelle les nécropoles commencent à s'appauvrir, les objets typiques disparaissant du mobilier funéraire.

Dans le cadre de cette chronologie, la civilisation de Belo-brdo se divise en trois phases d'évolution. Le critère de la première phase est celui-ci: les nécropoles datant approximativement de la fin du X^e siècle et du début du XI^e, ne contiennent jamais de pièces de monnaie des rois Arpádiens; elles présentent un caractère nettement païen (tombes cavalières, tombes avec armes et autres objets utilitaires). Quant à la parure, le mobilier funéraire se compose de bijoux d'origine byzantine et, à côté de ceux-ci, d'imitations indigènes (pendentifs bipartis en forme de coeur du premier type, bracelets lisses à deux têtes de serpent en demi-relief, et ornements originaires des zones de la civilisation du type postérieur de Keszthely et de la civilisation magyare ancienne). Le reste de l'inventaire est le même, quelques rares objets excepté, que dans la seconde phase de la civilisation de Belo-brdo (colliers-anneaux et bagues tressées, bracelets en baguette, bracelets et bagues en tôle, pendentifs bipartis en coeur du second type).

Les nécropoles de la seconde phase, datées à peu près du second tiers du XI^e siècle, se caractérisent surtout par la présence des pièces de monnaie des rois Arpádiens de la première moitié du XI^e siècle, et par un caractère beaucoup plus chrétien (les tombes cavalières et celles avec armes font entièrement défaut). Les boucles d'oreilles en grappes, de fabrication locale, atteignent une perfection manifeste; d'autres objets apparaissent (colliers-anneaux à fil de filigrane tressé avec d'autres fil ordinaires, pendentifs en croix) ou deviennent une parure courante (colliers-anneaux à têtes d'animal en relief). Les parures de caractère keszthelyien postérieur ou magyar ancien disparaissent, de même

que les pendentifs bipartis en coeur et les bracelets lisses à têtes de serpent en demi-relief.

La troisième phase, allant de la fin du XI^e siècle jusqu'au XII^e, signifie, en comparaison avec les précédentes phases, un appauvrissement marqué. La plupart des tombes ne contient aucun mobilier funéraire; dans celles qui en possèdent encore, se trouvent seuls de petits anneaux simples, des bagues, des boucles en S et des pièces de monnaie frappées depuis la seconde moitié du XI^e siècle.

*Les éléments de la civilisation de Belo-Brdo;
relations de celle-ci avec les civilisations
précédentes et contemporaines*

La formation de la civilisation de Belo-brdo fut un processus complexe auquel participèrent plusieurs courants culturels hétérogènes des IX^e et X^e siècles. Ces courants s'unifièrent, vers la fin du X^e siècle, en une seule formation culturelle. L'élément indigène de la civilisation de Belo-brdo et représenté par l'héritage culturel de la civilisation de Keszthely, se manifestant surtout par la céramique, en évolution continue dès l'époque de l'empire romain et jusqu'à la période qui nous occupe. Au même élément se rapportent d'une côté la parure apparaissant en masse (bracelets simples en baguette ronde, surtout ceux à bouts ornés d'incisions transversales, bracelets en baguette à section carrée ornés de cercles concentriques, bagues en fil ou en tôle), de l'autre côté des objets qui sont seulement l'écho lointain d'une civilisation disparue: boucles d'oreilles à bout tourné en spirale en cône, ou bien à deux couronnes de perles, ou bien ornées d'une grappe simple; agraphe à plaque en pentagone; grelot hémisphérique et boucle d'oreille à cube. Les porteurs de cette tradition keszthelyenne postérieure, dans la civilisation de Belo-brdo, ne purent être que les Slaves qui furent, avant l'invasion des Magyars, les seuls habitants établis dans le bassin des Carpathes. Un autre caractère slave de la civilisation de Belo-brdo est le goût qui se manifeste dans le choix des bijoux, ceux-ci ayant été introduits de centres culturels étrangers, comme importations ou modèles pour la production locale. Ce sont, d'une part, des objets de caractère byzantin (boucles d'oreilles en grappes, en lunules et en timbales, ou bien ornées d'une étoile granulée; grands boutons ronds en tôle à décor imprimé et pendentifs cruciformes); d'autre part, des ob-

jets qui ramènent per leur origine, à l'Orient slave (colliers-anneaux, bracelets et bagues tressés, bracelets en tôle à bouts roulés en tuyau, bracelets à têtes de serpent, bagues à écusson boucles d'oreilles à fil spiral enveloppant leur anneau, etc.).

La participation des Magyars à la formation de la civilisation de Belo-Brdo est déterminée surtout par le fait qu'après la bataille de Lech, en 955, les Magyars furent contraints de changer leurs formes de vie économique, politique et culturelle, changements d'où sortit la civilisation de Belo-brdo. Leur participation directe se manifeste dans les tombes cavalières par un mobilier funéraire contenant des armes magyares anciennes et des éléments de harnais, dans les tombes plus pauvres par des armes, des bracelets en tôle à bouts élargis et parures de vêtement en tôle. Grâce à eux, l'inventaire de la civilisation de Belo-brdo s'est enrichi de perles en verre, de mollusques genre *Cypraea*, de petits boutons ronds et de pendentifs ressemblants à ceux-ci. Le goût magyar se manifeste dans la prédilection pour les pendentifs bipartis en coeur, du second type, simple application locale de sujets étrangers.

Certaines relations unissent la civilisation de Belo-brdo et la civilisation de Kottlach, qui fleurit aux IX^e et X^e siècles, dans la région des Alpes orientales. L'auteur émet l'opinion que la fin de la civilisation de Kottlach coexista encore un bref moment avec le début de la civilisation de Belo-Brdo: quelques rares objets du type de Belo-Brdo apparaissent en effet à Kottlach, tandis que plusieurs éléments de la parure du type de Kottlach ont été constatés à Detta ou à Kloštar; aux environs du lac Balaton ont même été dégagés plusieurs sites de ladite civilisation.

Les relations entre la civilisation de Belo-brdo et les régions tchéco-moraves ou polonaises sont minimes.

Le fond culturel commun se réduit à la céramique et aux boucles en S. Par ailleurs, seuls des échos sporadiques, ou encore des formes inspirées des bijoux byzantins, témoignent que les trois régions puisèrent à la même source.

Le bassin des Carpathes se trouvait au dehors de la zone nordico-orientale des dépôts d'argent morcelé, cependant, même dans cette direction, l'on peut trouver quelques caractères communs se manifestant par exemple par les lunules orientales, les bagues en baguette massive à bouts amincis, les bagues tressées en argent à bouts

lisses et par la trouvaille sporadique d'une agraphe rhomboïdale.

Nationalité de la civilisation de Belo-Brdo

En ce chapitre, l'auteur examine minutieusement les données archéologiques qui l'amènèrent à la conclusion que la civilisation de Belo-Brdo suit chronologiquement la civilisation magyare ancienne. Aussi serait-elle une civilisation de deux peuples, c'est-à-dire des Magyars et des Slaves.

La solution du problème de la nationalité de la civilisation de Belo-brdo dépend, selon l'auteur, surtout de la datation exacte de la fin des nécropoles magyares anciennes. L'auteur reproche à Hampel de s'être basé, pour la chronologie de la civilisation de Belo-Brdo (pendantifs bipartis sur des objets utilitaires qui ne sont point aussi sensibles, chronologiquement, que les bijoux et ornements. Les objets en fer, datés par Hampel du XI^e siècle, peuvent provenir, d'après l'auteur, aussi bien du X^e. Mais fait beaucoup plus important constaté par N. Fettich, les objets de parure en tôle d'argent ont été fabriqués dans les ateliers khazares fleurissant en Russie méridionale dans la seconde moitié du IX^e siècle, d'où ils ont été apportés par les Magyars envahissant la Hongrie. Ces ornements constituent un degré d'évolution fermé et n'ont, en Hongrie, aucun développement suivi. Cela signifie qu'ils n'ont pu avoir, en Hongrie, une longue durée, et qu'ils ont été abandonnés, selon l'auteur, pendant la seconde moitié du X^e siècle, époque à laquelle apparaissent, dans le mobilier funéraire des nécropoles magyares anciennes (par exemple à Bezdéd, Nyiregyháza, Szentes Derékegyháza, Mindszent Koszorúsdűlő, Szeged Bojárhalom, etc.), des bijoux analogues à la première phase de la civilisation de Belo-Brdo (pendantifs bipartis en coeur, bracelets lisses à têtes de serpent en demi-relief, colliers-anneaux et bracelets tressés, etc.). S'il fallait supposer que la civilisation magyare ancienne a subsisté jusqu'au XI^e siècle, une question absolument insoluble se poserait, nous dit l'auteur: à savoir quelle évolution aurait prise à cette époque la civilisation magyare ancienne, et comment les nécropoles dites nomades se seraient transformées en cimetières à rangées à la fin du XI^e siècle. Cette transition apparaîtrait beaucoup plus abrupte que dans la seconde moitié du X^e siècle; pour cette époque en effet, les trouvailles de la civilisation magyare

ancienne et de celle de Belo-brdo offrent un certain nombre de caractères communs. Autre témoignage d'une courte durée de la civilisation magyare ancienne, les trouvailles se rapportant à celle-ci sont concentrées dans le bassin supérieur de la Tisza et dans le terrain marécageux du bassin danubien, c'est-à-dire dans des régions stratégiquement choisies comme portes d'assaut, à l'époque des invasions magyares, dans la première moitié du X^e siècle. Les pièces de monnaie orientales, allemandes, et italiennes, trouvées aux mêmes endroits, témoignent de la même date, ayant été frappées, en général, dans la première moitié du X^e siècle.

Enfin l'auteur traite la question de savoir s'il est possible de distinguer, dans les nécropoles de la civilisation de Belo-brdo, les Magyares des Slaves. Il constate que les différences se manifestent seulement dans la première phase de la civilisation de Belo-brdo, les tombes cavalières et tombes à armes étant alors courantes en Hongrie, mais faisant totalement défaut dans des régions purement slaves, telles que la Croatie. En Hongrie même, les différences nationales parmi les individus enterrés ne sont, jusqu'à présent, point discernables pour la première phase de cette civilisation. Sans doute les Slaves furent-ils inhumés dans des cimetières mixtes,

où la composition ethnique ne saurait transparaître. Quant à la seconde phase de la civilisation de Belo-brdo, elle signifie une fusion culturelle complète des deux peuples.

Conclusions

En concluant, l'auteur résume encore une fois toutes les déductions nouvelles qui résultent de son étude, et constate que la nationalité bipartite de la civilisation de Belo-brdo est un phénomène très caractéristique pour la région hongroise. Il cherche les causes plus profondes de ce fait dans des conditions géographiques, c'est-à-dire dans l'unité territoriale de la cuvette des Carpathes, peu favorable à la spécialisation culturelle respective de divers groupes ethniques. Même la participation slave à la civilisation de Belo-brdo n'est guère monogène, car les sites septentrionaux auraient appartenu aux Slovaques, les sites occidentaux aux Bulgares slaves et les sites méridionaux aux Croates. D'un point de vue historique, l'auteur conclut que la civilisation de Belo-brdo constitue l'un des témoins de la participation slave, dans le processus d'assimilation économique et culturelle du peuple magyar à l'Europe chrétienne.

Archeologické a antropologické poznatky z výskumu v Bešeňove pri Šuranoch

SZÓKE BÉLA, NEMESKÉRI JÁNOS

Úvod

Lokalita „Papföld“ je plochý kopec, tiahnúci sa smerom severojužným medzi hradskou a riekou Žitavou, na sever od obce Bešeňov (Tab. I. 1. — obr. 1a). Východná strana kopca je prikrejšia, kým smerom západným klesá miernejšie k lúkam, zavláženým Žitavou. Odkryté pohrebisko ležalo na najvyššom bode rozľahlého kopca. Narazili naň v lete roku 1942, pri kopaní jám v súvisi so stavbou domov („Oncsa házak“). Našlo sa viac hrobov, z ktorých nálezy (Tab. III. Sporadické nálezy.), prinesené žiakmi do mestského múzea novozámockého viedly k odkrytiu pohrebiska. Práca trvala od 7. septembra do 9. októbra 1942. Pri výskume pomáhal mi priateľ Tibor Csongár.

Úplné odkrytie pohrebiska nebolo možné. Už pred podniknutím vykopávok bola zničená časť pohrebiska spomenutými jamami, nemohli sme zistiť ani približne počet porušených hrobov. Značná časť náleziska nebola prístupná výskumu pre nahromadený piesok, vyhádzaný z jám (Obr. 2 A.). Prácu na mieste, označenom písmenom B. nám znemožnila okolnosť, že týmto smerom sa pokračovalo vo vyberaní piesku z veľkého pieskoviska. Poznávame, že časť „Papföld“ bola pred pustošením filoxéry obrábaná ako vinica.

Archeologický a antropologický materiál z vykopávok bol uložený v mestskom múzeu v Nových Zámkoch, kde sa aj postupne zmeral, sфотографoval a z inventoval. Nálezy z hrobov pravekých a hradištných chceli sme spracovať až po ich reštaurovaní a konzervovaní. Pre vojnové udalosti táto práca sa nemohla realizovať. Celý nálezový materiál z vykopávok padol za obeť náletu dňa 14. marca 1945, keď mestské múzeum novozámocké, zasiahnuté viacerými bombami bolo zničené.

Táto publikácia bola napísaná na podklade zachránených poznámok, pracovného denníka, kresieb a fotografií.

* * *

Aby sme objasnili, že pohrebisko na ploche „Papföld“ bolo organickou súčasťou niekdajšieho života na terasách juhoslovenských riek, uvedieme úvodom, čo vieme o archeológii menšieho úseku tohto kraja.

Nad ľavým brehom riečky Žitavy, pretínajúcej juhoslovenskú nížinu smerom severo-južným, sa dvíha sprašová a piesková terasa menlivej výšky. Jej okraj je na mnohých miestach čipkovaný, od východu je členená malými potokmi, výmoľmi a do močiarov Žitavy vybieha polostrovmi ľahko brániteľnými. Niektoré polostrovy boli od terasy vodou rezané a ťahajú sa pozdĺž tejto ako malé ostrovy. Polostrovy i ostrovy boli neobvyčajne priaznivé pre staré osídlenie a preto neprekvapuje, že terasa je po celej svojej dĺžke od praveku husto osídlená.¹

Nás tu zaujíma úsek terasy, spadajúci do chotára bešeňovského a v ďalších vzťahoch kraj medzi obcami Bešeňov a Dvory nad Žitavou.

Menované obce ležia podnes na terase Žitavy. Najstaršie časti osád vznikly na samom okraji terasy a na blízkych ostrovočkoch (Obr. 2.).

Od dnešného Bešeňova je oddelené pieskovisko zv. „Kavicsos“ riekou Žitavou (Obr. 2. g). Bol to kedysi kopec obkľúčený močiarom, ale dnes je už skoro bez stopy odnesený. Od istého bešeňovského roľníka získal som r. 1936 pre novozámocké múzeum sekeromlat tu nájdený. Veľký kamenný sekeromlat s otvorom mal prierez zaobleného štvorca. Sám som tu našiel schodovite

vyhnutý okraj nádoby z konca doby bronzovej alebo zo začiatku doby železnej, zhotovený z tmavej hliny, premiešanej pieskom, na povrchu žltosivý. Našiel som tu aj črep hradištnej nádoby, zhotovenej z tmavej hliny, premiešanej pieskom, zdobenej vlnovkou. Aj Št. Janšák zbieral tu črepy hradištne.²

Kopec „Török domb“ na pôde dnešnej dediny, dnes už úplne odnesený, je známy tým, že sa v ňom našlo veľa ľudských kostí a črepov. (Výskum roku 1953 zistil tu pohrebište barbarské z II. a III. storočia a kostrové s počiatku V. storočia.)

Na severnom konci obce stojí na menšom kopci kostol, obrátený vežou a starým vchodom na západ, svätyňou na východ. Na tejto vyvýšenine našiel som črep z hradištnej nádoby, zhotovenej na kruhu z tmavosivej hliny, premiešanej pieskom a zdobenej vodorovnými rýhami a pásom vlnoviek. Aj Št. Janšák našiel tu hradištne črepy a črepy z konca stredoveku.³

Od kostola smerom severovýchodným a severozápadným sa rozprestiera opravdová nekropolis. Západný svah kopca pretína cestu, v záreze ktorej sú viditeľné hroby cintorína, ležiaceho okolo kostola. Na severovýchod od kostola pri hradskej leží starý, už opustený cintorín, ako aj dnešný cintorín obce. Na povrchu novších hrobov je veľa pravekých črepov, svedčiacich o tom, že hrobmi porušili vrstvy pravekého sídliska alebo azda aj pohrebiska.

Na menšej dune, ležiacej na západ od cintorína pri zemných prácach strelnice porušili popolnicové hroby zo začiatku doby železnej, ako som to mohol zistiť podľa keramických zlomkov nájdených na mieste.

Št. Janšák zbieral na nižšej časti terasy v honoch zvaných „Gyács“ črepy keramiky kanelovanej, laténskej a hradištnej, a na vyššej časti terasy, zvanej „Malomgát“ okrem črepov kanelovanej a hradištnej keramiky aj početné kusy prepálenej trusky, ktoré považuje za zvyšky ohníska alebo za nálezy súvisiace so spracúvaním kovu. Našiel tu aj ručné mlynčeky a brúsičky a hlinené závažia, ktoré považuje za hradištne.⁴ Aj sám som našiel na povrchu „Malomgát“ pazúrikové čepele, odpadky kamennej industrie, úlomok plochej sekerky kopytnatého prierezu, neolitické črepy, nehtom alebo hrotitou paličkou pichané, zhotovené z čiernej hliny, na povrchu žltosivé.

Ďalšie nálezy: úlomok z ploskej misky maďarovského typu s uchom, vnútri čierneho, hlad-

kého, zvonku drsného sivého povrchu. Črepy z konca doby bronzovej alebo zo začiatku doby železnej, čierneho, lesklého povrchu so žliabkovým ornamentom, na jednom medzi žliabkami je rad jamôk. Črepy z hrubozrnnej čiernej hliny, na povrchu špinavožlté, zdobené svislými ryhami, hrebeňom rytými a úlomok okrajového črepu schodovite vyhnutého, žltkastej farby. — Črepy laténske, zhotovené jednak zo sivej, jemne plavenej hliny na kruhu, jednak z hrubšej hliny premiešanej grafitom, zdobené svinutými ryhami. — Črepy nádob z XII.—XIII. stor., zhotovených na kruhu z hliny premiešanej pieskom, farby sivočervenej, zdobených pásom vodorovných rýh a šikmými vpichmi. — Črepy mladších nádob so silne profilovaným okrajom farby tmavosivej. — Črepy nádob zo XVI.—XVII. stor., zhotovených zo sivej a čiernej plavenej hliny, čiastočne dobre hladných. Sú bez ozdôb, na jednom sú vtlačené malé rozety. — Kovový nástroj som našiel jediný: zlomok bronzovej sekery s lištami (lištami) z ranej doby bronzovej (porov. J. Schráníl, *Die Vorgeschichte Böhmens und Mährens*, 1928, tab. XXIII., S. Krížanová, Archeologické nálezy z Trenčianskych Biskupíc v Mestskom múzeu Dr. Karola Brančíka v Trenčíne, *Historica Slovaca* V, Eisnerov sborník, Bratislava 1948, obr. 1, č. 3.).

Dá sa súdiť, že pohrebisko na pôde „Papföld“ patrilo k vyššie opísaným neďalekým náleziskám, sídliskám a to najpravdepodobnejšie k sídliskám na honoch „Gyács“ a „Malomgát“.

Opis nálezov archeologických a antropologických

Na pohrebišti „Papföld“ sa pochovávalo štyri tisícročia, a to v piatich obdobiach pravekých a raných dejín.

Mladšia doba kamenná

1. Hrob. Jeho hĺbka je neistá, lebo silná vrstva ponad hrobu bola odnesená. Väčšiu časť kostry znížili pri kopaní piesku, našli sme len holenné kosti a milodary položené k priehlavku: plochú kamennú sekerku kopytnatého prierezu, dva kly diviaka rozličnej veľkosti a kostené šidlo. Poloha holenných kostí svedčila o skrčenej kostre.

2. skupina nádob, odkrytá v hĺbke 65 cm Dve jemnejšie bombovité nádoby, vložené jedna do druhej, otvorom nahor, boli prichlopené hrubšou bombovitou nádobou. Pri nich ležala kalichovitá nádoba. Steny nádob do seba vložených boli tenké, hladné, farby sivej. Zdobené boli pásikmi dvoch rytých línií, prerušovaných zárezmi. Na oblúkovitých pásikoch zachovali sa stopy červenej malty. Stenu väčšej nádoby zdobily tri, symetricky rozložené, vykrojené ušká. Tretia veľká ná-

doba, hrubšej výroby, bola farby žltkastej a zdobená štyrmi, symetricky rozloženými pupkovitými uškami a zárezmi okolo hrdla. Štvrtá *nádobka*, formy kalicha, s dutou nôžkou, bola starostlivo zhotovená z hlíny, premiešanej pieskom, priemerne hladená, farby hnedej, bez ozdoby.

3. Odpadová jama. Podľa hlásenia robotníkov a podľa niekoľkých zachránených črepov sme zistili, že v jednom z piesočníkov zničili pred začatím vykopávk neolitickú odpadovú jamu. Črepový materiál bol typu železovského.

* * *

Plocha pôdy „Papföld“ — súdiac podľa odpadovej jamy a podľa drobných úlomkov kremennej industrie i črepov, sporadicky nájdených — bola v novšej dobe kamennej sice riedko, ale obývaná, pričom sa na mieste aj pochovávalo.

Skupinu neolitických nálezov určujú dve jasnejšie nádoby bombovitého tvaru typu železovského (bod. 2). V porušenom hrobe sa keramika sice nenašla, ale svojou prílohou, plochou kopytovitou sekerkou, hlási sa hrob pravdepodobne k typu železovskému. Táto okolnosť, ďalej to, že na nálezisku sa okrem kalichovitej nádoby nenašli stopy inej keramiky, konkrétne volútovej, potvrdzuje náš predpoklad, že sme našli hrob typu železovského.⁵

K zaujímavému problému nás privádza skupina nádob, uložených starostlivo do zeme. S podobným zjavom sa stretáme na pôde Maďarska, v okruhu neolitických aj eneolitických kultúr. Takýto prípad sa vyskytol na pohrebisku s lengyelskou kultúrou v Zengővárkonyi.⁶ Na sídlisku a pohrebisku kanelovanej kultúry v Hódmezővásárhely-Bodzáspart našiel J. B a n n e r štyri jamy s nádobami do nich uloženými a ešte viac jam s uloženými črepmi.⁷ Zjav sa opakuje na sídlisku tej istej kultúry vo Viss.⁸ V kultúre vučedolskej zistili podobný spôsob uloženia nádob na nálezisku v Makó-Vöröskeresztes.⁹ Rač ukončuje 6. hrob eneolitického pohrebiska v Pusztatvárháze.¹⁰ — V Rakúsku poznáme podobný zjav z Ossarnu¹¹ a v Poľsku vo Vratislavi (Wrocław).¹² Tento spôsob uloženia nádob do zeme sa považuje za symbolický pohreb.

Kalichovitá nádobka, ležiaca vedľa nádob typu železovského, lišila sa svojou výrobou, hladením i farbou od jemnej i hrubej keramiky železovskej a bola blízka skôr keramike lengyelskej. Jej forma je všeobecne obľúbená v neolitických kultúrach a je charakteristická aj pre kultúru lengyelskú, potiskú. Upomína na nádoby zo Zelenča (okr. Trnava)¹³ a na kalichovú ná-

dobku na štíhlej nôžke zo Šarlužíek-Kajsy (okr. Nitra).¹⁴ Veľmi podobné exempláre sa našli v okolí Hódmezővásárhely v kultúre potiskej.¹⁵ ale táto forma je častá už aj v kultúre krišskej.¹⁶ Úlomky kalichových nádob, podobných svojim materiálom, výrobou i farbou našej nádobke, našiel som na okolí Nových Zámkov na dvoch miestach (1. Dvory n. Žitavou — Nálezisko na terase Žitavy na sever od „Údvardi major“. — 2. Slovenský Meder, dvor Kopec) spolu s črepmi typu železovského.¹⁷

Na podklade vyššie uvedeného mohli by sme nahodiť otázku — pokiaľ keramický inventár železovskej keramiky dôkladnejšie nepoznáme — či nemôžeme považovať kalichovú nádobku za import, pochádzajúci azda z oblasti potiskej alebo lengyelskej kultúry.

Hroby s nálezmi typu ůnetického

H r o b 1. — H: 80, Adult. (35—40-ročná), 2.¹⁸ Kostra bola od paľvy dolu neporušená, skrčená poloha kostry ležiacej na ľavom boku, bola tu dobre pozorovateľná. Od paľvy vyššie bola kostra rozhádzaná, vylúpená. Prílohy hrobu: *koral* z dentálie, cyperská *ihlica* (analógia J. Schráníl, *Die Vorgeschichte Böhmens und Mährens*, 98, tab. XXII, 11). Čelustná kosť bola silne sfarbená bronzovou patinou.

Lebka (calvarium) a niekoľko zle zachovalých kostí z kostry. Lebka je mesocranná, orthocranná, tapeinocranná, stenometopná. Obličajová časť lebky bola silne porušená, nedala sa charakterizovať.

H r o b 4. — H: 80, Inf. I. (4—5-ročné). Hrob úplne porušený, vykradnutý. Nálezy: *koral* z dentálie, drobné úlomky *bronz*. Väčšina kostí bola sfarbená bronzovou patinou. Úlomky lebky a kostí nehodily sa na antropologické skúmanie.

H r o b 58. — H: 158. Vek a pohlavie sa nedalo zistiť. Kostí boli polámané a rozhádzané. Nálezy: *koral* z dentálie, prevrátený zvierač *zub*, *črepy* malých šálok s čiernym, lesklým povrchom. Kstený materiál sa nehodil na antropologické meranie.

H r o b 64. — H: 120, Juv., Adult. (25—30-ročný). Pohlavie neisté. Kostra v stave polámanom, rozhádzaná. Nálezy: drobné úlomky *bronz* a *črepy* ako v hrobe č. 58.

Calva v stave zlomkovitom a niekoľko úlomkov z dlhých kostí. Kraniometrické údaje nedali sa zachytiť. Morfologická charakteristika: N. v.: dolichopentagonoidný. N.: úzky, polielipsoidný. Švy vo všeobecnosti silne čipkované (II. 3—5). Tuber frontale a parietale sú zdôraznené. Curvooccipital. Os incae bipartitum.

H r o b 65. — H: 200, Adult. (30—35-ročná), 2. Kostí a nálezy ako v predošlom hrobe. Väčšina kostí bola bronzovou patinou silne sfarbená.

Lebka s dolnou čelustou (cranium) a kosti kostry. Ich zachovalosť zlá, obličajová časť lebky je zlamaná.

Lebka je dolichocranná, chamaecranná, tapeinocranná, eurymetopná, hypsikonchná. Morfologická charakteristi-

ka: N. v.: dolichoellipsoidný. N. o.: forma úzka, bombovitá. Skostnatenie švov nad obelom, pilovité švy v začiatkoch; vrúbkovanosť nasledujúca: (S. c. II. 3—4, S. s. III. 4—5, S. I. II. 2—4). Čelo je vysoké, vypuklé, strmé, široké. Oblúk nadočnicový je slabo vyvinutý. Oblúk temennej kosti je plochý, pretiahly. Šupina kosti tylnej je vypuklá — curvoccipitálna. Glabella O.

Obličajová časť lebky je dlhá, úzka, oválna. Okolie jarmovej kosti je typu temporálneho. Očnica je vysoká, okrúhla; jej okraje sú ostro profilované. Brada (zlomkovitá) je úzka, rovná, hranatá, vysoká. Zuby sú mierne ošúchané.

Typ: $\epsilon + Z^{19}$

Hrob 70. — H: 188. Zo zachovalých úlomkov kostí sa nechal zistiť vek a pohlavie. Kostí ako v predchádzajúcich hroboch. Nálezy: drobné úlomky bronz a koral z dentálií. Kostrový materiál z antropologického hľadiska bezcenný.

Hrob 72. — H: 105, Inf. I. (4—5-ročné). V porušenom hrobe niekoľko úlomkov bronz. Úlomky kostí neboli súčasne na meranie.

Hrob 75. — H: 180. Podľa úlomkov kostí vek a pohlavie nebolo možno zistiť. Nálezy: úlomky bronzových drôtených krúžkov a drobná šálka na povrchu čierna lesklá (analogia: J. Schránil, str. 96, tab. XXI. 26.). Kostný materiál nebol vhodný pre antropologický výskum.

Hrob 77. — H: 170, Adult. (40-ročná), Ž. Kostí, ako v predošlých hroboch. Nálezy: úlomky bronzových špirálových trubičiek, (Tab.: II. č. 6.). drobná šálka, ako v predošlom hrobe, koral z dentálií.

Lebka (cranium) s dolnou čeľusťou a neúplná kostra. Zachovalosť zlá. Výška tela: 163,4. Lebka je mesocranná, metriometopná. Mesenná, mesoconchná, chamaerhinná. Morfologická charakteristika: dolichoellipsoidná. N. o.: romboidná forma. Smerom dolu sa silne zužuje. Členitosť švov (S. c.: I. 1—2, S. š. II. 3—4, S. I.: III. 2—5). Čelo je nízke, vypuklé, stredne široké. Tuber frontale je veľmi silné, oblúk nadočnicový veľmi plochý. Oblúk temennej kosti pretiahly, vypuklý. Šupina kosti tylnej vypuklá — curvoccipitálna. Glabella — O. Obličajová časť lebky je úzka, jemných rysov, oválna, vysoké okolie jarmovej kosti typu temporálneho, kryptosygné. Koreň nosa hlboko zarezaný, úzky; chrbát nosa nízky, rovný; hruškovitý otvor nízky, formy trojuholníkovej. Očnica okrúhla, stredne vysoká. Brada nízka. Dolná čeľusť rovná. Oblúk zubný kruhovitý, zuby mierne ošúchané.

Typ: α

Hrob 81. — H: 170, Matur. (45—50-ročný), M. Kostí ako v predošlých hroboch. Nálezy: šálka ako v predošlom hrobe, úlomok náramníka z bronzového pliešku, úlomok bronz.

Lebka (cranium) s dolnou čeľusťou a niekoľko úlomkov kostry. Zachovalosť vyhovujúca. Lebka dolicho-cranná, orthocranná, acrocranná, erymetopná. Mesenná, chameconchná, hyperchamaerhinná. Morfologická charakteristika: N. v.: veľmi úzky, ovoidný. N. o.: pentagonoidný. Skostnatenie švov silné (II). Čelo vysoké, odzadu pretiahle, široké. Oblúk nadočnicový prostredne mocný. Oblúk temennej kosti pretiahly. Tuber parietale. Šupina kosti tylnej vypuklá — curvoccipitálna. Glabella (O—I.). Obličajová časť lebky úzka, vysoká. Fossa canina hlboká. Orthognath. Okolie jarmovej kosti tem-

porálneho typu. Orthosygné. Koreň nosa úzky, vysoký; chrbát nosa široký, konvexný; hruškovitý otvor veľmi nízky, úzky. Očnica nízka, štvorhranná. Brada nízka, rovná, úzka; bradový hrbol rovný. Zuby ošúchané.

Typ: protoeuropidný + β .

* * *

Keramika z hrobov je čisto únetického tvaru a, súdiac podľa jej drobných rozmerov, je neskorá.²⁰ Nájdené bronz a koral z dentálií sú síce typické pre únetickú kultúru, ale obľúbené sú aj v iných súvekých kultúrach dunajskej kotliny.²¹ Úlomok plochej sekery s listňami, nájdený na hone Malomgát, svedčí o tom, že pohrebisko patrí najskôr k tomuto sídlisku.

Hroby, vyjmúc 1. a 4., ktoré spočívaly na vrcholku duny, boli neobyčajne hlboké. Skrčenú polohu kostier mohli sme presne zistiť len v hrobe č. 1., ale z polohy kostí, aj pritom všetkom, že sme ich našli často rozhádzané, bolo zrejme, že kostry aj v ostatných hroboch spočívaly v skrčenej polohe. V niektorých hroboch kosti ležali na vrstve rohožky (?), zvyšky ktorej bronzová patina skonzervovala.

Hroby mali, súdiac podľa častého sfarbenia kostí bronzovou patinou, bohatú výbavu bronzov. Toto bohatstvo bronzových príloh bolo azda príčinou, že hroby boli systematicky vykradnuté.

Presiaknutie kostí patinou je znakom toho, že medzi pohrebom a vylúpením hrobov uplynul dlhší čas. Aj to je pravdepodobné, že hroby mohli vykradnúť len vtedy, ak boli na povrchu označené násypmi alebo iným spôsobom. — Pretože páchatelia nezanechali po sebe nijakých stôp, nedalo sa zistiť, v ktorom období vykradli hroby.

Hroby laténske

Hrob 1.a. — H: 50. Kostí polámané a porozhadzované, pri nich črepy sivej nádoby, zhotovenej na kruhu. Antropologický materiál nebolo hodno zachrániť.

Hrob 9. — H: 45. Vek a pohlavie neisté. Čiastočne P, D: 140, Pol.: SV—JZ. Hlava obrátená napravo, pravé rameno pri tele, ľavé polámané, v porušenej polohe. Pri pravej ruke drobná obsidiánová čepeľ, na mieste chýbajúcich priehlavkov úlomky spálených kostí a dva črepy typu laténskeho (sivé, na kruhu robené). — Príslušnosť hrobu do pozdnej doby železnej je problematická.

Úlomky z lebky a ostatných kostí pre antropologický výskum nevhodné. Výška tela: 157,0.

Hrob 61. — H: 80, Mat. (50-ročná), Ž. Np. DL: 160. Pol.: S—J (hlava na severe). Hlava obrátená napravo, ramená v lakti mierne zahnuté, ruky uložené do lona. Pravá noha rovno natiahnutá, ľavá noha silne skrčená a preložená cez pravé stehno tak, že ľavý priehlavok ležal vo výške pravého kolena. — Prílohy: Na ľavej kľúčnej kosti ležala železná spona (analogia: Hunyady I.: Kelták a Kárpátmedencében. Diss. Pan. — tab. XIX. 14). Pri skrčenej nohe sivá misa, pri pravom priehlavku menšia a väčšia nádoba, s otvorom nahor. Zhotovené na kruhu.

Lebka s dolnou čeľusťou (cranium) a niekoľko kostí. Zachovalosť veľmi zlá. Nález nevhodný pre antropologický výskum.

Vek hrobov je daný železnou sponou, ktorú *Iloa* Hunyady kladie do periódy La Tène B—C (Hunyady, l. c. sväz. I. 75). Aj laténske črepy nájdené na hŕbe Malomgát sú napospol mladšie (porov. str. 106 tohto článku).

Popolnicové hroby z doby predhradištnej

Hrob 90. — H: 50. *Popolnica* so zvyškami nedopálených kostí.

Hrob 91. — H: 35. Obsah ako v predošlom hrobe.

Hrob 92. — H: 26. Obsah ako v predošlých hroboch.

Hrob 93. — H: 44. Obsah ako v predošlých hroboch.

Hrob 94. — H: 50. *Popolnica* so zvyškami nedopálených kostí, obložená veľkými pravekými črepmi a kusom pieskovca.

Hrob 95. — H: 60. Obsah ako v hrobe č. 1.

Hrob 96. — H: 80. Obsah ako v predošlom hrobe.

Hrob 97. — H: 40. Obsah ako v predošlých hroboch.

Hrob 98. — H: 30. Prázdna *popolnica*. Popol, nedopálené kosti sme našli ani okolo nej.

Hrob 99. — H: 30. *Popolnica* so zvyškami nedopálených kostí, medzi nimi sme našli malú železnú *pracku* tvaru skôr obdĺnikového ako štvorcového.

Hrob 100. — H: 45. Sikmo ležiaci spodok *popolnice*, v nej hĺstka nedopálených kostí.

Hrob 101. — H: 35. Polovica *popolnice* so zvyškami nedopálených kostí.

Pohrebište je totožné s pohrebištom z doby predhradištnej, odkrytým *V. Budinským-Kričkom* vo Výčapoch-Opatovciach.²²

Ako únetické, tak aj toto staroslovanské žiarové pohrebište bolo založené na nižšej stráni duny „Papföld“. Popolnicové hroby nepretínali staršie hroby, ale ani ony neboli porušené neskoršími hrobmi z XI. a XII. storočia. Netrúfame si z tejto okolnosti vyvodíť záver, že v čase založenia pohrebišťa boli ešte badať na povrchu stopy po pravekých pohreboch a v XI.—XII. stor. boli ešte viditeľné miesta žiarových hrobov predhradištných. Je to azda náhoda, jednako upozorňuje na túto zvláštnu okolnosť. O rozmeroch pohrebiska sa nemôžeme vysloviť, lebo hrob č. 12 bol značne vzdialený od ostatných. Keďže vo výskume pohrebišťa sme nemohli pokračovať, na otázku, či tento hrob súvisí s ostatnými a pokiaľ siahá pohrebište, odpovie nám až budúci výkop.

Hroby podobne ako vo Výčapoch-Opatovciach spočívaly v humuse v hĺbke 26—80 cm pod povrchom. V niektorých prípadoch boli oraním poškodené.

Keďže popolnice boli pri bombardovaní mesta zničené, odkázani sme iba na ich všeobecný opis, opretý o analógie zo spomenutého pohrebišťa vo Výčapoch-Opatovciach. Zhruba delili sa na popolnice nezdobené, hrubšie, voľne rukou vypracované, a na popolnice na kruhu robené, zdobené vlnovkou a vodorovnými ryhami. Boli prevažne väčších rozmerov, zhotovené z hliny premiešanej pieskom a farby hnedej.

Na podklade shodných analógií považujeme pohrebište za súčasné a súrodé s pohrebiskom vo Výčapoch-Opatovciach, datovaným *V. Budinským-Kričkom* na rozhranie VII. a VIII. storočia, s dôrazom na VII. storočie.

Hojné nálezy hradištnej keramiky na honoch „Gyács“ a „Malomgát“ (Obr. 1. b. a c.) nás upozorňujú, že na týchto miestach rozprestiera sa sídlisko, súvisiace najskôr s vyššie opísaným pohrebiskom.

Hroby z mladšej doby hradištnej

Hrob 2. — H: Adult. (40-ročný), M. Np. D: 160, Pol.: V—Z. Ramená vedľa tela, spodná čeľusť sa odsunula k ľavým pleciam, ľavá lopatka spolu s krčnými stavcami sa odsunula smerom nadol. Na pravom boku lebky ležal drobný kamenný *odštep*, pravdepodobne v sekundárnej polohe.

Lebka (cranium) s dolnou čeľusťou a čiastky z kostry. Lebka je mesocranná, hypsiocranná, acrocranná, eury-metopná, Meoprosop., hyperlepten., chamaeconch., chamaerhin. Morfológická charakteristika: N. v. (Norma verticalis): elipsoidná. N. o. (Norma occipitalis): vysoká, široká, pentagonoidná. Skostnatenie švov veľmi silné (III.). Čelo stredne vysoké, dozadu pretiahle, široké, oblúk nadočnicový silný, okolie temennej kosti široké, zavalité, šupina kosti tylnej vysoká — curvooccipitálna. Glabella (III.). Horná časť obličaja úzka, plochá, stredná časť široká a okolie jarmové frontálne situované; phaenogygné. Koreň nosa vysoký, široký; chrbát nosa vysoký, trochu convexný; nosová dutina vysoká, široká. Očnica štvorcová s rovnou osou. Brada nízka, rovná, zuby ošúchané.

Typ: protoeurop. + (α). Tab. IV.

Hrob 3. — H: 62, Adult. (27—30-ročná), Z. Np. D: 151, Pol.: V—Z. Pravé rameno pri tele, ľavé zahnuté, ruka v lone. Bez príloh.

Lebka (calvarium) a časť kostry; zachovalosť zlá. Výška tela: 154.4. Lebka hyperbrachycranná, hypsiocranná, metriometopná. Morfológická charakteristika: N. v.: pentagonoidná. N. o.: kvadratická. Švy otvorené, jednoduché vrúbkované (S. c.) Sutura coronalis (1.—2.—3.; S. s.) Sutura sagittalis (1.—3.—4.; S. l.) Sutura lambdoidea (1.—4.—5.). Čelo nízke, strmé, slabo vypuklé, stredne široké. Oblúk nadočnicový plochý, oblúk temennej kosti silný (tuber parietale). Šupina kosti tylnej je široká, hranatá-curvooccipitálna. Glabella (0).

Hrob 5. — H: 60, Inf. I. (6—7-ročné). P. Pol.: V—Z. Okolo hlavy tri *koralý* z pasty, dva z nich zlomené. Lebka (cranium) s čeľusťou a čiastky z kostry. Nález pre systematický antropologický výskum nevhodný.

Hrob 7. — H: 55, Adult. (35—40-ročný), M. Np. D: 165, Pol.: V—Z. Hlava obrátená napravo, ramená pri tele. Pri lebke sa našiel malý *krúžok* z bronzového drôtu, s koncami cez seba zahnutými (Tab. II.).

Lebka (cranium) s dolnou čeľusťou a úplná kostra. Výška tela: 168.8. Lebka dolichocranná, hipsicranná, tapeinocranná, eury-metopná. Hyperlepten. chamaeconch., letorrhin. Morfológická charakteristika: N. v.: elipsoidná; N. o.: vysoká polelipsoidná. Švy silne ozubené (S. c. I. 4—5; S. s. II. 7—8; S. l. III. 8—9). Čelo stredne vysoké, vypuklé, široké; oblúk nadočnicový slabý, okolie kosti temennej ploché, široké, šupina kosti tylnej silná — curvooccipitálna. Protuberancia occipitalis externa (II.). Glabella (II.). Okrajová časť lebky nízka, široká, hranatá. Okolie jarmovej kosti frontálne situované. Nosový otvor úzky, vysoký; nosový koreň vysoký, úzky; nosový chrbát rovný, úzky. Očnice

štvorhranné, nízke, s osou šikmou. Brada úzka, strednej výšky, oblúk zubný tvaru „V“.

Typ: protoeuropidný (?).

Hrob 8. — H: 55, Adult. (35—40-ročný), M. Np. Dl.: 170. Pol.: V—Z. Hlava obrátená napravo, ramená vedľa tela. V zásype hrobu 15 cm naľavo od lebky, nad touto našiel sa kamenný *odštep*, pravdepodobne v druhej polohe. Na pravom boku brucha stál kolmo železný *hrot* šipa, druhý *hrot* šipa sa našiel v podobnej polohe ponad ľavou stranou hrude a tretí *hrot* šipa v miestach hornej časti tela (Tab. II.). Hroty šípov spočívaly vo vrstve zemi, ktorá bezprostredne pokrývala telo, a nie medzi kosťami; boli teda vrazené do tela.

Lebka (cranium) s dolnou čeľusťou a úplná kostra. Výška tela 168. Lebka hyperdolichoeranná, chamaeranná, hyperleptenná. Morfologická charakteristika: N. v.: elipsoidná. N. o.: vysoká poloelipsoidná. Skostnatenie švov v priebehu (II.). Čelo vysoké, široké, silne dozadu pretiahle; oblúk nadočnicový veľmi silný, zavalitý. Okolie temennej kosti široké, ploché. Šupina kosti tylnej silne oblúkovitá — curvooccipitálna. Protuberantia occipitalis externa (II.). Glabella (III.).

Typ: protoeuropidný (α).

Hrob 10. — H: 45, Inf. II. (14—16-ročný), Np. D: 139. Pol.: SV—JZ. Ramená zahnuté, ruky v lone. Na obidvoch predlaktiach vyše sýbov 1—1 otvorená, *náramnica* so stenčnými koncami, okrúhleho prierezu, bez ozdoby. Väčšia z nich bola na pravom ramene. Konce náramníkov spočívaly na vonkajšej strane ramien (najskôr preto, aby sa koncami nezachytily do šiat.). Na prstenníku ľavej ruky otvorený bronzový *prsteň*. Jeho konce ostrým nástrojom skrojené, sú k sebe nahnuté. Vonkajšiu stenu prsteňa zdobia dve vodorovné ryhy (Tab. II.).

Chatrné zvyšky lebky a kostry.

Hrob 11. — H: 60, Adult-Matur. (40—45-ročný), M. Np. D: 150. Pol.: V—Z. Pravé rameno zahnuté, ruka v lone, ľavé rameno úzko priliehala k telu, ruka pod paňvou. Bez príloh.

Lebka (cranium) s dolnou čeľusťou a zachovalá kostra. Výška tela: 165. *Lebka* brachycranná, hypsicranná, tapeinoocranná, euryometopná. Mesen., chamaerconch, leptorrhina. Morfologická charakteristika: N. v.: sphenoidná. N. o.: široká, vysoká, kvadratická. Skostnatenie švov silné. Čelo stredne vysoké, strmé, široké. Oblúk nadočnicový zavalitý, vysoko klenutý. Okolie temennej kosti ploché. Šupina tylná vysoká, plochá — planoccipitálna. Obličajová kostra lebky nízka, široká, štvorhranná. Fossa canina. Oblúk jarmovej kosti frontálne situovaný. Phaenosyg. Nosový otvor vysoký, oválny; nosový koreň hlboko ležiaci, úzky; nosový chrbát krátky, konkávný. Očnica nízka, hranatá. Nápadne veľká je interorbitálna šírka. Brada veľká, silná, široká. (Tab. IV.).

Typ: východoeuropidný (γ) + turanidný.

Na obidvoch temenných kostiach lebky profilaktická *trepanácia*. Okrúhla a vhlbená *trepanácia* leží bezprostredne na rozhraní veneového a šípového šva na meracom bode bregmy. Za touto *trepanáciou* pri šípovom šve sa ukazovala druhá *trepanácia* formy tiež okrúhlejšej, v priemere 18 mm. Okrem okrúhlejšej *trepanácie* badať je na obidvoch temenných kostiach aj oválny zárez, ktorý odpovedá tiež profilaktickej *trepanácii*.

(Podobná profilaktická *trepanácia* sa vyskytuje i na staromaďarských lebkách z X. storočia. Pekným príkladom je lebka z pohrebiska v Hencide (Biharská stolica). (Lebka v zbierke Országos Magyar Természettudományi Múzeum Embertani Tára v Budapešti, inv. č. 4.212, Henoida doba staromaďarská.) Ďalšie príklady sú z pohrebisk v Áporka a Üllő (Antropologický materiál taktiež, inv. č. lebky z Áporka: 1.548, lebky z Üllő: 3.742, 4.234 a 3.740.). Na jednej lebke z avarskeho pohrebiska v Tiszaderzs zistili až štyri profilaktické *trepanácie* veľkosti kôstky slivky (Pohrebisko spracoval Lebzelter; zatiaľ v rukopise). *Trepanácia* má nepochybne vzťahy k demonológii. Ale takáto operácia mohla viesť aj k úspešnému vyliečeniu chorého, napr. v prípadoch epilepsie traumového pôvodu. (Magyar-Kossa: *Magyar orvosi emlékek*, III. 457). Aj A. Ipolyi sa zmieňuje o tomto spôsobe *trepanácie* (Magyar mythologia) a jej kultový ráz uvádza do súvislosti so starou vierou. Výraz „agyafurt magyarok“ koreni azda v staromaďarskej demonológii.

Hrob 12. — H: 45, Inf. II. (8—10-ročný), P. Pol.: SV—JZ. Kostí spodnej časti tela po bedrá rozrušené, prehádzané. Bez príloh. Úlomky lebky a kostí, nevhodné pre antropologický výskum.

Hrob 13. — H: 37. Vek a pohlavie kostry, kedysi prerušené a znova zahrabanej sme nemohli zistiť. Bez príloh. Hrob pravdepodobne z pozdnej doby hradistejnej.

Hrob 14. — H: 50, Adult. (27—30-ročná), Z. Np. D: 150. Pol.: V—Z. Pravé rameno ohnuté, s rukou na bedrách, ľavé rameno pri tele. Hlava obrátená napravo, pod ňou bronzová *záušnica* (tab. II.), z esovite zahnuté časti, ktorej chýbal zlomok. Bola už pri výrobe poškodená.

Lebka s dolnou čeľusťou (cranium) a neúplná kostra. Zachovalosť vyhovujúca. Výška tela: 166.3. Lebka dolichoeranná, orthocranná, arocranná, euryometopná. Hyperlepten., mesokonch., chamaerrhin. Morfologická charakteristika: N. v.: elipsoidná. N. o.: vysoko poloelipsoidná. Švy jednoducho ozubené. (Vo všeobecnosti I. 3—C.) Čelo vysoké, široké, vypuklé. Oblúk nadočnicový silný. Oblúk temennej kosti vypuklý. Šupina kosti tylnej vypuklá — curvooccipitálna. Glabella (II.). Obličajová časť lebky oválna, vysoká, úzka. Orthosyg. Okolie jarmovej temporálneho rázu. Nosový koreň stredohlboký; chrbát nosa krátky, široký. Šupina kosti tylnej je strmá, srazená — planoccipitálna. Glabella (II.). Obličajová časť vysoká. Brada stredne vysoká, úzka. Zuby ošúchané.

Typ: α + γ.

Hrob 15. — H: 78, Mat.-Sen. (50—55-ročná), Z. Np. D: 146. Pol.: V—Z. Hlava obrátená trochu napravo, pravé rameno pri tele, ľavé zahnuté s rukou v lone. Pravá noha v kolene zahnutá, skrčená, takže toto koleno bolo o 15 cm vyššie ako ľavé. Bez príloh.

Lebka s dolnou čeľusťou (cranium) a kostra. Zachovalosť vyhovujúca. Obličajová kostra polámaná. Výška tela: 156.7. Lebka hyperbrachycranná, hypsicranná, stenometopná. Hyperlepten., mesokonch. Morfologická charakteristika: N. v.: brachysphenoidná. N. o.: vysoká, guľovitá. Skostnatenie švov veľmi silné (III.). Čelo stredne vysoké, vypuklé, úzke. Oblúk nadočnicový veľmi silný. Oblúk temennej kosti krátky, široký. Šupina kosti tylnej je strmá, srazená — planoccipitálna.

Glabella (II.). Obličajová časť lebky široká, plochá, nízka, hranatá. Okolie jarmovej kosti frontálneho rázu. Orthosyg. Okolie nosa polámané. Očnica okrúhla, prostredne vysoká. Brada vysoká, široká. Bradová brčka vysunutá. Zuby silne ošuchané, zubné alveoly čiastočne zarastené.

Typ: $\gamma + \delta + \beta$.

Hrob 16. — H: 60, Adult-Mat. (45–50-ročný), M. Čiastočne P. Pol.: V–Z. Hlava obrátená napravo, ramená pri tele. Kostí lýtok boli z pôvodného miesta odsunuté. Bez príloh.

Polámaná lebka s dolnou čeľusťou (cranium) a úplná kostra. Výška tela: 170.9. Lebka mesocranná, orthocranná, metriocranná, metriometopná. Euryprosop, mesen, hypsikonch, leptorrhin. Morfológická charakteristika nepodateľná.

Typ: $\gamma + \alpha$.

Hrob 17. — H: 48, Inf. I. (4–5-ročná), Np. Pol.: V–Z. Ramená pri tele, kosti veľmi spráchnivené. Prílohy žiadne. Kostí z lebky a úlomky z kostry. Nález pre antropologický výskum nevhodný.

Hrob 18. — H: 50. Vek a pohlavie nezistiteľné. (Adult?) Čiastočne P. Pol.: V–Z. Ramená pri tele, lebku dávnejšie vyzdvihli z pôvodného miesta a potom v zlomkoch znovu zahrabali na 15 cm nad pravým plecom. V zásype hrobu nad lebkou našli sme bronzový krúžok (prsteň?), bronzový dvojité závesok a praslen z vretienka (Tab. II.). Drôťik bronzového krúžku je nerovnaké hrúbky, zosilňuje sa od jedného konca k druhému. Konce sú hrotité a k sebe prikuté. Dvojdíelny závesok s dvoma uškami na našitie na hornom článku. Praslen 4 mm hrúbky so zaobleným okrajom, vybrúsený z črepa sivej nádoby s tmavšími škvrnami, zhotovenej z hliny premiešanej jemným pieskom a zdobenej vodorovným ryhovaním.

Kostí lebky a dlhé kosti zle zachovalé. Výška tela 166.6. Nález nevhodný na ďalšie antropologické bádanie.

Hrob 19. — H: 38, Adult. (35–40-ročný), M. Np. Dl.: 160. Pol.: V–Z. Pravé rameno v lakti zahnuté, ruka na 10 cm pri paľve. Ľavá ramenná kosť (humerus sin.) zlomená, zlomené časti ležali v tupom uhle, smerujúcom k rebrám. Laketná a vretiená kosť tohto ramena spočívaly riadne vedľa tela. Na niekoľko cm nad ľavou ramennou kosťou ležala železná trubička na jednom konci zahnutá (Tab. IV.). Lýtkové kosti ľavej nohy svedčili o zahojenej zlomenine.

Lebečné a iné kosti zle zachovalé v zlomkoch.

Hrob 20. — H: 35, Adult. (30-ročný), M. P. Pol.: V–Z. Úplne porušený, kosti sa našli zahrabané na jednej hromádke. Bez príloh. Kostí z lebky a úlomky kostí neboli súčasne na meranie a skúmanie.

Hrob 21. — H: 40. Vek a pohlavie nezistiteľné. D: 163. Pol.: V–Z. Čiastočne P. Hlava obrátená trochu napravo, ruka a kosť laketná i vretiená pravého ramena chýbali, ľavá ruka v lone. Dve nohy v kolene trochu zahnuté do tupého uhla, smerujúceho naľavo. (Ich poloha podobná ako v hrobe č. 28.). Prílohy žiadne. Lebka po vyzdvihnutí sa úplne rozpadla, kosti v stave spráchnivelom.

Hrob 22. — H: 50, Inf. II. (14-ročné) Np. D: 104. Pol.: V–Z. Ramená pri tele. Hlava v priamej polohe. Na hrdle kruh spletený z dvoch bronzových drôťikov, s háčikom a uškom za hrdlom (Tab. IV.).

Lebka s dolnou čeľusťou (cranium) a chatrné zvyšky kostry. Zachovalosť slabá. Lebka mesocranná, chamaecranná, tapeinocranná, eurymetopná. Lepten., hypsikonch, chamaerrhin. Morfológická charakteristika: N. v.: mesoelipsoidná. N. o.: poloelipsoidná. Švy jednoduché (vo všeobecnosti I. 4–5.). Čelo stredovysoké, vypuklé, široké. Oblúk nadočnicový široký, slabý. Oblúk temenej kosti dlhý, plochý. Curvooccipital. Glabella: O. Obličajová časť lebky oválna, vysoká, okolie jarmovej kosti temporálneho typu. Nosový koreň plochý, široký, nosový chrbát plochý, konkávny; nosový otvor nízky, široký. Očnice okrúhle, vysoké.

Typ: $\gamma + ?$

Hrob 23. — H: 56, (40–45-ročný), M. Np. D: 154. Pol.: V–Z. Hlava v priamej polohe, pravé rameno pri tele, ľavá ruka v lone. Na lakti pravého ramena ležala drobná obsidiánová čepeľ a úlomok nedopálenej kosti (Tab. V.), pravdepodobne v druhej polohe.

Zachovaly sa len kosti kostry, a to v zlom stave. Výška tela: 160.6. Nález nevhodný na ďalšie bádanie.

Hrob 24. — H: 90, Adult-Matur. (40–45-ročná), Z. P. Úplne porušený hrob kedysi otvorili, kosti znovu zahrabali a uložili na hromádku.

Lebka s dolnou čeľusťou (cranium) a kosti z kostry. Zachovalosť vyhovujúca. Lebka mesocranná, orthocranná, metriocranná, metriometopná. Lepten., mesoconch. Morfológická charakteristika: N. v.: mesoelipsoidná. N. o.: vysoká, poloelipsoidná. Skostnatenie švov v II. fáze. Čelo vysoké, dozadu smerujúce, stredne široké. Oblúk nadočnicový stredný. Oblúk temnej kosti pretiahly, dlhý. Vypukliny čela a temenej kosti zahladené (?). Oblúk šíje vypuklý — curvooccipitalny. Glabella (I.) Obličajová časť lebky úzka, vysoká, oválna. Orthognath. Fossa canina hlboká. Jarmové kosti temporálneho typu. Okolie nosa polámané. Očnica stredne vysoká, štvorhranná. Brada úzka, jej hrbček rovný. Zubný oblúk parabolický.

Typ: $\alpha + ?$

Hrob 25. — H: 50, Adult. (35-ročný), M. Np. D: 155. Pol.: V–Z. Hlava v priamej polohe, ramená pri tele. Dolné končatiny v kolene ohnuté do tvaru „O“. Bez príloh.

Polámaná lebka (calvaria) a úlomky kostí. Zachovalosť zlá. Výška tela: 155.8. Lebka brachycranná. Morfológická charakteristika: N. v.: sphenoidná. N. o.: guľatá. Skostnatenie švov nad obelionom začaté. Ozubenie švov silné (S. c. II. 4–5; S. s. II. 5–6; S. l. II. 6–7.). Sutura metopica. Ďalšia charakteristika nemožná.

Hrob 26. — H: 30, inf. I. (3–4-ročné) Np. Pol.: V–Z. Na hrdle kruh spletený z dvoch bronzových drôťikov, na ňom visel bronzový krúžok. Na prsiach horná, gombíková časť dvojdíelneho závesku (Tab. IV.). — Kruh sa dostal do hrobu už s odlomeným háčikom a očkom. Krúžok je plochý, nie prstencovitý. Na spodnej časti závesku sú dve ušká. Pri jednom ušku vznikla dlhým používaním malá dierka. Háčik z dolnej časti gombíka sa ešte za nosenia odlomil.

Úlomky z lebky a kostry nevhodné na meranie a bádanie.

Hrob 27. — H: 54, Adult. (35–40-ročný), M. Np. D: 154. Pol.: V–Z. Hlava obrátená trochu napravo.

Pravá ruka v lone, ľavá na bedrách. Bez príloh.

Lebka s dolnou čeľusťou (cranium) a kosti kostry.

Výška tela: 157.3. Lebka mesocranná, orthocranná, metriocranná, metriometopná. Lepten, mesokonch., chamaerhin. Morfologická charakteristika: N. v.: meso-elipsoidná. N. o.: vysoká, bombovitá. Švy otvorené (S. c. I. 3—4; S. s. I. 1—2; S. l. II. 3—4.). Čelo vysoké, dozadu smerujúce, prostredne široké. Oblúk nadočnicový plochý, slabý. Oblúk temennej kosti široký, krátky. Šupina kosti tylnej vypuklá — curvoceipitálna. Glabella 0. Obličajová časť lebky nadol sa zužujúca, vysoká. Rysy sú jemné. Fossa canina plytká. Okolie kosti jarmovej temporálneho typu. Nosový koreň plochý, široký; chrbát nosový dlhý, konvexný, nosový otvor vysoký, oválny. Očnica stredne vysoká, štvorhranná. Brada úzka, vysoká. Zuby ošúchané, zubný oblúk tvaru „U“.

Typ: $\gamma + \gamma + \chi$.

Hrob 28. — H: 52, Juv. (24-ročná), Ž. Np. D: 150. Pol.: V—Z. Lebka obrátená napravo. Pravé rameno pri tele, ľavá ruka v lone. Nohy v kolenách ohnuté do tupého uhla. Pri pravom oku úlomok mikrolitkej čepele (Tab. III.), pravdepodobne v sekundárnej polohe.

Lebka s dolnou čeľusťou (cranium) a úplná kostra. Zachovalosť vyhovujúca. Výška tela: 159.7. Lebka brachycranná, hypsocranná, metriocranná, metriometopná. Leptoprosop., hyperlepten., mesokonch., leptorhin. Morfologická charakteristika: N. v.: brachy-romboidná. N. o.: vysoká, kvadratická. Ozubenosť švov jednoduchá (S. c. I. 4—5; S. s. II. 5—6; S. l. III. 6—7.). Čelo vypuklé, vysoké, strmé; stredne široké, tuber frontale silné. Oblúk nadočnicový plochý. Oblúk temennej kosti oblúkovitý, vypuklý. Šupina kosti tylnej slabovo vypuklá — curvoceipitálna. Glabella: 0. Obličajová časť lebky vysoká, smerom dolu sa zužujúca; fossa canina plochá. Okolie jarmovej kosti temporálneho typu, kryptosygné. Nosový koreň vysoký, úzky, vyčnievajúci; chrbát nosový veľmi vysoký, konkávny; nosový otvor veľmi úzky. Očnica štvorhranná, vysoká, so šikmou osou. Brada vysoká, bradový hrbček dvojité. Nad obelionom 15 mm veľká plytká profilaktická trepanácia.

Typ: $\gamma + \tau + ?$ (Tab. V).

Hrob 29. — H: 52, Adult. (30—35-ročný), M. Np. D: 160. Pol.: V—Z. Hlava obrátená napravo, pravé rameno pri tele, ľavá ruka na bedrách. Drobný pazúrikový odštep, nájdený pod paňvou, ležal tu pravdepodobne v druhej polohe (Tab. III.).

Lebka s dolnou čeľusťou (cranium) a úplná kostra. Zachovalosť vyhovujúca. Výška tela: 172.2. Lebka mesocranná, orthocranná, tapeinoocranná, stenometopná. Mesoprosop., hyperlepten., chamaekonch., chamaerhin. Morfologická charakteristika: N. v.: meso-pentagonoidná. N. o.: široká, plochá, kvadratická. Skostnatenie švov v priebehu pri obelione (I.). Vrúbkovanosť stredná (S. c. II. 3—4; S. s. III. 4—5; S. l. III. 6—7.). Čelo stredne vysoké, dozadu smerujúce, úzke. Oblúk nadočnicový vysoko oblúkovitý, silný. Oblúk temennej kosti veľmi široký, silný, tuber parietale. Šupina kosti tylnej vysoká, strmá — planocephitálna. Protuberantia occipitalis externa (III.). Glabella (III.). Obličajová časť lebky široká, plochá, štvorhranná. Fossa canina prehĺbená. Stredná tvár úzka. Phaenosyg. Okolie jarmovej kosti frontálneho položenia. Nosový koreň úzky, vysoký; chrbát nosový vysoko vyčnievajúci, konvexný. Nosový otvor nízky. Očnica okrúhla. Brada je silná, široká, vysoká. Bradový hrbol dobre vyvinutý; hra-

na dolnej čeľusti (škrane) silne vyčnievajúca na bok.

Typ: [protoeuropidný + α] + β + δ .

Hrob 30. — H: 70, Adult. (35-ročný), M. Np. D: 157. Pol.: V—Z. Hlava obrátená trochu napravo. Pravá ruka v lone, ľavé rameno v lakti silne zahnuté, takže ľavá ruka spočívala na pravej, hornej časti hrude. Pri pravom pleci mikrolitická čepeľ, pravdepodobne na druhom mieste.

Lebka s dolnou čeľusťou (cranium) a úplná kostra. Zachovalosť veľmi dobrá. Výška tela: 162.3. Lebka brachycranná, orthocranná, tapeinoocranná, eurymetopná. Mesoprosop., hyperlepten., chamaekonch., chamaerhin. Morfologická charakteristika: N. v.: brachy-sphenoidná, plagiokcephálna. N. o.: vysoká, veľmi široká, pentagonoidná. Skostnatenie švov v začiatočnom stave (I.); ináč veľmi ozubené (S. c. II. 6—7; S. s. III. 7—8; S. l. III. 8.). Sutura metopica. Čelo dozadu smerujúce, vysoké, veľmi široké. Oblúk nadočnicový vysoko oblúkovitý, silný (II.). Oblúk temennej kosti vysoko oblúkovitý, silný. Šupina kosti tylnej slabovo vypuklá — curvoceipitálna; protuberantia occipitalis externa silná (III.). Glabella (II.). Obličajová časť lebky veľmi široká, plochá, štvorhranná. Oblúk jarmový frontálneho položenia; phaenosygné. Nosový koreň hlboký, široký; chrbát nosový dlhý, plochý, konkávny. Nosový otvor široký. Fossa praenasalis. Očnica štvorhranná, nízka. Brada silná, veľmi široká, stredne vysoká. (Tab. V.)

Typ: $\beta + \tau$.

Hrob 31. — H: 60, Inf. II. (10-ročné) Np. D: 86 (?). Pol.: V—Z. Lebka obrátená trochu napravo, ramená pri tele. Lýtkové kosti pravej nohy boli od kolena von vyvrátené v ostrom uhle. Bez príloh.

Lebka s dolnou čeľusťou (cranium) a niekoľko úlomkov kostry. Zachovalosť zlá. Lebka brachycranná, eurymetopná. Hypereuryprosop., mesokonch., chamaerhin. Rysy nevyvinuté. Morfologická charakteristika nedala sa určiť.

Hrob 32. — H: 75, Adult. (25—30-ročná), Ž. Np. D: 140. Pol.: V—Z. Hlava obrátená napravo, ramená pri tele. Na oboch bokoch lebky pri spánkoch 1—1 bronzová záušnica (Tab. III.). Záušnice sú zhotovené z oblého drôtu, ich esovitý koniec sú silne sploštené a zdobené dvoma súběžnými ryhami.

Lebka s dolnou čeľusťou (cranium) a kostra. Zachovalosť vyhovujúca. Výška tela: 150.9. Lebka brachycranná, hypsocranná, tapeinoocranná, eurymetopná. Mesen., mesokonch., hyperchamaerhin., Morfologická charakteristika: N. v.: brachy-sphenoid, plagiokcephálna, N. o.: guľovitá. Švy úplne otvorené, vrúbkovanosť stredná (S. c. I. 1—2; S. s. II. 3—5; S. l. III. 4—5.). Čelo vypuklé, strmé, široké. Tuber frontale. Oblúk nadočnicový plochý. Okolie temenných kostí vypuklé, nápadne zosilnený tuber parietale. Oblúk tylný silne vypuklý — curvoceipitálna. Glabella (0—I.). Obličajová časť lebky široká, nízka, okrúhla, plochá. Fossa canina hlboká. Okolie jarmovej kosti frontálneho rázu; orthosygné. Otvor nosový veľmi široký, nízky; nosový koreň plochý, hlboký; nosový chrbát konkávny. Očnica stredne vysoká, okrúhla. Brada nízka, široká, okrúhla. Zubný oblúk: kruhovitý, zuby slabovo ošúchané.

Typ: $\gamma + \beta$

Hrob 33. — H: 85, Juv.-Adult. (?). Ž. (?), Np. D: 170. Pol.: V—Z. Hlava obrátená napravo, pravé rameno pri tele, ľavá ruka v lone. Bez príloh.

Lebka s dolnou čeľusťou (cranium) a niekoľko kostí z kostry. Lebka ultrahyperbrachyceranná, hypsiceranná, metrioceranná, stenometopná, Mesen., mesokonch., chamaerhin. Morfologická charakteristika: N. v.: brachysphenoidná, plagiokcephálna; N. o.: široká, nízka, guľatá. Švy jednoducho vrúbkované (S. c. I. 2—3; S. s. I. 5—6; S. l. I. 6—7.). Čelo vysoké, slabozadozadu smerujúce, úzke. Oblúk nadočnicový plochý, oblúk temenných kostí široký, silný, vypuklý. Šupina kosti tylnej strmá, srazená — planoccipitálna. Glabella II. Obličajová časť lebky nízka, rovná, plochá. Okolie jarmovej kosti frontálneho položená. Nosový otvor široký, nízky; nosový koreň stredne široký, hlboký; chrbát nosový konvexný. Očnica stredne vysoká, štvorhranná. Brada nízka, okrúhla, bradový hrbček slabý.

Typ: $\alpha + ?$.

Hrob 34. — H: 70, Juv.-Adult. (25—30-ročný), M. Np. D: 149. Pol.: V—Z. Hlava obrátená trochu naľavo, pravá ruka v lone, ľavé rameno pri tele. Pri ľavom uchu bronzová *záušnica* (Tab. III.), zhotovená zo štvorhranného drôtu, esovite zakončená, nezdobená.

Lebka s dolnou čeľusťou (cranium) a úplná kostra. Zachovalosť vyhovujúca. Výška tela: 181,7. Lebka hypredolichoeranná, eurymetopná. Mesen., mesokonch., chamaerhin. Morfologická charakteristika: N. v.: dolichoeleipsoidná N. o.: Vysoká, úzka, pentagonoidná. Skostnatenie švov pri šípovom šve začaté (S. c. I. 4—5; S. s. II. 3—5; S. l. III. 6—7.). Čelo dozadu smerujúce, úzke, stredne vysoké. Sutura metopica. Oblúk nadočnicový silný (II.), oblúk temenných kostí dlhý, stredne vysoký, plochý. Kost tylná silne vypuklá — curvoceipitálna. Protuberantia occipitalis externa (III.). Obličajová časť lebky vysoká, štvorhranná, široká. Okolie jarmové temporálneho rázu; orthosygné. Nosový koreň úzky, vyčnievajúci; nosový chrbát vysoký, vypuklý; nosový otvor nízky, úzky. Očnica okrúhla, stredne vysoká. Interorbitálna šírka malá. Brada úzka, rovná. Zubný oblúk parabolický, zuby ešte neošúchané.

Typ: $\alpha + \delta$.

Hrob 35. — H: 50, Inf. II. (8—10-ročný) Np. D: 70. Pol.: V—Z. Hlava v priamej polohe, ramená pri tele, nohy skřížené (Tab. II. 1.). Pod hlavou sme našli úlomok azda železného *klinca* (Tab. III.). Stopy drevenej truhly sme nenašli.

Lebka s dolnou čeľusťou (cranium) a veľmi poľámané časti kostry. Lebka brachyceranná, metriometopná. Mesen., chamaekonechná, chamaerhin. Ďalšia charakteristika nálezu nebola možná.

Hrob 36. — H: 32, Inf. I. (6—7-ročný). Čiastočne P. D: 71. Pol.: V—Z. Hlava obrátená naľavo, ramená pri tele. Lýtkové kosti z pôvodného miesta odsunuté. Bez príloh. Niekoľko úlomkov z lebky a kostry; nevhodné pre výskum.

Hrob 37. — H: 30, Inf. I. (3—4-ročný). Np. D: 50. Pol.: V—Z. Kostra skoro úplne spráchnivená. Bez príloh. Niekoľko úlomkov kostry.

Hrob 38. — H: 60, Inf. II. (10—14-ročný). Np. D: 87. Pol.: V—Z. Hlava v priamej polohe, ramená pri tele. Na pravej polovici hrudníka, na dolných rebrách našla sa pokrivená a poľámaná železná doštička.

Doštička ležala v ose medzi lakťami (15 cm), jej horný okraj bol polkruhovitý, dolný trhaný, vrúbkovaný. Po vyzdvihnutí sa úplne rozpadla. Lebka ležala na konkávnej strane črepa neolitického bombovitej nádoby.

Lebka s dolnou čeľusťou (cranium) a niekoľko úlomkov z kostry: Lebka brachyceranná, chamaecranná, tapeinoceranná, metriometopná. Mesokonch., mesorhin. Nález nie súci na ďalšie bádanie.

Hrob 39. — H: 60, Inf. I. (5—6-ročný). Np. D: 77. Pol.: V—Z. Hlava obrátená napravo, ramená pri tele. Bez príloh.

Lebka s dolnou čeľusťou (cranium) a úlomky z kostry. Zachovalosť veľmi zlá. Pre výskum nevhodné.

Hrob 40. — H: 70, Inf. I. (3—4-ročný). P. D: 55. Pol.: V—Z. Hlava obrátená napravo a v tomto smere aj odsunutá, ramená pri tele. Bez príloh.

Kosti lebky a kosti z kostry veľmi zle zachovalé, na skúmanie nevhodné.

Hrob 41. — H: 105, Inf. II. (8—9-ročný). Np. D: 70. Pol.: V—Z. Právě rameno pri tele, ľavá ruka na bedrách. Prílohy žiadne.

Kosti lebky a poľámané kosti kostry, k riadnemu výskumu nevhodné.

Hrob 42. — H: 50, Inf. II. (12—14-ročný). P. Pol.: V—Z. Časť kostí chýbala. Prílohy žiadne. Úlomky lebky a kostry, veľmi zle zachovalé, na výskum nevhodné.

Hrob 43. — H: 50, Adult-Matur. (40-ročný), M. Np. D: 72. Pol.: V—Z. Lebka obrátená napravo. Pravá ruka v lone, ľavé rameno pri tele. Prílohy žiadne.

Lebka s dolnou čeľusťou (cranium) a kostra. Zachovalosť vyhovujúca. Výška tela: 159,0 cm. Lebka mesoceranná, mesoconchenná, leptorrhinná. Morfologická charakteristika: N. v.: mesoeleipsoidná, N. o.: vysoká, kvadratická. Skostnatenie švov v začiatkoch (S. c. I. 3—4. S. s. II. 6—7. S. l. III. 8.); kostičky švov. Čelo vysoké, dozadu zapadajúce, široké. Šupina kosti tylnej vypuklá-curvoceipitálna. Glabella II. Obličajová časť lebky vysoká, štvorhranná, mierne široká. Fossa canina vyhlbená. Stredná časť obličaja úzka. Okolie jarmové typu fronto-temporálneho. Nosový koreň úzky, vyčnievajúci. Chrbát nosový poľámaný. Očnica strednej výšky, štvorhranná. Brada silná, úzka, nízka, bradový hrbol vyčnievajúci.

Typ: protoeuropidný + γ .

Hrob 44. — H: 70, Adult-Matur. (45—50-ročná). Pravdepodobne žena. Np. D: 145. Pol.: V—Z. Lebka v priamej polohe, pravá ruka v lone, ľavé rameno pri tele. Pod lebku našli sme úlomok plochého železného *klinca* so stopami dreva. (Tab. III.). Iné stopy truhly sa nenašli. Jedna *záušnica* bola pod dolnou čeľusťou, druhá pod chrbtovou kosťou. Sú z tenkého bronzového drôtu, štvorhranného prierezu so silne splošteným esovite zahnutým koncom, bez ozdoby (Tab. III.). Drobný kamenný *odštep* sa našiel na ľavom pleci a na ľavom kolene (Tab. III.).

Lebka s dolnou čeľusťou (cranium) a kostra. Zachovalosť veľmi zlá. Lebka tapeinoceranná; chamaekonechná. Morfologická charakteristika: N. o.: forma široká, vysoká, kvadratická. N. v.: romboidná. Skostnatenie švov v začiatočnom štádiu (S. c. I. 3—4, S. s. I. 4—5, S. l. 6—7.). Čelo dozadu smerujúce; oblúk temennej kosti pretiahly, široký. Šupina kosti tylnej silne vypuklá — curvoceipitálna. Protuberantia occipitalis externa II. Ďalšia charakteristika pre chýbajúce kosti nemožná.

Typ: α (?). (Tab. V.)

Hrob 45. — H: 110, Matur. (50-ročný), M. Np. D: 162. Pol.: V—Z. Lebka obrátená napravo, pravé rameno pri tele, ľavá ruka na bedrách. Prílohy žiadne. (Tab. II.).

Lebka s dolnou čeľustou (cranium) a úplná kostra. Zachovalosť veľmi dobrá. Výška tela: 167.8. Lebka hyperbrachycranná, orthocranná, tapeinocranná, stenometopná. Mesokonch., leptorrhin. Morfológická charakteristika: N. v.: brachysphenoidná. N. o.: forma širokej gule. Skostnatenie švov v stave veľmi pokročilom (III.). Sutura metopica. Čelo strednej výšky, dozadu padajúce, široké. Oblúk nadočnicový vysoko oblúkovitý, silný. Oblúk temennej kosti vysoký, široký, oblúkovitý. Šupina kosti tylnej strmá, srazená — planoccipitálna. Glabella (III.). Obličajová časť lebky široká, plochá, strednej výšky; alveolárna prognathia. Jarmové kosti frontálneho typu, kryptosygné. Nosový koreň úzky, vysoký; nosový chrbát vysoký, asymetrický, konvexný; nosový otvor úzky, vysoký. Fossa praenasalis. Očnica okrúhla, vysoká, stredná časť obličaja plochá. Brada veľmi široká, silná, zavalitá, ošúchanosť zubov veľmi pokročilá.

Typ: $\beta + t$.

Hrob 46. — H: 140, Inf. I. (Nemluvniatko). P. Dol.: V—Z. Kosti úplne spráchnivené. Prílohy žiadne. Niekoľko úlomkov kostry, na skúmanie nevhodné.

Hrob 47. — H: 110, Adult.-Matur. (40-ročný), M. P. Pol.: V—Z. Kostu našiel robotník, vyberajúci piesok, na nález upozornil nás po zničení kostry. Prílohy žiadne.

Lebka (calvaria) a úplná kostra. Zachovalosť veľmi zlá. Výška tela: 165.4. Lebka mesocranná, chamaecranná, tapeinocranná, eurymetopná. Morfológická charakteristika: N. v.: meso-elipsoidná. N. o.: vysoká, široká podoba gule. Skostnatenie švov v stave veľmi pokročilom (II.). Čelo nízke, vypuklé. Obrys med. sag. veľmi nízko oblúkovitý. Oblúk nadočnicový mierne vyčnievajúci. Oblúk temennej kosti oblúkovitý, plochý. Šupina kosti tylnej nápadne vyčnievajúca — curvooccipitálna. Glabella I. Os incae tripartitum. — Ďalšia charakteristika nemožná.

Typ: $\alpha + \gamma$ (?).

Hrob 48. — H: 80, Inf. I. (4–5-ročné). Np. D: 70. Pol.: V—Z. Lebka obrátená napravo, pravé rameno pri tele, ľavá ruka v lone. Prílohy žiadne.

Niekoľko zle zachovalých kostí kostry, na riadne skúmanie nevhodné.

Hrob 49. — H: 100, Mat. (50-ročný), M. Np. D: 150. Pol.: V—Z. Pravé rameno silne priliehala k telu, spodné rameno pod paňvou, ľavá ruka v lone. Prílohy žiadne.

Lebka s dolnou čeľustou (cranium) a úplná kostra. Zachovalosť veľmi dobrá. Výška tela: 161. Lebka hyperbrachycranná, stenometopná. Hypereuryprosop., chamaeconch., chamaerrhin. Morfológická charakteristika: N. v.: brachysphenoidná. N. o.: široká, plochá pentagonoidná. Skostnatenie švov vo veľmi pokročilom stave (I.). Čelo vysoké, vypuklé, úzke. Oblúk nadočnicový vypuklý, oblúk temennej kosti vysoko oblúkovitý, veľmi široký, šupinka kosti tylnej strmá, plochá, planoccipitálna. Glabella (II.). Tvárová časť lebky široká, plochá, hranatá. Fossa canina hlboká a veľmi široká. Alveolárna prognathia. Okolie jarmovej kosti frontálneho položená, phaenosygné. Nosový koreň vysoký, úzky; chrbát nosový krátky, konvexný; nosový otvor nízky, široký. Fossa praenasalis. Očnica strednej výšky, kvadratická; jej os šikmá. Brada široká, strednej výšky; bradový hrbol rovný.

Typ: $\beta + \gamma$.

Hrob 50. — H: 75, Adult. (30-ročný), M. P. Pol.: V—Z. Pravé rameno pri tele, ľavá ruka v lone. Pravá noha v kolene trochu ohnutá, nabok vyvrátená. Prílohy žiadne.

Kosti lebky a kostry veľmi zle zachované, na skúmanie sa nehodia.

Hrob 51. — H: 45, Inf. I. (3–4-ročné). P. Pol.: V—Z. Na ľavom boku dolnej čeľusti do kruhu zahnutý bronzový *drôtik*, na jednom konci tvoriaci háčik, na druhom zlomený (Tab. IV.).

Lebka s dolnou čeľustou (cranium) a niekoľko kostí kostry. Nález sa na riadne skúmanie nehodí.

Hrob 52. — H: 36, Adult. (35-ročná), Ž. P. Pol.: V—Z. Pri vyberaní hliny bola kostra poníže paňvy zničená. Lebka v priamej polohe. Pravé rameno pri tele, ľavá ruka v lone. Pri lebke, na okolí ľavého ucha otvorený bronzový *krúžok* osemhranného prierezu, pri pravom uchu otvorený bronzový *krúžok* okrúhleho prierezu (Tab. III.). V zemi, vyhodenej s dolnou časťou kostry našli sme bronzový *prsteň* tvaru dnešných snubných prsteňov (Tab. III.), značne ošúchaný. Lebka spočívala na veľkom neolitickom *črepe* z bombovitej nádoby, zdobenej dvojitou vypulínou (pupkom) (Tab. I.). Črep bol zrejme úmyselne položený pod hlavu, ležal konkávnou stranou nahor. K črepu priliehal šedý kamenný *odštep*, na ľavom boku lebky ležal kamenný *odštep* špinavo ružovej farby.

Lebka bola vyzdvihnutá a pri čistení sa úplne rozpadla. Kosti kostry mierne zachované. Výška tela 154.1.

Hrob 53. — H: 46. Pri vyberaní piesku bol značne porušený. Vek a pohlavie nezistiteľné. Ľavé rameno bolo vsunuté pod paňvu. Prílohy žiadne.

Našli sa len úlomky dlhých kostí. Ich zachovalosť veľmi zlá. Na riadne skúmanie nie súce.

Hrob 54. — H: 55, Matur. (45–50-ročná), Ž. P. Pol.: V—Z. Hrob bol dávnejšie pri rigolovaní pôdy vyvrátený, len pravá polovica kostry ostala v hrobe neporušená. Pravé rameno pri tele. Prílohy žiadne.

Zachované kosti na riadne skúmanie sa nehodia. Výška tela: 161.

Hrob 55. — H: 106, Adult. (30–35-ročná), Ž. Np. D: 141. Pol.: V—Z. Lebka obrátená napravo, pravé rameno pri tele, ľavá ruka v lone. Na oboch bokoch lebky pri ušiach 1–1 bronzová *záušnica* s okrúhlym prierezom, nezdobená. Na pravej ruke našli sme strieborný *prsteň*, podobný dnešným snubným prsteňom (Tab. III.) ošúchaný.

Lebka s dolnou čeľustou (cranium) a úplná kostra v zlomkoch. Nález na skúmanie nevhodný. Výška tela: 152.1.

Hrob 56. — H: 99, Matur.-Senil. (55–60-ročný), M. Np. D: 155. Pol.: V—Z. Hlava v priamej polohe. Oboje ramená pri tele. Prílohy žiadne.

Lebka s dolnou čeľustou (cranium) a úplná kostra. Zachovalosť dobrá. Výška tela: 161.9. Lebka mesocranná, orthocranná, acrocranná, metriometopná. Hypsikonchná. Morfológická charakteristika: N. v.: zavalitá, dolichoelipsoidná. N. o.: široká, vysoká, pentagonoidná. Skostnatenie švov v konečnej fáze (III.). Čelo nízke, strednej šírky, slabozadu smerujúce. Oblúk nadočnicový silný. Oblúk temennej kosti dlhý, pretiahly, vypuklý. Šupina kosti tylnej vypuklá — curvooccipitálna. Glabella (III.). Obličajová časť lebky široká, plochá, štvorhranná (veľmi polámaná), orthognathná. Okolie

jarmovej kosti frontálne položené. Nosový koreň úzky, vysoký, nosový chrbát vypuklý, nosový otvor široký. Očnica štvorhranná veľmi vysoká. Brada široká, hranatá, zavalitá; oblúk zubný tvaru „V“. Alveoly po vypadnutých zuboch zarastené a atrofické.

Typ: $\alpha + \gamma + \beta$.

Hrob 57. — H: 50. Kostra bola pri vyberaní piesku od paňvy nahor zničená. Pol.: V—Z. Niekoľko polámaných kostí; na riadne skúmanie nevhodné.

Hrob 59. — H: 60. Inf. I. (4—5-ročné). Np. D: 70. Pol.: V—Z. Lebka obrátená napravo, pravé rameno pri tele, ľavá ruka v lone. Ľavá lýtková kosť sa odsunula a dostala pod pravú. Na ľavej kľúčnej kosti drobný kamenný *odštep* (Tab. III.), pravdepodobne v druhej polohe.

Polámaná lebka a úlomky nedostatočne zachovalej kosti. Nález nevhodný na antropologické spracovanie.

Hrob 60. — H: 56, M. (?) neistého veku. Np. D: 150. Pol.: V—Z. Na mieste lebky našli sme len dolnú čeľusť. Obidve ramená pozdĺž tela. S jednej i druhej strany ľavého lýtku vyzdvihli sme železný šíp (Tab. III.). Obidva ležali vo vodorovnej polohe, hrotom obrátené k vrchnej časti tela.

Dolná čeľusť a kosti kosti. Zachovalosť slabá. Výška tela: 162,5. K ďalšiemu skúmaniu nevhodné.

Hrob 62. — H: 60, Adult. (30—35-ročná), Z. P. Pol.: V—Z. Kostra bola už dávnejšie značne porušená a potom znovu zahrabaná.

Lebka s dolnou čeľusťou (cranium) a kosti kosti zle zachovalé. Lebka mesocranná, metriometopná. Mesen., chamaekonch., chamaerrhin. Morfológická charakteristika: N. v.: meso-romboidná. N. o.: široká, nízka, kvadratickej formy. Ozubie švov stredne silné (S. c. I. 3—5, S. s. III. 4—5, S. l. II. 2—4.). Čelo nízke, vypuklé, strednej šírky. Oblúk nadočnicový plochý. Okolie temennej kosti vypuklé. Šupina kosti tylnej oblúkovitá — curvocepitálna. Glabella 0. Oblíčajová časť lebky oválna, nadol sa zužujúca, vysoká. Okolie jarmové temporálneho typu. Kryptosgné. Koreň nosa veľmi úzky; chrbát nosový plochý, konkávny; nosový otvor hruškovitého tvaru. Očnica štvorhranná, nízka. Brada rovná, úzka, strednej výšky. Zubný oblúk paraboličský, zuby neošúchané.

Typ: $\gamma + (\alpha)$.

Hrob 63. — H: 115, Juven. (18—20-ročné). Pohlavie sa nedá určiť. P. Pol.: pravdepodobne V—Z. Kostra úplne prehádzaná a znovu zahrabaná.

Temenná časť lebky (calva) a kosti kosti. Ich zachovalosť veľmi zlá. Nález nevhodný na antropologické skúmanie. Výška tela: 163,3.

Hrob 66. — H: 70. Úplne prehádzaný, zničený hrob. Niekoľko zle zachovalých úlomkov kosti nesúcich pre antropologické štúdium.

Hrob 67. — H: 89, Matur. (50-ročný). M. Poprehádzaný, znovuzahrabaný.

Lebka s dolnou čeľusťou (cranium) a kosti kosti. Zachovalosť zlá. Nález s hľadiska antropologického nevyhovuje.

Hrob 68. — H: 85. Pohlavie nezistiteľné, vek neistý, pravdepodobne Adult. Poprehádzaný a znovu zahrabaný hrob. Lebka ležala na ľavej strane. Pri pravom uchu bronzová *záušnica*, od ľavého spánku smerom k dolnej čeľusti vedľa seba tri bronzové *záušnice*.

Lebka v zlomkoch, drobné kosti. Nález na bádanie a meranie sa nehodí.

Hrob 69. — H: 85, Adult-Matur. (40—45-ročný). M. Np. D: 160. Pol.: V—Z. Lebka obrátená na ľavo, ľavá ruka na bedrách, pravá v lone. Príloha žiadna.

Lebka s dolnou čeľusťou (cranium) a kosti kosti. Nález veľmi zle zachovalý. Výška tela: 165. Lebka brachycranná. Morfológická charakteristika: N. v.: brachy-pentagonoidná. N. o.: široká, asymetricky kvadratická forma. Skostnatenie švov v priebehu. Šupina kosti tylnej vysoká, strmá, odrazená — planocepitálna. Nález sa nehodí na ďalší výskum.

Hrob 71. — H: 80, Adult. (35—40-ročná), Z. Np. D: 140. Pol.: V—Z. Lebka obrátená naľavo. Obidve ruky uložené do lona. Na prstenníku ľavej ruky bronzový *prsteň* vrúbkovaný (Tab. III.), značne ošúchaný. Nad pravým plecom vo výške asi 10—15 cm nad kostrou ležal otvorený bronzový *krúžok* z tyčky (Tab. VII.), okrúhleho prierezu, s koncami slabozúženými a skrojenými. Podobné krúžky v hrobe č. 52 slúžili za záušnice.

Lebka s dolnou čeľusťou (cranium) a kosti kosti. Zachovalosť veľmi dobrá. Lebka mesocranná, orthocranná, metriocranná, eurymetopná. Mesokonch., mesorrhin. Morfológická charakteristika: N. v.: dolicho-elipsoidná. N. o.: pentagonoidná, strednej šírky. Ozubie švov (S. c. I. 2—3, S. s. II. 4—5, S. l. III. 3—5.). Čelo široké, vysoké, vypuklé. Oblúk nadočnicový plochý. Oblúk temennej kosti pretiahly, plochý. Šupina kosti tylnej vypuklá — curvocepitálna. Glabella 0—1. Oblíčajová časť lebky široká, nízka, okrúhla, orthognathná (polámaná). Jarmová kosť frontálne položená; orthosgné. Nosový koreň široký, vysoký; chrbát nosový vysoký, rovný; nosový otvor strednej šírky, tvaru hruškovitého. Očnica štvorhranná, strednej výšky, so šikmou osou. Interorbitálna šírka značná.

Typ: $\alpha + \gamma$.

Hrob 73. — H: 58, Inf. I. (3—4-ročné) Np. D: 54. Pol.: V—Z. Lebka v priamej polohe, ramená pozdĺž tela. Prílohy žiadne. Niekoľko úlomkov kosti, nález k riadnemu výskumu nevhodný.

Hrob 74. — H: 85. Kostra úplne porušená a znovu zahrabaná. Zachovali sa len zlomky dlhých kostí, nehodiace sa na ďalšie bádanie.

Hrob 76. — H: 95, Matur. (45—50-ročný), M. Np. D: 150. Pol.: V—Z. Lebka v priamej polohe, obidve ruky v lone. Pri pravej ruke otvorený bronzový *prsteň* štvorhranného prierezu, bez ozdoby (Tab. III.).

Lebka s dolnou čeľusťou (cranium) a dlhé kosti, stav ich zachovalosti veľmi zlý, nehodia sa na antropologické bádanie. Výška tela: 158,7.

Hrob 78. H: 51, Inf. I. (5—6-ročné) Np. D: 70. Pol.: V—Z. Lebka v priamej polohe, ramená pozdĺž tela. Prílohy žiadne. Polámaná lebka s dolnou čeľusťou (cranium) a úlomky kostí. Nález nevhodný na skúmanie.

Hrob 79. — H: 93, Adult. (35-ročný), M. D: 172. Pol.: JV—SZ. Lebka obrátená napravo. Ramená tesne pozdĺž tela. Asi 10 cm ponad ľavou lýtkovou kosťou železná *strela* vo svislej polohe (Tab. III.).

Temenná časť lebky (calva) a zvyšky kosti. Kriometrická charakteristika nemožná. Morfológická charakteristika: N. v.: meso-sferoidný. Plagiokcephálny. N. o.: kvadratická forma. Švy otvorené, ozubie stredné (S. c. I. 2—3, S. s. II. 6—8, S. l. III. 4—5.). Čelo strednej výšky, dozadu smerujúce. Oblúk nadočnicový.

cový plochý. Oblúk temennej kosti široký, asymetrický. Šupina kosti tylnej strmá, odrazená — planoccipitálna.

Hrob 80. — H: 70, Adult. (asi 37-ročný), pohľavie nezistené. D: 140. Pol.: V—Z. Lebka obrátená napravo, ľavá ruka v lone, pravé rameno pozdĺž tela. Na hornej ramennej kosti, asi uprostred tejto bronzový *prsteň* vrúbkovaný, pri ľavej ruke *prsteň* z bronzového pliešku zdobený radom drobných krúžkov. Lebka s dolnou čeľusťou (cranium) a chatrné zvyšky kostry. Nález sa nehodí na antropologické skúmanie.

Hrob 82. — H: 90, Juven. (20—24-ročná), Ž. (?). Np. D: 160. Pol.: V—Z. Lebka obrátená naľavo, pravé rameno pozdĺž tela, ľavá ruka na paľve. Prílohy žiadne.

Hrob 83. — H: 100, Adult. (30—35-ročná), Ž. P. Pol.: JV—SZ. Časť kostí bola odsunutá z pôvodného miesta. Prílohy žiadne.

Lebka s dolnou čeľusťou (cranium) a kostra. Zachovalosť vyhovujúca. Výška tela: 156.6. Na lebke dalo sa zachytiť len niekoľko kranio-metrických údajov. Morfológická charakteristika: N. v.: dolicho-elipsoidná. N. o.: plagio + elipsoidná. Ozubie švov: (S. c. I. 2—3, S. s. II. 4—5, Sl. I. III. 5.). Čelo nízke, vypuklé, oblúk nadočnicový plochý, oblúk temennej kosti pretiahly, plochý, šupina kosti tylnej vypuklá — curvoccipitálna. Glabella (0—I.).

Typ: $\alpha(?) + \gamma$.

Hrob 84. — Hľbka nezistená Inf. I. (4—5-ročné). Hromádka kostí z porušenej a znovu zahrabanej kostry. Prílohy žiadne.

Úlomok z lebky a zlomky dlhých kostí. Nálezy sa nehodia na sústavné bádanie.

Hrob 85. — Adult. (35—40-ročná), Ž. Pol.: V—Z. Ostatné údaje sa stratili. *Lebka* s dolnou čeľusťou (cranium) a neúplná kostra. Výška tela: 163.2. Lebka mesocranná, hypsiceranná, acrocranná, eurymetopná. Morfológická charakteristika: N. v.: Meso-pentagonoidná. N. o.: vysoká, široká, ostro profilovaná pentagonoidná. Ozubie švov silné (S. c. I. 2—3, S. s. II. 6—8, S. I. III. 7—8.). Kostičky švov. Čelo vypuklé, nízke, Tuber frontale. Oblúk nadočnicový plochý. Oblúk temennej kosti vypuklý, pretiahly. Šupina kosti tylnej vypuklá — curvoccipitálna. Glabella 0—I. Tvárová časť lebky veľmi úzka, ovoidná. Alveolárna prognathia. Jarmová kosť temporálneho typu, kryptosygné. Nosový koreň veľmi úzky, vysoký; nosový chrbát vysoký, vypuklý; nosový otvor úzky, oválny (polámaný). Očnica okrúhla, vysoká, veľká. Brada strednej výšky, úzka; bradový hrbol rovný.

Typ: $\alpha + \delta$.

Odpadové jamy

Jama 1. Kotlovitého tvaru, hlboká 160 cm, s ústím 160 × 140 cm. Bola vyplnená čiernym humusom, bez akýchkoľvek črepov. Na dne jamy ležala ľudská stehenná kosť.

Jama 2. Kotlovitého tvaru, hlboká 210 cm s ústím 170 × 160 cm. Bola vyplnená miešanou hlinou, v nej sa našiel úlomok zvieracieho rohu a drobné, atypické úlomky črepov pravdepodobne z doby bronzovej (Obr. č. 2. 89.).

Ozdoby z vyššie opísaného *radového kostrového pohrebiska z mladšej doby hradištnej* sa sho-

dujú s nálezmi z veľkého pohrebiska belobrdského.²³ Začiatok pozdnohradištného pohrebiska v Bešeňove kladieme do prvej polovice XI. storočia a ako svedčia nálezy mincí z prvej polovice XII. stor., nájdené L. Kraskovskou pri vykopávkach na tomto nálezisku r. 1949, *pochovávali na ňom okruhle jedno storočie*.

Prítomnosť železných striel typu staromaďarského medzi nálezmi (hrob č. 8., 60., 79.), ďalej dvojité závesok (hrob č. 18.), náramnice (hrob č. 10.) a trepanácia lebiek (hrob č. 11., 28.) svedčia o intenzívnejšom vplyve maďarského ctníka. Vplyv tento je vysvetliteľný blízkosťou dôležitého brodu cez močiare Žitavy a Nitry medzi Dvorami nad Žitavou a osadou Nyárhid,²⁴ ktorý bol s hľadiska obchodného i strategického silnejšie obsadený Maďarmi.

Pozdnohradištné pohrebisko na pôde „Papföld“ poskytuje nám aj dôležité oporné body na skúmanie vzniku osady Bešeňov a tiež na skúmanie vzniku mena tejto dediny. — Mohlo sa predpokladať, že odkrytím tohto pohrebiska sa nájdu archeologické alebo antropologické stopy *Pečenegov* (Besenyő), lebo v údolí Žitavy poznáme v XI. storočí dve osady tohto ľudu. Jedna bola v Hont. Tesároch (Barstaszár)²⁵ druhá vo Dvoroch nad Žitavou.²⁶ O Pečenegoch usadených v Dvoroch n. Žitavou hovorí zakladacia listina benediktínskeho opátstva v Hronskom Sv. Beňadiku z r. 1075.²⁷ Kráľ Gejza I. dáva opátstvu „... villam hudiwordiensium bisseorum, ad arandum super eandem aquam sitoua, cum terra septuaginta duorum aratorum.“ — Ďalej „Hudiwordiensium aliam terram ad quadraginta aratra et XX domus servorum super mercatum, ... ubi et curiam meam, necnon et capellam, que in honore sancti martini est, dedi.“ Z uvedeného je jasné, že listina hovorí o dvoch osadách. Jedna osada udvardských (dvorských) Pečenegov ležala na pôde dnešných Dvorov nad Žitavou. Oráčiny patriace k tejto osade ležali nad riekou Žitavou, zrejme na jej terase. — Druhá osada Udvardčanov pozostávala z 20 domov a o jej dôležitosti svedčí kráľovská kúria a kaplnka zasvätená sv. Martinovi. Táto osada ležala v blízkosti dnešných Dvorov n. Žitavou na dume dnešnej Kalvárie (Obr. 1, h.) a neskoršie listiny ju spomínajú pod menom „Szent Márton“.²⁸

K n i e z s a mýlnie stotožňuje túto osadu Pečenegov s Bešeňovom;²⁹ „villa Beseneu“ sa spomína po prvý raz v kráľovskej donačnej listine až r. 1217.³⁰ Pretože pozdnohradištné pohrebisko na pôde „Papföld“ neposkytlo žiadnych archeo-

logických, ani antropológických názvov, ktoré by ukazovali na prítomnosť pečenegského etnika, bude pravdepodobné, že pohrebisko patrilo k tej pretiahlej osade, ktorá sedela na dunách „Gyács“ a „Malomgát“. Nové kryštalizačné centrum okolo kostola dnešného Bešeňova mohlo vzniknúť až v druhej polovici XII. storočia. Činia to pravdepodobným nasledujúce okolnosti: Bešeňov sa po prvý raz spomína na začiatku XIII. storočia, z čoho plynie, že osada sa utvorila už asi o pol storočia skorej. Na pohrebisku, na pôde „Papföld“ sa prestalo pochovávať okolo polovice XII. stor., pravdepodobne preto, lebo v blízkosti sa otvoril nový cintorín. Možno tu myslieť len na kostolný cintorín bešeňovský, založený okolo novostavby kostola.³¹ Osada ležiaca okolo kostola mohla patriť *Pečenegom*, presídleným z osady vo Dvoroch nad Žitavou a potom je ľahko srozumiteľné, že okolousadlí pomenovali ju podľa novoprišlých osadníkov. Túto otázku na prvom mieste etnickú by mohol osvetliť výkop kostolného cintorína. Ale nie je vylúčené, že osadu pomenovali podľa majiteľa pečenegskej národnosti alebo mena Besenyő.

S hľadiska etnografického môžeme o pohrebisku zaznamenať tieto fakty:

Rozloha hrobov neukazuje žiadne sorkupenie bohatých a chudobných hrobov. Nápadné množstvo detských hrobov na západnom konci pohrebiska je pravdepodobne výsledkom väčšej úmrtnosti detí v istom čase, v súvisi s nejakou epidémiou.

Polohu *lebky* v hrobe sme mohli zistiť v 43 prípadoch, z nich v 21 prípadoch bola viac-menej obrátená napravo (sever), v 5 prípadoch naľavo (juh) a v 17 prípadoch ležala v priamej polohe. — Hlava v 1 prípade ležala na zvlášť k tomu cieľu tam položenom veľkom pravekom črepe (hrob č. 38).

V dvoch hroboch sa našli železné *strely* kolmo stojace vo vrstve zeme, pokrývajúcej kosru. Strieľanie lukom do hrobu vtedy, keď mŕtvolu pokrývala už vrstva zeme, môže súvisieť s poverou, aby sa mŕtvy nevrátil. — V jednom prípade boli hroty striel položené zrejme k nohám nebohého.

Pozostatky *truhly*, dosiek, sme ani v jednom prípade nezistili, za stopy truhiel mohli by sa považovať azda úlomky železných klinčekov z hrobov č. 35 a 44.

Uloženie rúk nebohého sme mohli pozorovať v 46 prípadoch. V 19 prípadoch obidve ramená ležali vedľa tela, v 17 prípadoch pravé rameno

ležalo vedľa tela, ľavé zahnuté, takže ruka ležala v lone alebo na bedrách, v 6 prípadoch ľavé rameno ležalo vedľa tela a pravá ruka bola uložená do lona alebo na bedrách a len v 4 prípadoch boli obidve ruky položené do lona. V jednom prípade ležala ruka ľavého ramena na prsách a pravého ramena v lone. — Nezvyklú polohu nôh sme zistili v hroboch č. 15, 16, 25, 28, 31, 35, 50, 59.

Nálezy predmetov v hroboch č. 19, 38 si nevieme vysvetliť. — Z úžitkových predmetov nájdených v hroboch vyniká *praslen*, zhotovený z črepa nádoby. Drobné úlomky kremeňa a obsidiánu akiste nemožno považovať za predmety úžitkové, dostali sa do hrobov pravdepodobne zo slabej pravekej kultúrnej vrstvy, rozprestierajúcej sa na povrchu náleziska.

Rozbor antropológických nálezov z pohrebiska z mladšej doby hradištnej v Bešeňove

Výsledkom bádania v odbore historickej antropológie ako historickým prameňom pripadá značná úloha pri riešení archeologických a historických problémov. Vysvetlenie tohoto zjavu spočíva v tom, že archeologické bádanie obracia sa novšie viac k otázkam etnickým. Archeologické nálezy postupne strácajú úlohy, ktoré mali v minulosti, a stávajú sa dôležitými predovšetkým v tej súvislosti, v akej nám osvetľujú spoločenský život, štruktúru niektorého etnika. Nadhodená problematika uviedla v život etnogenické bádania, ktorému v antropológii odpovedá výskum populačnej biológie. Moderná antropológia stotožňuje sa so spomenutým smerom bádania, približuje sa k predmetu svojich výskumov pomocou štyroch všeobecných metód. Takú vedeckú činnosť, ktorá je zadená na skúmanie vlastností ľudí dnešných aj historických dôb a ktorou zachycujeme aj sled týchto vlastností vo výstavbe jedného individua, menujeme *biologickou metódou* (1). — Druhá metóda smeruje k rozvinutiu sociologických faktorov. Jej úlohou je skúmanie všetkých faktorov spoločenského prostredia človeka a všetkých zmien prostredia daného prírodou. *Sociologická metóda* (2) opisuje populáciu, v ktorej skúmané individuum žilo alebo žije, ďalej rozmery populácie, štruktúru tejto a všetky tie faktory, ktoré môžu pôsobiť na jednotlivca. Sociologická metóda spočíva teda v určovaní vonkajších faktorov v najširšom slova smysle. — *Etnologickou metódou* (3) zasa určujeme tie faktory, ktoré sú

výsledkom kultúrneho vplyvu populácie na jednotlivca. Každá populácia disponuje viac-menej osobitnými kultúrnymi faktormi podľa toho, do akej miery bola počas svojej genezy vývinu uzavretá alebo s okolitými populáciami splynulá. Etnologická metóda teda skúma a oceňuje pôsobenie týchto vplyvov na individuum. Úlohou tejto metódy je ďalej sledovanie aj činností, ktorými sa individuum obracia k svojmu prostrediu. Etnologická metóda je určovaním vnútorných podmienok v užšom slova smysle. — Konečne *historická metóda* (4) sa snaží zrekonštruovať život a vlastnosti už nežijúcich individuí v minulých alebo historickým procesom pretvorených populáciách. Historická metóda vrhá svetlo najmä na genezu populácií. Historické bádanie sa snaží určiť zmenu vlastností vo vzťahu k populácii a činnosti.

Majúc na zreteli tieto štyri základné metódy, naše bádanie sa rozvetvuje na dva hlavné smery; prvý je *etnogenetické bádanie*, ktoré sa snaží objasniť všetky tie procesy, ktorých výsledkom je koniec-koncov vývin a život skúmaného etnika (archeologické, lokálnohistorické, archívne, jazykospytne, etnologické a iné bádanie). — Druhým odvetvím nášho výskumu je *bádanie v oblasti populačnej biológie*, ktoré opierajúc sa o výsledky etnogenetického bádania snaží sa určiť biologický status populácie a aj všetkých tých faktorov, ktoré hraly rolu vo vytvorení biologického stavu populácie. Závisle od veľkosti skúmanej etnickej jednotky rozlišujeme populačné výskumy *regionálne* (1) s užším a *všeobecného rázu* (2) so širším okruhom bádania. Regionálny výskum s užším okruhom (skúmanie skoro každého jednotlivca populácie dobre vyhranenej) sa usiluje určiť čím úplnejší biologický stav niektorej etnickej jednotky. Regionálny antropologický výskum, usilujúci sa o dosiahnutie vedeckej vierohodnosti, možno uskutočniť len na podklade najpresnejších a najpodrobnejších etnogenetických bádání. Plné ocenenie biometrických a biologických dát je možné len vtedy, keď pri jednotlivých typoch či typových skupinách vieme oceniť vplyv každého faktora koordinovane. Vzťahuje sa to najmä na tie typy, ktoré sa dedia viac-menej komplexne.

Etnogenetický výskum má veľký význam najmä v Dunajskej kotline. V jednotlivých oblastiach medzi populáciami žijúcimi a zaniknutými v tomto priestore zistiteľné sú s hľadiska typologických a konštitucionálnych charakteristík veľké rozdiely. Príčinou tohto javu je to, že

predmetom historicko-antropologického výskumu sú populácie rozličného pôvodu, rôzneho jazyka, prísťahovale z rozličných krajov a stojace na rozličných stupňoch integračného procesu. Tieto populácie vplyvom zemepisných, jazykových, náboženských činiteľov, vplyvom zamestnania alebo aj iných sociologických činiteľov sa vo veľkom priestore izolovali utvorením sa prekážkových hraníc, to jest čiastočnou endogámiou sa stvárnili v etnické skupiny. Podľa toho potom, akých rozmerov bola endogámia, totiž akú plochu zaberá biologický okruh populácie, môžeme rozlišovať rozličné stupne homogenity i heterogenity etnických skupín. Čím väčšia bola izolácia, tým jednoliatejšia sa ukazuje populácia, a toto sa prirodzene uplatňuje tak v biologických typoch ako aj v iných metrických typoch. Čím menšia je izolácia, to jest čím väčší je biologický okruh a biologické relácie, tým heterogénnejšia je populácia, čo sa prejavuje vo väčšom rozptyle fyzických antropologických typov, totiž v menšej jednoliatosti biologických typov.

Vyššie načrtnuté zásady viedly k poznaniu, že aj v oblasti historickej antropologie musíme podniknúť také regionálne populačné výskumy, ktorými uskutočňujeme súpis biometrických údajov na podklade etnogenetického bádania a plného využitia jeho výsledkov a tak sa priblížime k riešeniu etnického problému. Tento cieľ sledovali aj vykopávky na pohrebišti v Bešeňove na terase „Papföld“. Konaly sa plánovite v súvis s tými vykopávkami, ktoré sa viedly v západnom Zadunajsku v rokoch 1941—1944 na pohrebištiach z XI.—XIII. stor. v Oroszváre (teraz Rusovce), Mosonmagyaróváre (Rókahalom), Hegyeshalom (Rendezőpályaudvar), Sopronbátfalva (Mária Magdolna kápolna), Sorokpolánye a v Pusztaszentlászló — do okruhu ktorých spadá aj Devín. Regionálne výskumy podobného rázu systematicky vedené smerujú k tomu, aby sme objasnili takrečeno najpodstatnejšiu fázu Dunajskej kotliny.

Shrnutie poznatkov v antropologickom materiáli

Z kosteného materiálu z 87 odkrytých a skúmaných hrobov systematicky sa spracovalo 85. Podľa archeologického materiálu medzi hrobmi je 12 pravekých (1 neolitický, 10 s kultúrou únětickou, 1 s kultúrnou laténskou) a 73 z mladšej doby hradištnej (XI.—XII. stor.). Zaujímavé je v oboch skupinách skúmať rozdiely podľa

pohlavia a veku. Z 12 pravekých kostier 2 sú mužské, 3 ženské, 3 detské, v 4 prípadoch pohlavie sa nedalo zistiť. Podľa veku sú 2 hroby detské (Inf. I.), 1 veku mladého (Juv.), 4 dorastené (Adult.), 2 dospelé (Matur.), v 2 prípadoch sa vek nedal zistiť. Z malého počtu prave-

kých nálezov sa nemôžu vyvodíť širšie závery.

Bohatšie údaje dostávame už o početnosti i o jeho rozdelení podľa pohlavia etnika mladšej doby hradištnej z kosteného materiálu zo 73 hrobov. Údaje o pohlaví a veku 73 jednotlivcov podávam v nasledujúcej tabuľke:

Skupiny podľa veku	Mužovia		Ženy		Deti		Súhrnne	
	n	%	n	%	n	%	n	%
Detský (Inf. I.)					15	20,54	15	20,54
Detský (Inf. II.)					8	10,95	8	10,95
Mladý (Juv.)	1	4,34	3	17,64			4	5,47
Dorastený (Adult.)	16	69,56	12	70,58			28	38,38
Dospelý (Matur.-sen.)	6	26,08	2	11,76			8	10,95
Neistý							10	13,69
Súhrnne:							73	99,99%

Zo 73 jednotlivcov je 23 mužov (31,50%), 17 žien (23,28%), 23 detí (31,50%), vek a pohlavie 10 jednotlivcov (13,69%) sa nedaly zistiť. S hľadiska veku na prvom mieste stoja dorastení a deti; mladí spolu s dospelými a starými dosahujú len tretinu počtu týchto. Úmrtnosť detí podľa získaných dát bola značná (20,54%).

Priemerný životný vek etnika pochovaného na pohrebšti v Bešeňove pohybuje sa podľa výpočtov medzi 28,7—29,5 rokmi. Získané údaje o pohlaví a veku s určitou výhradou naznačujú aj rozsah osídlenia, súvisiaceho s pohrebiskom, teda koľko asi jednotlivcov žilo v príslušnej osade.

Tento výpočet sa opiera o tieto úvahy:

1. Podľa nálezov možno súdiť, že dve krajné časové hranice pohrebov neprevyšujú 2—3 generácie.

2. Rátame tu len s odkrytými hrobmi; podľa nášho odhadu asi tretina pohrebiska mladohradištného zostala neodkrytá.

Jednotlivcov nezisteného pohlavia — berúc do povahy neurčité, sotreté a slabé znaky príslušného kosteného materiálu — možno rátať medzi ženami; ale táto okolnosť robí naše výpočty neistými. Podľa povedaného možno rátať s 23 mužmi, 27 ženami a 23 deťmi. Berúc do ohľadu, že 23 mužovia boli dospelého veku, predpokladáme, že žili v manželstve. Tomuto odpovedá 23 rodín. 4 ženy možno pokladať za dievky a vdovy. Celkový počet detí, rátajúc na každú rodinu 5, možno odhadnúť na 115. Z tohoto počet

zomrelých je 23 a počet živých detí 92 (určitý počet detí totiž za viacerých generácií dorástol). Keď teda máme na mysli dve generácie, počet rodín spadajúci na jednu generáciu je 11,5. V týchto 11,5 rodinách počet jednotlivcov činí 71. Keď počítame s tromi generáciami — čo je pravdepodobnejšie — počet jednotlivcov bude 46,6. Pri našom výpočte nemohli sme brať do ohľadu mnoho okolností, preto sme nútení korigovať rátané údaje a podať minimálnu a maximálnu hranicu počtu obyvateľstva osady. Pravdepodobný počet duší bol by podľa týchto 50—80. (Pretože — ako sme vyššie podotkli — jedna tretina všetkých hrobov ostala neodkrytá alebo bola už pred začatím vykopávkami zničená, ku konečnému počtu obyvateľstva osady musíme ešte prirátavať jednu tretinu uvedeného počtu.) Podľa tohto pokusu bolo by žiadateľné zhotoviť štatistiku aj iných obdobných pohrebísk, lebo len touto cestou dostaneme predstavu o rozméroch a složení ranodejinných osád. Naš výpočet upozorňuje aj na to, ako úzko sa poja biologické problémy ku vzťahom sociologickým i etnologickým niektorého etnika. Tieto štatistické údaje možno v prípade väčšieho pohrebiska porovnať aj s archeologickými nálezmi, pričom spolu sa nám ukáže aj to, ako sa nálezy delia medzi jednotlivými rodinami. Toto by zasa do istej miery uľahčilo rozpoznať zvrstvenie etnika. Naše výpočty sú len pokusom, ktorý na podklade spracovaní viacerých podobných pohrebísk čaká na svoje zdokonalenie.

Hrob — číslo	Délkový index ušnej výšky	Délka obličej (BA-PR)	Spodná obličejová délka (BA-GN)	Horná obličejová šířka (FMT-FMT)	Šířka biobitálna (EK-EK)	Šířka jarmového obluku (ZY-ZY)	Středná obličejová šířka (ZM-ZM)	Výška obličej (N-GN)	Výška horného obličej (N-PR)	Šířka oční (MF-EH)	Výška oční	Šířka nosa	Výška nosa (N-NS)	Délka horní čelisti	Šířka horní čelisti	Vzdálenost klbov čelisti (KDL-KDL)	Vzdálenost uhlav čelisti (GO-GO)	Výška čelisti (D-GN)	Výška ramena	Šířka ramena	Morf. index obličej	Horný index obličej	Index očníkový	Index nosný	Index horní čelisti
1.	54.89	98.5	113	92	103	138	102	118	73	42	30	29	55	59	71	130	104	33	64	32	85.51	71.57	71.43	52.73	120.34
2.	61.78			109																					
3.	68.71			95																					
4.																									
5.																									
6.																									
7.																									
8.	58.88				100		101		76	41?		26		61	68.5		114	28	76	28		75.25			111.48
9.																									
10.																									
11.	65.29			108	98		92		62	42	30	22	48			116	104	34	65	27		67.39	71.43	45.83	
12.																									
13.																									
14.	62.22			99	98	125	100		67	42	34	26	50	56	62	122.5	104	34	86?	29		67.00	80.95	52.00	110.71
15.	64.20			101	92	139	103		66	41	34						104	34	86.65	29		64.08	82.93		
16.	64.52	110		108	100	143	102	117.5	78	41	35	25	55	58	64		104	34	61	33	81.02	76.47	85.37	45.45	110.34
17.																									
18.																									
19.																									
20.																									
21.																									
22.	60.36	83.5		96	87		84		53	35	31	20	39	43	57							63.10	88.57	51.28	
23.																									
24.	68.13				91		93		69	41	33		55						63	29		74.19	80.49		
25.																									
26.																									
27.	74.86	94		103	95	124	96		67	42	31	27	48	54	62?		94?					69.79	73.81	56.25	114.81
28.	68.75	106	115	101	93	131	96	120	71	40	32	23	52	60	63	123	98	36	60	35	91.60	73.96	80.00	44.23	105.00
29.	59.79	107		112	104	145	107	127	80	46	33	28	53	62	63	132	114	39	67	37	87.59	74.77	71.74	52.83	101.61
30.	68.48		114	118	110	141	110	128	79?	47	34	29	56	62	72	123	116	36	69	33	88.89	71.82	72.34	51.79	
31.	47.74			91	85	104?	79	88	51	36	29	20	39	38	52	88	74	24	42	23	78.85	64.56	80.56	51.28	
32.	60.92	92	100	107	101		94	102	66	43	31	26	44	54	59	119	102	29	59	33		70.21	79.07	59.09	109.26
33.	71.34	89	96	100	93		91	109	64	39	31	25	49	52	65		96	30	58	29		70.33	79.49	51.02	125.00
34.	62.57			101	95		10?		73	43	36	27	51	53	65		34	34				66.36	83.72	52.94	122.64
35.	70.83			85	80		71		43	35	26	18	33	35	49		70	19	35	22		60.56	74.29	54.55	
36.																									
37.																									
38.	60.23								57	38	31	20	41												
39.																									
40.																									
41.																									
42.																									
43.				105	99		95		71	44	36	22	54	54	63		105?	31?	72	27			81.82	40.74	116.67
44.							98		82	45	33	25					99						73.33		
45.	65.56			104	97	140	100			44	35	25	56	63	65		115	39	65	32		82.00	79.55	44.64	103.17
46.																									
47.	60.54																								
48.																									
49.	72.25			107	103	145	102	105	67	44	30	28	53		62	139	115	27.5	69	37	72.41	65.69	68.18	52.83	
50.																									
51.	64.02			104	99	137	101		68	42	33	26	52				107					67.33	78.57	50.00	
52.																									
53.																									
54.																									
55.																									
56.	63.49			109	97	136	100			38	37		50?			120	106		72	38			97.37		
57.																									
58.																									
59.																									
60.																									
61.																									
62.	62.64			101	92	121	91		71	41	30	25	46									78.02	73.17	54.35	
63.																									
64.																									
65.	61.11			98						39	34							32		29			87.18		
66.																									
67.																									
68.																									
69.																	113	39	64	32					
70.																									
71.	63.16			100	95		88			40	32	25	53					26	65	26			80.00	47.17	
72.																									
73.																									
74.																									
75.																									
76.																									
77.	68.61			102	92		94		63	41	33	24	43					30	61	29		67.02	80.49	55.81	
78.																									
79.																									
80.																									
81.	57.70	95		104	95	126	93		66	43	29	27	46				103	41	66	29		70.97	67.47	58.70	
82.																									
83.																									
84.																									
85.	66.29	91		96	88	118	88		66	22							99	27	54	26					

Hodnotenie dôležitejších kranio-metrických meraní a indexov

A. Lebka

1. *Kapacita.* Kapacitu lebečnú sme zistili v 22 prípadoch. Pri lebkách pravekých bolo možno vyrátať kapacitu v 3 prípadoch (Hrob č. 1. — 1140 ccm; hrob č. 65. — 858 ccm; hrob č. 81. — 1092 ccm.). Kapacita 15 pozdnohradištných sa колише medzi 884 ccm—1547 ccm; lebečná kapacita mužov sa колише medzi 1092 ccm—1547 ccm, žien medzi 884 ccm—1260 ccm. Stredná hodnota u mužov 1278 ccm, u žien 1069 ccm. Obidve stredné hodnoty patria do skupiny oligokephalie.

	Mužovia		Ženy	
a) Oligokephalia	(x—1300)*	6	(x—1150)*	5
b) Eukephalia	(1301—1450)	1	(1151—1300)	1
c) Aristokephalia	(1451—x)	2	(1301—x)	—
	Súhrnom:	9		6

* Údaje v ccm.

Lebečnú kapacitu 4 detí sme v tabuľke neuviedli, hodnota týchto sa mení od 810 ccm do 1241 ccm.

2. *Najväčšia dĺžka lebky.* Dĺžka mužských lebiek je stredná ($M = 184,63$ mm), lebiek ženských „dlhá“ ($M = 175,61$ mm). Meranie a hodnotenie lebiek bolo možné spolu v 37 prípadoch. Do výpočtu strednej hodnoty sme nebrali do ohľadu dáta o deťoch. (Variačné štatistické hodnoty: M. V min. 163 — V max. 198 mm, $S = 7,44$, $m = 1,92$, $v = 4,02$; Ž. V min. 163 — V max. 182 mm, $S = 5,52$, $m = 1,84$, $v = 3,14$.)

Dĺžku lebky podľa skupín môžeme shrnúť nasledovne:

	Mužovia		Ženy	
a) 170—179 mm	5		160—169 mm	1
b) 180—184 mm	5		170—174 mm	3
c) 185—189 mm	5		175—170 mm	3
d) 190—x mm	3		180—x mm	2
	Súhrnom:	18		9

Dĺžka zmeraných 6 detských lebiek колише medzi 149—189 mm. Krajné hodnoty najväčšej lebečnej dĺžky pravekých lebiek: 171—184 mm (4 prípady). V prípade mužských pozdnohradištných lebiek výskyt krátkej — stredne dlhej lebečnej dĺžky je častejší ako u žien. Toto, ako v ďalšom uvidíme, má koreláciu aj s inými znakmi a uplatňuje sa tento zjav aj v typologickom složení.

3. *Najväčšia šírka lebky.* Počet zmeraných lebiek je 36. Priemerná hodnota najväčšej lebečnej šírky mužov, $M = 145,00$ mm — totiž je „široká“; priemerná hodnota lebečnej šírky u žien je o niečo nižšia, ale aj ona ostáva v skupine „širokých“ lebiek, $M = 142,95$ mm. (Variačné štatistické hodnoty: M. V min. 129 — V max. 155 mm. $S = 6,43$, $m = 1,71$, $v = 4,43$; Ž. V min. 131 — V max. 159 mm. $S = 8,34$, $m = 2,51$, $v = 5,83$.)

	Mužovia		Ženy	
a) 130—134 mm	2		125—129 mm	0
b) 135—139 mm	0		130—134 mm	3
c) 140—144 mm			135—139 mm	2
d) 145—149 mm	8		140—144 mm	6
	Súhrnom:	10		11

Pri obidvoch pohlaviach charakteristická je lebka „široká“. Praveké lebky patria do skupiny „stredne širokých“ (4 prípady).

4. *Index dĺžkovo-šírkový* sa dal zistiť v prípade 26 pozdnohradištných dospelých a 4 detských lebiek, pre mužov charakteristická je mesocrania ($M = 79,21$), pre ženy zasa brachycrania ($M = 81,83$). Variačné štatistické hodnoty sú tieto: M. V min. 68 — V max. 89, $S = 1,48$; Ž. V min. 74 — V max. 88, $S = 4,79$, $v = 5,85$, $m = 1,59$.

Rozdelenie podľa skupín sme shrnuli v nasledujúcej tabuľke.

I toto soskupenie potvrdzuje lebečný tvar, zistený podľa stredných hodnôt, u mužov sa javí totiž mesocrania ako najväčšia skupina, u žien

Index dĺžkovo-šírkový

		Mužovia		Ženy		Súhrnom	
		n	%	n	%	n	%
a) Dolichocrania	(70—74)	2	13,33	2	18,19	4	15,38
b) Mesocrania	(75—79)	7	46,66	4	36,36	11	42,30
c) Brachycrania	(80—84)	4	26,66	2	18,19	6	23,07
d) Hyperbrachycrania	(85—90)	2	13,33	3	27,27	5	19,23
Súhrnom		15	99,98	11	100,00	26	99,98

zasa meso- a brachyrania tvoria rovnako početné skupiny. Doliochrania je u obidvoch pohlavi podradnej hodnoty, ale jej väčší výskyt je zistiteľný u žien. Na základe dvoch lebečných rozmerov a indexu dĺžky — šírky sa dá zistiť, že medzi mužmi možno rozpoznať dve, medzi ženami tri skupiny. Praveké lebky patria do skupiny dolicho-mesocranie (Ž. 75,00, Ž. 72,74, Ž. 78,74, M. 73,33).

5. Index dĺžkovo-výškový

Index dĺžkovo-výškový sme zistili spolu s deťmi u 22 jednotlivcov. Podľa vyrátaných stredných hodnôt charakteristická je pre obidve pohlavia orthocrania-hypsierania. M. M = 74,25, Ž. M = 77,20. (Varičné štatistické hodnoty: V min. 69 — V max. 79, S = 2,38, n = 0,84, v = 3,20; Ž. V. min. 73 — V max. 79, S = 2,17, m = 0,88, v = 2,89). Berúc do ohľadu všetky skupiny dá sa zistiť, že u mužov je najväčšou skupinou orthocrania, kým pre ženy je charak-

teristická hypsierania. Zaujímavé je porovnať, ako sa poji väčšia lebečná šírka žien — a z toho plynuca častejšia brachyrania s hypsieraniou. Praveké lebky patria do skupiny chamae-orthocranie (Ž. 72,83, Ž. 62,22, M. 74,44). Pozdnohradištné deti patria do skupiny chamaecranie.

6. Index šírkovo-výškový

Index šírkovo-výškový sme zistili u 20 jednotlivcov, z nich je 18 dospelých a 2 deti. Čo sa týka výskytu jednotlivých skupín, viac ako polovica preskúmaných mužov bola „nizkolebá“, u žien zase najväčšiu skupinu tvorili jednotlivci so „strednými“ lebami. Priemerná hodnota pri obidvoch pohlaviach zostáva vnútri skupiny metriocranie (M. M = 93,62, S = 4,30, m = 1,52, v = 4,59; Ž. M = 93,22, S = 4,92, m = 1,86, v = 5,27). Dve deti patria do skupiny nizkolebých, tapeinocranie. Praveké lebky zostávajú vnútri skupiny metriocranie (Ž. 97,10, Ž. 85,80, M. 10,52).

Index dĺžkovo-výškový

	n	Mužovia		Ženy		Súhrnom	
		n	%	n	%	n	%
a) Chamaecrania	(x — 69,9)	1	10,00	1	10,00	2	10,00
b) Orthocrania	(700 — 74,9)	6	60,00	3	30,00	9	45,00
c) Hypsierania	(750 — x)	3	30,00	6	60,00	9	45,00
	Súhrnom	10	100,00	10	100,00	20	100,00

Index šírkovo-výškový

	n	Mužovia		Ženy		Súhrnom	
		n	%	n	%	n	%
a) Tapeinocrania	(x — 91,9)	5	55,55	3	33,33	8	44,44
b) Metriocrania	(92,0 — 97,9)	2	22,22	4	44,44	6	33,33
c) Aerocrania	(98,0 — x)	2	22,22	2	22,22	4	22,22
	Súhrnom	9	99,99	9	99,99	19	99,99

Index transverso-frontoparietálny

	n	Mužovia		Ženy		Súhrnom	
		n	%	n	%	n	%
a) Stenometopia	(x — 65,9)	3	30	2	18,18	5	23,80
b) Metriometopia	(66,0 — 68,9)	3	30	4	36,36	7	33,33
c) Eurymetopia	(69,0 — x)	4	40	4	45,45	9	42,85
	Súhrnom	10	30	11	99,99	21	99,99

7. *Index transverso-frontoparietálny*

Pri obidvoch pohlaviach najväčšiu skupinu tvorí „širokočelnosť“, eurymetopia. Aj tento zjav sa vyskytuje podobne ako pri predošlých častejšie u žien, — čo sa poí k stredo a krátko-širokému i vysokému tvaru lebky. U 4 detí sa index transverso-frontoparietálny vo dvoch prípadoch vyskytuje v skupine metriometopie a vo dvoch prípadoch v skupine eurymetopie.

B. *Obličajová časť lebky*

1. *Šírka jarmového oblúku.* Pre nedostatky tvárových častí lebiek sa šírka jarmového oblúku dala zmerať v nemnohých prípadoch. Stredná hodnota preskúmaných a zmeraných lebiek obidvoch pohlaví umiestuje sa prostred skupiny „stredoširokých“. (M. M = 139,78 mm., Ž. M. = 131,70. Ďalšie variačné štatistické hodnoty sú tieto: V min. 124 — V max. 145, S = 7,17, m = 2,71, v = 5,12; Ž. S = 7,49, m = 3,35, v = 5,68.) Pre nedostatok dát musíme upustiť od shrnutia podľa skupín.

2. *Morfologická obličajová výška.* Túto mieru podobne ako v prípade šírky jarmového oblúka sa podarilo zistiť len v 8 prípadoch, preto i tu odhliadneme od skupín (M. M = 119,70 mm., V min. 105 — V max. 128, S = 8,38, v = 7,00, m = 3,75; Ž. rozmery chýbajú).

3. *Morfologický obličajový index*

		Mužovia	
		n	%
a) Euryprosopia	(x — 84,9)	3	42,85
b) Mesoprosopia	(85,0 — 89,9)	3	42,85
c) Leptoprosopia	(90,0 — x)	1	14,28
Súhrnom		7	99,98

I pri malom počte dát sa ukazuje u tohto indexu časový výskyt širokej a strednoširokej tvarovosti. Úzkotvarovosť je tu podradného významu. (Variačné štatistické hodnoty): dáta

dvoch pohlaví sú shrnuté (M = 83,90, S = 6,36, v = 7,58, m = 2,85, V min. 72,00 — V max. 92,00.)

4. *Index nosového otvoru.* Podľa vypočítaných hodnôt v pozdnohradištnom etniku pohrebiska prevláda nízky, široký nosový otvor, chamaer-rhinia. Index nosového otvoru bolo možno vyrátať v 21 prípadoch. Rozdelenie podľa skupín je uvedené v tabuľke.

Index nosového otvoru sme vyrátali aj v prípade 5 detí, ale príslušné hodnoty sme nepojali do rozčlenenia podľa skupín. Index nosového otvoru pravekých lebiek: Ž. 55,81, M. 58,70. Obidve hodnoty patria do skupiny chamaerrhinie.

S hľadiska morfologického je pozoruhodný tvar nosa. Na pozdnohradištných lebkách v 10 prípadoch je nosový chrbát vypuklý (konvexný), v 6 prípadoch konkávny a v 2 prípadoch rovný. Medzi pravekými lebkami sa zistil 1 vypuklý a 1 rovný nosový chrbát. S hľadiska zistenia typu je vzťah medzi vypočítanou hodnotou indexu a vyššie podaným morfologickým znakom veľmi dôležitý.

5. *Index očné*

Pre mužov je charakteristická nízka, štvorhranná (chamaekonečná) očná dutina, pre ženy stredovysoká, okrúhla (mesokonečná) očná dutina. Tie isté pomery podporuje u obidvoch pohlaví aj výskyt skupinový. (Variačné štatistické hodnoty: M. M = 78,10, V min. 68,00 — V max. 97,00, S = 8,64, v = 11,06, m = 2,73; Ž. M = 79,27, V min. 73,00 — V max. 83,00, S = 3,73, v = 4,70, m = 1,24.)

C. *Výška tela*

Postava všeobecne je stredná. V tejto skupine väčšieho počtu dosahujú u mužov stredné, u žien malo-stredné skupiny postáv. Pripomenieme ešte, že ojedinele sa vyskytne i medzi ženami vysoká postava.

Index nosového otvoru

		Mužovia		Ženy		Súhrnom	
		n	%	n	%	n	%
a) Leptorrhinia	(x — 46,9)	5	45,45	1	16,66	6	35,29
b) Mesorrhinia	(47,0 — 50,9)	6	54,54	1	16,66	1	5,88
c) Chamaerrhinia	(58,0 — x)	0	0,00	4	66,66	10	58,82
Súhrnom		11	99,99	6	99,98	17	99,99

Výška tela

		Mužovia		Ženy		Súhrnom	
		n	%	n	%	n	%
1. Nizky	(x — 159,9)	4	21,05	(x — 149,9)	0	4	13,79
2. Stredný	(150,0 — 169,9)	12	63,15	(160,0 — 169,9)	80	20	68,96
3. Vysoký	(170,0 — x)	3	15,78	(160,0 — x)	20	5	17,24

Index očnice

		Mužovia		Ženy		Súhrnom	
		n	%	n	%	n	%
a) Chamaekonchia	(x — 75,9)	6	54,59	2	22,22	8	40,00
b) Mesokonchia	(76,0 — 84,9)	4	36,36	6	66,66	10	50,00
c) Hypsikonia	(85,0 — x)	1	9,09	1	11,11	2	10,00
Súhrnom		11	100,00	9	99,99	20	100,00

D. Typologické shrnutie

Po metricom a morfologickom rozbere pozdnohradištného antropologického materiálu z Bešeňova musíme sa zaoberať aj otázkou, aká je korelácia znakov, čiže aké skupiny sa dajú rozpoznať v skúmanom materiáli. — Vo všeobecnosti sa Bešeňovské pozdnohradištné etnikum môže rozdeliť na dve skupiny.

I. Charakteristické znaky prvej skupiny môžeme shrnúť takto: stredná postava, meso-dolicho-orthocrania, orthocrania, metriocrania, metriometopia; mesoprosopia, chamaerhinia, mesokonchia.

II. Charakteristické znaky druhej skupiny sú zasa tieto: stredná postava (po prípade vysoká postava), brachycrania — mesocrania, hypsocrania, acrocrania, eurytopia; mesoprosopia-euryprosopia, chamae-hypsikonia, chamaerhinia.

Keď skúmame typologické vzťahy týchto dvoch skupín, prvá skupina sa dá uviesť do súvislosti s variantmi protoeuropidnými, nordickými, východoeuropidnými a dinárskymi. Druhá skupina má vzťahy k východoeuropidným, dinárskym a k určitým mongoloidným elementom. Nie je bez dôležitosti zistiť, v akom počte sa vyskytujú jednotlivé typové složky. V 30 prípadoch sme zistili typy podľa korelatívnych súvislostí znakov a znakových skupín. Protoeuropidný variant mohli sme zistiť takto v 4 prípadoch. Pod protoeuropidným variantom

shrnujeme ten prastarý typ, ktorého korene siahajú hlboko do neolitu. Sledovanie tohto typu opiera sa o pozorovanie markantnejších a primitívnejších znakov. — Nordický variant sa podarilo zistiť v 11 prípadoch, pravda, nie v čistej podobe, ale sfarbené so znakmi iných variantov. Pri týchto lebkách na prvom mieste uplatňujú sa prvky nordické. V týchto 11 prípadoch prítomné sú aj také typové znaky, ktoré sú charakteristické pre východoeuropidnú rasu. Ale uplatňujú sa v menšej miere na druhom mieste. Východoeuropidný typ stojí v zisťovaní typov na prvom mieste v 8 prípadoch, kým na druhom mieste v 7 prípadoch. I z tohoto počtu vysvitá, že východoeuropidné znaky sú pre celé etnikum charakteristické a ich rozdelenie do dvoch skupín je odôvodnené len podľa toho, či na prvom mieste stojí protoeuropidný + nordický typ a po ňom nasleduje východoeuropidný typ a obrátene, či na prvom mieste stojí východoeuropidný a po ňom nasledujú vyššie spomenuté typy, prípadne aj ostatné typové elementy. S hľadiska etnického posúdenia treba zvlášť vyzdvihnúť prítomnosť typu praslovanského, v ktorom východoeuropidné a nordické, čiže protoeuropidné znaky sú v rovnováhe, to jest v pomere 50—50%. Shrnuť vyššie povedané: prvý typ je charakterizovaný 75% nordoidnými a 25% východoeuropidnými znakmi, druhý typ 75% východoeuropidnými a 25% nordoidnými znakmi. Medzi týmito dvoma typmi stojí typ praslovan-

ský, ktorý možno považovať približne za čistý a v ktorého prípade vyššie spomenuté typy sú prítomné v pomere 50—50%. — S etnického hľadiska dôležitá je prítomnosť turanidných znakov. Tento typový element sa vyskytuje v 4 prípadoch spolu s východoeurópskymi a praslovanskými elementami. V typologickom rozbere nezmienili sme sa ešte o dinárskom rasovom elemente, ktorý sa vyskytuje tiež v 6 prípadoch, v jednom z nich skoro v čistej protoforme. Znaký mediteránne alpské sú celkom podradné. Pri posudzovaní slovenských a maďarských etnických problémov je antropologický materiál pohrebiska v Bešeňove dôležitý preto, lebo na hraničnom území sa prejavujú

všetky charakteristické typové elementy obidvoch etnik. Ak sa pri užšom rozbere východoeurópska rasa zjavuje spolu s protoeurópskym alebo nordickým rasovým elementom, môže sa uviesť do súvislosti so slovenským etnikom. Ak sa zase východoeurópsky ráz spojuje s mongoloidnými a turanidnými znakmi, to sa vzťahuje na maďarské etnikum. Typologické porovnanie musíme konečne doplniť výsledkami bádania na antropologickom materiáli z iných obdobných a súrodých pohrebísk. Najbližšie stoja s uvedeného hľadiska k bešeňovskému pohrebisku Devín a Rusovec (predtým Oroszvár). Z maďarských nálezisk k nášmu pohrebisku najbližšie stoja náleziská Pilin, Rád a Penc.

Poznámky

¹ O tom viď podrobnejšie: Št. Janšák, Staré osídlenie Slovenska, Sb. MSS. XXV. (1931). 45—56., XXVI. (1932) 17—30., XXVII—XXVIII. (1933—1934) 63—68.

² Št. Janšák, Staré osídlenie Slovenska. Sb. MSS. XXV, 51.

³ Št. Janšák, c. miesto.

⁴ Št. Janšák, c. miesto.

⁵ Slovenské dejiny I. Slovensko v praveku, 57.

⁶ Dombóczy J., Zengővárkonyi őskori telep és temető, Arch. Hung. XXIII, 18, 34.

⁷ Banner J. Hódmezővásárhely története a honfoglalás koráig, Hódmezővásárhely, 1940, 52. obr. 6.

⁸ Banner J., Badeni leletek a Szabolcs-megyeyi Vissről, Folia Arch. III—IV, 28.

⁹ Dolgozatok, XV, 79., obr. 5. a 6.

¹⁰ Hillebrand J., A pusztasárvánházi korarézkori temető, Arch. Hung. IV, 18.

¹¹ Eiszeit, 1928, V, 67.

¹² Altschlesien, 1924, I, 72—74.

¹³ J. Eisner: Slovensko v pravěku, 23, tab. XII, 1, 3.

¹⁴ Slovenské dejiny I. tab. VI, 1.

¹⁵ Banner, c. d. tab. XCVIII, 3. a Banner-Foltiny, Újabb ásatás a hódmezővásárhelyi kőkénydombon, Folia Arch. V. tab. VIII, 14.

¹⁶ Kutzián I. A köröskultura. Diss. Pann. tab. XXX, 6. a Banner, c. d. XI, 17, XII, 29, 34.

¹⁷ Nálezy publikuje Mithay S. v chystanej práci o kultúre železovskej.

¹⁸ Uživané skratky: H = hĺbka hrobu, Inf. I. = prvý vek detský, Inf. II. = druhý vek detský, Juv. = vek mladý, Adult. = vek dorastlý, Matur. = vek dospelý, Senil. = vek starý, M = muž, Z = žena, Np. = neporušený hrob, P = porušený hrob, D = dĺžka kostry v hrobe, Pol. = poloha hrobu podľa svetových strán. Rozmery sú dané v cm.

¹⁹ Typologické označenie užívam podľa Czekeňovského.

²⁰ J. Schráníl, 96, Slovenské dejiny I. 72.

²¹ Patay P.: Korai bronzkori kultúrák Magyarországon, 48, 49.

²² V. Budinský-Krička: Slovanské popolníc-

vé pole z doby predhradištnej vo Vyčapoch-Opatovciach, okr. Nitra. Historica Slovaca V. Eisnerov Sborník, 135—144.

²³ Hampel: Ujabb tanulmányok a honfoglalási kor emlékeiről, Tab. 40—51.

²⁴ Smilauer: Vodopis starého Slovenska, 108. — Haiczl K., Érsekkujvár multjából, 1932, 11—17. — Szőke B., Nyárhid. Magyar Nyelv XLIV, 1948, 2. sz. 148—150.

²⁵ Knauz, Monumenta Eccl. Strig. I, 54. — Kniezsa I., Magyarország népei a XI. században. Emlékkönyv Szent István király halálának kilencszázadik évfordulóján, II, 471.

²⁶ Knauz, c. dieło a miesto.

²⁷ Kniezsa, c. d. a m. píše: „Besenyő, Bars m., régen Udvard.“ Týmto mýlne stotožňuje a kladie na jedno miesto dve rozličné osady.

²⁸ Mestské múzeum v Nových Zámkoch malo z tohto miesta podnožku menšieho románskeho stĺpa. Keď sa asi pred desiatimi rokmi kopali základy pre betónovú stavbu zvonice, postavenej na Kalvárii, našli roh kamenného múru. Na povrchu Kalvárie je mnoho črepov pravekých i hradištných.

²⁹ Viď pozn. č. 27.

³⁰ Fejér, Codex Diplomaticus Hungariae III, 1, 201—203.

³¹ Život na dunách „Gyács“ a „Malomgát“ vznikom nového kryštalizačného centra nezaujíma, ale ako povrchové nálezy črepov, pochádzajúcich z neskorších storočí svedčia, pomaly sa stával s hľadiska hospodárskeho vždy viac druhotným. — Miesto niekdajšieho pohrebiska, patriaceho k týmto sídlam, ako miesto pochovávaním posvätené, dostalo sa alebo zostalo v majetku cirkvi a stalo sa podielom bešeňovského farára. Takto vlastne pomenovanie „Papföld“ (Kňazov diel) zachovalo mnohostoročnú tradíciu pozdnohradištného pohrebiska. Bolo to pravdepodobne všeobecným zvykom, že pôda už opusteného cintorína prešla do majetku cirkvi. Podporuje tento predpoklad podobný prípad v obci Gyirmót (župa Győr), kde poloha „Paptag“ (Kňazov diel) blízko dnešnej obce, patriaca farárovi, leží tiež na mieste pozdnohradištného pohrebiska.

Literatúra

Alodiatorisz I., *Adatok az Alföld Árpád-kori magyarságának antropológiájához*. Budapest.

Bartucz L., *A jászdózsai honfoglaláskori koponyákról*. Népr. Ért. XIV. 1913. 334—358. a Népr. Ért. XV. 1914. 167—176.

Bottyán—Nemeskéri, *Cimetieres hongrois de l'époque arpadienne en Transdanubie*. Revue D'Histoire Comparée. XXI. année 1943. Tome I. No. 3—4.

Frankenberger Z., *Anthropologie Starého Slovenska*. Bratislava, 1935.

Nemeskéri J., *Érsekújvár-Naszvadi határában előkerült csontvázak embertani vizsgálata*. Folia Arch. III.—IV. 1941.

Nemeskéri J., *Árpád-kori magyar néptörténeti ása-*

tás Soropolányban. Dunántúli Szemle. 1943. Szombathely. — T. i.: Jászdózsán feltárt késő árpád-kori koponyák és csontvázak embertani vizsgálatainak előzetes eredményei. Jászberény. Jász Múzeum Evkönyve, 1938—1943. II.

Sziráký—Huszár, *Beiträge zur Anthropologie Ungarns im XI. Jahrhundert*. Mitt. d. Anthr. Ges. in W. LXIII. Bd.

Stein E., *Pusztaszer árpád-kori Magyarságának embertani vizsgálata*. Budapest, 1937.

Nemeskéri J., *Honfoglaló magyarság — árpád-kori magyarság*. Ant. Hung. I. Budapest, 1947. — T. i. Ujabb adatok a kora-árpád-kori magyarság embertani ismeretéhez. Anz. Hung. II. Bp. 1948.

МОГИЛЬНИКИ ДОИСТОРИЧЕСКОЙ ЭПОХИ И XI—XII ВВ. В БЕШЕНЬОВЕ (Р. ШУРАНЫ)

СЭКЕ БЕЛА

Первые раскопки на доисторическом могильнике и могильнике XI—XII вв. в Бешеньове производились в 1942 г. Отчет о раскопках опирается исключительно на заметки и фотографии, так как целый материал с раскопок был уничтожен во время войны. Могильник был органической частью первобытного и средневекового заселения на террасе вдоль течения Житавы (рис. 1), следы которого представляют здесь подъемные находки, тянущиеся почти непрерывным рядом от неолита, от наинизшей ступени первобытного общества.

Отдельные следы древнейшего заселения этого места относятся к железовскому типу, о чем свидетельствует могила со скелетом (рис. 2, б), в которой были приношения: тесло в виде колодки, зуб дикого кабана и костяное шило. Сюда относится и группа, старательно похороненных, сосудов, в которой были два шаровидных сосуда железовского типа со следами покраски и полусферический сосуд, сделанный более грубо. При них нашлась посуда в виде чаши на ножке напоминающая потисскую керамику.

От средней ступени первобытного общества остался тут небольшой могильник, находки датируют его поздним периодом унетичской культуры.

Две дальнейшие могилы, принадлежащие к периоду военной демократии, датирует керамика и железные фибулы В—С периодом латенской культуры.

Очень важной является группа 12 могил с погребальными урнами раннеславянской эпохи. Одна урна была обложена черепками доисторической керамики и обломками песчаника. В другой могиле была пустая урна. В одной урне нашлась железная пряжка. Этот небольшой могильник по своим признакам почти совсем тождественный с плоским могильником с погребальными урнами в Вычапах—Опатовцах, который В. Будинский-Кричка датирует VII и началом VIII века.

Находки из рядового могильника XI—XII веков были тождественны с находками в Бело Брдо, они датируют низшую границу могильника началом XI в. Верхнюю границу в датировке могильника можно предполагать в первой половине XII в. Стрелы древневенгерского типа, двойная подвеска, браслет и два случая трепанации черепа являются признаками венгерского влияния на рубеже словацко-венгерского населения, что подчеркивает и близость брода между Дворами на Житаве и поселком Нияргид, важного с экономической и стратегической точки зрения.

РАЗБОР АНТРОПОЛОГИЧЕСКИХ НАХОДОК ИЗ МОГИЛЬНИКА ПОЗДНЕГОРОДИЩНОЙ ЭПОХИ В БЕШЕНЬОВЕ (Р. ШУРАНЫ)

НЕМЕШКЕРИ ЯНОШ

Скелетный материал из Бешеньова обогатил наши сведения о телесных признаках народа живущего на рубеже словацкого и венгерского населения. Из 87 могил вскрытых в 1942 г., 11 комплексов находок пре-

доставило материал для изучения от неолита до железной эпохи. Разбор скелетов XI—XII вв. выясняет этногенетические процессы в области местонахождения в эту эпоху.

Значительное количество выкопанных могил и сравнительно одинаковый характер находок позволили на основании исчисления следить за размерами и составом населения того времени. Имея в виду пол исследованных скелетов, количество детей, время похорон и коррекцию генераций, можно установить, что заселение стоящее в связи с могильником не превышало в своих размерах 50—60 человек. Из деления по возрасту и полу видно, что бешеньовский могильник относится к мирному заселению. Мы можем на основании метрических и морфологических результатов антропологического исследования определить в бешеньовском населении того времени несколько слоев или групп.

I. Мезо-долихокрания с высоким ростом, лептопрозопия, узкая высоко выдающаяся форма носа и круглая высокая глазная впадина являются признаками, которые определяют восточноевропейскую или нордическую (протоевропейскую группу).

II. Мезо-брахиокрания с средним и низким ростом, мезоэрипрозопия, низкая мезорхиная носная полость, конкавная форма носа и четырехугольная хамаконная глазная впадина являются признаками, которые скорее всего можно сравнивать с восточноевропейскими, тураноидными типами.

Кроме этих главных, в процентах наиболее многочисленных групп, в нашем материале встречались и другие составные части. Динарские и альпийские части в материале были незначительны. Когда мы подчиняемся принципам современной антропологии, которая главное внимание обращает на исследование характера, а не на исследование типа, то мы можем решать о признаках определяющих отдельные составные части главным образом на основании квантитативного

квалитативного разделения признаков, создавшихся в одной области в одинаковой среде. Две вышеупомянутые группы, возможно и дальнейшая подгруппа ясно выделяются и по форме черепа, личной части черепа, фигуре, и по меньшим морфологическим признакам, не принимая во внимание типологический анализ. Когда мы теперь попробуем этнически оценить группы признаков принимая во внимание и географические условия и развитие заселения в области местонахождения, то ясно выявится, что I группа бесспорно навязывает на местное славянское заселение, в то время как II группа может быть тождественна с венгерским населением, которое здесь осело после IX в. и навязало связь с первичным населением области. Мы можем еще лучше объяснить эти факты, когда сравниваем сведения полученные при исследовании бешеньовского населения с результатами антропологических изысканий на могильниках современных с бешеньовскими и географически близких к нему. При таком сравнении к бешеньовскому населению ближе всего стоит этнический элемент Девина, потом Русовце (бывшее село Оросвар), дальше следует Rád, Penc и Pilin (в Новоградской области в Венгрии). Более отдаленными от бешеньовского населения были находки скелетов в Дольном Ятове, в Мартине и в Римавской Соботе.

Для того чтобы было можно с успехом решать проблемы заселения на рубеже словацкого и венгерского населения, надо чтобы исследования на соответствующих словацких и венгерских объектах велись координированным способом. И эта студия направлена на реализацию сотрудничества в упомянутой области. Пусть она будет импульсом для совместной публикации в будущем результатов исследований.

A Bešeňov (Zsitvabesenyő) — Papföldi őskori és 11.—12. századi temető

SZŐKE B., NEMESKÉRI J.

A Bešeňov (Zsitvabesenyő) — papföldi őskori és 11.—12. századi temető feltárása 1942 őszén történt. Különböző okok miatt az egész temető maradéktalan feltárása nem volt lehetséges. Az ásatás régészeti és embertani anyaga háborús bombázás következtében a nové-zámky-i (érsekújvári) városi múzeumban elpusztult. E közlemény a fennmaradt naplók, jegyzetek, fényképek alapján íródott.

A temető azoknak az őskori középkori településeknek volt szerves része, melyek a Zsitva folyó fölé emelkedő terraszon alakultak ki (1. kép). A felszíni leletek a barbárság alsó fokától, a neolitikumtól kezdődően itt úgyszólván megszakítás nélküli életről tanuskodnak.

A papföldi temető területe a barbárság alsó fo-

kán a zselizi kultúra gyéren lakott lakótelepe és temetkezőhelye volt. Egy sírban, melynek nagy részét még az ásatás megkezdése előtt homokgödör ásása közben nagyrészt elpusztítottak, (2. kép 6.), zsugorított csontváz feküdt, lábfejénél lapos kaptafaalakú kőbalta, két vadkanagyar és egy csontár volt. Figyelemreméltó egy gondosan eltemetett edényesoport, melyben két egymáshelyezett finom kidolgozású, festés nyomait viselő zselizi típusú bombaalakú edényt egy durvakiviteli félgömbalakú edény borított. Mellette egy barnaszínű, sima de nem fényezett felületű talpesöves kehely feküdt. Utóbbi darab igen nagy hasonlóságot mutat tiszai (lengyeli) kultúra hasonló edényeivel.

A barbárság középső fokán, a korai bronzkor-

ban aumjetitzi típusú kultúrával rendelkező kisebb település temetőjéül szolgált a terület. Tíz ekorabeli sírt tártunk fel, ezek kivétel nélkül ki voltak fosztva. A talált kevés bronz de főleg a kicsiny, fényes fekete felületű füles pohárcák a temető korát az aumjetitzi kultúra késői fokozatában határozzák meg.

A katonai demokrácia korába eső két feltárt La Tène kori sírt kerámiájuk és az egyik sírban talált vasfibula a La Tène B—C periódusba sorozza.

Igen jelentős a temető korai szláv hamvasztásos temetkezésű sírcsoportja. Tizenkét urnasírt tártunk fel, mindegyikben 1—1 hamvakat tartalmazó edénnyel. Az egyik sír (94. sz.) őskori cserépekkel és egy darab homokkölappal volt körülágyazva, egy másik sír (98. sz.) urnája üres volt, a 99. sz. sír urnájában pedig az égett csontmaradványok között egy kis téglalap alakú vascsatot találtunk. Ez a kis hamvasztásos sírmező külső és belső jegyeiben úgyszólván azonosságot mutat a Výchapy-Opatovce-n feltárt hamvasztásos temetővel, melyet V. Budinský-Krička a 7. század végére és a 7. és 8. század fordulójára datált (Slovanské popolnicové pole z doby prehradištnej vo Výchapoch-Opatovciach, okr. Nitra. Historica Slovaca V. Eisnerov Sborník. 135—144.).

A 11.—12. századi soros temető leletei azonosak a bjelobrdoi temető sírjaiban találtakkal. Ezek a temető korának alsó határát a 11. század elejére határozzák meg, felső határa pedig a 12. század első felére tehető. A sírok mellékletei közül a magyar típusú vas nyílhegyek, a kéttágú esüngő, a karperecek és az előforduló trepanációk itt a szlovák-magyar etnikai határon erősebb magyar befolyásra utalnak. Ezt az Udvard-Nyárhídi-i fontos átkelőhelynek közelsége magyarázza meg. A helyet gazdasági és katonai okokból már a honfoglaló magyarság is erősebben megszállta.

Összefoglalás

Zsitvabesenyőn feltárt államalapításkorabeli temető embertani leleteinek feldolgozása gyarapította ismereteinket a magyar és szlovák etnikai határon élt etnikumot illetőleg. Az 1943-ban végzett ásatás 87 sírjában talált csontvázak közül őskori lelet a neolithikumtól kezdődőleg a vaskorig szolgáltatott adatot. E sírok csontvázainak vizsgálata mint adat későbbiek során nyer majd nagyobb jelentőséget. A többi államalapításkorabeli sír (XI.—XII. szd.) csontvá-

zainak vizsgálata viszont megvilágítja azokat az etnogenetikai folyamatokat, amelyek ebben az időben ezen a területen lejátszódtak. Az újabb kutatás mindinkább arra törekszik, hogy a régészeti leletanyaggal történt összevetés alapján mind határozottab vonásokkal vázolhassa fel azokat a fázisokat, amelyek az akkori etnikum arculatában mint eredmények mutatkoztak. Mit mond most már ezek alapján a zsitvabesenyői leletanyag. Tekintettel arra, hogy a feltárás elég nagyszámú volt és hogy viszonylagosan leletanyaga eléggé egységes, módot nyújt arra, hogy következtessünk az akkori populáció nagyságára s összetételére a számítások alapján. Figyelembevve a nemek megosztását és gyermekek számát, valamint a *temetkezés idejét* azt mondhatjuk, hogy hozzávetőlegesen a Zsitvabesenyőn feltárt temetőhöz tartozó település nagysága a generációk korrekciójának figyelembevételével nem tehető nagyobbra 50—60 főnél. A temetőben feltárt csontvázak nem és életkorabeli megoszlásából következtetve az is világos, hogy békés település temetőjével állunk itt szemben. Az elvégzett embertani vizsgálatok metrikus és morfológiai eredményei alapján Zsitvabesenyő akkori etnikumában több réteg illetve csoport különíthető el.

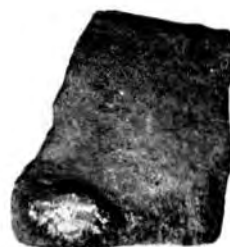
I. Meso-dolichocrania magas termettel, leptoprosopia magasan kiemelkedő keskeny orralak és kerek magas szemüreg azok a tulajdonságok, melyek a keleteuropid, illetve nordikus (protoeuropid) csoportot meghatározzák.

II. Meso-brachyocrania közép és alacsony termettel meso-euryprosopia, alacsony mesorrhin orrűreg és konkáv orralak négyszögletes chamaeconch szemüreg meghatározói annak a jellegegyüttesnek, melyet leginkább a keleteuropid, turanid típusokkal azonosíthatunk. Természetesen e két nagyobb percentú csoporton kívül másfajta elemek is kimutathatók vizsgálati anyagunkban. Itt mindenekelőtt etnogenetikai szempontból jelentős paleoszibírid és mongolid elemek jelenlétére utalok. E mellett a dinári és alpi elemek is előfordulnak, melyek közül az utóbbinak jelentősége alárendelt. Ha figyelembe vesszük a modern antropológiának azon követelményét, mely nem is annyira a tipuskutatásra, mint inkább a jellegkutatásra fekteti a súlyt, úgy inkább az egy tájban élt azonos környezeti befolyások alatt kialakult jellegek mennyiségi és minőségi megoszlása alapján dönthetjük el a meghatározó jegyeket. Elvonatkoztatva a tipusanalízis eredményeitől, a koponyaalkat, arckoponya alkat, a

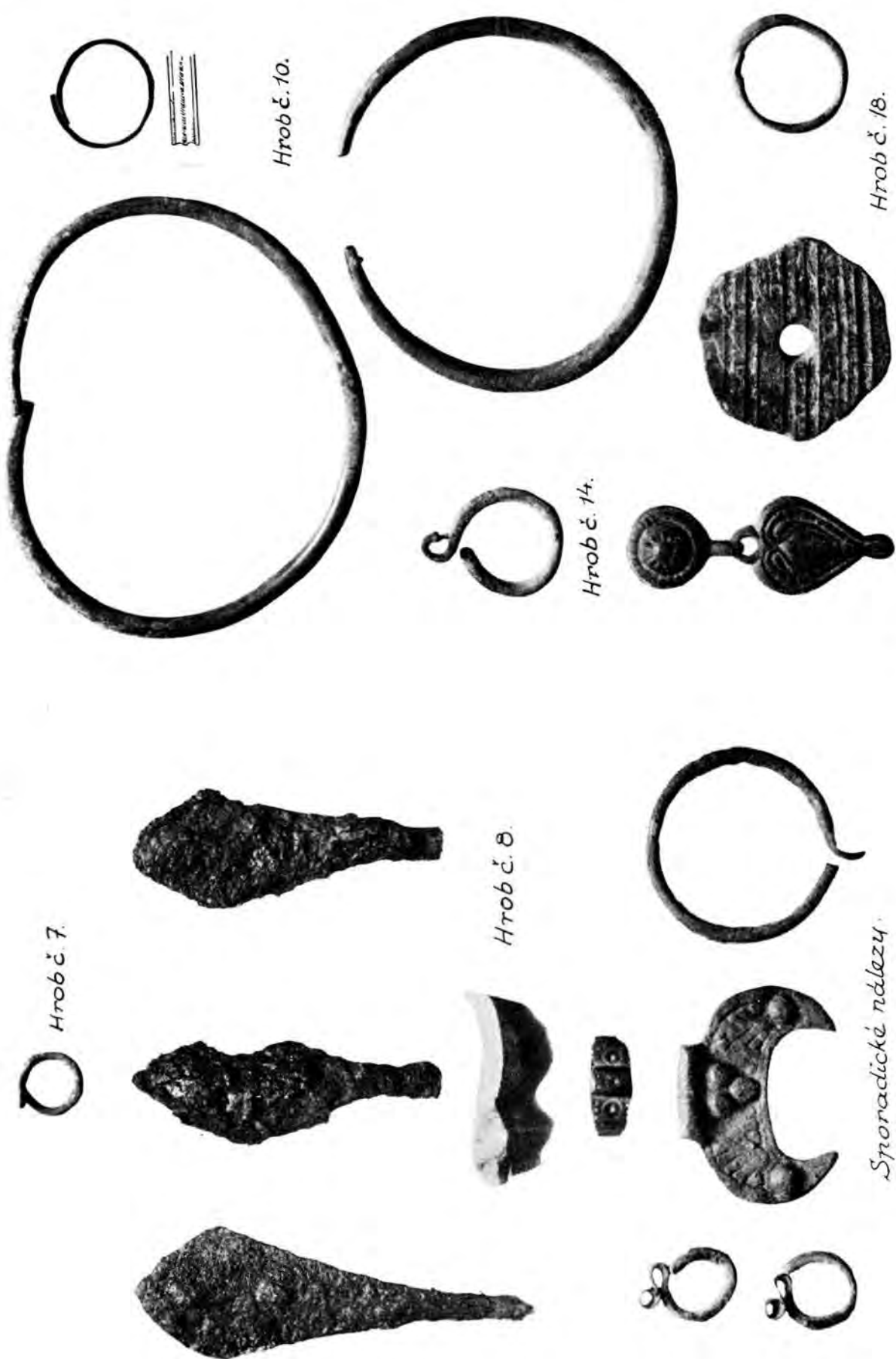
termet és más finomabb morfológiai jegyek alapján is ezen két fő illetve további egy alcsoportra történt elkülönülés élesen kirajzolódik. Ha már most a jellegeknek ezen csoportok szerinti elkülönülését etnikailag kíséreljük meg értékelni, úgy figyelembe véve a lelőhelynek geográfiai és településtörténeti viszonyait, világossá válik előttünk az, hogy az I. csoport a szláv helyi lakossággal hozható kapcsolatba, míg a II. csoport minden valószínűség szerint az azon a vidéken megtelepülő és az őslakossággal érintkezésbe került IX. szd. utáni magyar etnikummal azonosítható. Ezek a tények még inkább kitérnek akkor, ha zsitvabesenyői etnikumra vonatkozó vizsgálatunkat összevetjük más ezen határvidéken eltárt hasonló korú temetők leleteinek embertani vizsgálati eredményeivel. A zsitvabesenyői etnikumhoz az embertani vizsgálatok eredmények alapján legközelebb áll a Devín

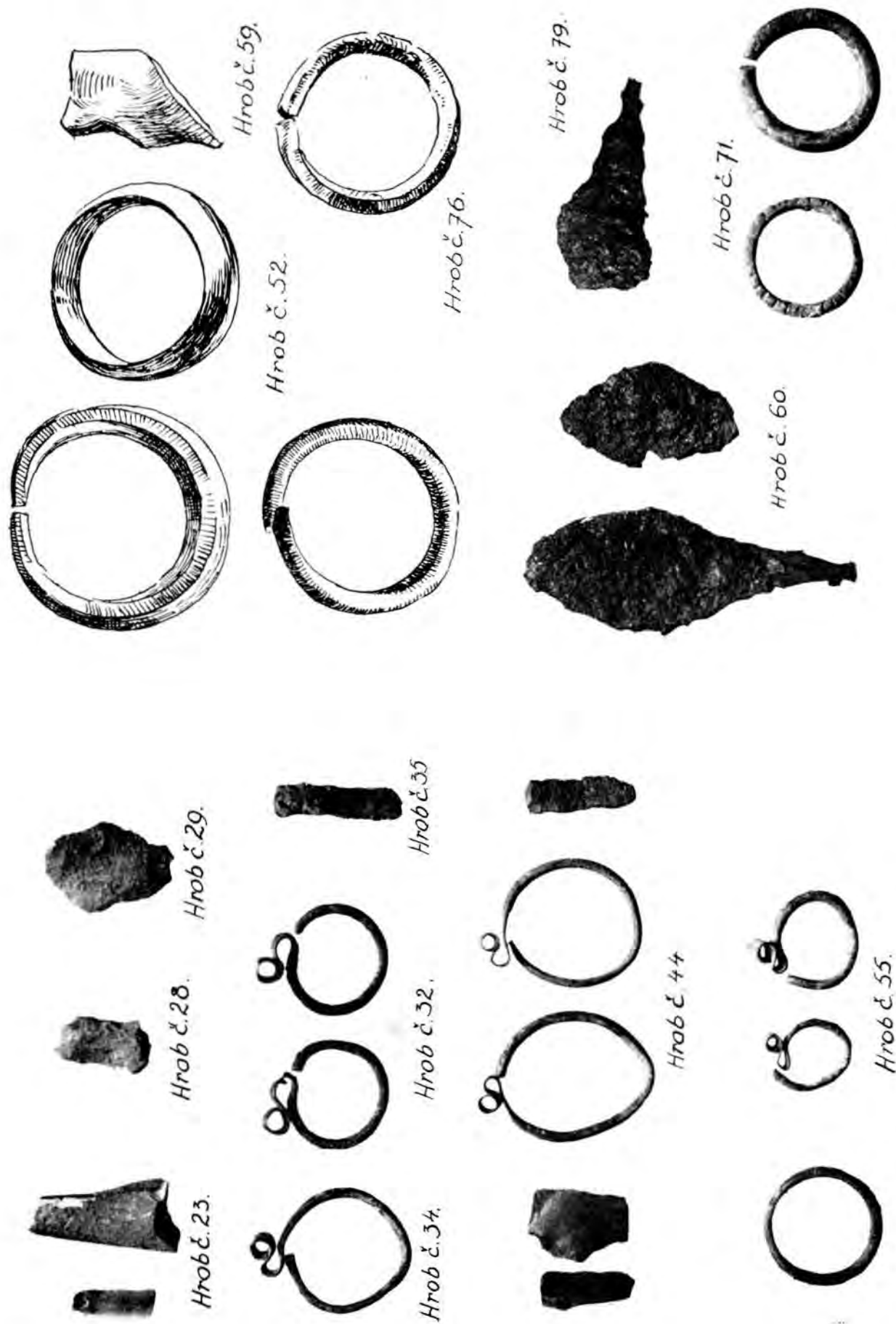
etnikuma, majd Oroszvár, Rád (Nógrád m.), Penc (Nógrád m.) és Pilin (Nógrád m.). Távobbi állanak Dolný-Jatov, Túrócszentmárton, valamint Rimavská-Sobota temetőiben feltárt etnikum csontváz-leletei.

A bevezetőben említett modern antropobiológiai feldolgozás biológiai, etnológiai, szociológiai és történeti módszereinek következetes alkalmazásával végzett feltárások és kutatások jövőben még konkrétebb eredményekre fognak vezetni és nagyon kíváncsok, hogy ezen időszakra eső kutatás úgy szlovák mint magyar viszonylatban bizonyos mértékig összhangba hozattassék, hogy az azonos problémát eredményesen lehessen megoldani. Ez a kis közlemény is azt a célt szolgálja, hogy a területen megvalósítjuk az együttműködést és jövőben is a különböző területeken folyó feltárásokról közös feldolgozások kerüljenek közre.

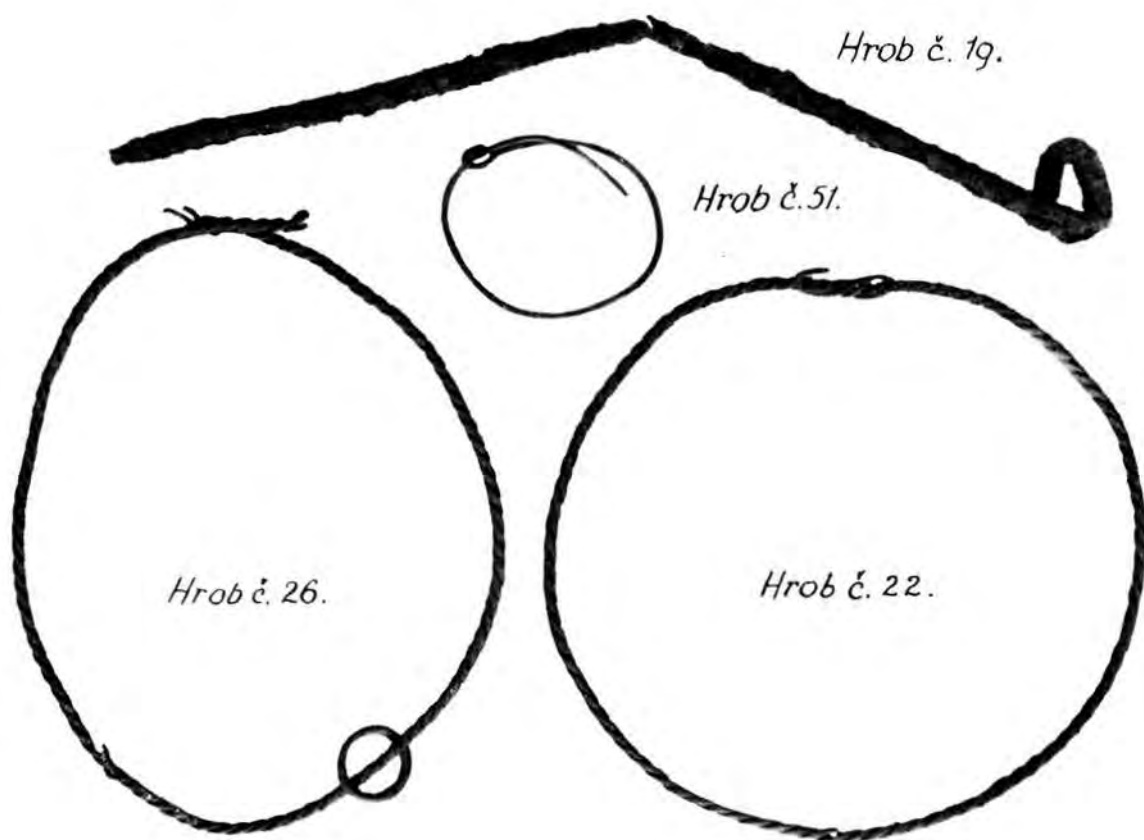


Tabuľka I. Bešeňov, okres Šurany. Pohľad na lokalitu (1).





Tabuľka III. Bešeňov



a

*hrob č. 2*

b



c



a

*hrob č. 11*

b



c



a



hrob č. 28 b



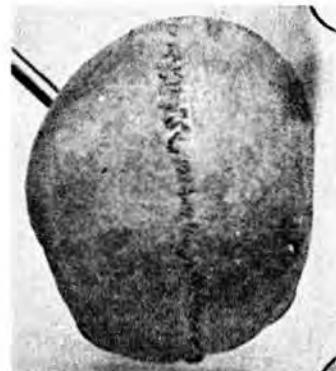
c



a



hrob č. 30 b



c



a



b



c

Avarsko-slovanské pohrebište v Barci, okres Košice

JÁN PÁSTOR

Barca leží v bezprostrednej blízkosti mesta Košice a je bohatou archeologickou lokalitou s pamiatkami keramiky bukovohorskej, bodrogkerestúrskej, kanolovanej, hornopotiskej, pilinskej, rímskoprovinciálnej a hradištnej.

Avarsko-slovanské pohrebište je v parku bývalej gazdinskej školy. Roku 1936 pri kopaní jám pre betónové hnojisko robotníci narazili na štyri hroby. Pamiatky zachránil a opatruje J. Teplý. Zistili sa dva ženské, jeden jazdecký a jeden rozrušený hrob. Na základe týchto správ J. Eisner zaradil pohrebište do VII.—VIII. storočia, čo overujú i najnovšie vykopávky, ktoré z poverenia Štátneho archeologického ústavu v Martine previedlo Štátne východoslovenské múzeum v Košiciach.

Blízko betónového hnojiska sa r. 1951 otvorilo 6 sond s dvoma spojovacími sondami.

V prvej sonde sa zistili iba pamiatky bukovohorskej kultúry. Predmety boli porušené kopaním jám pre vodovodné rúry. Nálezy sa vyskytli len do hĺbky 100 cm. Na hroby sme nenarazili.

Druhá sonda obsahovala okrem sídlíštných pamiatok bukovohorských dva detské hroby zo VII.—VIII. storočia n. l. a jednu starohradištnú nádobu.

Tretia rozšírená sonda obsahovala okrem silnej bukovohorskej kultúrnej vrstvy porušenej modernou úpravou terénu hrob nedospelého človeka a hrob jazdca s koňom.

V spojovacej sonde A sme pamiatky nezistili.

V spojovacej sonde B bol piaty hrob položiarsky.

Štvrtá sonda bola bez nálezov. Ňou sme zistili západnú hranicu pohrebišťa.

Na sever od menovaných sond tiahne sa frekventovaná cesta gazdinskej školy. Preto sme piatu sondu vyhľadali severnejšie. Ňou sme zistili pokračovanie západnej hranice pohrebišťa a dve bohaté kultúrne jamy ľudu bukovohorskej keramiky.

Vrstvy sme sledovali do 200 cm hĺbky.

Po porade s Dr. A. Točíkom sme otvorili od druhej sondy na východ šiestu plošnú sondu. V jej južnej časti boli hroby č. 6. a 7.

Celkom bolo odkrytých sedem hrobov zo staršej doby hradištnej.

Samotné pohrebište bolo zarezané do bukovohorskej kultúrnej vrstvy. Z nej pochádza bohato ozdobená bukovohorská keramika s rytými lomenými oblúkmi, obsidiánové čepele, brúsené kamenné sekerky, dve zásobnice a jedna misa. Bukovohorský kultúrny inventár sa nachádzal aj v hrobových násypoch avarsko-slovanského pohrebišťa.

Hrob 1. Skrčená detská kostra ležala na ľavej strane obrátená tvárou k juhu. Lebka postmortálne deformovaná tlakom zeme, pri nohách nádoba so strmými vlnkami. Železný nôž na ľavej strane vo výške bedrovej kosti.

Hrob 2. Detská kostra v natiahnutej polohe. Nádoba pri nohách so strmými vlnkami. Železný nôž na ľavej strane kostry vo výške bedrovej kosti. Na južnej strane kostry vo výške ramenných kostí maľovaný bukovohorský črep. Nad lebku kozia lebka, podpretá črepom bukovohorskej keramiky. Tab. III. č. 1.

Hrob 3. Kostra nedospelého človeka v natiahnutej polohe s dvoma obsidiánovými čepeľami na strávených hrudných kostiach a s nádobou pri nohách. Smer kostry východ-západ. Hĺbka 93 cm.

Hrob 4. Hrob jazdca s osedlaným koňom bol bohato vybavený. Na ľavej (južnej) strane jazdca bola železná šabľa v drevenej pošve, na jej konci železná sekerka podobná valaške, na hrudných kostiach po jednej bronzovej a jednej železnej pracke, a bronzové nákončia bojovníkovho výstroja. Spolu 23 kusov. Vo výške kolien bola nádoba a pri nohách ovčia lebka. Natiahnutá kostra leží hlavou od východu na západ. Od jazdca naľavo leží osedlaný koň so skrčenými nohami, priťahnutými k telu. Po stranách má po jednom strmeni. Na ľavej strane železnú pracku a bronzové kovanie. V ústach zubadlo. Okrem toho menšie bronzové predmety z ozdoby osedlaného koňa. Kostra leží hlavou od západu na východ na ľavej strane a díva sa smerom na severozápad. V západnej časti hrobovej jamy boli dve kosti väčších zvierat ako pozostatky posmrtnej stravy. Hĺbka hrobu 190 cm. Tab. III. č. 2.

Hrob 5. Položiarsky v hĺbke 50 cm. Spálené i nespálené kosti boli uložené do silne spálenej lebky. Hrob obsahoval ešte nádobu, vyhotovenú pomocou hrnčiarskeho kruhu. V nádobe boli dve kosti spálené a jedna zvieracia kosť ako zvyšok posmrtnej stravy. Na

sever od nádoby sme zistili staroslovanskú sekerku, na juh štvorhrannú pracku z bieleho kovu a menšiu striebornú doštičku, nad železnou sekerkou koziu lebku.

Hrob 6. Obsahoval kostru v natiiahnutej polohe bez lebky a milodarov. Lebka bola odňatá pravdepodobne v. 1936 pri kopaní jamy pre betónové hnojisko, pretože pri krčných kostiach smerom J.—S. sa javí okraj vápenej jamy.

Hrob 7. Ľudská kostra v natiiahnutej polohe bez inventáru.

Medzi odkrytými hrobmi bolo 6 kostrových a 1 položiarový hrob. Kostry všeobecne sú orientované hlavou k východu a nohami k západu. Ležia na chrboch v natiiahnutej polohe. Iba jedna detská kostra bola skrčená: ležala na ľavej strane tvárou obrátená k juhu.

Inventár hrobov nie je jednotný. Detské hroby mali po jednej nádobe pri nohách a po jednom železnom noži na ľavej strane kostry vo výške bedernej kosti.

Jedna detská kostra mala na hrudných kostiach namiesto železného noža obsidiánové čepele.

V druhom detskom položiarovom hrobe bola ešte kozia, v jazdeckom hrobe ovčia lebka ako strava na posmrtnnej ceste. Žiarový hrob obsahoval okrem nádoby a kozej lebky železný čakan, bronzovú pracku a striebornú doštičku. Bohato bol vybavený hrob jazdca.

Hĺbka hrobov nie je jednotná. Jazdec s koňom ležal v hĺbke 190 cm, detské kostry 100—120 cm, žiarový hrob v hĺbke 50 cm.

Keramický inventár je dôležitým vodítkom pre určenie chronologie a etnicity avarsko-slovanského pohrebišťa v Barci. S technickej, výzdobnej a tvarovej stránky sa podobá keramike rozličných staroslovanských sídlisk a pohrebišť. Podľa delenia J. Poulika barčiansku keramiku môžeme zaradiť do II. a III. stupňa.¹

Na základe keramického inventára v Košťanoch (okres Košice)² kde sme zistili staroslovanské hroby kostrové s jednoduchou nádobou bez ozdôb ako i s keramikou s mnohonásobnou vlnovkou, musíme pohrebiško v Barci považovať za slovanské.

Výskumom sa získalo 6 nádob, 5 pochádza z hrobov a 1 z povrchovej vrstvy. Okraj nádob sa zvyšuje a prevláda viaceradová vlnovka. Sú to bezvlné hrnce, z ktorých tri boli zhotovené voľnou rukou. Dve nádoby vykazujú stopy ručného kruhu a nádoba položiarového hrobu stopy rýchlo rotujúceho kruhu. Patria k úžitkovej keramike staršej doby hradištnej s hrubou výrobou. Nádoba jazdeckého hrobu a z povrchovej vrstvy vykazujú na dnách hrnčiarSKU značku vo forme plytkej jamy. Farba nádob je väčšinou šedivohnedá s drsným povrchom. Vypálené sú veľmi dobre. Ozdobu tvoria jedno-, dvoj- až trojradové vlnovky väčšinou strmé. Boly ryté do nádoby hrebienkovitým nástrojom pred jej vypálením. Vodorovné ryté línie sa vyskytujú na dvoch nádobách, ktoré lemuju strmé vlnovky s dvoch strán.

Opis nádob.

Nádoba detského hrobu č. 1. je hrncovitej formy s nízkym hrdlom a ústím von vyhrnutým. Pod hrdlom má nevyvinuté vlnovky vo dvoch radoch.

Bola zhotovená bez hrnčiarkeho kruhu. Jej výška je 11,5 cm, priemer ústia 10 cm a priemer dna 9,5 cm. (Tab. IV, č. 2.)

Nádoba detského hrobu č. 2. Je to jednoduchá hrncovitá nádoba s drsným povrchom, zhotovená voľnou rukou. Hrdlo má stiahnuté a ústie silne von vyhrnuté. Ozdoba vykazujú primitívne vlnovky, široké a strmé, zhora i zdola ohraničené vodorovne rytými hrubými líniami. Výška 10,5 cm, priemer ústia 12 cm, priemer dna 8,5 cm. (Tab. IV, č. 1.)

Nádoba hrobu č. 3. Vysoká vázovitá nádoba z povrchovej vrstvy. Je to hrncovitá nádoba so stiahnutým hrdlom a ústím vyhrnutým von. Nevyvinutá vlnovka je dvojradová. Výška nádoby je 11,5 cm, priemer jej ústia 9,5 cm a priemer dna 6,5 cm.

Vázovitá nádoba je už zhotovená pomocou ručného kruhu. Hrdlo má stiahnuté s von vyhrnutým ústím. Vysoké a strmé vlnovky idú vo dvoch radoch po najširšom obvode nádoby. Na krajoch a v prostriedku sú ohraničené horizontálne rytými vlnovitými líniami. Výška 15 cm, priemer jej ústia 8 cm a dna 5,5 cm. Na jej dne je hrnčiarSKA značka vo forme plytkej jamy. (Tab. IV, č. 4.)

Nádoba položiarového hrobu č. 5. vytočil hradištný hrnčiar pomocou kruhu. Povrch má drsný s nízkym hrdlom a von vyhrnutým ústím. Výška nádoby 13 cm, priemer ústia 8 cm, priemer dna 5,5 cm.

Nádoba jazdeckého hrobu č. 4. vykazujú strmé a široké vlnovky, soslúpené v troch radoch, s nízkym hrdlom a von vyhrnutým ústím. Na dne má hrnčiarSKU značku vo forme plytkej jamy. Jej výška je 11,2 cm, priemer ústia 9,7 cm, priemer dna 6,6 cm.

Železný inventár tvoria: jednosečná krivená šabľa, 2 sekerky, 2 nože, 2 strmene, zubadlo a 2 pracky. Našli sa tu i bronzové súčiastky kovania bojovníkovho výstroja a výbroja, ďalej 2 pracky a menšia strieborná doštička.

Šabľa ležala po ľavej strane kostry, a to tak, že rukoväť bola pri ľavom rameni na vrchnej časti pažnej kosti (humerus), do istej miery zakryla ľavú stehennú kosť (femur) a pri konci bola umiestená už spomenutá nádoba. Na dolnej časti šable ležala bojovníkova sekera, a preto je šabľa v tejto časti prelomená. Celková dĺžka šable je 67 cm. Jej rukoväť 7,5 cm a priečka 8 cm. Na celom tele šable vidieť stopy po drevenej pošve. Šírka čepele pri priečke je 3 cm. Čepeľ sa veľmi jemne, ale postupne zužuje a končí hrotom. (Tab. I.)

Je to typická jednosečná šabľa, akými sa zaoberal už J. Hampel.³ Hampel deli jazdecké šable raného stredoveku na šable z doby príchodu Maďarov a staršie. Do poslednej skupiny môžeme zaradiť šabľu barčiansku, ktorá je málo zakrivená a jednosečná. Starohradištná keramika, strmene, bronzové kovania bojovníkovho výstroja a výbroja datujú šabľu do VII. storočia, najneskoršie do 1. polovice VIII. storočia. Podobné jednosečné šable datuje Hampel do VI. a VII. storočia ako z Nagy-Mányoku (stolica Tolna), z Mártélyu (Congrádska stolica) a z Csuny (stolica Moson) v Maďarsku.⁴

Všeobecne máme málo mečov alebo šablí z doby sťahovania národov a z obdobia avarského panstva. V tejto dobe meč bol cennou zbraňou tak v útočnej,

ako i v obrannej vojne. Preto ju len zriedkavo dávali do hrobov.

Sekerka z jazdeckého hrobu sa celkom podobá valaške, ktorá sa vyskytuje i v nálezoch slovanských, a je domáceho pôvodu. Mohli ju užívať ako zbraň i ako nástroj. Je masívnou sekerkou s okrúhlym otvorom pre topor s priemerom 2,5 cm. Celková dĺžka sekerky je 18 cm a má okrúhle, 4,5 cm široké ostrie (obr. I, č. 2).

Sekerka položiariového hrobu (obr. I, č. 5), podľa delenia J. Poulika⁵ patrí do tretieho typu sekier, ktorý sa u nás vyskytuje len ojedinele. Rameno sekerky je umiestnené excentricky s oválnym rozšíreným ostrím. Hore končí vyvýšeninou štvorcovej formy. Ostrie má 14 cm dlhé, ktoré sa na konci zužuje. Tento typ sa vyskytol v XII. mohyle staroslovanského pohrebiska v Krášanoch pri Varíne (okres Žilina).⁶ Ináč sa vyskytuje na kostrových pohrebištiach s inventárom keszthelyského charakteru a môže byť ich zaraďovať do VIII. storočia. Je domáceho pôvodu. Jeho začiatky možno hľadať v kostrových pohrebištiach doby sťahovania národov a korene v rímskej železnej industrii.⁷

Niektorí bádatelia považujú sekerky 3. typu s etnickej stránky za avarské. J. Poulik k tomu píše: „podobným lze jen podotknouti, že sekery 3. typu se na Moravě, na Slovensku a v Karpatské kotlině objevují skutečně ojedinele a nikterak kulturně nesusvisí s oněmi předměty keszthelyského typu, jejichž výzdobné motivy odpovídaly avarskému nomádskému vkusu.“⁸

Dva železné nože nevykazujú zvláštnosti. Pochádzajú z prvého a druhého detského hrobu. Slúžili pre praktické ciele. Ťažko ich typologicky triediť a nemôžeme ich použiť ako chronologické pomôcky. Vyskytujú sa všeobecne v kostrových hroboch doby sťahovania národov i v neskorších obdobiach.

Barčianske *strmene* sú zhotovené z jedného kusa železa. Stupadlá majú rovné, 2,5 cm široké. Prechod stupadiel do ramien je jemne okrúhly a postupne prechádzajú do stenčujúcej sa okrúhlejšej tyčinky. Ušká majú tehlové formy s podobnými otvorami pre remene a nie sú oddelené od vlastného tela strmeňa. Celková forma strmeňov je oválna. Šírka 10 cm, výška 15 cm, priemer uškového otvoru 2,5 cm. J. Eisner podobne charakterizuje strmene na veľkom pohrebišti v Devínskej Novej Vsi.⁹ J. Hampel tento typ menuje strmeňom avarského obdobia¹⁰ (obr. I, č. 3, 4).

Zubadlo je ináč zriedkavým predmetom avarsko-slovanského pohrebiska, hoci je dôležitou časťou ohlávky. Barčianska uzda je dvojdielna, má priame postranice a je pôvodu nomádského. Okrem postraníc máva tiež kruhy pre remenné ohlávky, ktoré boli celkom strávené hlinou. Dĺžka uzdy 21 cm, postranie 11,5 cm (obr. II, č. 1).

Podobne ako keramika, šabľa a sekerky i *zubadlo* datuje barčianske pohrebisko do VII. a do 1. polovice VIII. storočia.

Z praciek sa celkom získali 4, a to 2 železné a 2 bronzové. Veľká obdĺžniková *pracka* z masívneho okrúhleho železa (obr. II, č. 2) je zo sedla, menšia železná z bojovníkovho výstroja. Nevykazujú zvláštnosti a sú pri časovom zaradení hrobov sla-

bými pomôckami. Väčší význam majú bronzové pracky. Jazdecova ozdobná *pracka* (obr. II, č. 5) s úponkami je typickým keszthelyským inventárom zo VII.—VIII. storočia. Má do istej miery byzantský charakter. Väčšia obdĺžniková *pracka* z bieleho kovu je typologicky a časovo mladšia. Doštička, zhotovená zo slabého striebra a pochádzajúca z tohože hrobu, nie je datovacou pomôckou (obr. I, č. 6, 7).

Bronzové *kovanie* z jazdecovho hrobu sú z bojovníkovho pásu. Sú ozdobené úponkami z kruhovitých listov. Pozostávajú z dvoch tenkých plechových doštičiek, spojených menšími bronzovými nitmi. L. Niederle o tomto kovaní píše: „... jsou beze vší pochyby orientálního původu turkestan-ského a západosibiřského a byly do Uher doneseny Huny i Avary a později od nich dále vyráběny. Ale není vyloučeno, že je hotovily pro odbytiště v Uhrách i dílny byzantské, jímž část kování a přezek stylu poněkud odehlného najisto náleží a rovněž není vyloučeno, že je také kupovali od Hunů a od Avarů nebo byzantských kupeců uherští Slované. Nechci jich tedy vůbec vylučovati z hrobů slovanských, ale původu slovanského ovšem nejsou.“

Kovanie vrtulovitej formy sa našlo so železnou prackou na strávených hrudných kostiach jazdecovho hrobu (obr. II, č. 8). Avarský pás bol úzky. Na jednom konci mal ozdobnú pracku a na druhom podlhovasté kovanie. Z hlavného pásu visely menšie bočné úzke remienky, ktorých konce mali aj podlhovasté kovanie.

Veľké bronzové *kovanie*, ozdobené úponkami listovej formy, je kovaním hlavného remeňa osedlaného koňa (obr. II, č. 3, 3a). Z *falér* sa zachránil iba fragmenty, menšie ploché kotúče s nitmi.

Keďže sa našli pod konskou kostrou, usudzujeme, že zdobili i rozličné súčiastky konského výstroja (obr. II, č. 7, 9).

Kovania sú dôležitými chronologickými pomôckami. Väčšina bádateľov podobné kovania zaraďuje do VIII. storočia.

Na základe literatúry a vlastných skúseností môžeme tvrdiť, že v dobe od IV. do IX. storočia n. l. nejestvoval v Karpatskej kotline špeciálne hunský alebo avarský priemysel. Avarská výroba vykazuje tak prvok východný, ako byzantský a západogermánsko-longobardský. Vzájomný vplyv prvých dvoch faktorov sa začína už v samotnej Ázii. A špeciálne u Avarov sa v Karpatskej kotline pripojil ešte vplyv longobardský.

V barčianskom inventári východného pôvodu je krivá jednosečná šabľa, faléry, typické avarské ozdoby konskej ohlávky. Jazdecova liata ozdobná *pracka* vykazuje už byzantský charakter. Strmene majú európsky ráz. Ušká nie sú oddelené od tela a stupadlo pozvoľna prechádza do ramien. No nie pod priamym uhlom, ako je to obvyklé pri avarských strmeňoch. Longobardský ráz možno pozorovať v pletení úponiek na bronzových kovaníach.

Avarsko-slovanské pohrebisko v Barci je najsevernejším objektom keszthelyskej kultúry. Najbližšie pohrebiská toho rázu sú v hevešskom Pásztove, v novohradskom Sziráku a Sečiankach (Szecsény) v Maďarsku. Všetky patria do okruhu Potisia,

Samotný problém je veľmi složitý a snáď nám tu pomôže podrobný výskum barčianskeho pohrebišťa a výskum v Košfanoch. V Košfanoch sa zistilo staroslovanské kostrové pohrebište a sídlisko zo staršej a strednej doby hradištnej. Začiatok kostrového pochovávaní na východnom Slovensku sa začína už v VIII. storočí, hoci žiarové hroby na niektorých mohylových pohrebištiach siahajú až do XI. storočia n. l., napr. v Kráľ. Chľmci.

V podstate barčianske pohrebište je radové a podľa charakteru nálezového materiálu pochádza zo VII. až VIII. storočia. Sú na ňom hroby mužov, žien, detí.

Zbrane sa zistili len v hrobe jazdecov. Pohrebište je archeologickým celkom, úprava hrobov a ráz ich milodarov sa shodujú. Stopy po rakvi sa nezistili. Výnimku tvorí skrčená detská kostra a dva hroby bez milodarov. Dôležitým bodom je položiakový hrob v nepatrnej hĺbke. Avari svojich mŕtvych nespalovali.

Na základe nálezového materiálu môžeme rekonštruovať hospodársky, sociálny a kultúrny život barčianskeho obyvateľstva. Chov koní, oviec a kôz dokazujú zistené ovčie a kozie lebky, i konská kostra v jednotlivých hroboch. O bojovnosti hovorí

výstroj a výzbroj jazdeckého hrobu. Kovové predmety ako šabľa, strmene, zubadlo, pracky a bronzové kovania predpokladajú *vyvinutú malovýrobu, obchod*. Bohato vybavený jazdecký hrob predstavuje panujúcu vykorisťovateľskú vrstvu spoločenskú.

¹ J. Poulik, *Jižní Morava, země dávných Slovanů*. Brno, 1948—1950, 54—55, obr. 27.

² J. Pástor, Košice v praveku, II. Svojina, III., č. 4., 194—195.

³ H a m p e l, *A régibb középkor emlékei Magyarhónban*, II, 44—48.

⁴ Tamže, tab. CXXXXIV, CLIII, CLIV.

⁵ *Staroslovanská Morava*, Praha 1948, 35—38.

⁶ V. B u d a v á r y, Staroslovanské mohyly v Krásňanoch pri Varíne. Odtlačok zo Sborníka Múz. slov. spol. Ročník XXXII—XXXIII, 1938—39, sošit 1—8, tab. IX, č. 1.

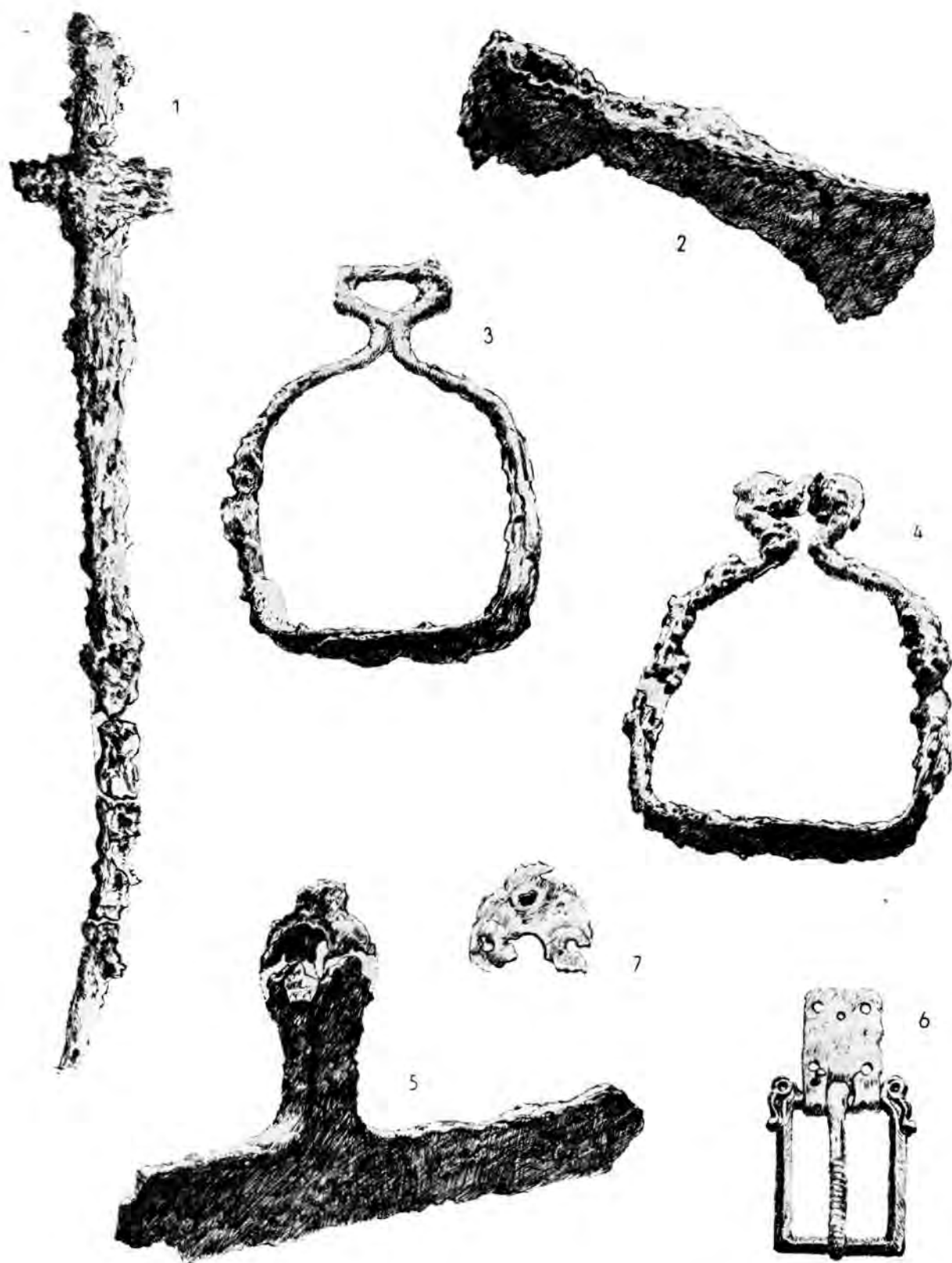
⁷ J. Poulik, 37. c. d.

⁸ Tamže, 37.

⁹ *Slovenské dejiny*, diel 1. Vlastivedná knižnica SAVU, sv. 3, 125.

¹⁰ *A régibb középkor*, sv. II, str. 64.

¹¹ *Rukovět Slovanskéj archeologie*, Praha, 1931, 179



Tabuľka I. Barca, okres Košice. Jazdecký hrob č. 4. Č. 1 železná šabl'a, č. 2 železná sekerka, č. 3 a 4 železné strmene, č. 7 kovanie, č. 6 pracka, č. 5 hrob č. 5 železná sekera.



Tabuľka II. Barca okres Košice. Jazdecký hrob č. 4. Č. 1 železné zubadlo, č. 2 pracka, č. 3 a 3a bronzové nákončie remeňa, č. 4, 6, 8 bronz. kovania z opaska, č. 5 bronz. pracka, č. 7 a 9 súčasti kovania.



1



2



Tabuľka IV. Barca okres Košice. Nádoby Č. 1. z hrobu 2, č. 2 z hrobu 1, č. 3 z hrobu 3, č. 4 z hrobu 5.

Staroslovanské pohrebište v Máste pri Bratislave

LUDMILA KRASKOVSKÁ

Prechody cez Dunaj pri tzv. Devínskej bráne mali dôležitú úlohu ešte v dobe slovanskej. O tom svedčia nielen historické zprávy, ale aj archeologické pamiatky, nájdené v okolí. Je to pohrebište zo strednej doby hradištnej vo vinohradoch v Devíne, iné pohrebište z mladšej doby na samotnom devínskom hrade a najmä rozsiahle avarsko-slovanské pohrebište v Devínskej Novej Vsi. Nové nálezisko v Máste, okres Bratislava, vzdialené asi 10 km od Devínskej Novej Vsi, znova upozornilo svojimi nálezmi na význam Devínskej brány pri formovaní materiálnej kultúry súčasného slovanského obyvateľstva.

Nálezisko nachádza sa v obci Mást na parcele č. 112, ktorá patrí Jánovi Maderovi, roľníkovi z Mástu. Nálezisko leží v južnej časti miernej vyvýšeniny, ktorej severná časť je zastavaná domkami. Juhozápadný svah tejto vyvýšeniny blízko hradskej Bratislava-Stupava rozkopali pri odoberaní piesku, ktorý odvádzalo miestne obyvateľstvo.

Roku 1948 J. Mader oznámil Slovenskému múzeu v Bratislave, že na jeho pozemku našli starobylé hrnce spolu s ľudskými kosťami a odovzdal múzeu 4 slovanské nádoby (3 hrnce a 1 misu). Nádoby údajne pochádzali z troch kostrových hrobov. V lete r. 1948 J. Mader ohlásil nález ďalšieho hrobu, ktorý bol objavený po zrútení steny piesočnej bane. Bol to kostrový hrob, kde kostra ležala v hĺbke 110 cm v žltom piesku, orientovaná hlavou na ZZS—VVJ. Kostra bola rozrušená pri zrútení piesku, ale podarilo sa zachrániť z hrobu milodary. Pri pravej ruke ležal kamenný brúsok, železná oceľka a úlomky železných predmetov. Pri ľavej ruke bol položený železný nožík. Podľa milodarov bol to mužský hrob.

V jeseni r. 1949 J. Mader odovzdal 3 ďalšie nádoby (2 hrnce a misu), nájdené na pohrebišti na jeho pozemku. Pravdepodobne železné pamiatky sa nachádzali aj v rozrušených hroboch, odkiaľ zachránili nádoby, lenže nálezcovia si nevšimli hrdzavé úlomky. Celkový počet zničených hrobov sa už nedá odhadnúť. Slovenské múzeum v Bratislave z poverenia Št. archeologického ústavu vykonalo v dňoch 29. XI.—14. XII. 1949 sústavný výskum

na nálezisku, pričom sa prekopala celá ohrozená plocha. Tesne pred začiatkom výskumu našli v piesku znova 3 nádoby, z ktorých menší hrniec bol uložený vo väčšej nádobe. Pri výskume otvorili celkom 5 kostrových hrobov a našli 2 ojedinelé nádoby.

Súpis keramiky ukazuje, že jej väčšiu časť tvoria baňaté hrnce s vyhnutým, kolmo srezaným okrajom, len dve nádoby mali rovný okraj. Jedna nádoba mala už na okraji žliabok pre pokrievku. Misy sú dvoch druhov: kónické a dvojkónické. Majú vyhnutý, kolmo srezaný okraj. Okraje nádob sú vyvinuté, čo poukazuje na mladšiu keramiku. Výzdoba keramiky je dosť rozmanitá, nachádzame tu vpičky, vlnovky, vodorovné čiary a krokvicový ornament. Jednoduché vlnovky a čiary, ktoré tu vidíme, vyskytujú sa na nádobách strednej doby hradištnej. O vyspelosti keramiky svedčí najmä technika výroby. Väčšina nádob je vyhotovená na kruhu a veľmi dobre vypálená. Bezuchý hrniec bol obvyklou formou slovanskej keramiky, ale misy sa na západnom Slovensku dosiaľ nevyskytovaly.

L. Niederle uvádza široké misy medzi formami hradištnej keramiky. Podobne J. Schránil spomína misy popri základných tvaroch slovanskej keramiky.¹ Kónické misy s rovno srezaným okrajom boli v hroboch, datovaných 2. polovicou X. storočia, na pohrebišti v Nitre pod Zoborom. Aj na avarsko-slovanskom pohrebišti v Prši (okr. Filakovo) na južnom Slovensku sa našli misy s vodorovne odrezaným okrajom.² Na Morave sa našli misy podobných tvarov na slovanskom pohrebišti v Dolných Vestoniciach, ktoré J. Poulik datuje zhruba do 2. polovice IX. a 1. polovice X. storočia. Misa z hrobu č. 216 formou a výzdobou je veľmi blízka dvojkónickej miske z Mástu. Temer kónickú formu majú misy z hrobov č. 176 a 138. V Čechách sa zachovali dve misy z kostrových hrobov v Kolíne, ktoré poskytujú bližšiu analógiu pre misy z Mástu.³ Ako vidno, misy boli zriedkavým nálezom na území Československa, preto ich možno považovať za cudziu formu v našej hradištnej keramike. Misy boli rozšírené v našom severnom susedstve na území polabských Slovanov, v terajšom

Sasku, Durínsku a Hornej Lužici. Analogie pre misy z Mástu poskytujú nálezy mis z Steckby, Angern, Doberschau. H. Knorr, ktorý spracoval keramiky z polabského územia, datuje tieto misy do X.—XI. storočia.⁴ Aj keramiky z Mástu podľa výrobných techník, tvarov a ornamentu možno datovať do X. storočia.

Spomenuli sme, že náušnice vo forme lunice sa vyskytli po prvý raz v našich nálezoch, a preto im treba venovať osobitnú pozornosť. Na Slovensku sme dosiaľ poznali iba lunicové okrasy, použité ako závesky. Je to strieborný závesok zo Zemianskeho Vrbovku, okr. Krupina, datovaný do VII. storočia, ktorý J. Eisner považuje za byzantský import.⁵ Druhý lunicový závesok sa našiel v blízkom susedstve Mástu, na pohrebišti vo vinohradoch v Devíne. Aj časovo je blízky nálezom z Mástu, pretože je datovaný do IX. storočia, hoci tvarovo predstavuje vzdialenejšiu analógiu, a je zavesený opačne, dolu koncami.⁶ Závesky lunicovej formy uvádza J. Poulik z pohrebišťa v Dolných Vestoniciach na Morave.⁷ Na Morave sa našli aj náušnice lunicovej formy. Predovšetkým treba uviesť skupinu lunicových náušnic, nájdenú v Rybešovičiach, okr. Židlochovice. Jedna z nich má privesok, ale odlišný od náušnice z Mástu. Blížšie analógie poskytuje náušnica z Brna-Maloměřice, vyrobená vo forme polmesiaca s dolu pripojeným hroziakom. J. Poulik datuje uvedené lunicové formy do konca IX. storočia.⁸ J. Schránil a J. Eisner poukazujú na súvislosť lunicových náušnic z Rybešovic a lunice z nálezu v Tokaji v Maďarsku. Skvostné zlaté náušnice so zavesenými retiazkami našli v hrobe v Starom Meste. L. Niederle datuje náušnice zo Starého Mesta na koniec IX. storočia.⁹

V susednom Maďarsku objavili lunicové náušnice, zdobené filigránom, na pohrebišti v Keszthelyi zo staršej doby hradištnej. V poklade z Tokaja boli strieborné lunicové náušnice datované mincami do X. storočia. Tokajský poklad podľa J. Eisnera patrí do skupiny belobrdskej.¹⁰ Najbližšiu analógiu pre okrasy z Mástu nachádzame pomerne ďaleko v Chorvátsku. Podobnú prelamanú náušnicu vo forme polmesiaca s hroziakom uvádza L. Karaman zo zbierok múzea v Kníne. Náušnica bola zhotovená liatou technikou, autor v tom vidí hrubú imitáciu byzantských typov a datuje ju do XI. storočia.¹¹ Lunicová forma bola najviac rozšírená v oblasti kultúry kettlašskej v Dolnom Rakúsku, ale celkový ráz kettlašských výrobkov bol odlišný od iných náleзов skupín (použitie emailu na ozdobách).¹²

Vidno, že lunicová forma okrás sa vyskytovala u nás najmä v strednej dobe hradištnej, ale sa používala pomerne málo. Náušnice z Mástu sú liate z bronzu a okrášlené na okraji zrnkami, takže napodobňujú byzantský zrnitý filigrán. Práca je podobná ako pri nálezoch chorvátskych. L. Karaman datuje chorvátske lunicové náušnice do XI. storočia, keďže moravské nálezy pochádzajú z konca IX. storočia. Nálezy z Mástu časovo treba zaradiť skôr k susedným nálezoč moravským a datovať ich do X. storočia.

S lunicovými náušnicami sa v Starom Meste vyskytli hroziakovité náušnice s jednoduchým alebo

dvojitým hroziakom. Na pohrebišti v Blučine sa našli strieborné náušnice s dvojitým hroziakom, podľa tvaru podobné okrasám z Mástu. J. Poulik ich datuje, ako aj moravské hroziakovité náušnice vôbec, do 2. polovice IX. storočia.¹³ J. Eisner pokladá náušnice s hroziakom za byzantský typ, ktorý sa dostal na Moravu a slovenské Pomoravie v strednej dobe hradištnej od IX. storočia. L. Niederle zaraďuje tento typ náušnic, ktorý sa zjavuje na slovanskom území v južnej a strednej Európe, od IX. do XI. stor.¹⁴ Náušnice s dvojitým hroziakom sa našli na pohrebištiach kesztelyskej kultúry v Maďarsku, napr. Vác, Nemesvölgy. L. Karaman usudzuje, že v chorvátskych nálezoč jemne pracované náušnice s hroziakom boli byzantské importy VIII. stor. a ich domáce hrubé napodobneniny siahajú až do XI. stor.¹⁵ Typ náušnice s jednou perlou v privesku bol známy v kultúre kesztelyskej v Maďarsku (Nemesvölgy). Tento typ nájdeme aj v slovanskej kultúre na Morave (Brno-Maloměřice). J. Eisner upozorňuje na podobnosť moravských náušnic tohto typu a nálezov maďarských. Podľa neho náušnica s jednou perlou bola obvyklým typom v neskoršom období kesztelyskej kultúry.¹⁶ Posledný typ náušnice s valcovitým priveskom má analógie aj v moravských pamiatkach (Boleradice, Dolní Věstonice) a na pohrebišti v Skalici. J. Eisner považuje tento typ náušnic za imitáciu náušnice s jednou perlou.¹⁷ Jednoduché bronzové krúžky podľa úsudku J. Eisnera začali u nás používať v strednej dobe slovanskej.¹⁸

Možno ešte položiť otázku, ako vlastne slovanské ženy nosily tieto okrasy, či si nimi zdobili uši alebo okrášľovali vlasy. Veď v hrobe č. 2 sa našlo s každej strany niekoľko ozdôb. Aj v hrobe č. 4 boli 2 páry náušnic. Podľa tvaru boli to skutočne náušnice, t. j. okrasy ucha. Možno, že pôvodne boli zavesené jedna v druhej, hoci sa nenašli spojené, ale ležali tesne vedľa seba. Z prehľadu nálezov vidno, že náušnice lunicovej formy sa vyskytujú spolu s hroziakovitými náušnicami v nálezoč moravských a chorvátskych, takže súprava okrás z Mástu nemala neobvyklé složené.

V náhrdelníku z Mástu boli dva typy koralov: oválna perla s pozdĺžnymi žliabkami zo zeleného skla, dlhá 1,5 cm, perla podobnej formy z polovice z modrého a bledomodrého skla, dlhá 1,8 cm, a krúžková perla z modrého skla o priemere 0,8 cm (tab. II, č. 12, 13, 14). Analógie k nájdeným perlám možno hľadať aj na Morave, napr. oválne perly pozdĺž žliabkované, z Boleradice, modré krúžkové perly z Blučiny. J. Poulik datuje tieto moravské nálezy do 2. polovice IX. storočia.¹⁹ Pravdepodobne k náhrdelníku patrili drobné guľaté korálky z jemného bronzového plechu, spojené z dvoch polovic, priemeru 0,6 cm (tab. II, č. 15.). Pretože korálky nemali otvor na šnúru, pôvodne asi boli opatrené uškom.

Okrem sklenených perál našli sa dve guľaté gombičky zo zeleného skla so železným uškom, výška 1,7 cm (tab. II, č. 16, 17). Podobné sklené gombičky so železným uškom uvádza J. Poulik medzi nálezmami z pohrebišťa v Dolných Vestoniciach. Boli tam aj tri kusy, vyhotovené zo zeleného skla.²⁰

Nájdené nové tvary pamiatok *datujú pohrebisko* v Máste do X. storočia a do tohto datovania zapadajú aj ostatné predmety známych typov. Prítomnosť milodarov v hroboch, najmä keramiky a zbraní, svedčí o živých pohanských tradíciách, ktoré ťažko možno pripustiť na koniec X. stor., ale skôr pripísať jeho prvej polovici. Treba mať na zreteli zemepisnú polohu Mástu blízko Devína, kde je radový kresťanský cintorín z XI. stor., ktorý sa pravdepodobne začínal už v X. stor. Dlhé trvanie pohanských zvykov bolo možné na odľahlých miestach, v horských dolinách odrezaných od okolia, ale nie v blízkosti dunajských prechodov pri rušnej obchodnej ceste. Významná je prítomnosť nezvyklých foriem, misy a lunice. Kým nie sú známe ďalšie nálezy, ťažko rozhodnúť, či prvá forma — misa — svedčí o severných vplyvoch alebo má iné predlohy. Druhá forma — lunicová náušnica — bola rozšírená v susedných krajinách, prevažne na juhu. Aj keď lunice z Mástu považujeme za imitácie byzantských vzorov, pravdepodobne tieto zriedkavé okrasy boli vyrobené v cudzích dielnach a nie miestnymi remeselníkmi. Práve tak možno pokladať za cudzie výrobky ostatné vyvinuté typy náušnic s príveskami, ako aj sklené predmety. Naopak, železné pamiatky možno posudzovať ako práce slovanských kováčov. Pravdepodobne blízkosť Dunaja a obchodných ciest vysvetľuje nálezy takých rozmanitých typov na jednom pohrebisku. Predbežne zostáva nevyriešená otázka, či tieto typy pamiatok z Mástu možno považovať za cudzie prvky, získané obchodom, alebo za príznak cudzej skupiny obyvateľstva. Pri porovnaní pamiatok z pohrebiska v Máste a v Dolných Vestoniciach pozorujeme v hrobovom inventári nápadné analógie. Na oboch lokaliťach sa našli zriedkavé formy predmetov: misy, lunicové okrasy a sklené gombíky, ktoré ukazujú na kultúrnu blízkosť obyvateľstva.

V *pohrebnom rite* pozorujeme dva zaujímavé detaily. Po prvé, z 5 preskúmaných hrobov 3 boli orientované opačne, hlavou na východ. Otázka opačne orientovaných hrobov sa dosiaľ nevysvetlila. Nemožno predpokladať, že pri prísnom dodržiavaní pohrebného ritu táto orientácia bola z nedbalosti alebo náhodou. Iba detailné opisy týchto hrobov ukážu, aké momenty tu rozhodovaly: sociálne, národnostné, náboženské alebo vplyv nejakej povery. Druhým pozoruhodným faktom boli ojedinelé nádoby, položené mimo hrobov. Pri hrobe č. 3 bolo zrejmé, že nádoba patrila k tomuto hrobu, dva iné hrnce sa našli pomerne ďaleko od hrobov. Aj nálezy J. Mader hovoril, že našli dve nádoby bez kostí: teda vidno, že to bol určitý zvyk dávať ojedinelé nádoby, istotne s potravou, do zeme. Nájdené nádoby stáli vysoko nad hrobní v hĺbke 60 cm, keď hroby boli v hĺbke 150 cm. Možno predpokladať, že nádoby dodatočne dávali do zeme, pravdepodobne pri spomienkových obradoch na mŕtvych. Záverom možno povedať, že nálezisko v Máste pri takom malom počte preskúmaných hrobov poskytlo pomerne dosť nového materiálu a nových poznatkov.

* * *

Hrob 1. Na tento hrob prišli pri kopaní piesku a vybrali odtiaľ nádobu, ktorú odovzdali múzeu. Kostra nebola celá, zachovala sa paňa, dlhé kosti rúk a nôh, lebka bola odkopaná. Kostra ležala v hĺbke 95 cm, obrátená hlavou na ZZS-VVJ. Pozdĺž ľavej nohy pri kolene ležal železný oštep, pri pravom kolene stál hrniec zdobený krokvicovým ornamentom.

Hrob 2 sa nachádzal na východ od hrobu č. 1. Rozmery hrobu sa dali zistiť v žltom piesku: dĺžka bola 200 cm, šírka pri hlave 75 cm, pri nohách 70 cm, celková hĺbka 155 cm. Kostra bola orientovaná hlavou na VVJ-ZZS, takže ležala v opačnom smere. Dĺžka kostry 150 cm. Podľa slabších kostí sa usudzuje, že to bola mladá osoba, a podľa milodarov bolo to dievča. Kostra sa nezachovala celá, hlava ležala na ľavej strane. Nad lebku sa našla bronzová náušnica vo forme lunice a malá bronzová náušnica s hroziakom. Vľavo od lebky ležala druhá opravená lunicová náušnica. Pod lebku na ľavom spánku bola skupina bronzových náušnic: jedna lunicová, jedna malá s hroziakom a krúžok z tenkého drótu. Pri spodnej čeľusti sa našli perly z náhrdelníka: oválne žliabkovaná perla zo zeleného skla, perla podobnej formy z modrého skla, krúžkový koral z modrého skla a 4 guľaté perličky z bronzového plechu. Okrem toho tam bola guľatá gombička zo zeleného skla so železným uškom. Pri pravej ruke ležala druhá podobná gombička zo zeleného skla s pozostatkami uška. Blízko lebky vľavo sa našiel malý slovanský črep. Na ľavej strane kostry od pásu šikmo dolu bol pruh uhľíkov, dlhý 35 cm a široký 3 cm. Bolo to zotreté drevo, asi z nejakého puzdra. Tento hrob bol najbohatší podľa počtu milodarov.

Hrob 3 bol detský a mal rozmery: dĺžka 75 cm a šírka 40 cm. Kostra celkom malého dieťa ležala v hĺbke 70 cm, obrátená hlavou na ZZS-VVJ. Zachovaly sa iba zvyšky lebky a kosti rúk a nôh. V severovýchodnom kúte hrobu stála nezdobená nádoba vo výške 15 cm odo dna hrobu. Druhá nádoba, zdobená vlnkou, stála 30 cm na juh od steny hrobu v tej istej výške. Oboje nádoby patrili k detskému hrobu.

Hrob 4 mal tieto rozmery: dĺžka 190 cm, šírka 85 cm a hĺbka 115 cm. Na severnej stene hrobu po celej dĺžke boli stopy dosák, širokých 13 cm a hrubých 4 cm. Kostra dospelého človeka, takmer úplne zachovaná, ležala viac v ľavej polovici hrobu, obrátená hlavou na VVJ-ZZS, takže bola opačne orientovaná. Pri lebke vpravo sa našla bronzová náušnica s príveskom, v ústach bola druhá taká náušnica, pod lebku na pravom spánku sa našla ešte polovica náušnice a úlomky štvrtého kusa. Pozdĺž ramennej kosti pravej ruky ležal železný nož. Konca nôh pri prstoch ľavej nohy stál zdobený hrniec. Podľa milodarov bol to ženský hrob.

Hrob 5 mal tieto rozmery: dĺžku 200 cm a šírku 70 cm. Na všetkých stranách hrobu bolo vidno stopy dosák, taktiež nad kostrou bolo badať tmavé škrvy od zotretého dreva. Kostra dospelého človeka ležala v hĺbke 150 cm, orientovaná hlavou na VVJ-ZZS, takže znova mala opačný smer. Kostra sa nezachovala celá. Lebka bola rozbitá a časť sa nachádzala vo výške 27 cm odo dna blízko pravej ramennej kosti, ktorá ležala šikmo. Zrejme táto časť kostry bola rozrušená. Na mieste hlavy pri úlomkoch lebky sa našli dva krúžky z bronzového drótu a bronzová špirálka. Medzi úlomkami lebky bol malý črep a druhý črep ležal v páse. Pozdĺž kosti

ľavého predlaktia ležal železný nožík. Konča nôh pri prstoch pravej nohy stála široká misa, zdobená vlnovkami. Aj tento hrob podľa nájdených okrás možno považovať za ženský.

Vo vzdialenosti 1 m na juh od hrobu 5 sa našla menšia nádoba, zdobená ryhami, ktorá stála v hĺbke 60 cm. Pri hrnci neboli ani kosti, ani uhličky. Druhý ojedinelý hrniec stál taktiež v hĺbke 60 cm, nablízku neboli nijaký hrob.

Keď shrnieme materiál, nájdený na pohrebišti v Máste, vidíme, že jeho podstatnú časť tvorí keramika, a to dvoch druhov: bežné bezúche hrnce a misy, ktoré sú prvým nálezom tohto typu na západnom Slovensku. Medzi bronzovými okrasami nachádzame aj nový typ náušnice lunicovej formy. Opis keramiky začneme od nádob, ktoré odovzdal J. Mader.

Hrnec mierne baňatý s vyhnutým, kolmo srezaným okrajom, zdobený na plášti nepravidelnými vodorovnými ryhami. Hlina žltočervenej farby, premiešaná kamienkami a sliedou. Nádoba s pomerne hrubými stenami bola vyrobená v ruke a bola dobre vypálená. Výška 13 cm, priemer okraja 14 cm, priem. dna 9,5 cm (Tab. č. 1.).

Hrnec vázovitej formy s nízkym hrdlom, vodorovne ohnutý okraj je kolmo skrojený, hore na okraji je ryha. V hornej časti je zdobený 3 radmi mnohonásobných vpichov, urobených hrebeňom, ktoré tvoria krokvicový vzor. Hlina žltočervenej farby, pomiešaná so sliedou. Hrnec bol vyhotovený na hrnciarskom kruhu a bol veľmi dobre vypálený. Výška 11,4 cm, priem. okraja 10 cm, priem. dna 6 cm (Tab. I. č. 2.).

Hrnec vázovitej formy, vodorovne vyhrnutý okraj je kolmo srezaný a hore opatrený žliabkom na pokrievku. Pod hrdlom je zdobený 3 radmi šikmých mnohonásobných vpichov, tvoriacich krokvicový vzor. Vpichy sú urobené ostrejšim nástrojom ako pri predošlom hrnci. Hlina sivohnedej farby premiešaná sliedou. Hrnec bol zhotovený na kruhu a veľmi dobre vypálený. Výška 16,5 cm, priem. okraja 11,7 cm, priem. dna 7,2 cm (Tab. I. č. 3.).

Hrnec mierne baňatý s nízkym hrdlom a vyhnutým, kolmo srezaným okrajom. Je zdobený pod hrdlom 3 rytými čiarami. Hlina hnedej farby. Bol robený na kruhu a dobre vypálený. Výška 13 cm, priem. dna 6,5 cm (Tab. I. č. 4.).

Hrnec baňatý s vodorovne ohnutým okrajom. Je zdobený pod okrajom 3 hlbokými vlnovkami. Hlina červenohnedej farby. Robený na kruhu a dobre vypálený. Výška 13,4 cm, priem. dna 6,7 cm (Tab. I. č. 5.).

Hrnec mierne baňatý s vyhrnutým, kolmo srezaným okrajom, nezdobený, sivohnedej farby. Priem. okraja 9,7 cm. Zachoval sa iba fragment, preto sa nezistili rozmery.

Hrnec baňatý, nezdobený, žltohnedej farby, v ruke slepený. Zachovala sa iba časť nádoby. Výška 18 cm, priem. dna 8,5 cm. V tejto nádobe sa nachádzali črepy predošlého hrnce.

Miska dvojkónickej formy, rozšírený vyhnutý okraj je kolmo skrojený. Je zdobená v hornej časti 2 pravidelnými vlnovkami a na spodku nepravidelnou vlnovkou. Hlina hnedočervenej farby, premiešaná sliedou. Bola vyhotovená na kruhu a veľmi dobre vypálená. Výška 8 cm, priem. okraja 18 cm, priem. dna 9 cm (Tab. I. č. 6.).

Miska mierne kónická s ohnutým, vodorovne srezaným okrajom. Je zdobená v hornej polovici radom nepravidelných vpichov. Hlina žltej farby. V ruke lepená. Výška 7 cm, priem. okraja 13,7 cm, priem. dna 8,8 cm (Tab. I. č. 7.).

Hrnec z hrobu č. 1 je mierne baňatý s nízkym hrdlom, zakončeným rovným okrajom. Zdobený pod hrdlom rytými krokvicami. Hlina žltosivej farby, v ruke robený. Výška 18,5 cm, priem. okraja 12,5 cm, priem. dna 8,3 cm (Tab. II. č. 4.). V hrobe č. 3 bola menšia nádoba, je to baňatý hrniec s rozšíreným ústím. Je ozdobený po celom povrchu: rad mnohonásobných vpichov, urobených hrebeňom, 2 pásiky vodorovných čiar a nepravidelná vlnovka. Hlina hnedej farby. V ruke vyhotovený. Výška 12,2 cm, priem. okraja 8,8 cm, priem. dna 6,2 cm (Tab. III. č. 1.).

Blízko hrobu č. 3 stál druhý hrniec s vyhnutým, kolmo srezaným okrajom. Je okrášlený pod hrdlom páskom hlbokkej vlnovky. Hlina žltohnedej farby. Bol vyhotovený na kruhu a dobre vypálený. Výška 14,5 cm, priem. okraja 11 cm, priem. dna 8 cm (Tab. III. č. 2.).

Hrnec z hrobu č. 4 bol baňatý, temer dvojkónický s vodorovne ohnutým okrajom. Je zdobený temer po celom povrchu: 2 ryté vlnovky a 4 vodorovné čiary. Hlina červenosivej farby. Vyhotovený na kruhu. Výška 11,2 cm, priem. okraja 9 cm, priem. dna 6 cm (Tab. III. č. 3.).

Dva ďalšie hrnce sa našli mimo hrobov. Hrnec baňatý s vodorovne ohnutým, kolmo srezaným okrajom. V hornej polovici je vyzdobený vodorovnými ryhami. Hlina žltej farby s tmavými škvrnami. Vyhotovený na kruhu. Výška 11,8 cm, priem. okraja 8 cm, priem. dna 6 cm (Tab. III. č. 9.).

Hrnec dvojkónickej formy s vodorovne ohnutým, kolmo srezaným okrajom. Pod okrajom je zdobený 3 vodorovnými ryhami. Hlina červenohnedej farby. Vyhotovený na kruhu. Výška 13,5 cm, priem. okraja 9,6 cm, priem. dna 6,5 cm (Tab. III. č. 10.).

Z hrobu č. 5 pochádza hlboká miska kónickej formy s rozšíreným ústím a kolmo srezaným okrajom. Horná polovica je zdobená páskom vlnovky, ktorá prechádza vo vodorovné ryhy. Hlina žltohnedej farby. Na kruhu vyhotovená a dobre vypálená. Výška 9,5 cm, priem. okraja 18 cm, priem. dna 9,5 cm (Tab. III. č. 6.).

Železné predmety nepriniesli nijaké nové typy. Najviac sa našlo nožov obvyklej formy s tŕňom a rovnou čepeľou.

Nôž z rozrušeného hrobu bol dlhý 11,5 cm, nôž z hrobu č. 5 14,5 cm a úlomok noža z hrobu č. 4 6,5 cm (Tab. I. č. 7.).

Aj ocieľka bola bežného tvaru c. dlhá 6 cm, jeden koniec bol odlomený (Tab. II. č. 2.).

Medzi železnými úlomkami z rozrušeného hrobu sa podarilo zistiť fragmenty ešte jedného noža a dva tŕne asi zo striel (dlhé 5 až 6 cm).

Oštep nájdený v hrobe č. 1 má úzky list a pomerne krátku tuľajku. Je dlhý celkom 24 cm (Tab. II. č. 5.).

Ploský kamenný brúsok zo zelenkastej bridlice má štvorcovú formu so zaobleným horným koncom a je opatrený kruhovým otvorom na zavesenie, na jednej strane je jamka od nedokončeného otvoru (veľkosť 6,3:8 cm. (Tab. II. č. 3.). Zaujímavé je, že otvor vŕtali s dvoch strán.

Významnú skupinu predstavujú nájdené okrasy: roz-

ličné náušnice a náhrdelník. Medzi náušnicami najdôležitejšie sú lunicové formy z hrobu č. 2. Tieto bronzové náušnice majú tvar polmesiaca, obráteného koncami hore, dolu je pripojený privesok, stred lunice je prelamaný 2 otvormi a jej okraj je vyzdobený perličkami. Prvá náušnica má privesok s jednou perlou (priem. 3,5 cm), dve ďalšie majú hrozienu z 3 perál (priem. 3,7 cm. Tab. II. č. 6, 7, 8). Náušnice boli zaviesené na polkruhovitom dróte, pripojenom na konci lunice. Na jednej náušnici bolo toto uško odlomené, preto okolo hrozienu ovinuli tenký drôt a náušnicu zaviesli opačne.

V tom istom hrobe č. 2 sa našli ešte dve bronzové náušnice s dvojíťm hrozienu, upevneným pod

krúžkom a v jeho strede. Hrozienu sú složené z niekoľkých drobných zrníek (priem. 1,9 cm. Tab. II. č. 9, 10).

Ďalším typom je bronzová náušnica z hrobu č. 4, ktorá má valcovito stočený privesok (priem. 1,8 cm. Tab. III. č. 4). Druhá bronzová náušnica z tohto hrobu má odlišnú formu, na oválnom krúžku je pripojený privesok s perlou z bieleho skla (priem. 2,4 cm. Tab. III. č. 5).

Jednoduché bronzové krúžky do vlasov sa našli v hrobe č. 2 (priem. 1,8 cm). (Tab. III. č. 8) a v hrobe č. 5 (priem. 1,6 cm, 1,5 cm). (Tab. II. č. 11). V poslednom hrobe bol aj úlomok špirálky z jemného bronzového drótu, dlhý 0,7 cm. Táto špirálka je pridlhá, aby mohla byť odlomeným priveskom krúžkov, nájdených v tomto hrobe.

Poznámky

¹ L. Niederle, *Rukovět slovanské archeologie*, Praha 1931, 253. J. Schráníl, *Vorgeschichte Böhmens u. Mährens*, Berlin 1928, 315, tab. LXVII, 17.

² Čaplovič — Točík, Výskum v Nitre, AR, 1951, č. 2—3, 179, obr. 152. A. Točík — J. Drenko, Výskum v Prši na Slovensku AR, 1950, č. 2—3, 171.

³ J. Poulik, *Jižní Morava země dávných Slovanů*, Brno 1948—50, obr. 126 c, 131 ch, 126 b. F. Dvořák — J. Filip, *Slovanské nálezy na Kolínsku*, PA XXXII, 1946, 91, obr. 7, č. 1 a č. 4.

⁴ H. Knorr, *Die slawische Keramik zwischen Elbe und Oder*, Leipzig, 1937, 160, tab. 20 d, e, g.

⁵ J. Eisner, K dějinám našeho hradištního šperku. Odtlačok z Časopisu Národního musea, CXVI, 1947, 2. J. Eisner, *Slovensko v dobe kultúry hradištnej*, Slovenské dejiny I, Bratislava 1947, tab. XXXIX a.

⁶ J. Eisner, Pohřebiště z doby velkomoravské na Děvině. *Historica slovacica* I/II, Bratislava 1940/41, 301, 302, tab. II, č. 4.

⁷ J. Poulik, *Jižní Morava*, c. d. 41 b, 142 b, 137 k.

⁸ J. Poulik, *Staroslovanská Morava*, Praha 1948, tab. LXXI, 1—4. tab. XLI, 4, 51, 173.

⁹ J. Schráníl, *Vorgeschichte*, c. d. 300. J. Eisner, K dějinám hradištního šperku, c. d. 17. L. Niederle, *Rukovět*, c. d. obr. 89. J. Poulik, *Staroslovanská Morava*, c. d. 44.

¹⁰ J. Hampel, *Alterthümer des frühen Mittelalters*

in Ungarn I. 1, 1903, obr. 994, 375; II. sv. 492, obr. 1, 2. J. Eisner, K dějinám hradištního šperku, c. d. 17.

¹¹ L. Karaman, *Starohorvatsko groblje na „Majdanu“ kod Solina*, Split 1936, 22, tab. XVIII, dolu vpravo. L. Karaman, *Iskopine društva „Bihaća“ u Mravincima i starohorvatska groblja*, Zagreb 1940, 29, dolu vľavo.

¹² Eisner, K dějinám hradištního šperku, 20.

¹³ Niederle, *Rukovět*, c. d. obr. 89. Poulik, *Staroslovanská Morava*, op. cit., tab. L, 2, 43, 44.

¹⁴ Eisner, K dějinám hradištního šperku, 5. Niederle, *Rukovět*, c. d. 194.

¹⁵ Hampel, *Alterthümer*, c. d., sv. I, tab. 107, č. 18 sv. III, tab. 411, č. 5, 6. L. Karaman, *Starohorvatsko groblje*, c. d. tab. XVIII, stred, 22.

¹⁶ Hampel, *Alterthümer*, op. cit. sv. I, tab. 107, 8, 11, 21. Poulik, *Staroslovanská Morava*, op. cit. tab. XLI, 6. Eisner, K dějinám hradištního šperku, c. d. 3.

¹⁷ Poulik, *Staroslovanská Morava*, c. d. tab. LXVII, 3. Eisner, K dějinám hradištního šperku, c. d. 3. Poulik, *Jižní Morava*, c. d. 157, 158, 159, 161.

¹⁸ Eisner, c. d. 3.

¹⁹ Poulik, *Staroslovanská Morava*, c. d. tab. XXXIX, 29, tab. XXXVII, 2, str. 64.

²⁰ Poulik, *Jižní Morava*, c. d. obr. 136 f—ch, 159, 160, 165.

ДРЕВНЕСЛАВЯНСКИЙ МОГИЛЬНИК В МАСТЕ У ВРАТИСЛАВЫ

Л. КРАСКОВСКАЯ

В селе Маст вблизи Братиславы на возвышенности был славянский могильник со скелетами. Большая часть могильника была уничтожена, так как местные обитатели копали здесь песок. Поэтому была исследована только незначительная часть могильника. Владелец участка Я. Мадер сохранил из нарушенных могил 7 сосудов. Словацкий музей, уполномоченный Госуд. археологическим институтом, произвел здесь раскопки и выкопал 5 могил со скелетами и 2 отдельных сосуда.

В могилах нашлись железные предметы (копье, ножи, кресало), бронзовые серьги, стеклянные бусы и пуговицы. В керамике, кроме обыкновенных горшков без ручки с резным орнаментом, встречались миски. Миски редко встречаются на нашей территории, так что их можно считать чужой формой в керамике. Железные предметы были обыкновенных типов. Заслу-

живают внимания бронзовые украшения, прежде всего серьги гроздевые или в форме лунницы. Серьги в виде лунницы первый раз встретились в наших находках. Украшения в форме лунницы существовали у нас в среднем славянском периоде, но их было сравнительно мало. Редким типом были и стеклянные пуговицы шаровидной формы.

Новые типы находок: миски, серьги в форме лунницы и стеклянные пуговицы датируют могильник X веком. Когда мы принимаем во внимание остальной материал и оцениваем географическое положение Маста, то мы можем датировать могильник первой половиной X в. В погребальном обряде мы заметили две интересные детали: могилы с костяками ориентированные в обратном направлении, головой на восток и сосуды помещенные вне могил.

Ein altslawisches Gräberfeld in Mást bei Bratislava

L. KRASKOVSKÁ

In der Nähe von Bratislava in der Gemeinde Mást befand sich auf einer Anhöhe ein slawisches Skelettgräberfeld. Der grössere Teil des Gräberfeldes wurde vernichtet und nur ein Rest wurde durchforscht. Der Inhaber des Grundstückes, J. Mader, hat aus den beschädigten Gräbern 7 Gefässe gerettet. Das Archäologische Institut beglaubigte das Slowakische Museum mit der Durchforschung des Fundortes. Es wurden 5 Skelettgräber und zwei vereinzelte Gefässe ausgegraben. In den Gräbern befanden sich eiserne Gegenstände (Speere, Messer, Wetzstahl), bronzene Ohringe, gläserne Korallen und kugelige Knöpfe. Ausser den laufenden Töpfen ohne Henkel mit der gravierten Verzierung, fanden wir Schüsseln, die auf unserem Gebiete sehr rar sind, so dass wir sie für eine fremde Form in der Keramik halten können. Die Typen der eisernen Gegen-

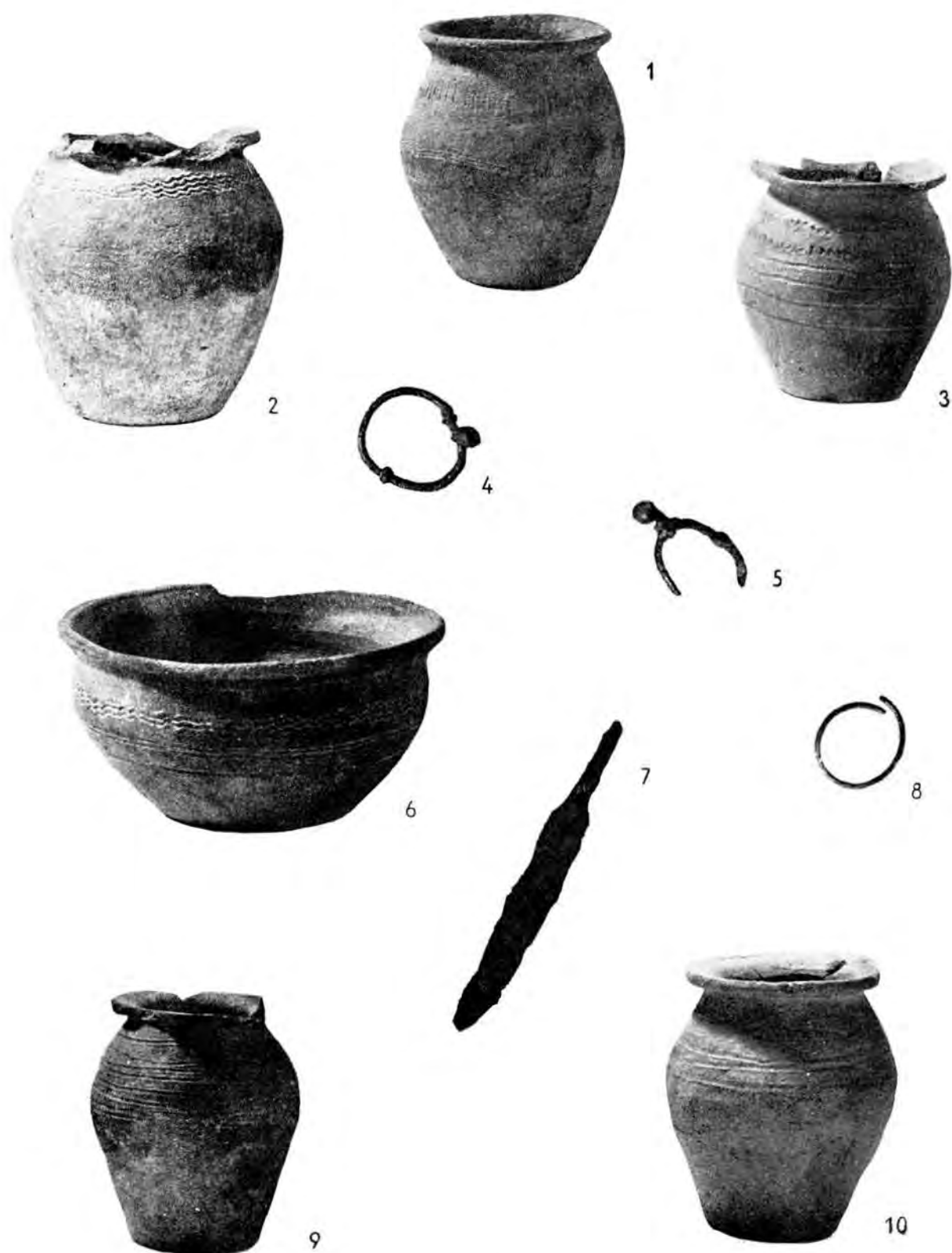
stände waren ganz laufend. Die bronzenen Zierden sind wichtiger, besonders Ohringe halbmondförmiger und traubenartiger Form. Halbmondförmige Ohringe wurden zum erstenmal unter unseren Funden entdeckt. Halbmondförmige Zierden erscheinen bei uns in der mittleren Burgwallzeit, aber verhältnismässig nur in kleiner Zahl. Auch gläserne kugelige Knöpfe sind rar. Neue Formen: Schüsseln, halbmondförmige Ohringe und gläserne kugelige Knöpfe datieren das Gräberfeld in das X. Jahrhundert unserer Zeitrechnung. Zusehend das übrige Inventar und die geographische Lage von Mást, können wir das Gräberfeld in die erste Hälfte des zehnten Jahrhunderts datieren. In dem Begräbnisritus haben wir zwei interessante Details erkannt: umgekehrt orientierte Gräber und vereinzelte Gefässe.



Tabuľka I. Mást, okr. Bratislava, slovanské pohrebište. 1—5 — nádoby, 6—7 misy zo zničených hrobov.



T a b u ľ k a II. Mást, okr. Bratislava, slovanské pohrebište. 1 — nôž, 2 — ocieľka, 3 — kamenný brúsok z rozrušeného hrobu. Hrob I: 4 — nádoba, 5 — oštep. Hrob II: 6—10 — bronz. náušnice, 11 — bronz. krúžok, 12—14 sklené perly, 15 — bronz. perličky, 16 a 17 — sklené gombičky.



Tabuľka III. Mást. okr. Bratislava, slovanské pohrebište. Hrob III: 1 a 2 — hrnce. Hrob IV: 3 — hrniec, 4 a 5 — bronz. náušnice. Hrob V: 6 — misa, 7 — nôž, 8 — bronz. krúžok, 9 a 10 — ojedinelé nádoby.

Recenzie

Ján Dekan: Začiatky slovenských dejín a Veľkomoravská ríša. (Slovenské dejiny II. — Slovenská akadémia vied a umení, Bratislava 1951, 188 strán.)

Dekan sa pokúši podať vo svojej práci stručný nástin najstaršieho historického obdobia československých dejín. Podľa úpravy — práce vyšla v souhrnném díle „Slovenské dejiny“ — je dílo určeno širší čtenářské obci. Následkem toho odpadl poznámkový aparát a autor mohl podat na konci knihy pouze stručný přehled nejdůležitější literatury. Obsahově je Dekanova práce líčením Samovy říše a dějin říše Velkomoravské. Rozpadem Velkomoravské říše končí druhý díl Slovenských dejin.

Osnovou Dekanova líčení jsou politické dějiny (chronologický sled událostí). T. zv. vnitřních dějin — t. j. politicko-ekonomické formace, třídního rozvrstvení společnosti, počátků státní moci atd. — si všímá autor pouze velmi zběžně (str. 121 n.) a jaksí na okraji celé práce. Autor začíná svou práci stručným přehledem nejdůležitějších historických zpráv o starých Slovanech, načrtává stručně politické dějiny Karpatské kotliny a přechází pak k líčení Samovy říše. Události Samovy vlády, pro niž jediným autentickým pramenem je t. zv. kronika Fredegarova, líčí Dekan v podstatě běžným způsobem: přejímá i teorii o „založení“ říše frankým kupcem Samem (str. 25)¹ a možnost „domácích kořenů“ Samovy říše považuje pouze za jednu z mnohých možností, vyplývajících z nedostatku konkrétních historických údajů (str. 33). Dekan též ve shodě s tradičním názorem předpokládá „zánik“ Samovy říše hned po Samově smrti (str. 21). O spojení státního vývoje doby Samovy s říší Velkomoravskou se autor nepokouší.²

Líčení údobí t. zv. Samovy říše je však pouze jakýmsi úvodem k vlastní práci. Těžiště celé práce leží v líčení osudů říše Velkomoravské, již jsou věnovány tři čtvrtiny celé práce. V líčení osudů Moravy 9. stol. se však Dekan leckde velmi podstatně odchyluje od mínění, které dosud v naší historiografii převládalo. Základní osnovou velkomoravských dějin je, podle Dekanova názoru, neustálý zápas mezi slovanským — pokrokovým a frankým — reakčním směrem v politice velkomoravských knížat. Do této základní koncepce zasazuje autor v širokém historickém rámci další líčení. Hned počátek událostí — rozbroje mezi Pribinou a Mojmirém — vidí Dekan pod tímto zorným úhlem: Pribína je líčen jako exponent Franků, Mojmir oproti tomu jako představitel „slovanské orientace“ (str. 52).

Stejně tak se jeví autorovi i Rastislav jako reprezentant protifranké, slovanské politiky. Do tohoto rámce zasazuje pak autor i povolání věrozvěstů, u nichž plným právem zdůrazňuje politický smysl celé „mise“, i další boje o slovanskou liturgii. Ve vlastním líčení moravsko-byzantských vztahů zůstává však autor v zajetí starých představ. Nikterak není uvedena kladná úloha Slovanů v byzantských dějinách, na niž kladě nověji plným právem veliký důraz sovětská byzantologie.³

V líčení autor pokračuje rozbořem historických údajů o Cyrilu a Metodějovi a jejich zápasu o moravskou misi. Soudím, že tyto stránky náleží mezi nejhodnotnější z celé práce a mnoho bystrých postřehů autorových vyhovuje mnohem lépe vysvětlení událostí než dosavadní těžkopádné konstrukce.⁴ Velikou výhodou celého líčení je, že Dekan *soustavně* začleňuje cyrilometodejskou misi do politických dějin a snaží se při všech příležitostech objasnit politické pozadí jednotlivých fází zápasu o cyrilometodejskou misi. Líčení je však přesto poněkud jednostranné proto, že autor rozlišuje pouze tři složky celého zápasu: moravskou, frankou a papežskou politiku (str. 109—111). Čtvrtá složka — ambice a snahy byzantské — z líčení takřka vypadly.

Poslední část práce je věnována líčení bojů mezi Rastislavem a Svatoplukem a událostem samotné vlády Svatoplukovy. V této části se též autor nejpodstatněji odchyluje od běžného líčení tohoto úseku našich dějin. Autor vychází z mylné představy, jakoby kladné hodnocení Svatoplukovy vlády bylo dílem buržoasní historiografie⁵ a zaměřuje svůj útok proti celému hodnocení konečné fáze velkomoravského období. Podle Dekanova názoru se střetají v osobách Rastislavově a Svatoplukově opět dvě „koncepce“ velkomoravských dějin: Rastislavova protifranká a slovanská politika, Svatoplukova frankofilská a zrádcovská politika. Tento boj má svůj ohlas i v boji obou liturgií. Navíc však autor hledá v celém sporu i třídní podstatu konfliktu. Podle jeho názoru jsou Rastislav a společně s ním i Metoděj a jeho žáci současně představiteli „svobodných vrstev“ obyvatelstva, Svatopluk a franké duchovenstvo v čele s Vinchingem reprezentanty „velkošlechtické reakce“ a oporou feudalizace ří-

še. Se stejného hlediska interpretuje autor i poslední fázi velkomoravských dějin — spory mezi Svatoplukovými syny, v nichž vidí opět boj o celou „koncept“ Moravy.

Hlavní pozornost Dekanovy práce je upoutána událostmi diplomatickými, boji a postupem knížat a králů. Jak jsem již podotkl, všímá si autor „vnitřních dějin“ pouze na okraji své práce. Právem zdůrazňuje nesystematičnost dosavadních archeologických výzkumů (str. 121), které neobyčejně stěžují historikovi užití archeologických výsledků a vyslovuje oprávněně požadavek dalšího, *soustavného* archeologického bádání. Podle dosavadního materiálu Dekan soudí, že v 6. století přešli na našem území Slované převážně k zemědělské výrobě. Počátkem 7. století pak zdomácněla výroba železného nářadí a konec avarské nadvlády znamená současně jakousi „agrární renesanci“ na našem území (str. 123). „Vykorišťovatelská společnost velkomoravská“ spočívá (u šlechty) především na vykořisťování otroků; otroci byli především na knížecích statcích, avšak otrokářství nebylo přesto převládající formou výroby. Rozvoj byl prý urychlen „mocným náporům feudální kolonizace východofranké“ (str. 124). Vedle otroků existovali ještě „bývalí rodové a kmenové náčelníci nebo též knížata“; oni se šlechtou a družinou tvoří „státní národ Moravanů“; ostatní svobodní byli prý prostě „lid“ (str. 125). Vládnoucí šlechta moravsko-slovenská byla šlechtou předfeudálního typu (str. 128). Souhrnně pak Dekan charakterizuje společenské zřízení druhé poloviny 9. století jako upadající společnost předfeudální, která však ještě nevytvořila novou feudální společnost (str. 187). Natolik autorovy vývoody.

Kladně je nutné v recenované práci hodnotit, že autor zasazuje důsledně velkomoravské dějiny do rámce evropských dějin, že se snaží systematicky odhalovat politické pozadí jednotlivých akcí, a je zaviněno kusostí materiálu, že se autor musí proto leckdy uchýlovat k velmi smělým hypotézám a konjekturám, které patrně neobstojí vždy při dalším bádání. Soudím, že přesto je velikým kladem této práce, že nadhazuje mnohdy nové a překvapivé možnosti řešení. Bezpochybným kladem této práce také je, že Dekan soustavně ukazuje na protifranký postoj *lidu*, na jeho obranu proti cizí okupaci a na sílu slovanského odporu proti franké agresi. Oproti těmto kladům má však Dekanova práce celou řadu velmi závažných chyb, ba lze říci, že celá metoda Dekanovy knihy vzbuzuje velmi vážné námitky.

Sovětská historiografie opětovně zdůrazňuje velikou odpovědnost recensentů a kritiků, nutnost dbát *základní* koncepce jednotlivých prací a poukázat na základní chyby jednotlivých děl. Možno říci, že nejzákladnější chybou Dekanovy práce je neznalost marxismu-leninismu, vědeckého učení o společnosti a o její minulosti.

Plným právem zdůraznil V. I. Lenin v polemice s buržoasními sociology, že prvním a nezbytným úkolem vědeckého zkoumání minulosti je zjistit společensko-ekonomickou formaci daného období, zkoumat antagonické poměry, které tato společnost plodí, zjistit třídu, která „řídí“ daný ekonomický řád.⁷ Dekanova práce vyhovuje tomuto požadavku *velmi* nedokonale: náznaky zkoumání společensko-ekonomické formace jsou odsu-

nuty na periferii celé práce. Středem zájmu zůstává pro autora rozbor různých představ (většinou domnělých) jednotlivých jednajících osob. Neznalost základních pouček klasiků marxismu-leninismu se plně projevuje v celé Dekanově práci, projevuje se v celé řadě chyb, ve spoustě prvků, naprosto cizích vědeckému zkoumání minulosti. Zeela markantně se projevuje na př. v psychologismu, který prostupuje celou Dekanovu knihu. Jen námatkou uvádím jako příklady: odchod Langobardů do Itálie byl prý způsoben „psychologickým tlakem“ (str. 19), slovanské ženy prý za avarského útisku „neměly podstatnější námitky proti sexuálnímu soužití s Avary“ a ponoukaly je k vzpouře pouze „společenské túžby“ (str. 26), Ludvík Němec prý vykonával na Slované „psychologický nátlak“ (str. 56). Jednotlivé boje jsou charakterisované jako „nechutné a bezvýsledné bratrovražedné boje“ (str. 64) atd. atd.⁸ Tento psychologismus se pochopitelně musí nutně projevovat i v hodnocení jednotlivých událostí. Opět jen příkladem uvádím charakteristiku vlády Ludvíka Pobožného jako „slabošskou a nedůslednou politiku“ (str. 48), obrát v Pribinově osudu jako „osobní tragedii“ (str. 52—3) a mn. j.

Ještě mnohem závažnější než tato chyba jsou však geopolitické prvky, které se projevují v Dekanově práci. Při charakteristice Slovanů autor podotýká, že s oblibou volili jako hranice široké řeky a dodává, že „toto pravidlo platí bez ohledu na to, zda jde o kočovnický anebo vysoce průmyslový a zmechanizovaný imperialismus“ (str. 23). Pribinovo panství je bezohrádným obratem určeno jako „zeměpisná a dialektická zvláštnost“ (str. 47), vztahy k Byzanci jsou vysvětlovány „geopolitickými podmínkami“ (str. 71).⁹ Není snad zapotřebí široce zdůvodňovat, že geopolitika nemá na prostě nic společného s marxismem. Naopak „geopolitika“, která záměrně zdůrazňuje „neměnné“ faktory ve vývoji společnosti, nemá na prostě nic společného s vědeckým zkoumáním minulosti, jak na to již zcela jasně poukázal J. V. Stalin.¹⁰ Právě naopak se stala geopolitika ve 20. století ideologií nejzavilejší reakce, byla oficiální „filosofií“ fašistického Německa a je dnes široce propagována v USA. Jsem přesvědčen o tom, že s. Dekan neměl v nejmenším úmyslu propagovat geopolitickou „vědu“; právě jeho práce však velmi názorně ukazuje, kam až může neznalost historického materialismu nevědomky historika svést.

Nápadná je v Dekanově práci i jeho nemarxistická terminologie. Kupec jsou podle autorova názoru, pohyblivým kapitalistickým elementem rodící se feudální Evropy“ (str. 27), autor mluví o „imperialistické politice“ franké říše (str. 66). Kniha si klade za úkol m. j. „odhalit dynamiku sociálního a hospodářského dění“ (str. 121), soukromný majetek prý byl „regulativní pákou“ vývoje (str. 125) atd. atd. Věcně se projevuje neznalost marxismu-leninismu zcela nápadně též v modernisaci celých dějin. Je známo, že buržoasní historiografie v dvacátém století velmi silně propadá pokušení „modernisovat“ minulost, hledat v ní stálé, neměnné faktory a skutečnosti. Buržoasní historiografii slouží tyto „modernisace“ konec konců k tomu, aby hájila existence „odvěkého“ kapitalismu, aby negovala jakýkoliv vývoj a hlavně, aby přesvědčovala vykořisťované stále o tom, že veškerý boj o pokrok nemá vlastně vůbec žádnou cenu. Opět zdůrazňuji, že nikterak nepodezí-

ráms. Dekana, že by se snažili vědomě „modernisovat“ naše nejstarší dějiny. Ale právě „modernisace“ je nutným důsledkem neznalosti vědeckého zkoumání minulosti, je následkem nedostatečné ideologické propravenosti jednotlivých autorových thesů, musí nutně konce konců vést k tomu, že se autor dostane na stejnou platformu s buržoasní historiografií, že jí podléhá.

Modernisace se projevuje v Dekanově práci jak ve způsobu vyjadřování, tak v celé koncepci Velkomoravské říše. Nelze na př. přehlédnout, že je hrubou modernisací, mluví-li autor o „jazykovědných výzkumech“ Konstantinových (str. 81), o jeho „pedagogické, vysokoškolské činnosti“ (str. 97), letopisy prý mluví o určitých událostech, protože se „vymykaly zřetelnému chápání politického fair-play“ (str. 112), pomluvy proti věrozvěstům měly prý vyvolat „psychosu“ (str. 157) atd. atd.¹¹ Nemístná modernisace se však neprojevuje v Dekanově práci pouze v jednotlivostech, projevuje se plně i obsahově v chápání a líčení jednotlivých úseků velkomoravských dějin. Projevuje se především v tom, že autor důsledně předpokládá, že každá z jednatelích osobností byla zastáncem nějaké „koncepte“, že se snažila vědomě uskutečňovat jakési „dalekosáhlé“ politické cíle. Není snad třeba zvláště prokazovat nehistoričnost předpokladu uvědomělé „koncepte“ jednotlivých panovníků v devátém století.

Vedle neznalosti základních prací klasiků marxismu-leninismu se projevuje velmi nápadně v Dekanově práci i neznalost sovětské historiografie. Autor nezná základní díla sovětských mediavelistů o počátcích Kijevské Rusi (na př. mu zřejmě unikla základní práce B. D. Grekova) a nezná nové práce sovětských byzantologů, které znamenají zcela nový pohled na nejstarší slovansko-byzantské vztahy. Zřejmě též autoru unikly některé základní práce sovětských archeologů, jež se zabývají protohistorickou dobou slovanskou. To vše muselo pochopitelně zanechat stopy v celé práci, neboť autor nemohl takto využít velikých zkušeností i vývozností sovětské vědy, nemohl se pokusit aplikovat její výsledky na studium našich nejstarších dějin. Neznalost sovětské historiografie a nedostatečná znalost marxismu-leninismu způsobily, že Dekanovy závěry jsou vadné hlavně v nejpodstatnějších a nejdůležitějších bodech celého líčení,¹² mám na zřeteli zvláště otázku vzniku i vývoje státu u nás a hodnocení křesťanství a s ní související charakteristiku velkomoravské společnosti.

Vývoj státu u Slovanů na našem území není vlastně v Dekanově práci vůbec *systematicky* zkoumán nebo líčen, ačkoliv je jasné, že jde o jeden z ústředních problémů, jakmile se někdo pokouší o celkové vylíčení našich dějin 7.—9. století. Podle roztroušených zmínek, na které jsem již poukázal v úvodní části referátu, kloní se Dekan zřejmě k názoru, že první státní útvar, jež lze s pravděpodobností lokalizovat na naše území, říše Samova, je cizím „založením“. O počátcích Velkomoravské říše, o podmínkách, které vedly k jejímu vzniku i zániku se autor zmiňuje ve své práci pouze příležitostně. Nějakému spojení Velkomoravské říše se státem Přemyslovců se autor vyhýbá.¹³

Je zřejmé, a bylo to zvláště jasně konstatováno sovětskou historiografií, že není možno hledat nějaké „cizí zakladatele států“ nebo říší, protože tento názor mlčky předpokládá, že státy a říše jsou výtvorem

jednotlivců, že záleží pouze na vůli a schopnosti „silných individualit“ státy zakládat nebo bořit. Právem proti tomuto názoru sovětská historiografie neustále zdůrazňuje Leninovo učení o státě, ukazuje na třídní charakter státu, na jeho úlohu i význam. Sovětská mediavelistika se s úspěchem pokouší propracovávat vědecky počátky států a objasňuje ráz t. zv. „barbarských říší“. Je nutno podotknout, že mnoho z otázek, souvisejících s problematikou barbarských říší je dosud otevřených a že bude úkolem dalšího bádání konkretizovat jednotlivé poznatky. Avšak soudím, že již na dnešním stupni našich znalostí je nutno odkázat všechna vypravování středověkých kronikářů (jež přejímala buržoasní historiografie) o „založení“ států význačnými nebo bájnými jednotlivci do říše bajek. Je neslučitelné předpokládat mytické zakladatele říší se vším, co o počátcích států víme. Pokud jde o historické osobnosti (jako na př. právě u Sama) jde o prvou osobu, která byla dotyčnému kronikáři známa a proto ji povýšil na „zakladatele“, tak jako znal podobné zakladatele z vypravování bible a z líčení antických autorů. Vědeckému bádání však tato „zakladatelská these“ nemůže vyhovět: musí zkoumat *předpoklady* vzniku státu, především postupující třídní diferenciaci obyvatelstva. Pouze tak může historik dospět ke skutečné vědeckému zkoumání začátků státu.

Poněkud složitější než otázka vzniku státu u nás je otázka rázu křesťanství u nás, po případě these o dvojím rázu křesťanství u nás. Stručně zrekapitulují nejdůležitější Dekanovy these o křesťanství a jeho rázu u nás. Podle Dekanova názoru se šířilo k nám dvojí křesťanství: „reakční směr“ franký, který se opíral o velmože-statkáře, který byl shovívavý k zbytkům pohanství a k „neřestem“ velmožů; oproti tomu byzantský směr křesťanství — reprezentovaný u nás věrozvěsty — prý byl mírný, pokrokový a opíral se o nižší svobodné vrstvy, bojoval proti otroctví a zbytkům pohanství¹⁴. S názorem o „dvojím proud“ křesťanství u nás vystoupil nověji již A. V. Isačenko, který vidí ovšem mírný směr mise nikoliv ve věrozvěstech, ale v irské misi.¹⁵ Dekan vlastně neuvádí vůbec žádný důkaz pro své dalekosáhlé tvrzení; jediný náznak opory pro autorovo mínění nacházím v jeho práci na str. 130. Podle Dekanova mínění je vypravování Života Konstantinova (kap. 15), kde se vypravuje o tom, že Konstantin si na Moravě „vyprosil“ 900 zajatců (Dekan právem interpretuje — otroků), svědectvím o „manifestacím“ nesouhlasu věrozvěstů s existencí otroků. Než se pustím do dalšího rozboru celé Dekanovy these, je nutno podotknout, že toto mínění pouze prozrazuje, že se autor neseznámil s běžnými legendami merovejského a frankého období i s analogickými legendami byzantskými. Jinak by mu jistě nebylo uniklo, že motiv o vykupování, propouštění a „záračných“ osvobozeních věznů je stálým *motívem* legend tohoto období¹⁶, který se pak ještě dlouho přežívá a mizí teprve v pozdějším středověku.¹⁷ Nemohu se tu pouštět podrobněji do objasňování této skutečnosti; svědčí podle mého mínění pro snahu církve, získat svým „světcům“ u lidu širokou oblibu, neboť církev — i když její ideologie byla výrazně feudální — se nemohla vzdát demagogického hlásání soucitu s chudými, rovnosti všech lidí před Bohem a podobných hesel právě proto, aby získala oporu u obyčejného lidu.

Dekanův „důkaz“ tudíž neobstojí. Avšak zkoumejme dále, zda vůbec je správné rozlišovat dvoji proud křesťanství — jeden feudální a druhý protifeudální, neboť je jasné, že tato these je velmi lákavá a zasluhuje bližší pozornosti. Vezmeme nejdříve Životy obou věrozvěstů, zda z nich můžeme pozorovat nějakou „protifeudální“ nebo „protistatkářskou“ tendenci. Soudím, že pravý opak je pravdou. Legenda Metodějova vypravuje, že slovanští kněží byli usazeni na „hradech“¹⁸ — tudíž na sídlech velmožů a Metoděj podle legendy blahorečí před smrtí „císaři i knížeti“¹⁹ — tudíž Svatoplukovi. Jdeme však dále: předpoklad, že by zastánci byzantského směru v Čechách byli zastánci „protiotrokářského“ směru je těžko slučitelný se všeobecně známou skutečností, že právě v Byzanci se otrokářství velmi silně přežívá a že postihujeme velmi silné stopy otročských poměrů i za vyvinutého feudalismu. Theorie o „mírném“ rázu byzantského křesťanství je těžko slučitelná s proslulým vypravováním staroruského Letopisce, podle nějž byl lid prostě přinucen knížecím rozkazem ke křtu, tato these je naprosto neslučitelná s existencí bulharských Bogomilů, kteří se bránili proti byzantskému „mírnému“ a „pokrokovému“ křesťanství jak ideologicky („heresi“), tak otevřeným odbojem. Tyto všechny skutečnosti spolehlivě dosvědčují, že byzantské křesťanství bylo stejně jako křesťanství západní ideologií feudalisující se společnosti. Na úlohu byzantského křesťanství jako ideologie feudalismu, na násilnický ráz křesťanství v Rusi, poukázali zcela jasně sovětské historikové, kteří ukázali, že projevem *lidového* odporu proti velmožům byla pohanská „reakce“.

V celé Dekanově práci chybí zkoumání *třídního* smyslu křesťanství a jeho misí, tak jako v celé práci chybí rozbor třídního složení společnosti. Zcela jasně se tato skutečnost projevuje v jeho líčení křtu „pohanů“, které autor považuje za „modu“ (str. 57). Je pak pochopitelné, že bez ujasnění třídního rázu křesťanství je vědecké vysvětlení jeho významu nemožné. Autor tu chybil v samém základě celého výkladu. Nadto: kdyby Dekanova these byla správná, kdyby vskutku bylo francké křesťanství „feudální“ a byzantské „protifeudální“, orientující se na zbytky rodové společnosti, museli bychom hodnotit francký směr kladně jako směr pokrokový, byzantský směr jako směr reakční. Ve skutečnosti je ovšem Dekanem celý problém špatně postaven. Obě mise podporovaly feudalizaci společnosti; avšak francká mise byla *současně* skrytou formou národnostní agrese, tím ještě více protilidová a snad lze dokonce říci „reakční“. V tom vězí jádro rozdílu obou směrů, ale nikoliv v profeudálním nebo protifeudálním postoji jednotlivých misí.

Vedle těchto *základních* námitek, týkajících se celé koncepce Dekanovy knihy a jeho metody, vzbuzují však i jednotlivá dílčí mínění často námítky. Není na př. možné formulovat, že se třídní rozvrstvení obyvatelstva rozvíjelo „paralelně“ s obchodem (str. 15), „dlužní otroctví“ u Slovanů (str. 16), které pokládá autor za nepochybné je popíráno celou řadou historiků,²⁰ není možné všechny kočovníky — na př. Huny a Tatary (str. 25) „házet do jednoho pytle“.²¹ Sotva je možné souhlasit s charakteristikou „Svaté říše římské“ (str. 35), jak ji podává autor, který její založení hodnotí jako „čin světového významu“. Nelze v 9. století mluvit o „taktice lupeživých rytířů“ (str. 117), místo aby autor

jasně charakterisoval způsob boje feudálních družin, ve výkladu o rozpadu rodu (str. 125) je vynechán rozbor tak důležité složky jako sousedské (zemědělské) obcí atd. Není mi též jasné, jaký má být v 9. stol. rozdíl mezi „vojenskou šlechtou“ a „družinou“ (str. 125), když ještě v pozdějším století jsou u nás oba pojmy identické a konečně nelze přiznat žádný rozhodující význam při zániku francké říše „rapidnímu vymírání členů Karlovske dynastie“ (str. 155). Vypočetl jsem pouze několik drobnějších nedostatků práce; podrobněji je možno kritizovat až tehdy, přepracuje-li autor svou práci na základě učení klasiků marxismu-leninismu o dějinách, odstraní-li *základní* nedostatky. Použije-li s. Dekan napříště metody historického materialismu, odpadne celá řada nedopatření sama sebou.

Ke konci referátu zbývá celkově zhodnotit význam Dekanovy práce; poukázal jsem již v předcházejících řádcích na její klady i na velmi závažné nedostatky. Velmi kladně je nutno hodnotit snahu s. Dekana, samostatně novým způsobem řešit nadhozené problémy. Ve snaze po samostatném vědeckém zpracování problematiky může být celá práce s. Dekana vzorem. Právě proto však je nezbytné současně upozornit i na velmi značné nedostatky knihy. Soudím, že nejzávažnějším poúčením Dekanovy práce pro československou historiografii je skutečnost, jak se neznalost marxismu musí nutně projevit v *celé* práci, jak musí nutně vést k psychologizování, modernisaci, ba může historika dokonce svádět k obhajobě naprosto reakčních teorií, na př. geopolitismu. Dekanova nápaditá práce, které se však naprosto nepodařilo zvládnout vytčený úkol — podat našemu lidu vědecký obraz nejstaršího úseku naší historické doby — je znešvažena celou řadou hrubých nedostatků, mate čtenáře a je vážným poučením pro celou naši historiografii. Bylo by velmi žádoucí, aby autor vydal v brzké době nové, důkladně přepracované vydání své knihy.

František Graus

¹⁸ Dekan se dovolává (str. 25) i toho, že prý i v „mnoha jiných případech byly říše organizovány cizinci. Autoru tu zřejmě unikly základní sovětské práce o počátcích států (srv. dále).

¹⁹ O přímé spojení obou říší se pokusil nejnověji G. Labuda: *Pierwsze państwo Słowiańskie. Państwo Samona* (Poznaň 1949), str. 294. Sám jsem se k Labudově stanovisku přiklonil.

Proti této formulaci vznesl námitky V. Koroljuk v recenzi Labudovy práce (Voprosy istorii 1950, N. 8, str. 152), který předpokládá pouze nepřetržitý státní vývoj v 7.—9. stol. Osobně námitku Koroljukovu plně akceptuji.

²⁰ Srv. zvl. základní stať.

E. Lípšic: *Vizantskoje krestjanstvo i slavjanskaja kolonizacija* (Byzantinskij sbornik, N. 1., 1945, str. 96-143).

²¹ Týká se to především spojení cyrilometodějské mise s Fociem a jeho činností — str. 92 a násl. — která byla dosud v historiografii většinou popírána, a bystrého líčení jednání obou „věrozvěstů“ v Římě a pozadí celého diplomatického jednání (str. 99).

²² Ve skutečnosti je kladné hodnocení Svatoplukovy vlády a osobnosti již známé feudalismu a zvláště lidové

pověsti. Jak známo, je Svatopluk prvou historickou osobností našich dějin, k níž se pojí královská pověst, t. j. představa o návratu krále (srv. Urbánek: K české pověsti královské, Časopis společnosti přátel starožitností českých v Praze XXIII. 1915, 5-13).

⁶ Toto pojetí se zračí v celém líčení (str. 119 a násl.). Nehledě na věcnou pochybenost celého líčení (srv. dále) je tu hned na první pohled patrna nedůslednost autorovy koncepce, který na jedné straně líčí Svatopluka jako oporu feudalizace společnosti a na druhé straně jej hodnotí jako „reakčního“. Byla-li by situace vskutku taková, jak ji líčí Dekan, pak by ovšem bylo nutné hodnotit Svatopluka v období nástupu feudalismu kladně. Soudím však, že celé pojetí nevyhovuje (srv. dále).

⁷ V. I. Lenin: Ekonomický obsah národnictví (Spisy I., str. 416-7).

⁸ Srv. dále př. str. 65, 90, 107, 112-3, 132-4, 140, 144, 158, 165, 182.

⁹ Stejně nápadně se geopolitická tendence projevuje i na str. 188, kde autor konstatuje, že se pozdější události vyvíjely za „odlišných geografických (!), hospodářských i etnických poměrů“.

¹⁰ J. V. Stalin: O dialektickém a historickém materialismu (Praha 1948, str. 25-6).

¹¹ Vedle přímých modernizací se projevují v práci i nemístná srovnání; srv. na př. srovnání Rastislavova „pádu“ s Hanibálovou „tragedií“ (str. 120).

¹² Mimo to se jeví v *naprostém* zanedbání studia vlastní velkomoravské společnosti.

¹³ Autor tu dokonce propadá tradičnímu názoru buržoasní historiografie (zvl. u nás Gollovy školy), která všemožně zdůrazňovala cizí, především francké vlivy při vzniku státu u nás (srv. str. 126 a též zdůrazňování „feudální“ a „obchodní kolonizace“ str. 51, 124, 174).

¹⁴ Srv. zvl. str. 87. Dekan si vůbec neuvědomuje třídní obsah křesťanství. Jasně to dosvědčuje jeho celková charakteristika středověkého křesťanství na str.

126-7. Podle něho je pak nutně skutečnost, že i lidová herese se dovolává bible, pochopitelně „paradoxní protiklad“ (str. 127).

¹⁵ A. V. Isačenko: Začiatky vzdelanosti vo Veľkomoravskij ríši. (Turč. Sv. Martin 1948 str. 16 násl.) Isačenkovy vývody ovšem rovněž neobstojí; šlo sice leckdy o spor o účelnost jednotlivých method „pokřesťení“, ale třídní smysl zavedení křesťanství zůstal stále stejný.

¹⁶ Srv. P. Allard. Les origines du servage (Revue des Questions historiques, t. 89, p. 393 sq.) který uvádí celou řadu dokladů o „osvobožování vězňů“. Allardovy ostatní vývody ovšem většinou neobstojí.

¹⁷ Pouze na okraji této recenze podotýkám, že stejný motiv se objevuje i v českých legendách svatováclavských (tudiž oslavujících knížete); podrobněji o této skutečnosti pojednávám ve své práci Dějiny venkovského lidu v Čechách v době předhusitské I., str. 60 a n.

¹⁸ Kap. 10 (vyd. F. Pastrnek: Dějiny slovanských apoštolů Cyrilla a Methoda, str. 232).

¹⁹ Kap. 17 (vyd. Pastrnek, str. 237).

²⁰ Srv. na př. nejnověji. B. D. Grekov: Kijevskaja Rus (Moskva 1949), str. 179-180. Též: B. D. Grekov — A. J. Jakubovskij: Zolotaja orda i jejo padenie (1950).

Poznámka: Ku kritice Dr. Fr. Grausa považujem za potrebné poznamenať, že vo všetkých zásadných bodoch súhlasím s jeho námietkami. V obširnejšom zaujatí stanoviska mi bráni okolnosť, že v prepracovaní mnohých otázok, ktoré boli v recenzovanej knihe falošne alebo neuspokojivo riešené, som na základe novozískaného, neobyčajne bohatého archeologického materiálu ešte nedospel k dostatočne pevným záverom. Konkrétne výsledky tohto bádania publikujem neskôr v osobitnej štúdii, v ktorej si vyhradzujem miesto aj k zaujatiu kritického stanoviska k svojej vyššie recenzovanej práci.

Dr. Ján Dekan

Obsah

Čaplovič P., Slovanské pohrebište v Nitre pod Zoborom — — — — —	5
Váňa Z., Maďari a Slované ve světle archeologických nálezů X.—XII. století — —	51
Szőke B., Nemeskéri J., Archeologické a antropologické poznatky z výskumu v Bešeňove pri Šuranoch — — — — —	105
Pástor J., Avarsko-slovanské pohrebište v Barci — — — — —	136
Kraskovská L., Staroslovanské pohrebište v Máste pri Bratislave — — — —	144
Recenzie — — — — —	153

Содержание статей с русским резюме

Ч а п л о в и ч П., Славянский могильник в Нитре под Зобором — — — — —	32
В а н я З., Венгры и Славяне в освещении археологических находок 10-12 вв. — — —	94
С е к е Б., Могильники доисторической эпохи и XI.—XII. вв. в Бешеньове (Р. Шураны) —	127
Н е м е ш к е р и Я., Разбор антропологических находок из могильника позднегогородинской эпохи в Бешеньове (Р. Шураны) — — — — —	127
К р а с к о в с к а Л., Древнеславянский могильник в Мате у Братиславы — — — —	149

Inhaltsverzeichnis der in deutscher Sprache resumierten Beiträge

Čaplovič P., Eine slawische Begräbnisstätte in Nitra unter dem Zobor — — —	33
Kraskovská L., Ein altslawisches Gräberfeld in Mást bei Bratislava — — — —	149

A magyar nyelven összefoglalt tanulmányok tartalomjegyzéke

Szőke B., Nemeskéri J., A Bešeňov (Zsitvabesenyő) — Papföldi őskori és 11.—12. századi temető — — — — —	128
--	-----

Contenu des articles résumés en français

V á ň a Z., Les Magyar et les Slaves à la lumière des fouilles archéologiques du X—XIe siècle — — — — —	98
--	----

SLOVENSKÁ ARCHEOLOGIA

časopis Slovenskej akadémie vied

Ročník II. 1954

Vydalo v Bratislave roku 1955

Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied

Hlavný redaktor Dr. Anton Točík

Odborný redaktor Dr. Ján Dekan

Technický redaktor Vladimír Čikor

Redakcia časopisu: Archeologický ústav Slovenskej akadémie vied, Nitra — Hrad. Administrácia: Bratislava, Klemensova 27. Rukopis zadaný do sadzby pred zavedením nového pravopisu. Vytlačené podľa Pravidiel slovenského pravopisu z r. 1940. Vytlačili Severoslovenské tlačiarne, n. p., Martin. Výmer HSVZ čís. 18560/52-IV/2. Novinové výplatné povolené Poštovým úradom Bratislava 2 pod čís. 231-prepr. 1955. Dohľadací poštový úrad Bratislava 2. F-112.064

Cena Kčs 50.—